

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Voergaard

Historisk-topografisk beskrevet

af

P. Christensen

Udgivet af

Historisk Samfund for Hjøring Amt

HJØRING

I KOMMISSION HOS H. F. SIGETTY

EXPRES-TRYKKERIET (TH. JØRGENSENS BOGTRYKKERI)

1930

Voergaards Historie.

Voergaard

Historisk-topografisk beskrevet

af

P. Christensen

Udgivet af

Historisk Samfund for Hjøring Amt

HJØRING

I KOMMISSION HOS H. F. SIGETTY

EXPRES-TRYKKERIET (TH. JØRGENSENS BOGTRYKKERI)

1930

Initiativet til Udgivelse af Voergaards Historie skyldes oprindelig Godsejer P. B. Scavenius, der i sine yngre Dage erhvervede en Række Afskrifter fra Arkiverne, men ikke naaede at faa Materialet bearbejdet. For ca. 25 Aar siden overlod han sine Optegnelser og Materialesamlinger til Lærer Urban Hansen, Mølholt, der 1914 afsluttede et stort Manuskript, indeholdende udførlige Afskrifter af Skøder og andre Dokumenter. Scavenius døde kort efter, og Urban Hansen, der døde 1923, naaede kun at faa udgivet Ingeborg Skeels Levnedsløb med tilhørende Sagn. Hans Manuskript erhvervedes af »Historisk Samfund for Hjøring Amt«, og jeg har i nærværende Bog benyttet enkelte af hans Afskrifter, f. Eks. Godsregistre 1578 (S. 54, 57 flg.), Brandtaksation (S. 96), Rugtveds Bøndergods (S. 194), Register over Skovene og Bøndergodsets Salg (Tillæg I—III) samt udtogsvis Dokumenter fra Stenildernes, Schultz's og Rosenørns Tid og statistiske Oplysninger vedrørende Voergaards Landbrug. Da jeg imidlertid har foretrukket at lægge Hovedvægten paa Anlægs- og Bygningshistorien i Stedet for at afskrive gamle Skøder og Godsprotokoller, er det ovennævnte Stof sammentrængt til faa Sider.

Jeg skylder Tak til forskellige Lokalhistorikere, bl. a. fhv. Redaktør Anton Jakobsen, Sæby, og Lærer Rørsig, Hallund, der har meddelt mig enkelte Oplysninger vedrørende Gaardens og Kirkernes Historie. Særlig takker jeg dog »Historisk Samfund«s Formand, Postmester C. Klitgaard, der har meddelt en Række personalhistoriske Oplysninger og ydet mig værdifuld Hjælp ved Kildeundersøgelser.

Try i December 1930.

P. Christensen.

Da Lærer Urban Hansen, Mølholt, døde, efterlod han sig et meget omfattende Manuskript til Voergaards Historie, hvilket erhvervedes af »Historisk Samfund«. Den afdøde Forfatter var imidlertid mere Journalist og Novellist end Historiker, hvorfor hans Voergaard-Manuskript da heller ikke egnede sig til Udgivelse ved »Historisk Samfund«s Foranstaltning. Samfundet henvendte sig derfor til Hr. P. Christensen, Try, om at skrive en Voergaards Historie med Benyttelse af Urban Hansens Materiale i den Udstrækning, det maatte ønskes, og det er dette Arbejde, som her foreligger.

Til Udgivelsen har Gaardens Ejer, Hr. Minister Erik Scavenius, ydet økonomisk Støtte, ligesom han paa anden Maade har vist Sagen Interesse; endvidere har Hr. Arkitekt Mogens Clemmensens givet Tilladelse til, at Bogen bringer Gengivelser af Voergaard-Billederne i »Ældre nordisk Architektur« VIII, og saavel Nationalmuseet som Rigsarkivet og Landsarkivet i Viborg har ydet Bistand paa forskellig Maade.

For denne Velvilje bringer jeg herved paa »Historisk Samfund«s Vegne de Paagældende en Tak.

C. Klitgaard.

INDHOLD.

	Side
1. Gaarden paa den grønne Slette.....	1
2. De ældste hist. Efterretninger	7
3. Børglumbispens Fæstning.....	16
4. Gaard og Gods i Lenstiden.....	39
5. Det store Mageskifte.....	52
6. Voergaard under Ingeborg Skeel	63
7. Fru Ingeborg Skeels Hus	82
8. Gennem 300 Aar.....	125
9. Gaard og Landbrug	155
10. Voergaards Birketing	165
11. Bønderne under Voergaard.....	173
12. Adelsgaarde under Voergaard.....	186
13. Kirkerne under Voergaard	197
14. Skovene under Voergaard	203
15. Voergaard under P. B. Scavenius	206
16. Erik Scavenius.....	213
Tillæg I: Jordebogen 1842.....	219
— II: Salget af Bøndergodset.....	220
— III: Voergaard og dens Skove 1914.....	227
Noter	228
Navneregister	235
Sagregister	243
Rettelser og Tilføjelser.....	244

BILLEDER.

Fig.	Side	Fig.	Side
1. Voergaard set fra Nord	1	27. Gammel Korridor	97
2. Voer Kirke	4	28. Guldstuen	98
3. Skøde fra 1510	11	29. Voergaard set fra Haven	99
4. Niels Stygges Gravsten	16	30. Dekoreret Bjælke	100
5. Situationsplan	17	31. Teglovn ved Rugtved	109
6. Grundplan	18	32. Fangekælder	110
7. Skydeskaar	20	33. Borgm. Schabbelts Hus i Wismar	113
8. Kælderplan i Nordfløj	20	34. Mørkeporten paa Kronborg	115
9. Østgavl udvendig	21	35. Epitafium i Voer Kirke	121
10. Østgavl indvendig	22	36. Jens Juel	135
11. Søjlehallen	24	37. Holger Reedtz	136
12. Indgang til Rosedonten	28	38. Birgitte Kirstine Juel	137
13. Nordfløjen	33	39. Peder Reedtz	138
14. Stygge Krumpens Gravsten	40	40. Henriette Rosenkrantz	138
15. Ingeborg Skeel	64	41. Holger Reedtz-Thott	140
16. Karen Krabbes Gravsten	66	42. Anna Beate Magd. v. Woyda	141
17. Østfløjen	74	43. Joh. Fr. Schultz og Familie	151
18. Ingeborg Skeels Underskrift	76	44. Ernst Emil Rosenørn	153
19. Voergaard set fra Øst	83	45. Roosladen paa Voergaard	161
20. Borggaardens Indre	84	46. Voldsted ved Rugtved	189
21. Portal i nordre Trappetaarn	86	47. Peder Brønnum Scavenius	206
22. — i søndre —	88	48. Kaminstue	211
23. Hovedportal udvendig	90	49. Bautasten for P. B. Scavenius	212
24. Porten mod Gaardsiden	92	50. Voergaard i Fuglepersp.	214
25. Dør	93	51. Biblioteket	215
26. Dør	95	52. Erik Scavenius og Frue	217

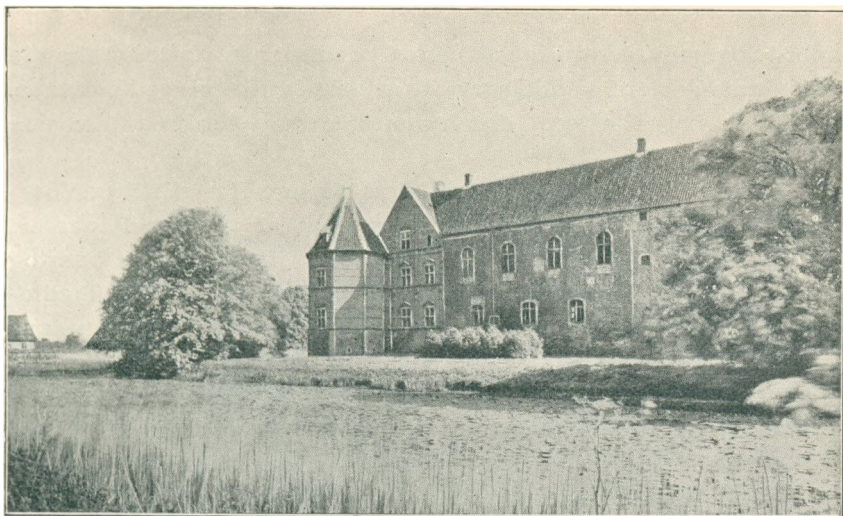

Fig. 1. Voergaard set fra Nord (Danske Herregd. ved 1920).

1. GAARDEN PAA DEN GRØNNE SLETTE.

VED Middelalderens Slutning omkring Aar 1500 var største Delen af Østvendssyssel i gejstlig Besiddelse. Mod Syd herskede Hundslund Kloster over det nuværende Dronninglund Sogn og de fleste Gaarde i Nabsognet Ørum. Dets samlede Gods strakte sig et Stykke ind i Kær Herred paa den anden Side af Gettrup Aa og ligeledes over Hundslunds Sognegrænse mod Nordvest og Nord ind i Hellevad og Voer Sogne. Desuden havde det som de øvrige nordjydske Klostre et meget udstrakt spredt Gods.¹⁾ Ved Byen Agersted i Voer Sogn mødtes Hundslund Klosters Besiddelser med Børglum Bispestols, og en Tid synes Gaardene her og Agersted Enge at have delt sig til begge Sider.

Bispestolen havde fra gammel Tid en Del spredte Gaarde i Albæk, Voer og Skæve Sogne og muligvis ogsaa samlet Bøndergods omkring Rugtved Slot, som Dronning Margrete 1393 skænkede til Biskoppens Bord i Børglum. I Løbet af et Aarhundrede var Bispegodset her som andre Steder vokset omkap med Klostergodserne. Sæbygaard var, uvist naar og hvorledes, kommen under Bispestolen, og med den fulgte Sæby Købstad og antagelig største Delen af Volstrup Sogn. Langs Kysten drev de gejstlige Godsbesiddere Saltkogerier og havde Bundgarnsteder i Havet.

Nord for Sæby, hvor Bispestolens Godsomraade hørte op, havde Børglum Kloster Besiddelser og drev Salttilvirkning ved Bangsbo. Muligvis har Klosteret ogsaa haft Saltkogerier helt ude ved Lyngsaa.⁹⁾

I Aaret 1510 købte Biskop Niels Stygge Rosenkrantz Voergaard af Væbneren Jacob Andersen, Søn af Anders Pedersen, der skrev sig til Gaarden 1481 og 1494. Ifølge Skødet overtog Bispen kun to Trediedele af Voergaard; men den øvrige Trediedel, antagelig en Datterlod, maa være erhvervet omtrent paa samme Tid.

Under den sidste Børglumbisp, Stygge Krumpen, blev Voergaard Centret for Bispestolens verdslige Herredømme i Egnen. I Stedet for Rugtved Slot, som ifølge Gavebrevets Bestemmelse skulde nedbrydes og antagelig var borte længe før Stygge Krumpens Tid, anlagdes ved det nye Magtsæde en storstilet Befæstning med brede Grave og syv Alen høje Ringmure omkring en stolt Hovedbygning, hvis røde Tegl og blændingsprydede Trappegavle var synlige viden om. Indtil Clementsfejden og Reformationen sad Bispen eller hans Lensmand her saa mægtig som en af Fortidens Smaakonger og regerede over de fire Kirkesogne Albæk, Voer, Volstrup og Skæve, hvis Bøndergods hovedsagelig kom under Voergaard og Sæbygaard, mens de gamle Adelsgaarde Donsted, Dybvad, Kringelhede o. s. v. kun delvis bevarede deres Selvstændighed og efterhaanden blev mere og mere afhængige af Voergaard.

Det var et mærkeligt isoleret Sted, de gejstlige Lens- og Godsbesiddere valgte sig til Borganlæget. Gaarden laa mellem Søer og Bække i et meget vandrigt og sumpet Engdrag, vanskeligt tilgængeligt fra alle Sider og omgivet af vældige Skovstrækninger, der kun hist og her aabnede Plads for dyrkede Pletter omkring de smaa Landsbyer og spredte Bøndergaarde. Der var langt til Kysten og til Købstæderne, og selv om Kongevejen til Sæby gik en halv Mil øst for Gaarden, synes der at have været en trang og besværlig Forbindelse mellem Voergaard og Bispernes Hovedsæde i Børglum.

Den brede Engslette ved Voer Aa frembød imidlertid efter Datidens Forhold de rette Betingelser for det ideelle Herregaardsanlæg. Det vandfyldte Terræn muliggjorde en sikker Befæstning, og de vældige Græsarealer i Gaardens umiddelbare Nærhed var af større Værdi end dyrkeligt Land, naar det kom an

paa at holde de flest mulige Heste og en stor Flok Kvæg, hvilket jo var Hovedsagen for Herregaardene i ældre Tid. Høavlen til Voergaard var umaadelig — den opgives i sidste Halvdel af 1500erne til henved 1000 Læs. Kornavlen, der op mod vor Tid skulde blive saa stor, at der gik Ry af den over hele Nordjylland, var paa Bispenses Tid meget ringe; men en Del af Markerne øst for Gaarden maa dog have været under Plov allerede fra Middelalderen.

Skovene, der hovedsagelig synes at have hørt til Bøndergodset, dannede Grundlaget for en ret betydelig Svineavl. Da Voergaard efter Reformationen var under Kronen, opgjorde Lensmændene Antallet af Svin i Skovene til over 5000, ca. en Tyvendel af det samlede Svinehold paa alle Krongodser i Jylland.

Jagten og Fiskefangsten i Søer og Vandløb var i det 16. Aarhundrede af næsten lige saa stor Vigtighed som Landbruget, i alt Fald for Herremænd og Bisper. I den Henseende frembød Voergaards Omgivelser enestaaende Betingelser. Der var Vildt nok i Skovene og Rigdom paa Gedder, Aborrer, Ørreder og Aal i den store Voer Aa med dens vidtløftigt forgrenede Smaabække, som hist og her bredte sig ud til Søer og Damme, stærkt tilgroede med Rør og Siv. Alt sammen uudtømmelige Velstandskilder for den Godsbesidder, som havde Lyst til at udnytte dem. Og Biskop Stygge Krumpen, der i Tiden før Clementsfejden jævnlig opholdt sig paa Voergaard, havde saa gridsk Attraa efter denne Verdens Goder, at han ikke kunde nøjes med sine egne Fiskegaarde, men tog Albækpræstens Dam og Aalegaard med.

Den lærde Bonde Peder Dyrskjød fra Jerslev skriver (i et udateret Brev 1702 til Biskop Bircherod), at Voergaard og Sæbygaard var Bispens Lystgaarde, hvilket sagtens er saaledes at forstaa, at Stygge Krumpen, der trods sin gejstlige Stilling var et saare verdsligsindet Menneske, her regerede som den rige Herremand og tumlede sig i de sædvanlige adelige Forlystelser.

At Egnen omkring Voergaard for 400 Aar siden har været af en sjælden fængslende Skønhed, kan vi nu om Stunder lettere forestille os, end Datidens Mennesker kunde se det.

Bispeborgen paa den grønne Slette maa dog have været omgiven af en egen Romantik, da den for 400 Aar siden løftede sine røde Murmasser op i det maleriske Landskab, hvor blinkende Vand og frodige Enge strakte sig til alle Sider hen

mod Skovbrynene og tungede sig ind mellem Krat og Ellekær. Selve Bygningen, der for Egnens Befolkning var ny i sin Stil og lignede de samtidige gotiske Klosterhuse og Kirketaarne, har dannet en sælsom Kontrast til Slettens fredelige Idyl og til de lave lerklinede Bøndergaarde, som fra den graa Oldtids Dage havde vokset sig sammen med det hjemlige Landskab.⁸⁾ Den tyske Teglstensgotik maa oprindeligt have virket afstikkende i landlige Omgivelser, og det er først op mod vor Tid, efter at Herregaarde og Klostre er omgivne af Have- og Parkanlæg og

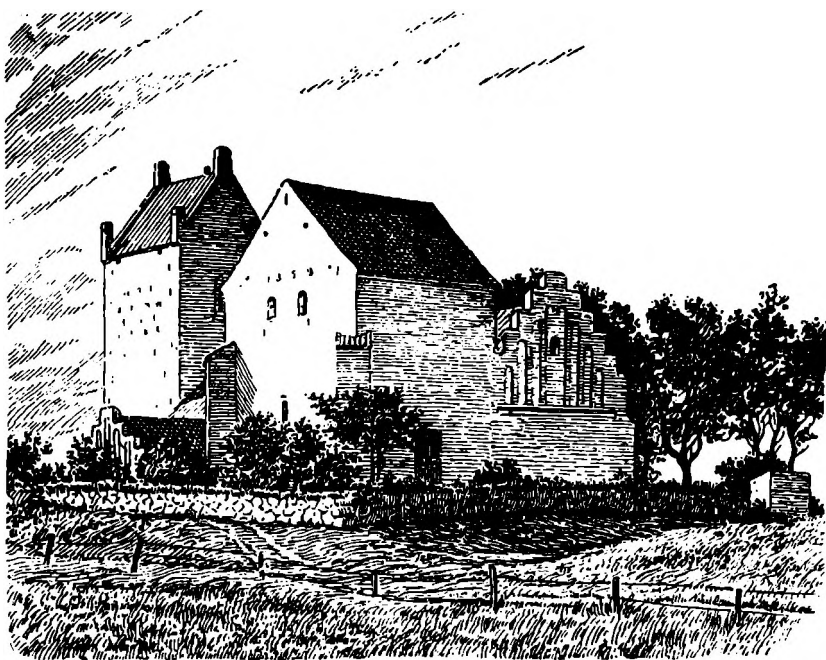

Fig. 2. Voer Kirke (efter Trap : Danmark).

de fritliggende Kirketaarne kalkede hvide, at vi er blevne fortrolige med dem som de kæreste Led i det danske Landskabsbillede. I deres første Tid har de høje sengotiske Bygninger set truende og barske ud, og de dannede i den Henseende ogsaa en Modsætning til de fredelige romanske Kampestenskirker, der graa og tunge hvilede paa Aasenes Rygge og allerede var ærværdige ved deres Alder.

Fra gammel Tid laa der i Voergaards umiddelbare Nærhed

en saadan Kirke, den senere stærkt ombyggede Voer Sognekirke, mærkeligt nok temmelig lavtliggende og gennem Aarhundreder omgivet til alle Sider af Voergaards Marker og Enge, et Areal paa 1500 Tdr. Land, der lige indtil de sidste Aar har skilt Gaarden og Kirken stærkt ud fra Sognets øvrige Bebyggelse.

Hvorledes Kirken er bleven bygget her midt i Engdraget, og hvorledes man har fundet paa at samle Landsbyerne uden om dette til et Sogn med Centrum i det vandrige og sumpede Terræn, kan maaske lettest lade sig forklare ud fra den Antagelse, at Gaarden er ældre end Kirken og har ejet det omliggende Bøndergods, før Voer Sogn blev til.

Men af det lidet, vi ved om Voergaard før 1510, synes det nærmest at fremgaa, at Gaarden har været en forholdsvis lille Herregaard, og dens Ejere temmelig ukendte og lidet ansete Adelsmænd. Det Skøde, som Jacob Andersen udstedte til Bispen, nævner intet om Bøndergodset; dette har altsaa ikke været med i Handelen om de 2 Trediedelev af Gaarden, men kan muligvis være pantsat eller solgt sammen med den ene Trediedel. Noget Bøndergods maa der vel have hørt til Voergaard før Bispens Tid, da den tidligst omtalte Ejer, Anders Pedersen, pantsætter en Gaard i Saltum og en i Hellevad og sagtens ogsaa har haft samlet Gods foruden Strøgødet. Men enkelte af Gaardene i Voer Sogn hørte 1393 til Rugtved og bortskænkedes af Dronning Margrethe til Biskoppen i Børglum. De kom rigtignok til Voergaard efter 1510, og man fristes til at tro, at de øvrige Gaarde kan være kommen dertil ad samme Omvej. Af en gammel Fortegnelse over Hundslund Klosters Breve synes det endvidere at fremgaa, at Landsbyen Agersted i Voer Sogns sydlige Del omkring Aar 1454 har hørt til Hundslund Kloster, som ogsaa havde Besiddelse her 1511.⁴⁾ Da det meste af Albæk Sogn uden Tvivl har hørt under det mægtige Rugtved Slot indtil 1393, synes alle Forhold at tyde paa, at Voergaard baade 1510 og langt tilbage i Middelalderen kun har været en forholdsvis ubetydelig Gaard, og der er ringe Sandsynlighed for, at Kirkens Beliggenhed skyldes den alene.

Hvis ikke man skal søge Forklaringen i de gamle Folkesagn, der beretter om, at Kirkers og Slottes Opførelse kan skyldes mirakuløse Hændelser og tilfældige Luner, maa man antagelig gaa ud fra, at der i Middelalderen har været en samlet

Bebyggelse i Voer Kirkes nærmeste Omegn, en større eller mindre Kirkelandsby, som er bleven nedbrudt efter 1510 for at give Plads for Udvidelse af Voergaards Landbrug eller for at skabe en isoleret Beliggenhed for det ny Fæstningsanlæg.

Ganske vist er det sjældent, at en gammel Landsby ligger paa et aabent Engdrag, og det er vel lige saa sjældent her i Nordjylland at finde en romansk Landsbykirke, der ikke ligger mellem Kæmpehøje eller paa en Bakkekam.

Men Terrænet omkring Voer Kirke er svagt kuplet; der har været nok af Byggesteder, som var nogenledes tørre, selv om der har været lidt af dyrkeligt Agerjord. Og der er andre Steder i Vendsyssel ikke saa faa Eksempler paa, at Landsbyernes Gaarde har ligget spredte paa smaa Holme i sumpede Dale. De ældste Fortegnelser over Voergaards Bøndergods lader iøvrigt formode, at der i Voer og tilstødende Sogne fra ældgammel Tid har været megen spredt Bebyggelse uden for de egentlige Landsbyer.

En tættere Bebyggelse paa Stedet i den tidligere Middelalder vilde have haft sine naturlige Forudsætninger, hvis vi kunde regne med den Mulighed, at Vandstanden i Voer Aa den Gang har været lavere og Engstrækningerne saaledes bedre afvandede, end det siden var Tilfældet. Men de ældste Efterretninger tyder paa, at Egnen altid har været meget vandrig. 1578 siges der, at Voergaard ligger i en Sø, og ved Rugtveds Voldsted, en Mils Vej længere mod Øst, er der Tegn paa, at Vandet i Aaen har staaet meget højt paa den Tid, da Forsvarsværkerne var i Orden, altsaa før 1393.⁵⁾

Har der levet et Bondesamfund paa den grønne Slette allerede i den tidlige Middelalder, maa vi her igen se et Bevis paa, at Kvægholdet og ikke Jordbruget var Bøndernes egentlige Næringsvej. Voer eller Vorde, som det vistnok hed i Middelalderen, har været et Samfund af Hyrder og Kvægvogete.

Selve Navnets Betydning peger i den Retning. Worth eller Word kan i det ældre Sprog betyde Bevogtning, Vagt, Værn. At vord sig betyder at vare sig — i Jydsk hedder det endnu woer eller waaer; men den Gang hed det ogsaa at vorde Kvæget; et Overdrev er Øboernes Oredrev, og Ore, der findes i Øboernes Stednavne, hed oprindelig Worthe eller Worde ligesom i jyske Stednavne. Betydningen er

utvivlsomt Overdrev, en udyrket, fælles Kærstrækning, hvor man vogtede Kvæget.⁶⁾

Det er almindelig kendt, at vi ogsaa har højtliggende Steder af Navnet V o r d e eller, som det hedder paa Jydsk Waaer, men her er Ordet taget i Betydningen at a d v a r e, idet man rejste Vartegn (Varder) eller tændte Vareild paa Bakkerne i Tilfælde af Krig o. l.

Den store Aa, der gaar igennem Sognet, kaldes i Egnen Voer Aa. En Landsby ved Aaens Udløb i Havet hedder Voersaa, men dette Navn kan kun være opstaaet ved en Sammenblanding eller Forveksling af Aaens Navn med den gamle jydsk Benævnelse for Aamundingen: W u s i (O s - e n af oldnordisk Os). Navnet lyder nærmest saaledes i stedlig Udtale, og der findes en tilsvarende Aamunding af samme Navn ved Vesterhavet nord for Hjøring. Men Forvekslingen maa være gammel, da allerede et Latinbrev fra Middelalderen⁷⁾ har w o r t h e s a a (om Aaen, ikke om Byen, der synes at hedde Thorpæ).

Hvorledes det forholder sig med den oprindelige Bebyggelse ved Voer Kirke lader sig sandsynligvis aldrig opklare. Lerklinede Bøndergaarde er mange Steder blevne nedbrudte og deres Spor i Marken forsvundne fuldstændigt efter faa Aars Pløjning.⁸⁾ Selv dybe Hulveje o. l. bliver i Aarenes Løb til næsten umærkelige Lavninger i dyrket Jord.

Da Gaarden efter Reformationen kom fra Børglum Bispestol og inddroges under Kronen, var der, saa vidt man kan skønne, ingen Bøndergaarde i den nærmeste Omegn. Gaarden og Kirken laa ene paa den brede Slette, og saaledes laa de siden i over tre Hundrede Aar.

2. DE ÆLDSTE HISTORISKE EFTER- RETNINGER.

Da Dronning Margrethe 1393 skænkede Rugtved Slot til Børglum Bispestol, medfulgte en Del Bøndergods i Østvendssyssel; men om dette Gods har hørt til Kronen eller til Rugtved, er uklart. Et Brev, udstedt af Biskoppen 1408, nævner Godset eller muligvis kun den Del deraf, der havde været Krongods

eller af en eller anden Grund ikke regnedes sammen med det egentlige Rugtved Gods.⁹⁾ Der er ialt 22 Gaarde og Boel, fordelt i Sognene Voer, Albæk, Skæve, Taars, Understed og i den østlige Del af Kær Herred.

Fra Bispestolen kom de fleste af disse Gaarde til Voergaard og nævnes igen i Fortegnelsen over Bøndergodset ved Mageskiftet 1578; dog savnes Gaardene i Taars, og en Gaard i Søraa og en i Understed kom først til Voergaard ved Kongens næste Mageskifte med Karen Krabbe.

Listen over de Gaarde og Boel, som ad denne Omvej over 100 Aar efter kom til Børglumbispernes nye Herresæde, har sin Interesse derved, at den giver en Antydning af, hvorledes Voergaards Gods blev samlet. Desuden er Stednavnene i Voergaards Omegn her nævnte for første Gang.

Der nævnes i Voer Sogn: Gaardtzholt og et Boel samme Sted, Dussivad. I Albæk Sogn: Dunsted, Holbek, en Gaard i Wordsaa, der gav 1 Td. Salt i Landgilde, Albekgaard, en Gaard i Søøraa og Tveden, et øde Boel. I Skøvæ: Dygbwadh, en øde Gaard, Barkholt og Klouen. I Understed: en Gaard. I Kær Herred: Westeraslund, Lindholm, Wraagthorp, en Gaard hvert Sted.

Gaardene i Taars og Ugilt var: I Thorssogn: Bothorp (o: Borup), en Gaard i Housten, et øde Boel i Houstorp. I Thorssæ: Krabthorp, Wogthorp, Sessing, Wormsthorp, en Gaard hvert Sted.

Det er mærkeligt, at der ikke nævnes noget samlet Gods ved Rugtved, men kun Strøgods, der mulig kan have tilhørt Rugtveds tidligere Ejere, Limbekkerne. I et Gavebrev af samme Aar faar Hundslund Kloster nemlig ogsaa en Del spredte Gaarde i Skovbo Herred, og det siges udtrykkelig, at de er «af det Gods, som Gud haver os undt og vi finge og købte af heneche og tymme lembech».

1481 nævnes Voergaard for første Gang. I en gammel Fortegnelse over Ø Klosters Breve anføres under dette Aarstal et Pantebrev, hvori Anders Perszen aff Worde gaardt haffde j panth sett Wiille Tamiszen aff Odden en gaardt y Huetbooherrith y Saltum sogen for 60 Mark danske pendinge 8 skilling oc en brwnn ledsk, oc et eydoms breff paa samme gaardt y synder Saltum met mere.¹⁰⁾

1494 kender Anders Perssen aff Wordgordt sig skyldig til Ø Kloster 25 rhinske Gylden og 55 lybske Mark, for hvilke han pantsætter sin gordt udi Heluadt i Aldrup.¹¹⁾

1509 og 1510 er udstedt tvende Eriich Grønns af Voergaards Skødebreve paa to Gaarde i Hundeleve til Vrejlev Kloster.¹²⁾

1509 nævnes igen en Gaard i Sønder Saltum i Forbindelse med en ny Ejer af Voergaard. Registeret over Vrejlev Klosters Breve anfører: Et Jep Anders søns af Voergaards Skødebrev paa en Gaard i Sønder Saltum til Vrejlev Kloster. — Ligeledes var Klosteret i Besiddelse af Jep Andersens Pantebrev paa Gaarden i S. Saltum, udstedt 1509.¹³⁾

1510 udsteder samme Jep eller Jacob Andersen, Væbner, et Skødebrev paa to Trediedele af Voergaard til Biskoppen i Børglum. Det fremgaar af Brevet, at Jacob Andersen har arvet disse to Trediedele, og man maa altsaa formode, at han er Anders Pedersens Søn.

Paa Grundlag af disse yderst magre Efterretninger kan der kun opstilles usikre Formodninger angaaende det øvrige Slægtskabsforhold mellem de «af Voergaard» nævnte Personer. Anders Pedersen har været en Adelsmand, der vilde klæde sig i det blandt hans Standsfæller brugelige «ledsk», en Slags Klæde, der skal have faaet Navn efter Leyden i Holland. Løjerligt nok er det ikke den eneste Gang, der i middelalderlige Breve forekommer Pantsættelser af Gods for «ledsk» og Klædedragter. Man synes at have brugt Pantebreve, omtrent som man nu om Stunder bruger Veksler; men der kan sikkert ikke af den Slags Pantsættelser sluttes noget om vedkommendes virkelige Formuesforhold; de er kun et Vidnesbyrd om Tidens Mangel paa gangbar Mønt.

Muligt nok har de rige Klostre virket som Laanebanker og i Tidens Løb erhvervet en Del uindløste Panter. De gamle Register over Klostrenes Breve har et stort Antal Pantsættelser at opvise.

Umiddelbart foran Anders Pedersens Pantebrev til Vil Thomsen er i Øklosters Register nævnt to Gældsbreve, udstedte af Jens Pedersen (Vognsen) til Boller i Taars i Aarene 1470 og 1473.¹⁴⁾ Det første af Brevene pantsætter to Gaarde og et Bol i Hvetboherred til Prioren i Økloster. Da Familien Vognsen

til Boller i Slutningen af det 15. Aarhundrede var indgiftet med Vil Thomsen Galskyts Slægt, er det tænkeligt, at Anders Pedersens Forbindelse med Herremanden paa Odden og med Økloster har sin Forklaring i Slægtskab med Jens Pedersen til Boller. At Anders Pedersen pantsætter en Gaard i Hvetbo Herred, hvor Slægten Vognsen fra gammel Tid havde Besiddelser, peger i samme Retning.

Anders Pedersens Skyld til Økloster tyder, ligesom hans vidt spredte Ejendomme, paa, at han eller hans Slægt har haft en vis Betydning i Vendsyssel. Hans Søn, Væbneren Jacob Andersen, har maattet dele Voergaard med andre, og Bøndergodset er muligvis alt sammen solgt eller pantsat, da det ikke nævnes i Skødet til Biskoppen. Nogle mener, at Maren Andersdatter, der var gift med en Adelsmand Jens Grøn,¹⁴⁾ var Søster til Jacob Andersen, og at Erik Grøn, der nævnes af Voergaard, var Marens Søn. Muligvis har Erik arvet den ene Trediedel — efter Tidens Skik en Datterlod — af Voergaard og solgt den til Biskoppen.

Jacob Andersens Skødebrev til Biskop Niels Stygge Rosenkrantz er bevaret og findes i Viborg Landsarkiv. Det er skrevet paa Pergament og har været forsynet med 9 Segl, der imidlertid alle er bortkomne, De medbeseglende «gode Mænd», hvis Navne nævnes i Brevet, er til Dels kendte fra andre Kilder. En af dem, Niels Jul, er muligvis fra Egeskov (Idskov) i Voer Sogn, da der ikke kendes andre Gaarde heroppe af dette Navn. Men har Idskov virkelig været en Adelsgaard og Gaardsholt, som før nævnt, hørt til Børglum Bispestol samtidig med, at Agersted hørte til Hundslund Kloster, kan der ikke have været noget større samlet Bøndergods under Voergaard.

Det er mest sandsynligt, at Voergaard før Bispens Tid har været en ubefæstet Landsbyhovedgaard. De sparsomme Efterretninger om de tidligere Ejere, hvis Slægt helt synes at forsvinde efter Gaardens Salg, tyder paa smaa Forhold.

Skødets mærkelige Mangel paa reelt Indhold kan maaske ogsaa forklares derved, at Gaarden har været af mindre Betydning. Dokumentets Ordlyd er følgende:

Jeg Jacob Andersøn vebner gjører alle vittherligt at ieg haffuer soldt skjõt oc affhendt oc mett thette mit obne breff oc eghen handscrifft sæler skiøder oc affhendher fra meg oc myne arffwinge alle myne arffwedell oc rettehatt som meg tilfaldit er

pa arffwis vegne som er two dielle vtj vordgard i vordz soghen liggendis i ierseherret tiill werdig fadher met gud her Niels Stygge biscop i borlwm oc hans nadis efftherkommere biscopper tiill borlwm biscopdom tiill ewindelige eyæ met alle forneffnde gardz eyendom oc rette tilliggelsæ som ther nw tilliger oc aff arildztidt tillegit haffuer som er agger eng skow och marck fægang fiskewan møllæ flodstedt dam oc damsbond oc alle andre eygedom hwat thet helst ær eller neffnis kand vtj indmarck oc vdmарck heller i fællig inthet mett alle vndentaget.

Och kiender ieg meg at haffue vpboret fuld verd i guld sylff och penninghe effther myn eghen nøghe. Tacker ieg hans nade fore goedt betalinge oc kiendis ieg meg oc myne arffwinghe ingen rettehet at haffue i eller tiill forneffnde gaard gotz eller hindis tilliggelsæ effther thenne dag.

Derefter følger nogle overflødige Gentagelser af Sælgerens Løfter og Forpligtelser, hvorefter Brevet slutter:

Tiill hwes ythermere vitnisbyrd oc bedre forwaring henger ieg mit Indcegell nedhen for thette mitt obne breff met andre godementz som ieg bedher besegle met meg Som er mester pedher tiill kockedall niels ienssøn tiil brodskow yver Claussøn tiill arlogaard niels iwll tiill iegeskou marqard ienssen tiill linxholm iacob Eskildssøn i wormstrup Svend Matzen tiill iegitt oc iørren nielssøn i dwndstedt.

Datum in residentia episcopali irop anno domini millesimo quingentesimo decimo octavis corporis Christi.

Udtrykket *d a m o g d a m s b o n d*, som forekommer i alle Datidens Skøder paa Vandmøller, betyder «Dæmning og Grund».

Man har tidligere læst Datoangivelsen som «Kristi Legemsdag 1518», men Landsarkivar Aakjær læser sidste Talord *o c t a v i s* i *St. f. octavo* og oversætter: «... ottende Dagen efter Chr. Legems Dag 1510». Tydningen bliver herefter: «Givet paa Irup Bisperesidens 6. Juni 1510». Irup var Bispegaard til Domkapitlet i Vestervig.

Af Underskriverne kendes Niels Jensen Rottfeld til Bratskov i Brovst Sogn, Iver Clausen Dyre, biskoppelig Lensmand til Aalegaard i Skræm Sogn, Niels Jul til Egeskov (se ovenfor), der 1514 af Prioren i Mariested (=: Sæby) Kloster fik Forleningsbrev for Livstid paa en Gaard i Sæby,¹⁶⁾ Markvard Jensen Rodsten til Lengsholm, Jacob Eskildsen Høg, g. m. Stygge Krum-pens Søster Johanne og senere forlenet med Kjøskegaard i Hal-

lund Sogn, Svend Madsen Orning til Eget i Skjærum Sogn og Jørgen Pedersen*) Bildt til Donsted¹⁶⁾ i Albæk Sogn.

Biskop Niels Stygge Rosenkrantz var født 1455 og saaledes en Mand i en fremrykket Alder, da han 1510 købte Voergaard. Om han har haft Planer om at skabe et Støttepunkt her for nye Udvidelser af de i Forvejen ret udstrakte biskoppelige Besiddelser i Østvendssyssel, vides ikke. Han var med Bispestolens Rigdom i Ryggen en kapitalstærk Mand, der antagelig ved alle Lejligheder har staaet rede til at købe forarmede Adelsmænd ud af deres Gaarde, hvilket sandsynligvis i de Tider har været en ganske god Forretning. Saa vidt man kan skønne, var Niels Stygge i høj Grad verdsligsindet og pengegridsk; han betragtede Bispedømmet som et almindeligt Len, ikke som et gejstligt Embede.

Baade han og hans Medhjælper og Efterfølger Stygge Krumpen er kendte fra Danmarkshistorien, men ikke for noget godt. Poul Helgesens Skibykrønike siger, at Niels Stygge kun har lagt Vægt paa een Dyd, Ædruelighed, og foragtet alle de andre. Han var gladest, naar han var omgiven af en Skare adelige Bolersker, Gøglere og Spasmagere. Desuden skal han have været særdeles uvidende og i enhver Henseende uskikket til sit Embede. Allerede 1519 beskikkedes Stygge Krumpen til at være hans Medhjælper, og Niels Styge var sagtens herefter kun Biskop af Navn, indtil han fratraadte 1522. Uden al Tvivl var Stygge Krumpen dygtigere end sin Forgænger, men hans Ryggeløshed og Gerrighed synes at have vakt megen Forargelse i hans Samtid, der jo dog var vant til ikke saa lidt af den Slags. Da han under Reformationen 1536 blev fængslet og sammen med de øvrige katolske Biskopper anklaget for Herredagen i København, anføres under 15 Hovedpunkter en lang Række Beskyldninger mod ham for forargeligt Liv og for at have udplyndret og udsuget de Kirker og Klostre, som stod under hans Varetægt. I Hundslund (=: Dronninglund) Kloster pryglede han Nonnerne og lagde sine Svende i deres Sovehus for at drive dem derfra. Paa Ø Kloster (=: Oksholm) i Limfjorden fandtes kun tre Jomfruer; de øvrige var fordrevne og en Del af dem voldelig overfaldne ved Nattetide. Præsteembederne beklippede han saa meget som muligt og ansatte mange Steder

*) Sandsynligvis er det en Skrivefejl, at Skødet har Navnet Nielssøn, da Jørgen Pedersen til Donsted nævnes flere Gange i de følgende Aar.

Kapellaner i Stedet for Sognepræster for selv at tilegne sig Hovedparten af Kaldets Indtægter.²⁰⁾

Det er et kendt Træk fra Danmarkshistorien, at Børglumbisperne holdt væbnede Skarer paa Strandbredden for at udplyndre de skibbrudne. Maaske er der noget overdrevet i denne Beskyldning, men det er sikkert nok, at de værnede med Næb og Klør om Retten til Strandingsgodset og rasede mod Kristian d. 2.s Love, der voldte dem Afbræk i en efter deres Opfattelse fuldt ud hæderlig Næringsvej.

Sandsynligvis maa dog en hel Del af det, som Eftertiden har været tilbøjelig til at anse for Udslag af Bispernes ryggeløse Karakter, betragtes ud fra et andet Synspunkt end det rent moralske, der noget ensidigt skyder sig i Forgrunden ved de lutherske Reformatorers Bedømmelse af dem som Kirkehyrder og Sjælesørgere, idet man forglemmer, at den politiske Udvikling i den sidste Menneskealder før Reformationen mere og mere førte bort fra Pavekirken og derfor havde gjort Bisperne til verdslige Embedsmænd under verdsligsindede Konger. At Stygge Krumpen plyndrede Klostrene og beklippede Præstembederne, «endskøndt han ikke vilde kaldes evangelisk»,*) var i god Overensstemmelse med det Eksempel, der vistes ham af Kong Frederik, hvis Lensmand han var, og hvis Politik han maatte følge. Men skønt vi saaledes kan antage, at Kongens og Lensmandens Udgangspunkt er det samme, idet begge vil beklippe de rige Klostre og Kirker til Fordel for det verdslige og borgerlige Styre, stiler de hver mod sit Maal, idet Stygge Krumpen, der alt i Forvejen havde en Række Adelsgaarde og et umaadeligt stort Bøndergods under Bispestolen, ved at tilegne sig Klostrene og Kirkegodset faktisk blev Ejer af hele Vendsyssel og kunde regere her efter sit eget Hovede uden synderligt Hensyn til Kongemagten.

Efter Kong Frederiks Død optræder han som en ivrig Modstander af Kongevalget. Anklageskriftet siger, at han havde sluttet hemmeligt Forbund med Bispen af Sjælland, som aabent bekendte sig til den Anskuelse, at hver Biskop var Konge i sit Stift og ønskede indsat en Skin-Konge, der ikke skulde have sin Indtægt af Lenene, men af en Toldskat paa udført Gods, saa at han kunde faa 15,000 Gylden til Underhold for sig og «en Boelskaff hos sig».

*) Se Kristian d. 3.s Anklageskrift, trykt i Rørdams „Monumenta historię danię“ og udtogsvis i „Nye danske Magazin“ 3. Bd.

Det er tænkeligt, at Stygge Krumpen, der var en meget dygtig og umaadelig ærgerrig Mand, har følt sig sikker paa at kunne gennemføre dette ejendommelige Systemskifte i sit afsidesliggende Stift og omskabe Bispedømmet til et Slags Kongedømme. At Planen var landsskadelig og vilde føre til Oprør og Borgerkrig, havde hverken han eller Joachim Rønnow de rette Forudsætninger for at kunne indse.

Alle Bisperne havde befæstede Borge — Sjællands Biskop raadede ifølge Anklageskriftet over 33 faste Slotte, som Kong Frederik havde forlenet ham med. Der er for saa vidt intet mærkeligt i, at Stygge Krumpen befæstede Voergaard. Kun er det paafaldende, at dette Fæstningsanlæg, der udføres lige før Reformationstidens Kampe, blev et af de stærkeste i Jylland. Man synes af dets Storstilethed at kunne gætte, at det har skullet tjene usædvanlige Formaal. Om disses Art kan vi ikke være i Tvivl. Det var ikke den katholske Kirkemagt, men det verdslige Herredømme i Vendsyssel, der skulde forsvares — med Rette eller Urette, mod Oprørere og fjendtlige Indfald eller mod Landets lovlige Konge.

En stor Del af Vendsyssels lavere Adel synes at have staaet i Afhængighedsforhold til Bispestolen og haft deres Gaarde som Len eller Fæste af Bispen. I Østvendsyssel var, som før nævnt, næsten alt Gods Biske-, Kloster- og Kirkegods, og stort bedre saa det næppe ud i det øvrige Vendsyssel. Der var dog een Mand i Vendsyssel, som stod Bispens Kongstanke imod; det var den senere saa mægtige Lensmand og Rigsmarsk Erik Banner til Asdal og Kokkedal, Bisperpartiets uforsonlige Modstander i Rigsraadet.

Efter Clementsfejden, hvorunder Bønderne brændte Bispens befæstede Gaarde: Voergaard, Sejlstrup og Birkelse, kom Erik Banner herop som Repræsentant for den sejrende Kongemagt og skulde holde Styr baade paa Bispen og Bønderne. Stygge Krumpen, der mærkelig hurtigt havde forligt sig med den oprørske Befolkning, søgte nu at ophidse Bønderne mod Erik Banner og beskyldte ham for at have været med til at lade Folk hænge og slaa Bønder ihjel ved Svenstrup. Banner svarede haanligt: «Det var bedre, I havde været der med, da var I krøben i Per Ridemands Ovn!»

Dette Ordskifte, der ogsaa er optegnet i Kristian d. 3.s Anklageskrift, synes at indeholde Oprindelsen til Traditionen om,

at Bispen under Voergaards Erobring skal have skjult sig i en Bagerovn; men enten »Per Ridemands Ovn» har været en virkelig Lokalitet eller en Talemaade, synes Meningen jo kun at være den, at Bispen var en Kujon, der vilde løbe bort og skjule sig, hvis han kom i Slag.

Ifølge Sagnet levede Stygge Krumpen paa Voergaard sammen med sin Frille, Elsebeth Gyldenstjerne, som han havde røvet fra hendes Ægtemand, Ridderen Bonde Due. Der var al mulig Grund til at forvare hende paa en befæstet Borg, ligesom ogsaa Bispen selv kunde have Brug for et sikkert Tilflugtssted for at undgaa Fru Elsebeths mægtige Brødre, der haabede paa ved Lejlighed »at faa Skel af hannum«.¹⁷⁾ Voergaard havde en ideel Beliggenhed og synes at have haft hele det ydre Udstyr, der hører til for at lægge en romantisk Ramme om det fornemme Pars ulovlige Elskov.

Deres Ophold her fik ligeledes efter Sagnet en dramatisk Afslutning, da Skipper Clements Bondehær 1534 drog mod Gaarden.

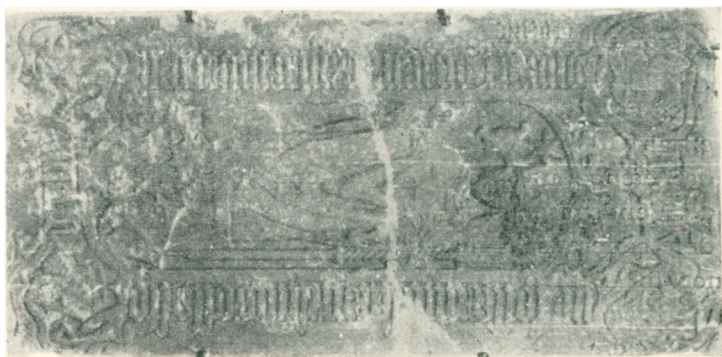

Fig. 4. Niels Stygges Gravsten (Børglum Kirke).

3. BØRGLUMBISPERNES FÆSTNING.

I Aaret 1578, da Frederik den Anden mageskiftede Voergaard med andet Gods og overdrog den til Karen Krabbe, blev der foretaget en Besigtigelse af Gaarden og udarbejdet en Beretning, som endnu er bevaret og findes i Rigsarkivet. Dette Kildeskrift indeholder den ældste eksisterende Beskrivelse af

Voergaard og omtaler udførligt alle Bygningerne inden og uden for Gravene. Hovedbygningen, som den Gang har været et halvt Hundrede Aar gammel, var det eneste grundmurede Hus eller «Stenhus», som det hed i Modsætning til de sædvanlige Bindingsværkshuse, af hvilke der fandtes 5—6 i Borggaarden og en halv Snes Stykker i Ladegaarden, næsten alle uanseelige Hytter, til Dels med klinede Vægge. Saa vidt vi kan skønne, laa de uordentlig spredte mellem hverandre, som om de var opførte Tid efter anden, uden at nogen havde tænkt paa Plan eller Regelmæssighed i Anlægget. Gaarden havde været under Kronen i over 40 Aar, og Lensmændene, bl. a. Erik Rud, havde bygget lidt af og til, som der var Trang for Husplads. Iøvrigt ved vi fra andre Besigtigelser o. l. Kilder, at Herregaardenes Avls- og Økonomibygninger i de Tider oftest var omtrent lige saa tarvelige som almindelige Bøndergaardens Udhuse.

Modsætningen mellem det storstilede, sindrigt udtænkte og planmæssigt gennemførte Borganlæg paa den ene Side og de skødesløst opklinede Avlsbygninger paa den anden var iøjnefaldende og fremhævedes især af de svære Ringmure og de høje, blændingsprydede og kamtakkeede Gavle paa Hovedbygningen. Vi anfører her den gamle Synsforretnings Originaltekst:

Och war wij først paa Worgaardt, och ther beseet bygningen thaa findes paa gaardenn ett gammelt stienhus som er 64 fødder langh, 25 fødder wiid innden wegge. Thenndt gaffuel som

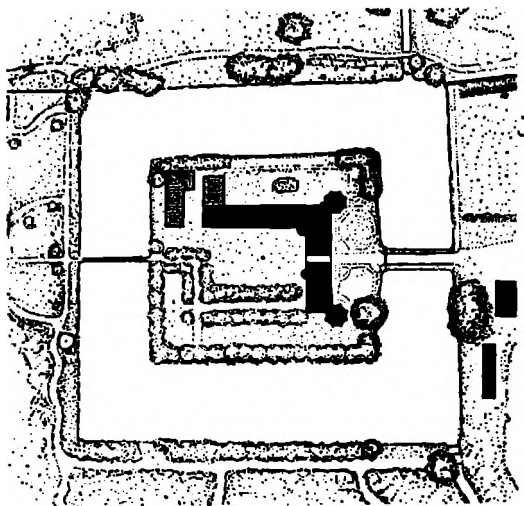

Fig. 5. Situationspl. 1 : 2000 (efter Ældre n. Architektur IV).

wender i øster emodt graffuen er femb stien tyck, baade siiderne er huer $3\frac{1}{2}$ stien tyck. Saame hus er well høigt, såa att ther vdj er, først enn hueld kieller langs igiennem husidt, offuer fornævnte kieller er enddaa enn huelling langs igiennem, ther offuen paa enn werelse, medt winduer well høigt vnder loffthedt, och siiden ett høigt størterum muret aff grundt som er mere end 4 alne vnder bielckerne, och er saame hus tactgt medt gode wingstien. Hos saame hus er affbygggit enn quist murrit aff grun tiil the første bielker och ther paa bygt ett tred werck 2 lofft høigt, huor vdj er enn skorstienn stoffue och ett kammer ther vnder. Siidenn findes enn ringmur wiidt begrebben trint omkring gaarden, undtaggit vdj thedt sud west hiørne ther stander ett liidet hus Erick Rudt loedt bygge vdj binddinger, muridt mellom stolpp, och tact medt tagh og err ringe muren paa thendt siide modt portenn 4 alne høigt och 7 fødder bredt och er bygt enn quist aff grundt som porten gaar igiennem. Paa the andre siider er fornævnte ringe muur 7 alne høigh og 5 fødder bredt, och er thedt god muer vdj husene, men ringh murren er forfaldenn offuer porten och nogit vdj siiderne. Borgestoffue lengenn som staar och indenn murenn er 11 bindinger, ett lofft høigt er murit imellom stenger tactgt medt straa tagh. Item et tretten bindinghus som stodt thedt første gangh wij war ther och nu er affbrent wor 2 lofft høigt muridt imellem stenger, huor vdj wor brüggers baggers och steggens, wor tact en deel medt winge stien och enn deel medt tagh. Item ett hus 6 binddigh slagit medt leer, som saltkielleren er vdj. Item ett hus 10 binddigh lang ett lofft høigt muridt mellom stenger er 2 skorsteen vdj Item ett 9 bindingshuz vden porten en lofft høigt. Thendt ene siide muridt mellom stenger thendt anden slagit meth leer. Broerne er icke att regne for nogenn bygningh, thi ther er grundt wand vnder thennom ringe tømmer och gamilt en part. Gaarden ligger i en

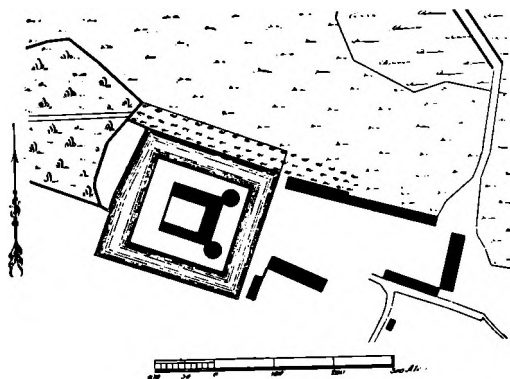

Fig. 6. Grundplan fra nyere Tid (efter D. Herregd. v. 1920).

gamell forgroffuit søøe, som løber 2 becke till, och staar enn mølle for søøen, som pleyer att maale friit for gardenn, och gaar ther till medt aff till landgilde naar ther boer møller vdj 9 pund meel och saame mølle hus er 6 bindding langt, muridt mellom stolper, och tact medt tagh, och er en liden aalkiste hos saame mølle, saa mandt kandt fange ther om aaritt 1 tønne aall heller 2, efther fogdernes beretningh. For broen stander en liiden gammel smide 6 binddinger, muridt mellem stolpper och tagct medt gamell teggell. Item enn nye kornlade, leer slagen och tagct medt tag, enn gammel staldt er 8 bindding lang, muridt mellom stolpper och tagct medt tagh. Siiden findess en stoer hiølade, och 4 eller 5 laadtgardts huse jordtgraffuen och leerslagne ere tagct medt tagh. Item enn teggelgaardt widt mact holden som erik rudt loedtopbygge. Item enn nye staldt slagenn medt leer, som Axell gyldenstjerne loedtopbygge och tagct medt tagh. Item er ther widt gaardenn 3 smaa fiske parker och en løbbendis aa, som gaar norden omkring markenn, vdj huilkenn mandt kandt fange gieider aabore och skalle. Item er och enn fiske gaardt, widt øregardtz enge, som mandt fanger ørritter vdj.¹⁰⁾

Stenhus er Datidens Betegnelse for grundmurede Bygninger. — Vel højt er at sammenligne med Udtryk som velbygget, velindrettet o. s. v. — Vingesten er Tagsten af nyere Form i Modsætning til Munketagsten 3: Hul-tegl. — Kvist betyder et Taarn eller en Karnap. — Styrterum er Halvstokværk — Den kritiske Bemærkning, at der er „grundt Vand“ under Broerne, viser, hvor stor Vægt man tillagde Forsvarsanlægget. — Fiskeparken hørte med til en dentlig indrettet Herregaard i Datiden; derimod nævnes sjældnere Haveanlæg.

Stenhuset staar endnu og udgør østlige Halvdel af den nuværende Nordfløj, men Forandringer og Tilbygninger har i Tidens Løb udvisket det meste af dets oprindelige krigerske Præg.

Murene er Kassemure med Yderskallen i Munkeforbandt — 2 Løbere og 1 Binder. Binderne staar i Lod over hinanden, hvilket viser en Nøjagtighed i Opmuringen, som er yderst sjælden for de Tider. Fugerne er Rygfuger. Bomhullerne har oprindeligt staaet synlige, saaledes som Skik var ved Opførelsen af de samtidige Kirketaarne, i hvis Mure Hullerne ofte ses endnu.

Af de høje Trappegavle, der har været prydede med ejendommelige flaskehalsagtige Blændinger, helt enestaaende i dansk Arkitektur, staar endnu en Levning tilbage oppe over Loftet mod Øst, hvor Fru Ingeborgs Hus er tilbygget. Denne Østgavl, der i den gamle Beskrivelse siges at vende mod Graven, er forsynet med de karakteristiske skraat nedadvendte

Skyde- og Skoldehuller, som kendes fra mange andre af Dattidens Borge. En Række lignende Huller er tilsmurede langs hen ad Husets Sider; de har siddet øverst oppe paa Murene og er endnu kendelige paa de smaa buede Stik, der har afsluttet dem foroven. Hvert Hul er 4 Munkestensskifter i Højden + Buen.

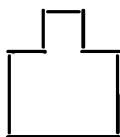

Fig. 7.
Skydeskaar.

Oprindelig har der rundt omkring Huset været to Rækker Huller, de øverste lige ud gennem Muren, de underste skraat

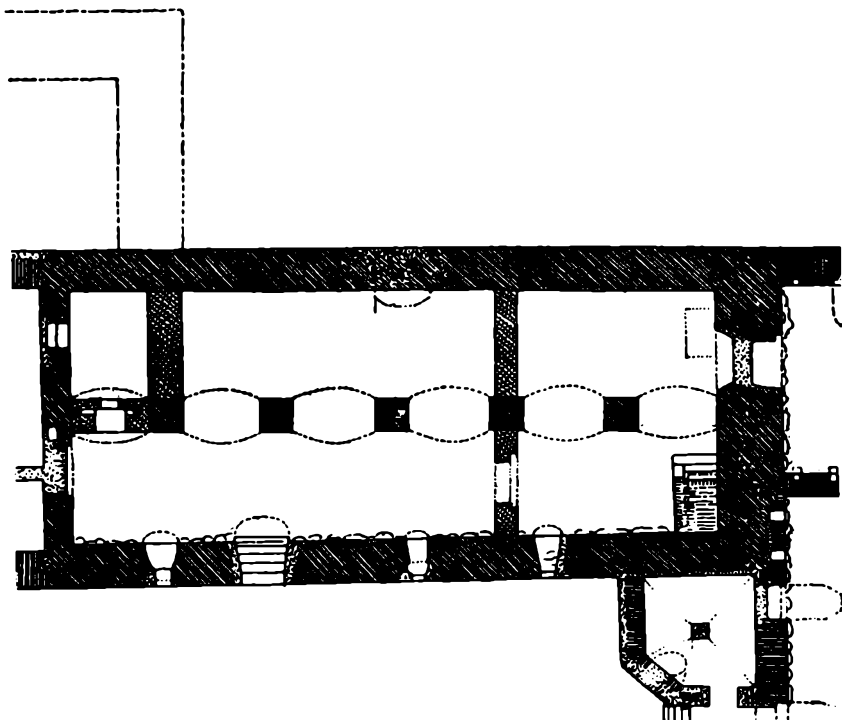

Fig. 8. Kælderplan i Nordfløjen. 1:200 (eft. Ældre n. Architektur VIII).

nedadrettede, saa der kunde skydes (eller skoldes?) tæt ind mod Husets Fod. De øverste Skifter af Sidemurene er senere nedrevne, antagelig efter 1578, da Otto Banner og Ingeborg Skeel opførte Tilbygninger til Huset. Et Stykke af den oprindelige Gesims, to udkragede Skifter, er bevaret tilpudset bag Trappetaarnet i Hjørnet af Gaarden. Dette synes altsaa at være opført før de øvrige Tilbygninger.

Styrterummene findes paa mange samtidige Borganlæg og var især beregnet for Skytterne, naar Borgen blev angreben. Oftest var der Skydehuller for oven og Skoldehuller forneden i Trempelmuren, saa at man kunde bekæmpe Fjenden baade

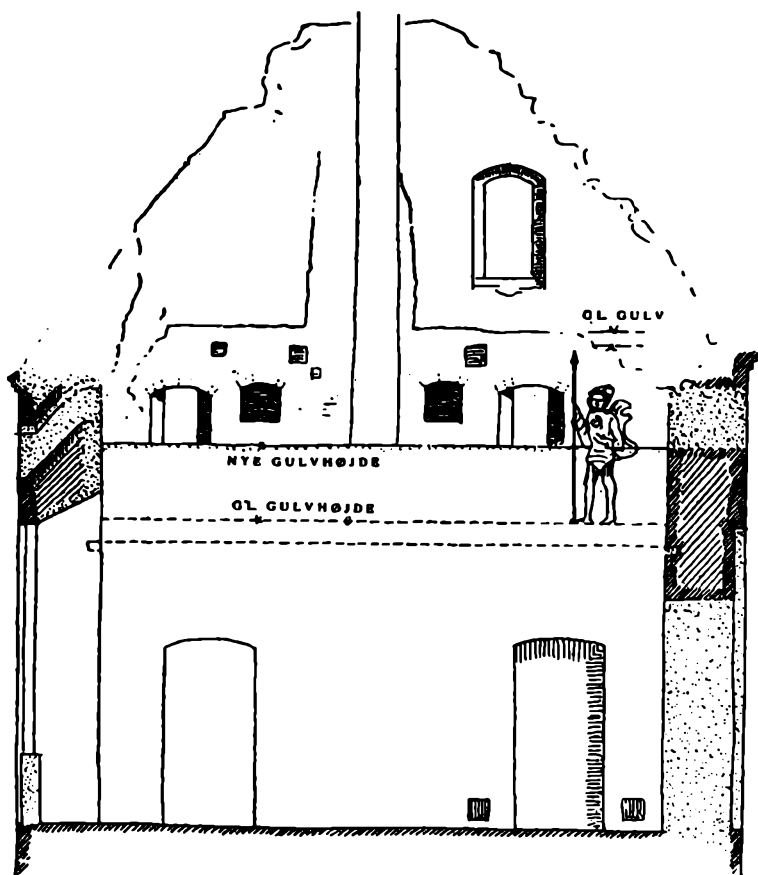

Fig. 10. Østgavlen indvendig (eft. Ældre n. Architektur VIII).

paa Afstand og lige ind under Murene. I Fredstid var det Vægteren, der færdedes paa Loftet ad «Vægtergangen» langs Muren og holdt Udkig.³⁰⁾

Foruden Forsvarsindretningen øverst paa Muren er sandsynligvis en Del karnapagtige Udbygninger forsvundne. I Nordmuren midt for den store Sal under Skytteloftet findes en tilmuret Døraabning, der antagelig har ført ud til et W. C. efter

Datidens Skik, en lille muret Karnap, kraget ud paa Stenkon-soller. Ved det østlige Vindue i den store hvælvede Sal i Stue-etagen er Udlapninger i Murværket ned til en lang kilekløvet Kampesten, der synes at have udgjort en Dørtærskel. Her har ogsaa været en Udgang, men den er næppe fra Husets første Tid. I det hele taget har Nordsiden stærke Spor af alle Slags Udlapninger. At Sydsiden er mindre medtaget af Forandringer, har maaske sin Grund i en større Omhu ved Reparationer ind mod Gaardspladsen. Der har paa denne Side været Hovedindgang til den hvælvede Stueetage. Døraabningen findes i tilmuret Stand bag det ovennævnte Trappetaarn, og der ses i Siderne Huller i Murværket til en Spærrebom, der kunde skydes for Døren. Lignende Huller ses ved østre Vindue i den store Sal.

Tæt ved Indgangen har der i Flugt med Østgavlens Mur gaaet en svær Mur mod Syd, vel nok den i Synsforretningen omtalte Ringmur. Levninger af dens Munkeforbandt ses inde i Kælderen under Østfløjen, hvis Vestmur har haft Dele af Ringmuren til Fundament.

Det er tænkeligt, at Hovedindgangen til Huset har staaet i Forbindelse med Ringmurens Vægtergang og været skærmet af særlige Forsvarsindretninger eller et lille Taarn i Hjørnet, hvor Trappetaarnet nu staar.

Huset ser noget trist ud udvendigt, men minder mere om en gammel Klosterbygning end om en Krigerborg. Kommer man ind i den hvælvede Stueetage, er Ligheden med Klostrene slaaende. Der er kun to Rum, den lille og den store Stenstue, sidstnævnte oftest kaldet Søjlehallen, fordi dens fire Krydsribbe-hvælvninger samles paa en Kampestenssøjle i Salens Midte. Den lille Stenstue har en Nedgang til Kælderen og en Dør ind til den mindre Trappe, som fører op paa andet Stokværk. I Nordmuren oppe under Hvælvingen var kun et lille Vindue ved Siden af et Skydeskaar, saa Rummet har været temmelig mørkt. Oprindelig har det udgjort en Slags Forstue. Den store Sal har aabenbart været Bygningens fornemste Rum og Borgherrens Opholdsstue. Højden er ca. 8 Alen, Længde 19 Alen og Bredde $11\frac{1}{2}$. Søjlen i Midten er ikke den oprindelige.²¹⁾ Hele Rummet er blevet grundig restavreret i P. B. Scavenius's Tid, og der er senere af E. Scavenius opsat et Panel. I nordvestre Hjørne af Salen har en Dør ført ud til en Udbygning. Der har

oprindelig her været 2 Vinduer, begge i Sydmuren og meget smallere end de nuværende.

Det er især den store Stenstue, der minder stærkt om Søjlehallerne i de gamle Klostre. I ældre Tid var det ogsaa almindelig Tro blandt Folk i Egnen, at Voergaard oprindelig havde været et Munkekloster, og den hvælvede Sal var Munkenes Kirke.²⁹⁾ Sandsynligvis har Ligheden sin naturlige Aarsag deri, at den Bygmester, som har opført Bispenses Stenhus paa Voergaard, først har været vant til at bygge Kirker og Klostre.

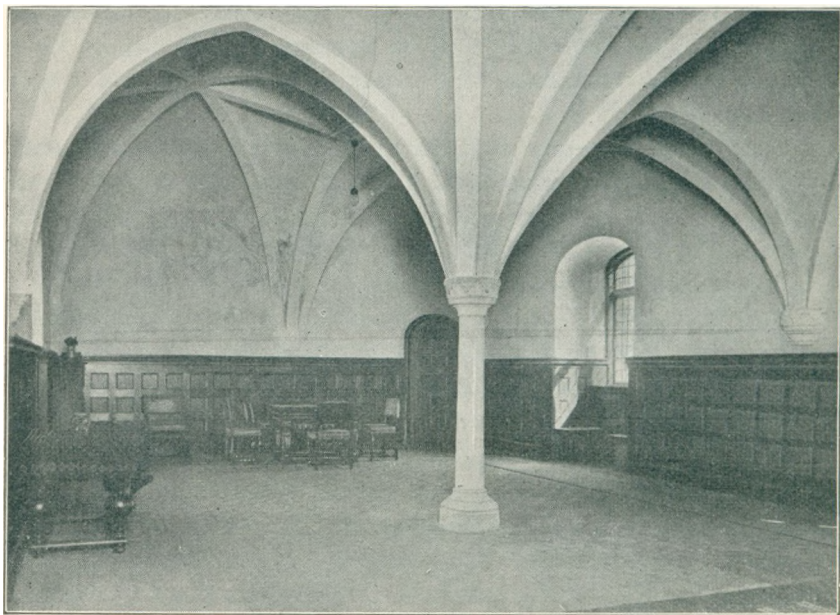

Fig. 11 Søjlehallen (efter Danske Herregd. ved 1920).

Tidens største Bygmestre var Kirkebyggerne, og alt, hvad der byggedes, prægedes af den kirkelige Arkitektur.

Fra den lille Stenstue fører en muret Trappe inde i Skillevæggen op til Salen ovenpaa. Trappetrinene er af Munkesten og drejer om inde i Muren, saa at Opgangen foroven bliver vinkelret paa denne. Et lignende Trappesystem findes i det gamle Helligaandskloster i Aalborg, og da der ogsaa her findes en Sal med fire Krydsribbehvælvninger paa en Kampestensspille, er det maaske tænkeligt, at det er samme Bygmester, der har arbejdet her og paa Voergaard.²⁰⁾

De store rundbuede Blændinger, der oprindelig har omgivet Bispeborgens smalle elipsebuede Vinduer, minder iøvrigt ogsaa om Blændingssystemerne paa Klosterets Mure.

I Stueetagens Østmur er udsparet en «Hemmelighed» med Lufthul mod Øst og i Gavlens Midte har været en Kamin, hvis Skorsten gaar op gennem Murværket og har udmundet i Gavlspidsen.

Salen i andet Stokværk har oprindelig været $5\frac{1}{2}$ Alen høj og har hele Husets Længde og Bredde, $28\frac{1}{2} \times 11\frac{1}{2}$ Alen. Væggene var kalkede direkte paa Sten og Fuger. Der er fundet Spor af Dekoration med sort og graat paa hvid Bund og hvide Lys paa det sorte. Tæt ved Sydøstvinduet, der er tilmuret bag Trappetaarnet, fandtes i P. B. Scavenius's Tid Levninger af en Indskrift med sorte Bogstaver:

R O R U M

U N

O D R U M

Da Dekorationen har strakt sig over en Tilmuring mellem de to østre Nordvinduer, kan den ikke have været helt oprindelig, men stammer maaske fra en Restavrering efter 1578, da de første Tilbygninger foretoges.

Oprindelig var her 7 smalle Vinduer, 4 mod Nord og 3 mod Syd, der ifølge den gamle Beskrivelse sad «vel højt under Loftet».

Udvendig paa Murene er de store Blændinger bevarede; de fyldes nu i hele Bredden og til Buens Top af nye Vinduer. Oprindelig gik Blændingerne helt nede fra Gulvhøjde til lidt over Loftshøjde, men siden er baade Gulv og Loft flyttede i Vejret. Det tilmurede Vindue bag Taarnet har Toppunktet 1 Meter under Blændingens Bue, Bundens 290 Cm. over det nuværende Gulv, der ligger 33 Cm. over det oprindelige, saa vi forstaar godt Synsforretningens Ord, at Vinduerne sad «vel højt». Vinduets Bredde er 105 Cm., og Inderkarmen er smiget. Saaledes har alle Vinduerne i Salsetagen og de to Sydvinduer i Stueetagen set ud.

Øst for det vestlige store Vindue mod Nord ses Levning af en Kanal i Murværket, mulig et Talerør eller en Varmeledning. Den er nu røgsværtet og fyldt med Brokker.

Om Rummenes Benyttelse i de gamle Herregaardsbygninger af samme Type som Voergaards Stenhus, ved vi meget

lidt. Den store Sal har været Festsal og Dansesal og svarer til de store Borges «Riddersal»; muligvis kan den ogsaa af og til have været brugt som Opholdsstue til daglig. At Borgherren med Familie kan have indrettet sig i de to hvælvede Rum er troligt nok efter Datidens Skik, men der savnes Køkken, Spisekammer, Bryggers og lignende Rum, der vist nok oftest var henviste til mindre Huse i Borggaarden.²⁰⁾ At Tyendet og de væbnede Svende har haft særlige Huse siger sig selv.

Den oprindelige Nedgang til Kælderen har maaske været i Søjlehallens Vestrum, hvor der spores Rester af en Trappegang, men der er senere lavet en Nedgang med Lem i den lille Stenstues Gulv. Desuden er der ogsaa en senere indrettet Adgang fra Gaardspladsen gennem en lav Dør nede ved Jorden. Kælderloftet udgøres af to lange Tøndehvælvinger, der i Husets Midte bæres af 4 svære Munkestenspiller, hvis Grundflade er tre Stens Længde eller lidt over 30 Tommer i Kvadrat. Pillerne er forbundne med flade Buer. Kælderens Højde til Hvælvingens Toppunkt er nu ca. 3½ Alen, men Gulvet skal være lagt i Vejret i Scavenius's Tid. I begge Ender findes tilmurede Døraabninger, men hvor de — i alt Fald de virkelig er oprindelige — kan have ført hen, er ganske ufatteligt.

Fra Kælderens vestre Pille gaar Skillemure i Nord og Vest og danner derved et aflukket Rum i Hjørnet. Dette Rum kaldes «Rosedonten» og er en ret uhyggelig Fangekælder uden anden Aabning for Lys og Luft end et Hul, lidt større end Mundingen af en Bagerovn. Gennem dette Hul, der sidder helt nede ved Jorden, maa man krybe paa alle fire for at komme ind. Der er saa daarlig Luft, at en Tændstik næppe vil brænde, og om et Menneske har kunnet leve ret længe derinde, er tvivlsomt.²¹⁾ Aabningen er lidt højere og bredere yderst i Muren, men snævrer brat ind, saa der dannes et Afsæt, som en Lem kan stilles imod. Uden for Lemmen har været en Bom, som kunde forskydes i en Kanal i Murværket og hales frem, naar der skulde lukkes.

Oprindelig skal Gulvet have ligget saa meget dybere, at Rummet var ret fugtigt i Bunden, men i nuværende Gulvhøjde gik langs Væggen en muret Bænk, som Fangerne kunde hvile paa.

Det er en almindelig Folketro, udbredt over hele Nordjylland, at et frygteligt Spøgelse eller Djævelen selv bor i dette

hæslige Hul, og forhen skulde der, som bekendt, hver Højtids- eller hver Nytaarsaften lægges rent Halm i Rosedonten, ellers gik det Gaarden og dens Beboere ilde.

Aarsagen til denne Folkedigtning har sikkert her som andetsteds, hvor det spørger paa de gamle Gaarde, været grufulde Begivenheder, der har redet de gammeldags Menneskers Sind som en Mare og fæstnet Slægt efter Slægts Opmærksomhed ved det gyselige, der var sket i Voergaards Kælder. De Stakler, der døde i Rædsel og Pine, glemtes hurtigt, men Dødshylene, Gengangeriet og Djævelens Huseren i det mørke Hul maatte bevares i Folkefantasien, saalænge der var Overtro til.

Børglumbisperne skal dog ikke have Skyld for Fangekælderen; den er øjensynlig indrettet efter deres Tid. Et Bevis herpaa er, at der i Vestmuren inde i Rosedonten findes en tilmuret Døraabning med to Trappetrin i Bunden; den synes, ligesom en Dør i den sydlige Hvælving uden for Rosedonten, at have været bestemt til at sætte Kælderen i Forbindelse med Tilbygninger udenfor, og skønt vi, som ovenfor nævnt, ikke kender disse, maa Udgangen i alt Fald forudsætte, at Fangekælderne ikke har været her. Desuden viser Murværket tydeligt, at de er opført senere end Pillen og Hvælvingerne, men hvor meget lader sig ikke afgøre.

Hvad Navnet «Rosedonten» betyder, ved ingen. Det er muligt, at det oprindelig ikke har betegnet Fangekælderen, men de mystiske Udenværker, som Døraabningen har ført ud til.

En ældre Benævnelse, «Rhus' Kælder», der af og til fremkommer i trykte Bøger, men næppe kendes mere i Egnen, kan maaske tydes som «Ruds Kælder», og Forklaringen maa saa være den, at Erik Rud, der havde Gaarden i Forlening 1559—1573 og lod udføre en Del mindre Byggearbejde og Reparationer, har indrettet Fangehullet. Hvad sidste Stavelse i Ordet Rosedont betyder, er imidlertid lige uforstaaeligt. Den kan efter lokal Udtale ogsaa være «dons», et Ord der vel kendes i Sydjylland, men ikke heroppe, og iøvrigt ikke synes at kunne sættes i Forbindelse med en Kælder. — En anden Forklaring er den, at selve Huset i Lensmændenes eller Bispernes Tid kan have faaet Navnet «Residensen» (Bispegaarden i Thy kaldes i Skødet 1510 »residentia episcopalis») og beholdt Navnet op til den Tid, da Birkeretten fængslede Synderne her.

Huset ligger solret i Øst og Vest, saaledes som Kirkerne og

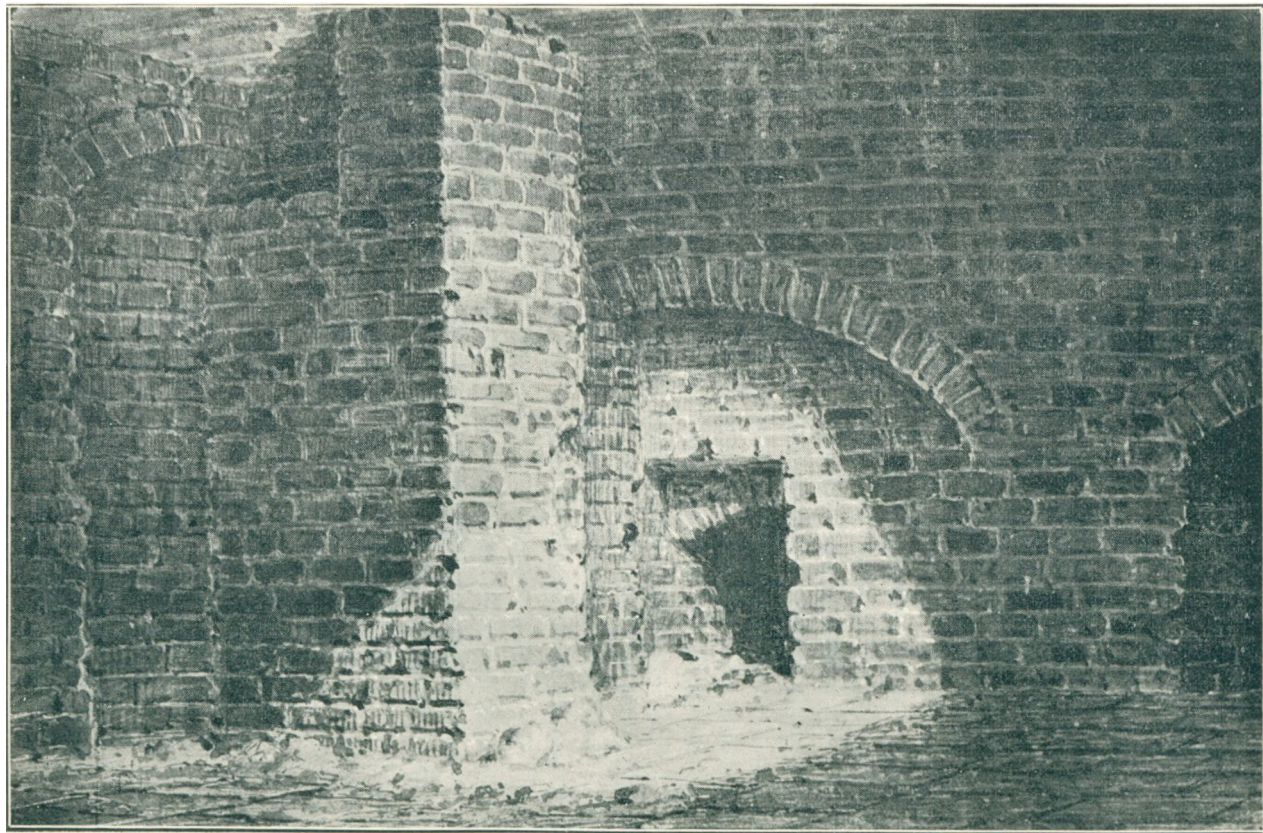

Fig. 12. Indgang til Rosedonten (eft. Tegning af Hetsch, Nationalmuseet).

næsten alle landlige Bygninger blev anlagte i de Tider. Det synes at have udgjort nordøstre Hjørne i den Borggaard, som ifølge Besigtigelsen har været omsluttet af Ringmuren. Der siges, at Østgavlen vender »mod Graven«, men da der er Grav rundt om hele Voldstedet, maa Meningen vel være, at Huset ligger nærmest ved østre Grav, og at Ringmuren paa denne Side har ligget i Flugt med Gavlmuren, mens den mod vest har afgrænset en Borggaard, der var betydelig længere end Huset. Forskellige Forhold tyder imidlertid paa, at der paa Besigtigelsens Tid ikke har været nogen egentlig Gavlmur mod Vest, og det er muligt, at Huset ikke har været helt færdigt, men kun afsluttet med en staaende Fortanding; og en Skillemur, da det indtoges og afbrændtes 1534.

Nogle Aar efter Besigtigelsen er det gamle Stenhus blevet forlænget ved Tilbygning mod Vest, antagelig af Otto Banner og Ingeborg Skeel. Det blev derved ca. 60 Alen eller omtrent dobbelt saa langt som før. Den Fortanding, der er synlig mellem nyt og gammelt Murværk, staar noget nær lodret paa begge Sider af Huset, og man er ved første Øjekast tilbøjelig til at tro, at der er hugget Forbandt ud i et Par regelmæssige Gavlhjørner. Der er dog ikke fundet sikre Spor af saadanne, og det er sandsynligt, at Huset oprindelig har skullet være længere eller staaet i Forbindelse med Tilbygninger. Den Skillemur, der lige inden for Fortandingen føres op mellem det gamle og det ny Parti, er meget for tynd til at have været en oprindelig Gavlmur, og da den tillige er Støtterum for Hvælvingerne i Søjlehallen, maa den være lige saa gammel som disse og altsaa fra Husets første Tid. Synsmændene opgiver 1578 Husets Længde »inden Vægge« til 64 Fødder, men der er kun $28\frac{1}{3}$ Alen. Synsmændenes Maal paa Bredden er 25 Fødder, men der er kun $11\frac{1}{3}$ Al. indvendig. Forskellen hidrører fra, at Maa-lingen er foretaget med Datidens jyske Alen, der forholder sig til vor Tids Alen (den sjællandske) som 10:9. De udvendige Maal er 20,3 Meter $\times$ 9 à 9,3 M., idet Grundplanen ikke er helt »i Vinkel«.

Foruden de nævnte Forhold — de to tilmurede Udgange i Kælderens Vestmur, Skillerummenes forholdsvis ringe Tykkelse (ca. 1 Alen), Synsmændenes Forbigaaelse af Vestgavlen o. s. v. — viser nogle Udtapninger i Ydermuren øst for Fortandingen samt et gammelt Fundament paa Husets Nordside,

at der ved begge Husets Hjørner mod Vest har været Udbygninger i Syd og Nord, og at disse Udbygningers Vestmur maa have ligget et Stykke vest for Fortandingen og Skillemuren inde i Huset. Den nordlige Udbygning synes at have været et Slags Taarn, en »Kvist«, som det hed i Datidens Sprog. Udbygningen mod Syd kan have været en smal Vestfløj, men maa vel nærmest formodes at have lignet den nordre »Kvist«, ved hvis Fundament der er Tegn paa, at Vestmuren i dette oprindelig har fortsat sig nogle Alen vest for Fortandingen og vest om Skillemuren og gaaet mod syd over den Grund, hvor den vestlige Del af Huset senere er tilbygget. Udlapningerne paa begge Sider af den ældre Del viser, at »Kvistene«s Østmure har ligget omtrent lige overfor hinanden, men om Vestmurenes Ydersider derfor har flugtet eller kan tænkes at have været forbundne ved en Gavl eller Mur 4—5 Alen længere mod vest end Skillevæggen og Fortandingerne, kan ikke afgøres. Endnu mere uklart bliver Forholdet, naar vi maa gaa ud fra, at den sydlige Udbygning har været forsvunden allerede før Besigtigelsen, hvori den ikke omtales, mens den nordlige, som antagelig er den, der nævnes af Synsmændene, uden Tvivl er bygget lidt senere end Hovedbygningen.

Hvis Borggaarden har været noget nær kvadratisk, maa det formodes, at der har gaaet et Stykke af Ringmuren fra nordvestre Hjørne af det gamle Stenhus og hen mod en Vestmur, der omtrent har fulgt samme Retning som den senere opførte Vestgavl af Tilbygningen. Det var i saa Fald tænkeligt, at Levninger af Ringmuren kunde findes under Tilbygningens Nordmur. En Udgravning, der for nogle Aar siden foretoges paa det Sted, hvor Fundamentet til nordre Udbygning ligger, har imidlertid vist, at Tilbygningens Fundament ligger dybere end Kampestenssylden under den gamle Mur øst for Fortandingen, og her kan saaledes ikke paavises nogen oprindelig Sammenbygning.

I Pontoppidans »Danske Atlas« 1769 findes følgende Oplysninger om Resterne af Voergaards Ringmur og forskellige Tilbygninger:

«I søndre Side af Gaarden er en Længde Hus af Bindingsværk, og fra samme til det østre Hus er et Halvtag med Brandmur, ligeledes paa vestre Side et Halvtag med Brandmur tvært over».

Det er tilsyneladende vanskeligt at forstaa, hvorledes en vældig Ringmur paa $2\frac{1}{2}$ Alens Tykkelse kan blive lil en »Brandmur«. Men det er heller ikke sikkert, at Muren har staaet tilbage i sin oprindelige Tykkelse. Den var, som Husets Ydermure og som alt svært Murværk fra den Tid, f. Eks. ogsaa Teglstensmurene i de gotiske Kirker, opført i Munkeskifte, der til Dels ligner Forbandtet i vor Tids hule Mure med Stens Bindere. Reglen var, at to Løbere og een Binder vekslede regelmæssigt i hvert Skifte. Paa denne Maade dannedes to udvendige Skaller, hvis Mellemrum udfyldtes med en mere eller mindre fast Fyld af Kampesten, Brokker og Kalk, stundom vel ogsaa Sand eller løst Grus og Sten, og der var egentlig intet Sammenhold mellem Ydersiderne ud over dette, at Bindernes Ender gik ind i Fylden. Derved bliver det forklarligt, at en saadan Mur uden særlig vidtløftig Bearbejdning kunde gøres tyndere. Naar den ene Side fjernedes, faldt Fylden ofte ned af sig selv, og den tilbageblevne Yderskal kunde jævnes ved Afhugning af Binder-Enderne eller Opmuring mellem disse.

Sandsynligvis er den indre Skal af Ringmuren bleven revet ned og den store Masse af Fyld fjernet, hvorefter Yderskallen har staaet tilbage som »Brandmur» eller som Ydervæg i Skurene. Det Bindingsværkshus, der stod tilbage i 70erne, var kun 8 Alen bredt og kan næppe have huset en Ydervæg paa halvtredje Alens Tykkelse.

Ringmurens Tykkelse opgives i Besigtigelsen til 7 Fødder paa Portsiden mod Øst og 5 Fødder paa de andre Sider. Formentlig har der i den tykke Murmasse været udsparet en Række Nischer med Skydeskaar, og den har foroven været kronet af Murtinder.

Mens Stenhusets Sidemure kun er $3\frac{1}{2}$ Sten tykke, har Udbygningerne ved Vesthjørnerne haft meget svære Mure. Udlapningen paa Sydsiden, et Par Alen øst for Fortandingen, viser helt op til Taget Forbandt efter en Mur paa ca. $2\frac{1}{4}$ Al. Paa Nordsiden var Muren i underste Del af Fundamentet endnu meget tykkere. Nationalmuseets Beretning om en Udgravning (ved C. A. Jensen) er saalydende:

«Omtrent midtvejs ved Nordfløjens Nordside, ud for Skellet af dennes østre Del, der er bygget i Munkeskifte, og den vestre Del, der er bygget i Krydsskifte, har Grundmure af en Bygning

længe været synlige, saa højt liggende, at Græsset næppe kunde dække dem.

Ved en Udgravning, der iværksattes af Godsejer P. B. Scavenius i Dagene ¹⁸⁻¹⁹/₆ 1911, gjordes følgende lagttagelse: Murværket omslutter et ret regelmæssigt, firkantet Rum, hvis fjerde Side afgrænses af Gaardens Nordfløj. Østlige og vestlige Inderside maalet henholdsvis 455 og 452 cm, nordlige Inderside 436 cm. Den omtrent 185 cm (5 Fod 11 Tom) svære Mur er bygget som Kassemur, med Fyld af halve Munkesten og Brokker og med Skalmuring i regelmæssigt Munkeskifte; kun et ganske enkelt Sted findes Afvigelser, f. Eks. tre Bindere ved Siden af hinanden. Stenstørrelsen er 27 à 26½ × 13 à 12½ × 8½ cm.)* Baade Yderside og Inderside staar i to-tre Skifters Højde over fremspringende, anselige Sylsten af raa Kamp; umiddelbart over disse er der hist og her Rulskifte.

Østmuren løber ind mod Grundstenene under Nordfløjens ældste Del, der er pakkede over hinanden i flere Lag og synes at være bygget senere, end disse er lagt. Især paa Murens Inderside ses det tydeligt, at en af dens Mursten er bleven muret ind over en mindre, flad Granitsten, der tydeligt hører til den staaende Fløjs Grund. Vestre Mur løber ind mod det yngre Krydsskifteparti. Lige ved Sammenstødet er dens Inderside ødelagt og bortbrudt; Ydersiden derimod løber sammen med Murværket i Nordfløjen, idet Grundstenene i dennes yngre Del ligger lavere end i det ældre Parti. Det synes, som om der er hugget af Murene, før Krydsskiftemuren er bygget ind mod den. Mærkværdigt nok findes der i den østlige Smig af Kældervinduet lige indenfor Sammenstødet en Afsats, som ganske flugter med Vestmurens Vestsiden. Dette er maaske kun et Tilfælde, men det ligner en Tanke, og det kunde tyde paa, at Muren har fortsat sig længere mod Syd.

Det firkantede Rums Gulv har været lagt med Munkesten i to Lag. Det øverste Lag ligger omtrent i Højde med Murværkets nuværende Overkant og er ret ødelagt; det underste tæt over Grundstenene. I begge Gulvene ligger Stenene paa Fladen, uden Mønster.

Vesten for den Fortanding, som viser Grænsen mellem Munkeskiftemur og Krydsskiftemur, findes en tilmuret, buet Dør, som fra Kælderen maa have ført ud til Murstensgulvet. Ogsaa i begge Nordfløjens øvre Etager findes tilmurede Døre, som maa have ført ud i den Bygning, der har staaet over Fundamentterne. Paa Krydsskiftepartiet ses disse Døre meget tydeligt, og et lille Vindue (eller en Blending) i Stueetagen over Fundamentets Vestmur tyder paa, at dets øvre Partier kun har været spinkle. Udlapninger i Murværket øst for Fortandingen kan

*) I Nordfløjens østre Del: 30 à 29½ à 29 × 14½ à 14 à 13½ à (12½ sortbrændt) × 9 à 8½ à 8.

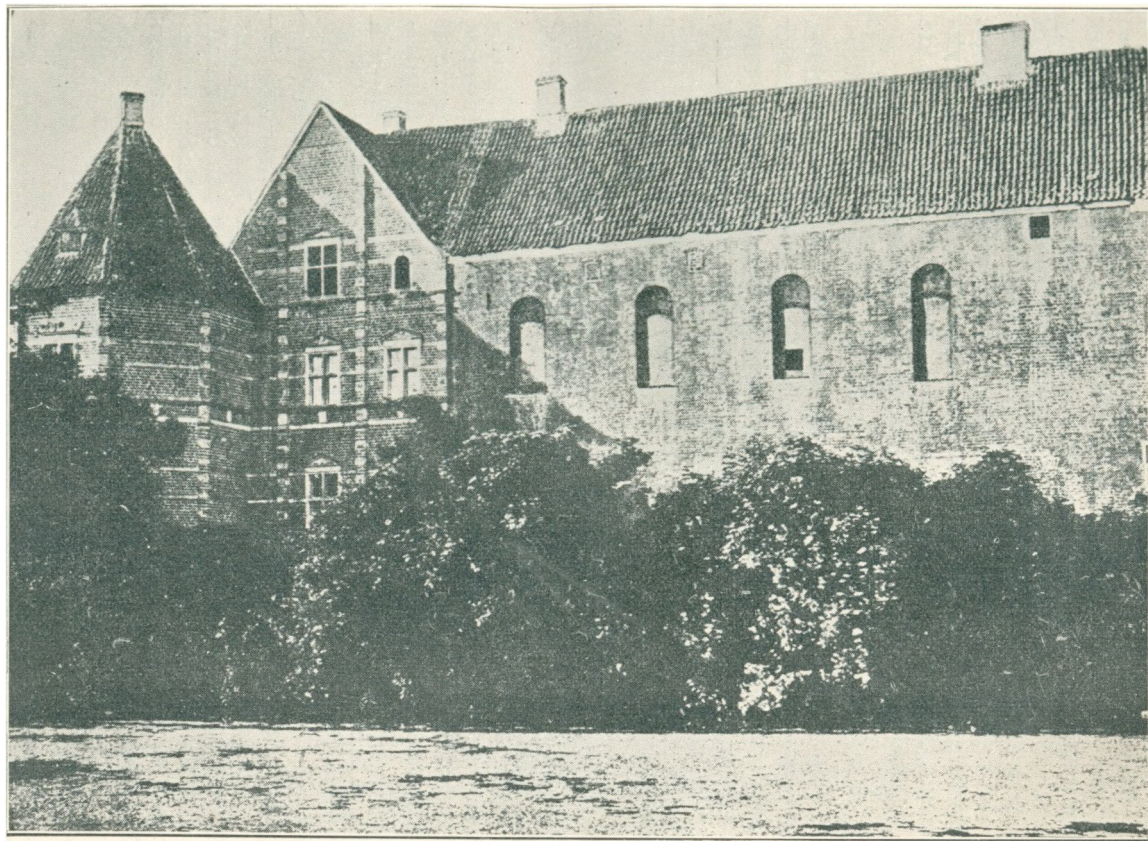

Fig. 13. Nordfløjen (efter Ældre n. Architektur VIII).

muligvis ogsaa forklares som tilmurede*) Udgange til dette Parti, men Spørgsmaalet herom vil næppe kunne afgøres uden at foretage Udhugninger.

Mærkeligt er det, at der umiddelbart over Fundamenternes Østmur ses ganske regelmæssigt og, som det synes, oprindeligt Munkeskifte. Med alle de andre Forhold for Øje er der dog ingen Grund til at formode, at Fundamenterne er Levninger af et ældre Voergaard, bygget før Nordfløjens ældste Del. Tværtimod maa det antages, at de er byggede lidt, om end ikke meget senere end Nordfløjen, at de trods deres ret betydelige Tykkelse ikke har været indhuggede i dennes Murværk, og at de i det hele kun har baaret en spinkel Overbygning.

I Synsforretningen over Voergaard 1578 siges ved Beskrivelsen af det gamle Stenhus:

Hos samme Hus er afbygget en Kvist, muret af Grunden til de første Bjælker, og der paa er bygget et Træværk, to Loffer højt, hvor udi er en Skorsten, Stue og Kammer derunder. Denne Kvist kan næppe have ligget paa Stenhusets Sydside, hvor der synes at have staaet en Udbygning med Grundmur gennem alle Stokværk, hvorimod meget taler for, at den har staaet over Nordsidens Fundamenter.

— — —

Angaaende den citerede Synsforretning kan fremhæves, at den heri omtalte Ringmur »vidt begreben trindt omkring Gaarden« sikkert har dannet en Firkant.

Fru Ingeborg Skeel har bygget sin pragtfulde Østfløj saaledes, at hun har sat dennes Gaardmur paa den østre Ringmur, der kommer til Syne i Jordoverfladen ved sydvestre Hjørne af Renæssancebygningen, og her ses at have været bygget i Munkeskifte. Denne Mur, hvori Porten sikkert har været, ligger i Flugt med den bevarede Østgavl paa det gamle Stenhus, mens søndre Ringmur omtrent har flugtet med Syd gavlen af Ingeborg Skeels Hus. Nærmest denne ses endnu Grundstenene, og Muren har staaet over Jorden endnu i 1870'erne, om end belempret med tarvelige Tilbygninger. Paa en af Hetsch maalt Plan fra 1874, der ejes af Godsejer Scavenius, og paa en anden, samtidig, sikkert af Hetsch uafhængig Plan, der ligeledes findes paa Voergaard, vises denne Mur i samme Længde som hele Nordfløjen, hvorimod der ikke angives nogen Vestmur.

Det vilde være af Interesse ved Prøvegravninger at kunne bestemme Udstrækningen af det sent middelalderlige Anlæg*.

Foruden de to Udbygninger ved Stenhusets Vesthjørne har der ved Østgavlen været opført endnu en Tilbygning, der er fjernet før Opførelsen af Ingeborg Skeels Hus. Her er nemlig ud for Stueetagen hugget Riller i Gavlmuren til tre smaa lavt-

*) Der spores ogsaa tilmurede Bjælkehuller.

siddende Hvælvinger. Det er muligt, at her har staaet en karnapagtig Udbygning, næppe fra Husets første Tid, men snarest samtidig med den store Forlængelse mod Vest efter 1578.

Vi kan efter det anførte danne os en Forestilling om, hvorledes Børglumbispenses Hovedbygning med Ringmuren har set ud, naar man nærmede sig Anlægget udefra.

Selve Stenhuset har fra Grunden til Tagryggen været ca. 30 Alen højt, og da Længden kun var lidt over 30 og Bredden ca. 15 Alen, har Huset set kort ud i Forhold til Højden og mindet om de svære gotiske Landsbykirketaarne af røde Mursten og med høje blændingsprydede Trappegavle. Den smalle Husende uden Vinduer lignede nøje en Taarnmur; der var kun den Forskel, at der øverst oppe var Skydehuller i Stedet for Glamhuller. Sidemurene var glatte uden anden Forsiring end de store Blændinger omkring Vinduerne. Stokværksinddelingen var kun kendelig paa Vinduesrækkerne. Øverst var der to Rækker Skydehuller. En saadan Facade har vel ikke været køn efter vor Tids Smag; der har været noget koldt og barskt over den høje, nøgne Murflade med de tre eller fire Rækker usymmetrisk anbragte Huller, af hvilke Kirkevinduerne forneden og Skydehullerne foroven jo ogsaa var egnede til at give Huset et vist Alvorspræg. Alligevel har der over alt dette som over den gotiske Tids øvrige Monumenter her til Lands været noget kraftigt, mandigt og karakterfast, som senere Tiders Bygninger ikke har Magen til. Gavlenes Takker og Blændinger, der var Murværkets eneste virkelige Dekorationer, har i høj Grad forstærket dette gotiske Særpræg.

Ved Sammenligning med Herregaardsbygninger fra samme Tid ser vi, at Voergaards gamle Stenhus tilhører en ejendommelig Type, som staar paa Overgangen mellem Middelalderen og den nyere Tid, men af og til forekommer gennem hele den sengotiske Periode, indtil Renæssancens Byggeskik trænger igennem. Man har kaldt Husene af denne Type for »sengotiske Enkelthuse« og — især naar de er korte og høje som Voergaards Stenhus — »beboelige Taarnhuse«. ²⁰⁾ De maa nemlig anses for at være Overgangsled mellem ældre Tiders svære Borgtaarne og det 16. Aarhundredes herskabelige Hovedbygninger. At de i Datiden opførte Landsbykirketaarne i mange Henseender ligner Typen, har ikke alene sin Aarsag i, at Herre-

gaarde og Kirker havde fælles Bygmestre; uden al Tvivl har Forsvarshensyn ogsaa gjort sig gældende ved Opførelsen af disse kluntede Taarne, der ofte har Trapperne skjulte i Murværket og Døraabningerne anbragte saaledes, at Adgangen paa mangfoldige Maader kan vanskeliggøres.

Der er her i Landet ikke saa faa Levninger tilbage af sen-gotiske Herregaardshuse fra Tiden lidt før 1500 og til ca. 1550; men faa af dem er saa karakteristiske for Perioden som Stenhuset paa Voergaard, der i det nuværende Danmark er det bedst bevarede Eksempel paa de høje, taarnagtige Enkelthuse. Det mest fuldkomne Hus af Typen er dog Glimmingehus i Skaane, opført 1499 af Jens Holgersen Ulfstand. Forskellige Ting i Indretningen af Husene er temmelig ens i Voergaard og paa Glimminge, saaledes de hvælvede Haller og de murede Trapper; men Ligheden skyldes selvfølgelig den Omstændighed, at ogsaa Glimminge har haft en kirkelig Bygmester, Adam v. Düren. I ydre Omrids og Forhold mellem Længde og Højde o. s. v. er begge Bygninger temmelig ens, men Glimminge er meget større end Voergaards Stenhus, og dets Mure, der bestaar af graa Sandsten, er 3—4 Alen tykke.

Ringmuren paa Voergaard, der var 7 Alen høj, har, udefra set, kun dækket Kælderen og nederste Halvdel af Vinduerne i Søjlehallen og saaledes ikke svækket Indtrykket af Stenhusets kraftige Rejsning; snarere har de udstrakte Murmasser og deres Tinder yderligere fremhævet Styrken og Storheden i det stolte Bygningsværk. Hertil kom maaske ogsaa et firskaaret, kraftigt Porttaarn over en svær Egetræs Port og foran Porten et eller andet Slags Stillads til at ophejse Vindebroen i. Muren siges 1578 at være 7 Fødder bred i Portsiden, men kun 4 Alen høj og stærkt forfalden; det er muligt, at den oprindeligt har været højere.

Omkring Hovedbygningen og den af Ringmuren omsluttede Borggaard laa der en Række storstilede Udenværker.

Den Plads, der omgives af Gravene, er i vor Tid 155 × 130 Alen eller henved 1½ Td. Land og danner en jævn Flade, ikke synderlig højere end Terrænet udenfor. Hovedbygningen ligger midt paa Pladsen, og da den oprindelige gamle Borggaard i alt Fald ikke har været længere end Fru Ingeborgs Hus i Nord-Syd og maaske lidt kortere i Øst-Vest, har den kun optaget et lille Areal, højst Fjerdedelen, af det store Voldsted. Det er

sandsynligt, at der langs Gravene har været et Sæt Mure eller Palissader med lave Jordvolde i Ryggen; thi fra Ringmurene i 40—50 Alens Afstand kunde man ikke forhindre Fjenden i at gaa over Graven ved Nattetid.

For faa Aar siden blev der ogsaa ved Anlæg af et Kloakudløb fra Hovedbygningen fundet Levninger i Jorden af en Mur tæt ud imod søndre Grav. Muren syntes at være 1½ eller 2 Munkestens Længde i Tykkelse og flugtede med Graven, men Fundet blev ikke nærmere undersøgt.²⁶⁾

Gravene er ca. 50 Alen brede og synes ligesom det øvrige Forsvarsanlæg at være fra samme Tid som Stenhuset, idet de passer nøje i den Plan, der indefra og udefter spores gennem hele Befæstningen. Ved en Oprensning i 1860erne fandtes en Række Egepæle, der var nedrammede langs Gravens Sider for at holde paa Fylden.

Mod Øst var endnu en Grav i nogen Afstand fra den indre, og Avlsgaardens Bygninger har formodentlig ligget dels inden for, dels uden for Ydergraven. Den udvidede sig i Syd til den saakaldte Mølledam, af hvilken der i de senere Aar efter Vandmøllens Nedlæggelse har staaet en udtørret Lavning tilbage. Et Vandløb gik syd om Gaarden og har vistnok haft en vandfyldt Lavning om sig, der gik ud i eet med Mølledammen. Nord for Gaarden var der ogsaa et Vandløb og Sø eller Sump, hvortil Ydergraven har fortsat.

Voergaard er saaledes bygget paa en Landtange, der i de Tider kun har været nogle faa Hundrede Alen bred og har haft et uigennemtrængeligt Morads paa begge Sider. De to Bækløb kommer fra Vest og løber sammen tæt øst for Gaarden i Nærheden af Voer Kirke.

Uden for vestre Borggrav siges der at have været en Jordvold, men Sporene heraf er usikre, og Navnet »Voldhaven« kan ogsaa komme af »Voller«, d: Riskæppe eller Slagler. Længere vest paa bliver Landtangen bredere, men ogsaa lavere og har muligvis været opfyldt af Sumpe og Vandhuller ligesom det øvrige Terræn.²⁶⁾

At Voergaards Omgivelser har været yderst sumpede i det 16. Aarh., fremgaar ogsaa af Synsforretningen, hvori det hedder, at Gaarden ligger i en forgroet Sø, som der løber to Bække til.

Vi kender ikke Aarstallet for Opførelsen af Voergaards Stenhus og Anlægget af denne storstilede Befæstning, der sagtens

gjorde Gaarden til den stærkeste Borg i Jylland næst efter de kongelige Slotte. Alt tyder dog paa, at Opførelsen er sket kort før Reformationen og er bleven afbrudt ved Clementsfejden.

Bygherren Stygge Krumpen var, som bekendt, Broder til Feltherren Otto Krumpen, der i de samme Aar udførte et stort Befæstningsanlæg ved sin Gaard Trudsholm i Mariagereggen.

Om Voergaard har været en befæstet Gaard før Bispens Tid vides ikke, men det synes klart, at hele det omtalte Anlæg staar uden Forbindelse med ældre Borge og Voldsteder, og Levninger af saadanne er heller ikke fundne i Egnen. Maaske har den gamle Gaard ligget, hvor Avlsgaarden nu er eller endnu nærmere op efter Kirken. Det er mest sandsynligt, at Bispen har valgt en ny Byggeplads og er flyttet ud paa det nuværende Sted, der frembød saa glimrende Fordele ved det tidssvarende store Borganlæg, men ikke var bedre end saa mange andre Pladser i Egnen, hvis det kun drejede sig om Opførelsen af en lille middelalderlig Forskansning med snævre Volde omkring et Taarn og nogle Bindingsværkshytter.²⁷⁾

Der er fast Lerbund under Voergaards Voldsted, og Fun-deringen af de svære Mure har maaske ikke voldt saa store Vanskeligheder, som vi tænker os. Det er dog troligt, at man hist og her har »bukket Pæle ned«, som det blev gjort ved Opførelsen af en Mængde samtidige Borge og Slotte.

Stygge Krumpen fik kun liden Glæde af sin nye Borg, hvor han vistnok har opholdt sig sammen med Elsebeth Gyldenstjerne, da Skipper Clements Bondehær drog imod den. Den uindtagelige Fæstning faldt paa en eller anden ubegribelig Maade i Fjendens Hænder, vistnok ganske kort efter, at Rejsningen var begyndt, og Stenhuset blev stukket i Brand og delvis ødelagt.

En Tradition vil vide, at Bispen krøb ned i Kælderens gennem et Talerør i Muren holdt sig i Forbindelse med Mandskabet, der kæmpede oppe fra Skydeloftet. Da han hørte, at der var udbrudt Ild og al videre Modstand haabløs, sneg han sig bort ad en hemmelig Udgang og skjulte sig.

Det hed sig senere, at han krøb i et »Musehul« eller i »Per Ridemands Ovn«; men det første er jo en Talemaade, der findes i et fra den Tid bevaret Brev,¹⁷⁾ og det andet Udtryk, som ogsaa stammer fra Bispens Samtid, er muligvis heller ikke andet end en ordsprogsagtig Vending.

At Voergaards Kældere har haft hemmelige Udgange, er meget tænkeligt, og der findes ogsaa Levninger af et Talerør i Nordmuren. Men vi savner Forklaring for, hvorledes en Flygtning kunde tænkes at slippe over de store Grave.

Sandsynligvis kom Stygge Krumpen aldrig senere til at bo paa Voergaard. Efter Bondeopstanden kom Reformationen, og 1536 blev han fængslet sammen med de andre Bisper og maatte afstaa baade Gods og Bispedømme.

Endnu i 1870erne var der forkullede Spær og Bjælker tilbage i Tømmeret over Stenhusets Loft, og Levningerne af den gamle Gavl viser endnu den Dag i Dag tydelige Spor efter Branden i 1534.

Den murede Trappe ved Skillevæggen mellem Stenstuerne var indtil for faa Aar siden fyldt op med branket Korn og lignende Rester fra Branden. Foroven var der bleven lagt Loft over den, og forneden var den tilmuret. Der siges, at den rent tilfældigt blev funden igen i P. B. Scavenius's Tid, da en Murer var ved at reparere Pudsningen paa Væggene i den lille Stenstue.

4. GAARD OG GODS I LENSTIDEN.

1536—1578.

Efter at Bispegodset ved Reformationen var inddraget under Kronen, blev Børglumbispernes store Gaarde i Vendsyssel efterhaanden bortforlenede og overgik senere i Adelens Eje, i enkelt Tilfælde ved Køb, men som Regel ved Mageskifte.

Voergaard, der var den største af Bispestolens Gaarde, blev under Kronen i over 40 Aar og bortmageskiftedes først 1578, omtrent paa samme Tid som de store nordjydske Klostre, Økloster, Vrejlev og Hundslund, skiltes fra Kronen.²⁸⁾

Hvem der har styret Gaarden fra 1536 til 1540, vides ikke, men sandsynligvis har den hørt under Lensmanden paa Aalborghus, der har holdt en Foged eller Bestyrer paa den. De ødelagte Bygninger blev efterhaanden satte i brugelig Stand, men der klages over dem gentagne Gange af de senere Lensmænd, og ved Mageskiftet 1578 var de, som det fremgaar af Besigtigelsen, meget maadelige. Ringmuren, Gravene, Broerne og de øvrige Forsvarsindretninger blev ikke holdt vedlige og

Fig. 14. Stygge Krumpens Gravsten (Asmild Kloster Kirke).

forfalt mere og mere, thi hverken Kongen eller hans Lensmænd havde nogen Interesse i at opretholde Fæstningsanlæg paa denne Plads.

Derimod interesserede man sig for at holde sammen paa Bøndergodset, der sandsynligvis straks var blevet forøget med en Del gammelt Krongods i Egnen og senere fik en væsentlig Tilvækst af Gods fra Klostrene, idet Regeringen ved disses Bortforlening og Salg søgte at samle og afrunde de vidt spredte Besiddelser, saaledes at Bøndergaardene kom under den af de kongelige Lensmænd, som de laa belejligst for. En Del af Øklosters Gods kom efterhaanden under Voergaard; maaske har ogsaa Hundslund maattet afgive enkelte Besiddelser i Voer Sogn. Det ses af Registret over Hundslund Klosters Breve, at Byen Agersted 1454 helt eller delvis maa have hørt til Klosteret,⁴⁾ men hvor meget af den, der kom til Voergaard under Børglumbisperne eller under Lensmændene, er uvist.

Om Voergaards Ret til Præstegaarden i Voer Sogn og forskellige Tilliggender til Albæk Præstegaard førtes efter Reformationen en Del Retssager, der giver et Indblik i, hvorledes Stygge Krumpen i sine Velmagtsdage søgte at beklippe Præsteembederne og flytte deres Rettigheder til Fiskevand, Skove, Græsgange o. s. v. til Voergaard.²⁹⁾

Voer Præstegaard, som vi ellers intet kender til, skal have ligget i Øster Gaardsholt.³⁰⁾ Enten Sognene tidligere har været forbundne eller ej, maa Kaldsretten have tilhørt Voergaard, og Stygge Krumpen ansatte en Kapellan i Stedet for Sognepræst til at passe begge Kirker og holdt Kapellanen paa Voergaard, hvorved Præstegaardenes Administration ogsaa kom ind under Herregaarden. Voer Præstegaard er antagelig straks bortfæstet under Voergaard og forblev der siden trods alle Klager og Protester fra senere Sognepræster.

Fra Albæk Præstegaard tog Bispnen en Dam (Dæmning) og Aalekiste i en Bæk tæt ved Kirken, en Ørredgaard i Voer Aa, nogen Agerjord ved Stedet Pudborg og den saakaldte Kirkeskov (nu Kærskov) i Sognets nordlige Del. Der optoges Synsforretninger og Tingsvidner og skreves Klager gentagne Gange fra 1538 helt op til 1625, men Kongen og Lensmændene beholdt det hele med Undtagelse af Pudborg, der i Mageskiftebrevet 1578 udtrykkelig siges at høre til Præsteembedet.

I Skæve var Præstegaardens Hestehave og nogen Agerjord

kommen under Voergaard eller dens Fæstere, og i Hellum og Hallund var Præstegaardene uden videre tagne fra Embedet og lagte under Voergaard som Bøndergods.

En Del »Kirkegaarde« i mange forskellige Sogne var ogsaa, uvist naar og hvorledes, kommen under Voergaard og nævnes i Lensperioden og ved Mageskiftet. De svarede deres Landgilde til Kirkerne, men skulde yde Pligtarbejde og forskellige mindre Afgifter til Lensherren, der var den lovlige Øvrighed og paa Kronens Vegne oppebar Bøder o. l.

1540 er Voergaard opført i den kongelige Fortegnelse over »Lenenes visse Renter«⁽²⁸⁾ med følgende Ydelser:

125 Mark (iberegnet Godtgørelse for Gæsteri), 58 Tdr. Rug, 194 Tdr. Byg, 44 Tdr. Havre, 9 Tdr. Smør, 124 Tdr. Salt, 113 Svin, 27 Lam, 78 Gæs, 156 Høns, 3 Fjd. saltede Aal og 1/2 Td. saltede Sild.

Den store Afgift af Salt giver os en Forestilling om, hvor hensynsløst man i de Tider ryddede Skov for at faa Brænde til Saltkedlerne i Voersaa og de øvrige Landsbyer ved Kysten, hvor Saltkogning var en almindelig Industri, der dreves af Bønder og Fiskere. Det gik haardt ud over de vendsysselske Len, foruden Voergaard især Børglum og Hundslund Klostre, der svarede henholdsvis 140 og 116 Tdr. Salt, derefter kommer Sejlstrup Len med 113, Sæbygaard med 67 og Vrejlev Kloster med 58 Tdr. Derimod svarede Aalborghus kun 43 Tdr. Salt, Vitskølkloster 41, Skanderborg 24 og Resten af de jyske Len tilsammen kun 23 Tdr. Dette mærkelige Forhold lader formode, at Børglumbisperne har været særlig ivrige for at faa det mest mulige ud af Salttilvirkningen. Af Børglum Klosters Breve fremgaar det, at Klosteret fra gammel Tid havde Saltkedler og Saltgaarde ved Vendsyssels Østkyst.³⁾ Paa Læsø, hvor Skovene helt gik til Grunde ved Saltkogningen, var det fra gammel Tid Viborg Bispestol og Vitskøl Klostre, der tog Afgiften af Saltkedlerne. Fremgangsmaaden ved den ældre Tids Salttilvirkning kendes kun mangelfuldt; formentlig har man i »Saltgaardene« taget Solvarmen og Blæsten til Hjælp og fremstillet en svag Saltlage, der senere blev inddampet i Kedlerne.

I Østvendsyssel fremkaldte Skovrydningen den samme Ulykke som paa Læsø. Store Strækninger af Enge og Agerjord

ved Kysten blev i de følgende Aarhundreder ødelagte af Flyvesand. Beboerne forarmedes, og en Del Gaarde i Lyngsaa og Voersaa og sagtens ogsaa i de sydligere Landsbyer, der laa under Hundslund Kloster, blev nedlagte.

Fra 1574 foreligger der igen en Opgørelse af Lenenes Indkomster.²⁸⁾ Forskellige Forhold, bl. a. den store Prisstigning paa Korn og Kvæg, havde medført, at Lenenes Afgifter var blevne forhøjede. For Voergaards Vedkommende var der tillige sket en Udvidelse af Godsomraadet, idet en Del af Øklosters Bøndergods var lagt under Voergaard, vist nok hovedsagelig fra 1573, da Klosteret blev bortmageskiftet til Frants Banner og Kongen ved den Lejlighed forbeholdt sig det Gods, der laa belejligt for Voergaard eller egnede sig til at udligne en Forskel i Panteværdien mellem de to Len. Der var nemlig dette dobbelte Hensyn at tage ved Handelen, at Frants Banner, der mageskiftede Rygaard til Kongen, først skulde have lige for lige, og dernæst skulde Lensmanden Axel Gyldenstjerne, som havde Økloster i Pant, overflyttes til Voergaard og deri have Fyldest for Pantesummen og muligvis tillige den Sum, som skulde betales Voergaards tidligere Lensmand for den Del af hans Pantenum, hvorfor han ikke fik Dækning i et nyt Lensgods. Man forstaar, at det nu, halvfjerde Hundrede Aar senere, er vanskeligt at finde Rede i disse vidtløftige Mageskifter og Omflytninger af Pantelenene og deres Indehavere, en Slags Handler, hvis Særkende var, at de skulde ordnes uden Penge — forsaavidt Kongen ikke fandt Lejlighed til at forhøje Lensafgifter og Pantesummer — og desuden saaledes, at Kongen høstede Hovedfordelen og fik bedre Samling paa Kronens Gods, mens Hensynet til de øvrige i Handlerne interesserede Parter ikke var nær saa vigtigt, skønt vi intet ved om, at nogen med Villie er bleven forurettet. Hvor det Gods var beliggende, der fra Klosteret kom til Voergaard, ved vi ikke med Sikkerhed; heller ikke kan det afgøres, hvor lidt eller hvor meget deraf der var med ved Mageskiftet 1578, da der optoges en fuldstændig Fortegnelse over Bøndergodset. Forskellige Forhold tyder paa, at Kongen ogsaa den Gang forandrede noget ved Godsomraadet, men det er ikke muligt at følge disse Forandringer i Enkeltheder.

Indtægten af Voergaard er 1574 opført til 126 Mark, 62 Tdr.

Rug, 396 Tdr. Byg, 846 Tdr. Havre, 12 Tdr. Smør, 129 Svin, 28 Faar og Lam, 89 Gæs, 178 Høns, 58 Fodernød, 13 Gæsteri- heste, 4 Læster Kul, $\frac{1}{2}$ Td. Aal, $\frac{1}{2}$ Td. Sild. Foruden den store Stigning i Kornafgiften er der flere iøjnefaldende Forandringer fra Listen 1540. Saaledes er Saltafgiften borte, idet Saltkog- ningen i Voersaa var ophørt, fordi man endelig var bleven op- mærksom paa det uheldige i at omhugge Skovene. Dog skulde disses Brændsel udnyttes til Fremstilling af Trækul, en Vare, der blev mere og mere Brug for i Byernes Metalindustri og i Kongens Smedier og Støberier. Med Hensyn til Bøndernes Pligt til at holde Fodernød og Gæsteriheste for Hans Majestæt synes der at være sket et Tilbageskridt, idet disse Ydelser 1540 vare afløste med Penge, men nu igen skal svares i deres gamle Form.

Det er klart, at disse Lister over »Lenenes visse Rente« i alt Fald til Dels kan give et Begreb om Størrelseforholdene mellem Lenene, og tages Vurderingerne ved de store Mageskifter un- der Frederik den 2. til Hjælp, vil det ofte kunne lade sig gøre at vurdere det enkelte Gods mod Nabogodserne, men en nær- mere Undersøgelse af disse Forhold vilde her føre for vidt. Lokalkendte Folk vil vide, at Voergaard i gamle Dage var større end Sæbygaard og mindre end Dronninglund, naar Bønder- godset medregnedes, og denne Forskel har eksisteret fra Refor- mationen og til noget efter Aar 1800. Den betydelige Forskel i Kornmarkernes Kvalitet, der nu gør sig gældende mellem Voer og Dronninglund Sogne, har næppe været saa stærk frem- trædende i ældre Tid, da de lavtliggende Jorder var daarligt afvandede og slet kultiverede; det er ikke usandsynligt, at den senere saa udpinte og udtørrede »lette« Sandjord den Gang har været holdt for den bedste Agermark. Desuden har Læ- forholdene haft en særlig stor Betydning for det 16. Aarhundre- des primitive Jorddyrkning, der fik Sandflugten til at bryde løs paa enhver tør, sandmuldet Mark, saa snart de omgivende Skove var borte. Hundslunds Skove var ved Midten af 1500erne uden Tvivl bedre ved Magt end Voergaards, og Ydelsen af Svin var større (192 i 1540 og 287 i 1574); dog synes Besigtigelsen ved Mageskiftet 1578 at vise, at Voergaard var en af de største Gaarde i Jylland i Henseende til Græsarealer og Oldenskove. Uden Tvivl har selve Gaarden baade den Gang og senere været Vendsyssels bedste Avlsgaard, men Bøndergodsets Ud-

strækning og Værdi er i alt Fald før 1578 noget svingende og usikker.

Et kongeligt Regnskab fra 1542 opgør Pengeværdien af Voergaards »visse Rente og Indkomst« til 869 Mark 10 Alb.,⁸¹⁾ hertil kommer saa den »uvisse« Indtægt af Sagefald (Bøder), Godsfæstning og Oldengæld, der muligvis kan have afrundet Indkomsten ved ca. 1000 Mark.

Men hvad var en Mark værd paa den Tid? — Svaret kan kun gives nogenledes fyldestgørende ved at anføre Pengeværdien af de vigtigste Landbrugsprodukter i Datiden.⁸²⁾

1 Pund Korn, der for Rug og Byg var 2 Tdr., for Havre 4 Tdr., regnedes i 1540 lig med 2 Mark. (I Frederik den 1.s Tid og af og til senere regnes 1 Td. Korn lig 12 Skilling.) Det bemærkes, at Korntønden regnedes til 12 Skæpper; der forekommer ogsaa en Byskæppe = 8 Vendelboskæpper, og det hedder sig, at en Tønde vel var 12 Skp. i Vendsyssel, men 18 i Thy og 20 paa Mors,⁸³⁾ hvilket vil sige, at Begrebet »Tønde« kan være noget usikkert, især da vi ikke nøje kender Skæppernes Størrelse.

1 Td. Smør regnedes lig med 4 Pd. Korn = 8 Tdr. Rug eller Byg, altsaa 8 Mark, men i Frederik d. 1.s Tid gjaldt Smørtønden for 13 $\frac{1}{3}$ Td. Korn à 12 Sk., hvilket giver 10 Mark. Forklaringen er den, at Kornpriserne var stegne stærkere end Smørpriserne i de mellemliggende Aar. Men Forholdet forandres igen 1578 da en Td. Smør i Anledning af Opgørelsen ved Mageskiftet synes at være regnet lig 12 Td. Korn.

1540 regnedes en Td. Honning lig 2 Pd. Korn, altsaa 4 Mark. Honning var dog ikke et Hovedprodukt i Vendsyssel, idet kun Aalborghus og Hundslund Kloster anføres med henholdsvis 7 og 1 Td.; derimod var Honningafgiften betydelig i Aarhus Stift. Endvidere kan anføres: 1 Skovsvin 12 Skilling, 1 Lam 4 Sk., 1 Faar 6 Sk., 1 Okse 5 Mark, 1 Ko 3 Mark, 1 Gaas 2 Sk., 1 Høne $\frac{1}{3}$ Sk.

Der findes i det samme kongelige Regnskabshefte, hvori disse Værdiangivelser og Listen over de jyske Lens visse Rente er opførte, en Opgørelse over enkelte Lens Salgsværdi. Denne udfandt paa den Maade, at alle Ydelser omsattes til Korn efter den ovenanførte Tabel, og Salgsprisen for hver Læst Korn sættes til 1200 Mark. Da en Læst Korn var 12 Pund = 24 Tdr. »haardt« Korn (Rug og Byg) eller 48 Tdr. Havre, og Prisen paa hvert Pund 2 Mark, var Salgsværdien af et Gods altsaa 50 Gange Værdien af dets samlede aarlige Indkomst.

Voergaard med Bøndergods, Saltkogerier og alle Herligheder maa da i Lensperiodens første Tid have haft en Værdi af henved 50,000 Mark, og da hver Mark var lig en Td. Rug

eller Byg, kan enhver skønne over Forholdet til Nutidsprisen. Dog maa erindres, at Datidens Priser paa andre Produkter i Forhold til Korn er yderst afvigende fra vor Tids, og en Sammenligning mellem Værdien den Gang og nu kan af disse og mange andre Grunde aldrig give et helt paalideligt Resultat.

Da Voergaard bortmageskiftedes 1578, regnedes 1 Td. Rug eller Byg ogsaa lig en Mark, og i alt væsentligt kan Værdien regnes ud efter Tabellen fra 1540.*) Tager vi nu den »visse Rente« fra 1574, kan der opstilles følgende Beregning:

Pengeydelse		126	Mark
Rug 62 Tdr.		62	—
Byg 396 "		396	—
Havre 846 Tdr.		423	—
Smør 12 Tdr.		ca. 120	--
Svin 129 Stkr.		ca. 97	—
Faar og Lam 28 Stkr.		9	—
Gæs 89 Stkr.		ca. 11	—
Høns 178 Stkr.		ca. 6	—
Fodernød at holde 58 Stkr. a 1 Mk.		58	—
Gæsteriheste 13 Stk. a 2 Mk.? ...		26	—
Aal 1/2 Td. a 4 Mk.		2	—
Sild 1/2 Td. a 3 Mk.		1 1/2	—

Ialt 1337 1/2 Mark

Hertil kommer Værdien af de 4 Læster Kul, der antagelig ikke kan sættes ret højt. Afrunder vi den aarlige Indkomst til 1400 eller allerhøjst regnet til 1500 Mark faar vi en Salgs-værdi for Gaard og Gods af 75,000 Mark, eller 25,000 Daler, hvilket vel omtrentlig har passet ved Mageskiftet med Karen Krabbe, selv om det ovenfor omtalte Øklosters Gods fra 1573 skulde kunne tænkes at være bleven lidt beskaaret inden Afstaaelsen — en Snes Bøndergaarde fra eller til betød ikke meget ved saa stor en Handel. Men mærkeligt nok synes Mageskiftet kun at regne med en Indtægt af godt 800 Tdr. Hartkorn, og Værdiberegningerne savner derfor et sikkert Grundlag.

Efter Præsteindberetninger i Aalborg Bispearkiv har man søgt at opstille en Liste over Voergaards Bøndergods i forskellige Sogne ved Aar 1568. Baade selve Indberetningerne og Bearbejdelsen af disse er mangelfulde Arbejder, og der synes ikke at være gjort Skel mellem de før omtalte Kirkegaarde og egentligt Bøndergods.⁸³⁾ Listen omfatter Besiddelser i 17 Sogne, nemlig:

*) 1578 regnes dog 1 Td. Smør = 12 Tdr. Korn, 1 Fødenød = 1/2 Td., 1 Faar 1/3 Td., 14 Gæs = 14 Par Høns = 1 Td.

Voer.....	16	Gaarde	9	Bol	16	Huse
Albæk.....	34	—	29	—	13	—
Skæve.....	8	—	10	—	3	—
Hellevad.....	5	—	6	—	3	—
Jerslev.....	5	—	11	—	4	—
V.Brønderslev	3	—	1	—	3	—
Serridslev....	2	—	3	—	1	—
Hellum.....	1	—	8	—	0	—
Hallund.....	1	—	3	—	1	—
Hørby.....	1	—	0	—	0	—
Torslev.....	1	—	0	—	0	—
Hvorup.....	2	—	2	—	7	—
Hammer.....	0	—	1	—	1	—
Sulsted.....	0	—	0	—	1	—
Ajstrup.....	2	—	1	—	2	—
V. Hassing ..	1	—	2	—	2	—
Ø. Hassing ..	0	—	3	—	1	—
		Ialt 82 Gaarde	89	Bol	58	Huse

Desuden anføres en Mølle i Albæk Sogn, antagelig Voersaa Vandmølle, og det samlede Antal Bosteder paa det vidtstrakte Gods bliver herefter 230, et ringe Tal i Forhold til de store Arealer, der er Tale om, naar Godsets Skove, Enge og Overdrev medregnes.

Sammenligner vi Præsteindberetningen 1568 med Godsregisteret ved Mageskiftet 1578 finder vi en Række Uoverensstemmelser, der tyder paa, at Krongodsets Indordning under de forskellige Lensgaarde har været varierende og usikker. I Mellemtiden var en Del af Øklosters Gods (fra 1573) lagt under Voergaard og maaske taget fra igen, men muligvis kan Hovedparten af dette være sammenblandet med forskelligt Kirkegods og allerede henregnet til Voergaards Gods i 1568. Saa vidt vi kan skønne af Dokumenterne fra 1578, er Gaardens egentlige Bøndergods kun det under Voer og Albæk Sogne anførte samt 1 Gaard i Hellevad (»Mossen«), 2 i Skæve (»Klofven« og »Dybvad«) og 2 i Uttrup i Kær Herred,⁸¹⁾ Resten er til Dels Kirkegods, men enkelte Besiddelser, f. Eks. nogle af Gaardene i Skæve, Jerslev o. s. v. maa være enten gammelt Krongods eller stamme fra Bispestolen og Klostrene.

En ældre Præsteindberetning (1553) opgiver Antallet af Gaarde og Bol i Voer Sogn til 33 og 12, mens der i Albæk Sogn nævnes 50 og 11 foruden Herregaardene Rugtved og Donsted.⁸²⁾

Skønt disse Opgivelser heller ikke er synderlig paalidelige, maa de vel i Hovedsagen være rigtige for Albæk Sogns Vedkommende, idet Rugtved ejede lidt Bøndergods i Sognets sydøstlige Del, og Lyngsaa By m. m. i den nordlige Del heller ikke i Lensperioden hørte til Voergaard, men af Kongen var bortforlenet til forskellige Adelsmænd (Jørgen Ugerup 1561—66, derefter pantsat Jens Kaas fra 1566 til 78, da dette og andet til Jens Kaas pantsat Gods indløses af Karen Krabbe og kommer under Voergaard).²⁸⁾ For Voer Sogns Vedkommende tyder Opgivelsen paa, at Voergaard kun har ejet Halvdelen af Bøndergodset, men hvor Resten i saa Fald kan have hørt hen er uklart. Vi har foran set, at Hundslund Kloster i alt Fald før Stygge Krumpens Tid havde Besiddelser i Agersted, og en Del af Gaardene her er ogsaa med blandt det ovennævnte Jens Kaas's Gods, der først kommer til Voergaard ved det sidste af Mageskifterne i 1578. Men Egnen omkring Agersted laa for største Delen udyrket hen (»Store« og »Enodden« nævnes 1578 som nyanlagte Steder), og Gaardene her var for faa til at udligne Forskellen. Passer Opgivelsen i Præsteindberetningen, maa en Del Gaarde i Sognet være nedlagte, men dette er næppe sket i Lenstiden, og at Karen Krabbe skulde være kommen i Besiddelse af et synderlig større Antal Gaarde end hendes Mageskiftebreve udvise, kan heller ikke godt tænkes. Med fuld Sikkerhed kan kun siges, at Voergaard ikke før 1578 og heller ikke i de nærmeste Aar derefter har været eneherskende om Sognets Bøndergods.

En Række Lensmænd havde i Aarene 1540—78 Voergaard i Pant og paa Afgift, men det er usandsynligt, at nogen af dem har haft fast Opholdssted paa Gaarden, og deres Virksomhed paa Godset har ikke sat sig synderlige Spor.

I v e r L y k k e (1540—54) til Buderupholm og Rodstedgaard i Aalborg Amt havde Voergaard i Pant for 500 rhinske Gylden i Guld og 500 Jochimsdaler (hver Gylden regnet for to Mark »lybesk« og hver Daler for 31 Skilling lybesk) og svarede følgende Afgift af Gaard og Gods: 80 rhinske Gylden, gode af Vægt og Slag, 60 Mark danske Penge, 4 Tdr. Smør og 50 Sider Flæsk; desuden skulde han gøre Regnskab for Sagefald, Gaardfæstning og Oldengæld, hvoraf Kongen skulde have Halvdelen, samt tjene Riget med 2 »gerustige« Heste eller 2 Karle til Søs.²⁹⁾

1547 forhøjedes Pantessummen med 500 Jochimsdaler, mod at Iver Lykke fik 25 Daler aarlig afkvittet i Lensafgiften.

En Adelsmand Jens Splid skrives 1543 i Anledning af Tyvendepengeskatten til Voergaard og har muligvis været Bestyrer eller Underlensmand for Iver Lykke. Ifølge »Danmarks Adels Aarbog« skal det have været Jens Splid til Rygekastgaard i Upland, men han var i de samme Aar i Besiddelse af flere norske Len, bl. a. Hardanger, og synes ikke at kunne have opholdt sig i Vendsyssel for længere Tid ad Gangen. Forbindelsen mellem ham og Iver Lykke er forklarlig derved, at Jens Splids Morbroder, Rigsmarsk Tyge Krabbe, var Iver Lykkes Svigerfader.

Kong Christian d. 3. gæstede paa sine Rejser i Nørrejylland Voergaard i Maj 1546, da Kongen efter at have været i Hjørring drog over Sæby, Sæbygaard, Voergaard, Hundslund og Hammer Præstegaard og opholdt sig en Dagstid hvert Sted. Iver Lykke havde Hs. Majestæt »paa Fredagen til Aftensmaaltid og paa Lørdagen til Middagsmaaltid«. Et Ejendomsbrev til Sæby Borgere »paa de smaa Huse og Boder sønden ved Aaen og strækkende sig til Ageleiget« er underskrevet af Kongen under Opholdet paa Voergaard omkring 7. Maj.⁸⁶⁾ Et andet Besøg af Kongen skulde have fundet Sted 1552, da han »med ingen Heste og ringe Folk« vilde til Skagen og paa Hjemturen tage ind paa Sæbygaard og paa Voergaard, men han synes ikke at være naaet længere nord paa end til Aalborg.⁸⁷⁾

Et Kongebrev af 1547 viser, at der paa Voergaard fandtes et »kgl. Majestæts Stod«, hvortil Iver Lykke skulde beskikke »gode og friske Heste, der skønne og aldeles ufordærvede er, saa at det ikke bliver forsømt, ihvad samme Heste koste skal«. Desuden skulde Iver Lykke sende Kongen en Fortegnelse over, hvor mange Øg der er, hvor mange der er duelige og hvor mange ikke duelige, hvor mange der er gamle og hvor mange unge o. s. v.⁸⁷⁾

Knud Gyldenstjerne til Estrup, forh. Biskop i Odense, fik 28. Septbr. 1553 Brev paa at maatte indløse Voergaard fra Paaske næste Aar mod samme Pantessum, 500 Gylden og 1000 Daler.⁸⁸⁾ Overtagelsen skete dog først 1. Maj 1554, og Iver Lykke fik derefter Vrejlev Kloster i Pant og paa Afgift.

Fra 1542 var Knud Gyldenstjerne forlenet med Økloster, som han beholdt, mens han havde Voergaard (indtil 1559), og

muligvis er der herved sket en delvis Sammenblanding af Lensgodserne, som senere kan have været Aarsag i de foran omtalte Forvekslinger eller Uklarheder i Præsteindberetningerne. Et kgl. Pantebrev 4. Juli 1556 slaar ogsaa de to Len sammen og angiver en Pantesum af 500 Gylden og 9600 Jochimsdaler for dem begge.

Endnu i 1556 var der Trætte mellem Knud Gyldenstjerne og Iver Lykkes Enke ang. Inventaret paa Voergaard, som den fraflyttede Lensmand ikke havde fyldestgjort. Kongen maatte i den Anledning beskikke 4 gode Mænd til at mægle dem imellem.⁸⁹⁾

Af nogle Kongebreve 1557 ses det, at der var Strid med Bønderne i Vendsyssel om Ydelsen til Afløsning af Gæsterforpligtelsen, d. v. s. Bøndernes Pligt til at yde Kongen eller Lensmanden og hans Følge Underhold paa Rejser, føde Heste og Kreaturer for ham o. s. v.⁹⁰⁾ Maaske har denne Strid givet Anledning til, at man har opgivet Afløsningen og er vendt tilbage til Ydelser i Naturalier, saaledes som Listen over Lenenes Indtægter 1574 lader formode.

Ved Fundats af 7. Septbr. 1558 skænkede Kongen sin Andpart i Albæk Sogns Korntiende til Sæby Latinskole »paa det Guds Ære kan fremmes og unge Personer saa meget des bedre kan optugtes i boglige Kunster og gode Lærdomme, Religionen til Forbedring«.⁴⁰⁾ Mulig var Meningen dog den, at Latinskolen skulde have Tienden som Vederlag for Peblingenes Virksomhed som Løbedegne i Sognet. Men Bønderne i Albæk viste sig senere at være utilfredse med at yde Tienden til Latinskolen.

Knud Gyldenstjerne havde ventet at beholde Voergaard og Økloster uafløste for Livstid, men allerede i Foraaret 1559 flyttedes han til Vestervig,⁴¹⁾ og Erik Rud overtog Voergaard, mens Erik Lykke fik Økloster i Pant. Lensskiftet staar muligvis i Forbindelse med Frederik d. 2.s Overtagelse af Regeringen.

Erik Rud havde Voergaard i Pant og paa Afgift 1559—73. Han var som bekendt Broder til Sølhelten Otto Rud og tidligere Indehaver af forskellige store Len, bl. a. Riberhus; senere blev han Lensmand paa Aalborghus.²⁸⁾ Pantesummen for Voergaard var nu bleven forhøjet til 500 Gylden og 1600 Jochimsdaler, men Lensafgiften var den samme som i 1540 baade hvad Penge og de øvrige Ydelser angik, skønt Iver Lykke jo havde faaet 25 Daler aarlig eftergivet for at forhøje Laanet med 500 Daler.

Enten maa Lensgødset være blevet mere værdifuldt eller Lensmandens Stilling ringere.

Erik Ruds Lensbrev,⁴⁹⁾ 18. Marts 1559, viser iøvrigt, at Lensmandens Brugsret paa enkelte Punkter, især med Hensyn til Jagten, var temmelig indskrænket. Al Jagt var forbudt i selve Gaardens Skove, men i de Skove, som var Adelens Arvegods, maatte Lensmanden skyde efter Ræv og Hare og intet andet. Formodentlig vil det sige, at Erik Rud kun havde en lille Andel i Jagtretten i de af Egnens Fællesskove, hvor Voergaard havde Andel.

Selvfølgelig var det ogsaa Lenemanden forbudt at forhugge Skovene eller paa anden Maade forringe Godset.

Kongen paalagde af og til Erik Rud at købe Fedestude, Korn og lignende paa Kronens Vegne. 1559 forærede Kongen sin Moders Søster, Hertuginde Ursula af Mecklenburg, 3 Læster Byg, som Erik Rud fik Ordre til at udskibe til Lybæk eller Rostock. Endvidere skulde han købe saa mange Ærter, som han kunde opdrive, og sende dem til Kongens Fadebur.⁵⁰⁾

Skønt Erik Rud kun sjældent kan have opholdt sig paa Voergaard, bl. a. fordi han deltog baade til Vands og til Lands i Syvaarskrigen 1563—70, fik han dog anlagt en Teglgaard og foretog enkelte Byggearbejder i Borggaarden. Besigtigelsen 1578 nævner et Hus, som Erik Rud lod bygge, og umuligt er det ikke, at han har ladet indrette det berygtede Kælderfængsel, som senere er blevet kaldt Rhus' eller Rous Kælder, nu oftest Rosedonten. (Se Side 27.)

Derimod synes han helt at have forsømt Avlsbygningerne, der under næste Lensmand var i meget daarlig Stand, i hvilken Anledning Kongen maatte yde Erstatning.

1573 var Kongen i Underhandling med Frants Banner (Broder til Otto B., Asdal) om et Mageskifte, hvorved Voergaard skulde byttes med Rygaard paa Sjælland.⁴⁸⁾ Det gik imidlertid saaledes, at Frants Banner fik Økloster, og derefter maatte den hidtilværende Lensmand der, A k s e l G y l d e n s t j e r n e, flytte til Voergaard. Samtidig var det, at en Del af Klosterets Gods, som blev tilovers ved den foretagne Udligning og Vurdering af det ene Herresæde mod det andet, blev lagt til Voergaard,²⁹⁾ hvorunder det maaske allerede havde hørt i Knud Gyldenstjernes Tid, men hvor Godset laa, er som før nævnt usikkert.

Erik Rud, der saaledes uventet kom til at flytte fra Voer-

gaard, fik af Kongen Gavebrev paa alt det Inventar,⁴⁴⁾ Bo og Boskab, som han havde faaet med Gaarden. Han forlenedes næste Aar med Aalborghus.

Aksel Gyldenstjerne, Voergaards fjerde og sidste Lensmand, havde kun Gaarden i 3 Aar (1573—76). Pantessummen var nu forhøjet til 12,253 gode, gamle, uforfalskede Daler, antagelig ca. Halvdelen af hele Godsets Salgsværdi. Da den nye Lensmand klagede over, at han skulde gøre Bekostning paa de faldefærdige Avlsbygninger, gav Kongen i Brev af 3. Decbr. 1574 Løfte om at betale de nye Bygninger efter Taksation ved Lenets Fratrædelse. Enden paa Sagen blev dog, at Aksel Gyldenstjerne ved Fraflytningen 1576 fik Fyldestgørelse i noget »Inventar« paa Økloster,⁴⁵⁾ og blev Lensmand paa Landskrone.

Anledningen til, at Aksel Gyldenstjerne saa hurtig maatte afgive sit Len, var Kongens Underhandlinger om Mageskifte med Karen Krabbe, Enke efter Niels Skeel til Nygaard ved Kolding. Hun indløste i Foraaret eller Sommeren 1576 Voergaard⁴⁶⁾ og beholdt den som Len, indtil det vidtløftige Mageskifte med Nygaard endelig gik i Orden 1578. Antagelig var det hendes Datter og Svigersøn, Ingeborg Skeel og Otto Banner, der overtog Driften af Voergaard — et Kongebrev 9. Maj 1576 paalægger Otto Banner at tage sig af Foraarsarbejdet,⁴⁷⁾ hvilket dog ikke skete dette Aar, da Aksel Gyldenstjerne fik nogle Maaneders Udsættelse med Flytningen.

5. DET STORE MAGESKIFTE.

I Frederik d. 2.s Tid bortmageskiftedes de fleste af Kronens store Godser i Vendsyssel. Sæbygaard mageskiftedes 1560 til Otto Rud, hvis Broder paa den Tid havde Voergaard i Forlening. 1573 fik Frants Banner Økloster, og 1575 mageskiftedes Vrejlev Kloster til Jens Bille. Derefter fulgte Mageskiftet med Voergaard 1578, og endelig gik Hundslund Kloster 1581 fra Kronen til Hans Johansen Lindenow. Af større samlede Ejendomme heroppe havde Kronen da kun Børglum Kloster tilbage.

Ingen Tidsalder før eller senere har kendt en saadan Omvæltning i Ejendomsforholdene. I Løbet af ca. 40 Aar havde Herregaarde og Klostere skiftet fra kirkeligt til verdsligt Eje, fra

den ene Foged eller Lensmand til den anden og fra Kongen til private Godsejere.

Resultatet af de store og vidtløftige Mageskifter var for Kongens Vedkommende en Samling af sine Besiddelser under store centralt beliggende Avlsgaarde i Landets bedste Egne og Indordning af Skove, Marker og Græsarealer i sammenhængende Strækninger i Nærheden af Hovedslottene, saa at der kunde anlægges nye Vildtbaner. For Adelens Vedkommende var Byttehandlerne vel som Regel ogsaa fordelagtige og bidrog til Samling og Afrunding af Godserne. En forbedret Jorddyrkning og Udvidelse af Kvægholdet samt en ivrig Byggevirk-somhed fulgte efter Mageskifterne, der saaledes for Konge og Adel blev Indledningen til en Glansperiode, men for Bønderne kun betød forøget Hoveriarbejde og en skrapmere Inkassation af Landgilde, Tiende og andre Byrder paa Landbefolkningen.

Antagelig er Forhandlingerne om Mageskiftet mellem Karen Krabbe og Kongen begyndt allerede 1573, da Frants Banner valgte Økloster i Stedet for Voergaard og muligvis kan have haft Broderen Otto Banner og den i al Slags Handel interesserende Ingeborg Skeel med paa Raad.

25. Decbr. 1573 skriver Kongen til Karen Krabbe, at da der allerede har været forhandlet med hende om Mageskifte med Nygaard og andet Gods i Nørrejylland, og hun ikke har stillet sig afvisende, beder han hende og Svigersønnen Otto Banner rejse til ham med Registre og Jordebøger, saa Kongen kan faa Rede paa, hvad hendes Gods beløber sig til, og dernæst, hvilket andet Gods hun ønsker til Erstatning.⁴⁷⁾ Resultatet af denne Forhandling kendes ikke. 24. Oktbr. 1575 skrev Kongen til Karen Krabbe, at han vilde tale med hende om Mageskiftet, naar han kom til Jylland, og hen mod Foraaret 1576 maa Karen Krabbe have bestemt sig for Voergaard, da Otto Banner faar Brev om, at han — paa sin Hustrus Vegne — skal overtage dens Drift.⁴⁸⁾ Uden al Tvivl har han og Hustruen, Fru Ingeborg, haft en væsentlig Indflydelse paa dette Valg.

Det varede imidlertid et Par Aar, inden Vurdering og Besigtigelse af Godserne gik i Orden. Synsforretninger og Beregninger krævede lang Tid, og de udnævnte Synsmænd synes ogsaa at have været vrangvillige.

25. August 1576 besværede Vincents Jul, Jens Kaas, Jørgen Skram og Niels Jonssen sig over at skulle besigtige Voergaard

og mener ikke, de kan udføre Hvervet, med mindre de faar fremskaffet en Besigtigelse, som andre gode Mænd tidligere har udført, men Besigtigelsen lod sig ikke skaffe til Veje, og Kongen bestemte da, at de »gode Mænd« fra forrige Besigtigelse, Bjørn Andersen og Erik Rud, skulde deltage i den ny sammen med de ovennævnte Adelsmænd, og det skulde ske inden St. Mortens Dag.⁸⁸⁾

Men endnu 7. Aug. 1577 var Besigtigelsen ikke bleven til noget, og Synsmændene undskyldte sig med, at Erik Rud var død og Vincents Jul kommen af med Koldinghus. Kongen bebrejdede dem paany i en Skrivelse deres Sendrægtighed og forlangte, at de straks skulde foretage Synet.⁸⁹⁾ Endelig 24. Februar 1578 fremlagdes Registreringen, et meget stort og vidtløftigt Dokument, der giver interessante Oplysninger om Gaardens og Godsets Tilstand.⁹⁰⁾

Niels Kaas*) til Taarupgaard, kongelig Majestæts Kansler, der sammen med de fornævnte Synsmænd skulde »overvære, ligne, lægge og overveje« Mageskiftet, har afgivet Beretningen, hvis gammeldags folkelige Jydsk vi foran har meddelt en Prøve af i Beskrivelsen af Gaardens Bygninger.

Han siger i Indledningen, at Kongen har begæret Mageskiftet af Karen Krabbe og af Otto Banner paa dennes Hustrus, Fru Ingeborg Skeelsdatters Vegne. Denne Bemærkning lader os formode, at det allerede før Overtagelsen af Voergaard har været Meningen, at Gaarden skulde tilfalde Fru Ingeborg, og det fremgaar af forskellige Forhold, som vi senere skal omtale, at hun straks betragtede Gaarden som sin særlige Ejendom og styrede Godset i sit eget Navn, endnu mens baade Manden og Moderen var i Live.

Om Gaardens Landbrug giver Dokumentet følgende Oplysninger:

»Item kan saas og avles aarlig til Voergaard stundom mere og stundom mindre efter Ladefogdens Register og Regnskabs Lydelse, og eftersom Jens Pedersen i Præstegaard med oprakte Finger og Helgens Ed bekendte for os, han, som i nogle Aar havde været Ladefoged paa Gaarden: 40 Tdr. Rug, 48 Tdr. Byg, 80 Tdr. Havre, 1000 Læs Vendelbolæs**) Hø, som er mageslagt for 650 gode Læs og 16½ Læs.

*) Senere Leder af Formynderregeringen under Christian d. 4.

**) 3 Vendelbolæs Hø blev regnet lig med 2 Læs paa Nygaard, fordi Engbunden ved Voergaard var blødere og Vognene der ogsaa mindre end det andet Sted. 1000 Læs er altsaa = 666⅔.

Og efter slig Lejlighed har vi sat og lagt samme Voergaard for Landskyld, eftersom foreskrevet staar, for 3 Læster haardt Korn, regnet for 24 Tdr. i Læsten, al Skov deri undtaget.

Og er Skovene disse, og har der efter Aksel Gyldenstjernes Register været taget Oldengæld, som herefter følger:

Agersted Skov.....	495	Svin.
Albæk »	2099	—
Endelt »	180	—
Tranget »	228	—
Vester Egeskovlund	27	—
Dybvad Skov	146	—
Øster Egeskov og Fjemtrang ...	133	—

Summa 3308 Svin.

Dog beretter Aksel Gyldenstjerne, at der ikke den Tid var fuldt Olden.

Efter Erik Ruds Register er Skovene disse, som der har været Svin paa:

Voergaards Enemærke	1100	Svin.
Gaardsholt	500	—
Ø. og V. Egeskov	120	—
Agersted Skov	350	—
Dybvad.....	100	—
Albæk og Fauerholt.....	1600	—
Donsted og Falden.....	1200	—
Aakær, Fjemtrang m. fl.	160	—
Holbæk og Grauzholt.....	40	—
Krogkær, Eskær m. fl.	200	—

Summa 5360 Svin.

Og naar ikke det højeste og ikke det ringeste regnes, hvilket sidste Fru Karen helst vilde, da beløber sig Summen paa nævnte Skove til 4334 Svin. *)

Det hedder andetsteds i Beretningen, at »da det findes, at Skovene ved Nygaard er Ungskov og frugtbar Jord, bekvemmere til Olden, og Skovene ogsaa er bedre fredet og holdt ved Magt og Hævd end Voergaards Skove, der findes at have lidt Skade af Orm, stor Storm og Guds Vejrlig, har vi lagt et Svins Olden af Nygaards Skove mod to Svins Olden af Voergaards Skove«.

Nygaard sattes ved Vurderingen til en Landskyld af 2 Læster og 8 Tdr. haardt Korn. Begge Gaardes Bøndergods blev omhyggelig specificeret, sammenlignet og vurderet, men da Voergaards Bøndergods paany specificeres i Mageskiftebrevet, forbigaar vi dette udførlige Afsnit af Beretningen.

*) Begge Summer sammenlagte og delte med 2.

Uden Tvivl gjorde Karen Krabbe et godt Bytte, hvad Avlsbrug, Skove og Bøndergods angik, men Voergaards Bygninger (se foran S. 16) var meget maadelige i Sammenligning med Nygaards, idet Karen Krabbes afdøde Ægtefælle Niels Skeel der havde opført en stor herskabelig Hovedbygning og sikkert ogsaa holdt Avlsgaarden i god Stand. Det hedder da ogsaa i Mageskiftebrevet, at Kongen eftergiver det, som Voergaards Gods er bedre end Nygaards, for de bedre Bygningers Skyld, som findes paa Nygaard.

Handelen kom endelig helt i Orden ved Midsommertid, og Mageskifteskødet udstedtes paa Koldinghus 18. Juni 1578. Det er stilet til Karen Krabbe og Otto Banner paa hans Hustrus, Fru Ingeborgs Vegne og indeholder udførlige Oplysninger om de medfølgende Bøndergaarde, Bol og Huse, deres aarlige Afgifter, Ejernes Navne o. s. v.

Angaaende Værdien af Ydelserne i Korn, Svin, Gæs o. s. v. henvises til Udredningen i forrige Afsnit. Med Hensyn til de meget almindelige Ydelser i Smør bemærkes, at 1 Td. Smør beregnedes efter Vægt og var lig 18 Pund à 24 Marker.*) En Løb Smør var 3 Pund, men Synsmændene paastod iøvrigt i den fornævnte Beretning, at Voergaards Bønder var meget uenige om, hvor meget en Løb var, og da nogle holdt paa, at det var en Fjerding Tønde — enkelte regnede ogsaa med 4 Pund — fandt Kommissionen det rigtigst ved Ydelsernes Sammentælling at regne hver Løb til $3\frac{1}{2}$ Pund og en halv Løb til $1\frac{1}{2}$ Pund og 6 Mark. Da Godsets Værdiansættelse, som det fremgaar af Beregningerne i forrige Kapitel, foretoges paa Grundlag af de aarlige Ydelser, kunde et Pund Smør mere eller mindre af hver Gaard spille en betydelig Rolle ved Mageskiftet, og Karen Krabbe og Otto Banner protesterede med god Grund imod denne Forhøjelse, der selvfølgelig ikke gav dem Ret til at kræve mere end de sædvanlige 3 Pund pr. Løb af Bønderne.

Ved flere af de i Skødet nævnte Gaarde er anført, hvad de aarlig saar i Marken. Disse Opgivelser kan give os en Forestilling om de dyrkede Arealers Størrelse, men de er lidet oplysende med Hensyn til Gaardenes Indtægter, da vi ikke til Sikkerhed kan skønne over, hvormange Fold man i de Tider var vant til at avle. Nogle landbrugshistoriske Forfattere mener, at man i det 16. Aarhundrede gennemsnitlig kun avlede

*) 1 Mark = $\frac{1}{4}$ kg.

2-3 Fold, i ugunstige Aar knap Udsæden.⁴⁸⁾ Formodentlig har Høstudbyttet paa Grund af den mangelfulde Jordbehandling og yderst ringe Gødskning været meget usikkert og svingende, men under gunstige Forhold har de gode Jorder i Voer Sogn dog kunnet yde et langt større Udbytte end det nævnte Gennemsnit.

Mageskifteskødet nævner følgende Bøndergods:

I VOER SOGN:

Gaardtzholt, 5 Gaarde, som Markus Lassen, Poul Gregersen, Jens Mortensen, Peder Andersen og Jens Thomsen iboer. Aarlig Udsæd for hver 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg; avler hver ca. 40 Læs Enghø. Afgift for hver 2 Tdr. Rug, 2 Pd. Smør, 1 Brændsvin, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Fodernød at holde og Gæsteri. Endvidere fandtes 2 Smaasteder.

Dyszuaadt, Lars Nielsen, samme Afgift.

Flauindskød, 2 Bol, hver $\frac{1}{2}$ Løb Smør.

Aubolid, Anders Gregersen, 1 Løb Smør, 1 Brændsvin m. m.

Westergaardtzholt, Anders Terkelsen, 8 Tdr. Byg, 1 Brændsvin, 1 Okse at fodre, 1 Gaas, 2 Høns og Gæsteri.

Wolbroff, Mogens Lauritzen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør.

Trangid, Lars Rasmussen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør, 2 Tdr. Byg og 1 Brændsvin. Kan saa 4 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre og høste 40 Læs Enghø.

Bischouffhale, Oluf Kock, $\frac{1}{2}$ Løb Smør.

Egschouff, 4 Gaarde, Mads Jørgensen, Niels Nielsen, Mikkell Nielsen og Niels Andersen, hver 2 Tdr. Rug, 2 Tdr. Byg, 4 Tdr. Havre, $\frac{1}{4}$ Td. Smør, 1 Brændsvin, 1 Okse at fodre, 1 Gaas, 2 Høns og Gæsteri. — Endvidere 5 Bol, som er bygget paa de nævnte Gaardes »forthe och feedreff», hver 1 Pd. Smør.

Wester Egschouff, Rasmus Nielsen, 6 Tdr. Byg, 1 Svin, 1 Okse at fodre o. s. v. — Kan saa 6 Tdr. Rug, 5 Tdr. Byg og 4 Tdr. Havre og høste 80 Læs Enghø.

Endelien, Niels Munk, $\frac{1}{4}$ Td. Smør.

Røckindt, Rasmus Lauritsen og Niels Lauritsen, begge tilsammen 4 Tdr. Byg og Gæsteri. — Kan saa 3 Tdr. Rug og 3 Tdr. Byg og høste 30 Læs Enghø.

Krogen (Idskovkrog), Terkel Lauritsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør og 1 Svin.

Yskouff, Jens Brande, $\frac{1}{2}$ Løb Smør.

Boumaade (Bredmoje, senere nedlagt), Jens Pedersen, $\frac{1}{4}$ Td. Smør og 1 Brændsvin.

Hald, Mads Severinsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør.

Aggerstedt, Niels Mogensen, 4 Tdr. Byg, 1 Landsvin, 1 Fodernød at holde m. m. Jens Severinsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør, 1 Brændsvin, 1 Fodernød. Morten Nielsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør, 1 Brænd-

svin. Mads Pedersen, samme Ydelse. Peder Lauritsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør. Kirstine Lauritsdatter, $\frac{1}{4}$ Td. Smør. Mads Andersen $\frac{1}{4}$ Td. Smør. Christen Himmerbo, 1 Løb Smør. Thomas Sindalsen, 1 Pd. Smør.

Holthidt, Niels og Sevrin Poulsen, 1 Pd. Smør. Niels Gregersen, 1 Orts Daler. Niels Christensen, 1 do. Lars Mortensen $1\frac{1}{2}$ Pd. Smør. Mogens Nielsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør. Jens Pranger, $\frac{1}{2}$ do. Søren Poulsen, $\frac{1}{2}$ do. Jens Simonsen, 1 Orts Daler. Store, Lars Persen og Niels Severinsen, tilsammen $\frac{1}{2}$ Løb Smør, $\frac{1}{2}$ Td. Aal, 1 Gaas m. m.

Prestegaardt (i Gaardsholt?), Jens Pedersen, 4 Tdr. Byg, 1 Brændsvin, 1 Gaas m. m.

I ALBÆK SOGN:

Lantand, »lasz N.», $1\frac{1}{2}$ Pd. Smør.

Falden, Jens Andersen og Jens Mogensen, 1 Løb Smør; endvidere giver Jens Mogensen af et Stykke Eng (Faldens Eng ved Birkmose?) 1 Mark.

Dunstedt, Fru Johanne, 7 Daler (lig 21 Tdr. »haardt« Korn). Kan saa 12 Tdr. Rug, 10 Tdr. Byg, 16 Tdr. Havre og høste 100 Læs Enghø.

Kierkeskoff (muligvis ved den Kirkeskov, som Stygge Krumpen tog fra Præsteembedet), Niels Clemmentsen, 1 Pd. Smør.

Nederhuolback, Niels Nielsen og Sevrin Nielsen, $1\frac{1}{2}$ »samblitt« Løb Smør, 1 Brændsvin, 1 Okse at fodre, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Læs Limsten at age og Gæsteri. Kan saa 3 Tdr. Rug, 3 Tdr. Byg og 3 Tdr. Havre og høste 30 Læs Enghø.

Offuerhuolbeck, Anders Olsen, som foran.

Albeckgaardt, Ole Nielsen, 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 1 samlet Løb Smør, iøvrigt som foran. Kan saa 8 Tdr. Rug, 7 Tdr. Byg og 8 Tdr. Havre og høste 60 Læs Enghø.

Prestebroo (ved Broen, hvor Præsten fra Albæk kørte over Aaen for at komme til Voer Kirke), Jens Bertelsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør.

Albeck By, 3 Gaarde.*) Svend Nielsen, $1\frac{1}{2}$ samlet Løb Smør, 1 Brændsvin, 1 Fodernød, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Læs Limsten at age og Gæsteri. Jørgen Lauritsen, 1 samlet Løb Smør og iøvrigt som foran. Niels Andersen og Peder Lauritsen, 3 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Løb Smør o. s. v. som foran.

Kringelhede, Laurits Jørgensen, 8 Tdr. Byg, 1 samlet Løb Smør, 1 Brændsvin, 1 Okse at stalde, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns o. s. v. Kan saa 10 Tdr. Rug, 8 Tdr. Byg, 6 Tdr. Havre og høste 80 Læs Enghø.

*) I Synsmændenes Beretning, men ikke i Mageskiftebrevet, nævnes „item een gaardt, kaldis Pudborrich, som kgl. mayestet haffuer wndt presten, som handt berette och medt enn widsze tilholder, huorfor wy osz jn thedt ther medt befatiid, thj thedt findes icke heller vdj jordbogen“. — Pudborg var af Stygge Krumpen taget fra Embedet, men kom omsider tilbage igen.28)

Heszell, Jens Terkelsen, 4 Tdr. Byg, 1 samlet Løb Smør o. s. v. som Kringelhede. Kan saa 6 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 5 Tdr. Havre og høste 40 Læs Enghø.

Liden Heszell, Jens Laursen og Willads, 2 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Brændsvin, $\frac{1}{2}$ Fodernød, 1 Gaas, 2 Høns og Gæsteri.

Thueden, Anders og Jørgen Poulsen, $1\frac{1}{2}$ samlet Løb Smør, 1 Brændsvin, 1 Okse at stalde, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Læs Limsten at age og Gæsteri. Kan saa 5 Tdr. Rug, $4\frac{1}{2}$ Td. Byg og 4 Tdr. Havre og høste 60 Læs Enghø.

Febroo*), 2 Gaarde, Niels Laursen, 3 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Løb Smør, 1 Brændsvin o. s. v. Jens Hansen, 6 Tdr. Byg, 1 Brændsvin o. s. v.

Fauuerholt, Rasmus Hansen og Anders Nielsen, $\frac{1}{4}$ Td. Smør.

Rasmus Skovfoged, formodentlig i Albæk eller Faurholt Skov, svarede 1 Pund Smør.

Holdenszgaardt, Søren Pedersen, 2 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Løb Smør, 1 Brændsvin, 1 Fodernød, 1 Lam o. s. v. Jens Møller og hans Medbroder, som foran. Oluf Bagger, 2 Tdr. Byg.

Pillegardt**), Niels Laursen, Lars Poulsen og Peder Poulsen, hver 2 Tdr. Byg.

Fyuffsletting (Syuffsletting?), Hans Eriksen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør.

Dunstedt (et Hus under D.), Fru Johanne, $\frac{1}{2}$ Løb Smør af Jens Brænders Hus, hvortil kan avles 20 Læs Hø.

Holdt (Uggerholdt?), Jens Nielsen, 1 samlet Løb Smør, 1 Brændsvin o. s. v.

Knøffzen, 2 Gaarde, Gregers Rasmussen, 4 Tdr. Byg, 1 Fodernød og Gæsteri. Niels Sørensen, samme Ydelse.

Liden Routuedt, Jep Poulsen, $\frac{1}{2}$ Løb Smør, $\frac{1}{2}$ Fodernød og Gæsteri. Kan saa 2 Tdr. Rug, 1 Td. Byg, 1 Td. Havre og høste 18 Læs Enghø.

Krogen, Karen Christensdatter og Lars Tuesen, 6 Tdr. Byg, $\frac{1}{2}$ Løb Smør, 1 Brændsvin, 1 Okse at fodre, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, 1 Læs Limsten at age og Gæsteri, samt 20 Ol Sild for et Bundstade i Havet. Kan saa 6 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg, 5 Tdr. Havre og høste 60 Læs Enghø.

Warsaa, 22 Gaarde, 2 Smaasteder og 10 Gadehuse, alle uden Ejernavne.

16 af Gaardene svarede hver 4 Tdr. Byg, 1 Gaard 3 Tdr. Byg og 5 Gaarde hver 2 Tdr. Byg. Desuden skulde 20 af dem levere hver 1 Svin, 10 holde $\frac{1}{2}$ Fodernød, 6 holde $\frac{1}{8}$ do., 9 fodre $\frac{1}{8}$ Okse, 18 age hver 20 Læs Ved, 2 hver 10 Læs do.,

*) Navnet menes at have sin Oprindelse fra, at Rugtved her drev Fæ over Aaen til Fælleden syd for.

**) De 3 Gaarde, der muligvis laa ved „Syvsletting“, er senere forsvundne; maaske ligger deres Jord under Siverslet.

20 age hver 1 Læs Limsten. 21 Gaarde ydede Gæsteri, og alle 22 tilsammen svarede 32 Mark og 12 Skilling i »gierningspenndinge«, s: Vederlag for afløst Pligtarbejde.

Af de to smaa Bol eller Huse svarede henholdsvis 24 Skilling og $\frac{1}{2}$ Td. saltede Sild. De 10 jordløse Huse gav hver 9 Skilling.

I alt Afgift af Voersaa: 73 Tdr. Byg, 20 Svin, 7 »Nød« (Ungkreaturer) og 3 Okser at fodre for Herskabet, 380 Læs Ved og 20 Læs Limsten at age. Desuden Gæsteri og de nævnte Pengeafgifter. Muligvis skulde de mange Læs Ved køres til Voergaards Udskibningssted mellem Voersaa og Søraa og derfra sendes til de kongelige Slotte (Hundslund Kloster leverede i Lenstiden Brænde og Tømmer til Aalborghus). Af Besigtigelsen fremgaar det, at Synsmændene ikke vilde regne med Bøndernes Pligt til at køre Ved og Limsten og brænde Kul, »efterdi enhver i saa Maade kan paalægge sine Tjenere, hvad dem tykkes«.

I Besigtigelsen siges, at der er godt Strandfiskeri ved Voersaa, og »i fordom tiide war och til forschreffne bye saltkielder«, s: Saltkedler. Den egentlige Saltfabrikation var, som før omtalt, ophørt i den første Del af Lensperioden, men Hjemmetilvirkning af Tangsalt holdt sig i Kystegnene helt op i det 19. Aarhundrede. Bemærkelsesværdigt er det, at en Del Gaarde i Taars Sogn svarede Salt i Landgilde omkring 1650.

KIRKEGAARDE OG STRØGODS.

3 Gaarde i Allerup, 3 i Hellevad, 1 i Hellum, 1 i Hallund, 1 i Sterupby, 2 i Jerslev By, 3 i Svennum, 3 i Klæstrup, 1 i Øster Mellerup, 1 i Vester Mellerup, 4 i Brønderslev, 2 i Serridslev, 1 i Underaare, 1 i Tømmerby. Endvidere Klofven og 1 Gaard i Dybvad i Skæve Sogn. 6 Gaarde i Uttrup, 1 i Grindsted, 1 i Ulsted, 1 i Nejsig, 2 i Østerhassing, 1 i Vesterhassing, 1 i Gandrup, 1 Gaard og 1 Bol i Vodskov, 1 Gaard og 2 Bol i Tylstrup.

Endvidere »en Viborg Kapitels Gaard i Nørlyng Herred, kaldet Øregaard«.

VANDMØLLER.

Woergaardtz Mølle, sat og lagt for 9 Vendelbopund Mel. Wordtsø Mølle, 16 Tdr. Mel. Egeschouff Mølle, 8 Tdr. Mel.

Saa vidt man kan skønne, var Godset i Voer og Albek almindeligt Lens- og Bøndergods, der betragtedes som Voergaards Ejendom; hertil kom Dybvadgaard og Kloven i Skæve Sogn, en af Gaardene i Hellevad Sogn (Store Mosen) samt 2 Gaarde i Uttrup i Kær Herred. De øvrige spredte Besiddelser synes at have været Kirkegods, hvori kun overdroges »Kronens Rettigheder og Herligheder«, mens Kirkerne fik Landgilden.

Enkelte Stednavne gaar igen i de senere Mageskifter med Otto Banner og Karen Krabbe, og stedkendte Folk vil kunne skønne, at det samme Navn f. Eks. betyder en Gaard i det ene Skøde og et Bol eller Hus i det andet. I Lyngsaa,²⁾ Skæve o. fl. Steder afstod Kronen kun spredte Besiddelser ved første Mageskifte, men Aaret efter kom Hovedparten af Krongodset i disse Egne til Voergaard med Undtagelse af enkelte større Gaarde, f. Eks. Knudseje, der var bortmageskiftet til andre.

En Del spredt Gods — der nævnes 43 Gaarde — i Albek, Voer og forskellige Nabosogne^{2b)} var i en Aarrække før 1578 bortforlenet til forskellige Adelsmænd, sidst til Jens Kaas, der havde det i Pant for 3333 Daler og 1 Mark. Om noget af Godset tidligere har været under Voergaard er usikkert²⁾; derimod vides enkelte af de Gaarde, der nævnes ved Navn, at have hørt til Børglum Bispestol før Reformationen.

Jens Kaas, der skrev sig til Voergaard i Helligum Herred^{4b)} og en Tid var Lensmand paa Aalborghus, synes at være død nogle Maaneder før Mageskiftet mellem Kongen og Karen Krabbe gik i Orden, og Fru Karen, der alt i Forvejen havde betalt Aksel Gyldenstjerne ud, maatte nu ogsaa indløse det spredte Gods. som hun fik Lens- og Pantebrev paa 26. Januar 1578, altsaa et halvt Aar før hun fik Skøde paa Voergaard. Men Følgebrevet*) blev samme Aar 20. December givet til Otto Banner. Og 30. Juli 1579 udstedtes Mageskifteskøde,^{4b)} hvorved Karen Krabbe og Otto Banner fik Godset til Ejendom, mens Kongen fik Vinderslevgaard i Lysgaard Herred og Skovgaard i Fjends Herred. Dog beholdt Karen Krabbe Vinderslevgaard som Len for Livstid, mens Kongen til Gengæld fik lige saa lang Henstand med at betale de 3333 Dl. 1 Mk., hvormed han havde behæftet Jens Kaas's Gods.

*) Det kgl. aabne Brev til Bønderne om at følge den ny Lensmand.

I den før omtalte Oversigt over »Lenenes visse Rente« fra 1574 er Jens Kaas's Gods opført med 131 Mark, 1 Td. Rug, 122 Tdr. Byg, 3 Tdr. Smør, 4 Tdr. Salt, 29 Svin, 12 Lam, 5 Gæs, 10 Høns. Det omfattede ifølge Mageskiftebrevet følgende Besiddelser:

I VOER SOGN:

Agersted, 3 Gaarde, samt to mindre Steder Stuoore og Enodden, »som for stakket siden er bygte« og svarer hver $\frac{1}{2}$ Løb Smør, 1 Skovsvin og Gæsteri.

»Desligeste har vi og udlagt dem de Enge,*) som har været brugte i Voergaards Mark til disse tvende Gaarde, den ene i Dorsthued, som Peder Olsen iboer, og den anden i wester Doer, som Mads Jensen og Mads Henningsen paaboer, dog at de eller deres Arvinger sig intet med samme tvende Gaarde befatte eller nogen der tilliggende Skove eller Ejendomme uden aleneste de Enge, de har brugt i Voergaards Mark«.

I ALBÆK SOGN:

Liungsbye, 6 Gaarde, hvoraf en svarer 4 Tdr. Salt, de andre hver 6 Tdr. Byg, $1\frac{1}{2}$ Pund Smør, de sædvanlige Svin, Lam og Fjerkræ samt 6 Mark i Gæsteri. — Endvidere 10 Bol, hvoraf det ene svarer 1 Skovsvin, »naar Olden er.«

Pyluern, 2 Tdr. Korn, $1\frac{1}{2}$ Pund Smør, 1 Svin og 1 Mark i Gæsteri.

Porzmoze, 1 Pd. Smør.

Skouffuen, $1\frac{1}{2}$ Pd. Smør, 1 Mark Gæsteri.

Stadalszholltt, $1\frac{1}{2}$ Pd. Smør.

Knøseen, 1 Fjerding Smør, 1 Svin, 3 Mark i Gæsteri.

Klitten, 200 Flynder. — Endvidere et Bol, der svarede $\frac{1}{3}$ Td. Kuller.

Søro, 1 Enstedgaard, 4 Tdr. Byg, 1 Svin, 1 Okse at fodre samt Gernings-Penge og Gæsteri 8 Mark. — 9 Bol, der ydede fra 1 Pd. Smør til 4 Tdr. Byg.

I SKÆVE SOGN:

Solholt, Store Nejsum, Lille Nejsum, Ravns-holt, Baas, Ovnstrup, Byrdal, Langholt, 4 Gaarde i Stagsted, Avnkøt med »en liden Mølle« og Vrængmose.

*) De to Gaarde i Dorf laa antagelig under Hundslund Kloster, men har fra gammel Tid haft Part i Agersted Enge.4) Straks efter Overtagelsen af Voergaard er muligvis en Del af disse Engstrækninger bleven lagt under Hovedgaarden, og Karen Krabbe (d. v. s. Otto Banner og Fru Ingeborg) har saa ved det ny Mageskifte krævet af Kongen at faa udlagt de to Parceller fra Hundslund, der nu laa dem i Vejen. — Som bekendt tog Bønderne Hævn ved at lade Otto Banner og Hustru brænde i Helvede, fordi de ikke vilde give Agersted Enge tilbage.

Leyen, Barkholt, Birket, Raaholt, Wehten, 6 Gaarde i Hugdrup (dog skal Præsten i Skæve som hidtil have og nyde Olden og Ildebrændsel af Hugdrup Skov), Dybvadshave, Krogsdam, Falden og Skæveled.

FORSKELLIGT SPREDT GODS:

5 Gaarde i Hollensted, 5 i Øster Brønderslev og 2 Kirkegaarde samme Sted, 1 Gaard i V. Brønderslev og nogle Gadehuse, 2 Gaarde i Hvilshøj, 1 i Vester Mellerup, 1 i Svennum, 1 i Klæstrup, 3 i Alstrup, 1 Gaard (Vanderskrog) i Hellum.

Tamholt (i Flade?), Stenshede i Volstrup, Rosengaard i Understed, 1 Bol sammested (svarer 1 Td. Læsøsalt), Tamstrup og Lundegaard(?) i Torslev, Rydtzholldt (i Hørby?), 1 Bol bygget paa Kirkejord ved Gierendrup (Hørby Sogn).

En Del Gaarde i Flade, nemlig Rævdal, Vangsgaard, Lubishøff, Torndal, Fladbjerg, Dalen, Thottensborg, Haandbæk samt 10 Huse i Bangsbostrand, der giver Fisk i Afgift.

1 Bol i Rannerød (Raabjerg S.), 1 Gaard i Skoerup bye (Skaarupgaard?), der svarer 2 halve Løb Smør, 1 Ask Honning, 1 Svin (naar Olden er), 3 Skilling Leding og 12 Hestes Gæsteri.

1 Gaard Møllerup i Ødum Sogn (i Thy?).

6. VOERGAARD UNDER INGEBORG SKEEL.

Det fremgaar af Lens- og Mageskiftebrevene 1576—79, at Otto Banner skulde overtage Gaard og Gods paa sin Hustrus, Fru Ingeborg Skeelsdatters Vegne, og Handelen er nærmest saaledes at forstaa, at Karen Krabbe straks ved Købet har skænket det hele til sin Datter. Karen Krabbe vides ikke at have haft noget med Gaardens Drift at gøre eller at have underskrevet sig til det ny Herresæde som Hjem og Bopæl. Otto Banner skrev sig til Asdal, men Fru Ingeborg skrev sig til Voergaard og var dens Ejer og Herskerinde allerede fra 1578.

Formodentlig kan man allerede spore hendes Ledelse i Oprettelsen af Voergaards Birketing, der skete ifølge Kongebrev af 19. Decbr. 1578, stilet til Fru Karen Krabbe og Fru Ingeborg med Forbigaaelse af Otto Banner, der ellers i Mageskiftebrevene

o. fl. Dokumenter optræder paa Hustruens Vegne. Birkeretten omfattede alt det Gods, som de havde eller senere maatte faa i Eje i Sognene Albæk, Voer og Skæve.⁶¹⁾

Det antages, at Karen Krabbe efter Mageskiftet tog Ophold paa Voergaard sammen med Datter og Svigersøn, men vi ved intet sikkert derom. Muligvis kan hun ogsaa have opholdt sig paa Vinderslevgaard, som hun havde i Forlening til sin

Fig. 15. Fru Ingeborg Skeel.

Død 1586, og i hvis Sognekirke hendes Mand laa begravet. En Mindesten i Voer Kirkes Kapel har givet Efterverdenen den Opfattelse, at hun er begravet her og sandsynligvis maa være død paa Voergaard, men Stenens Indskrift tyder paa, at den oprindelig er bestemt for Gravstedet i Vinderslev:

»Her wnder thene Steen hvillis erlig oc welbørdig Mand Niels Schiel til Nøgard oc døde d. 20. Dag Juni 1561 med sin kiere Hustru erlig oc welbørdig Frave Karen Glob Krabis Dather til Østhergard med begis thieris en-

nisthe Søn Hans Schiel i Nøgard som kristeligen levet oc erligen dø i Marken for sin Federne Rigis Afsagd finder i thed Slaug ther sthod emellem di Dansche oc Schwensche paa Falkenberig Hede den 20. Dag Oktober 1565«.

Det er tænkeligt, at Fru Ingeborg har ladet Stenen udføre efter 1586, da hun lod sit eget pragtfulde Epitafium rejse i Voer Kirkes Kapel og sagtens ogsaa har ønsket at rejse et Minde for sin nylig afdøde Moder. Men Karen Krabbe havde allerede 1564 opsat en Tavle i Vinderslev Kirke over sin Ægtefælle, der døde 1. Juni 1561, og hun havde ligeledes i 1567 sørget for en Gravsten over Sønnen Hans Skeel, der var Landsdommer i Nørrejylland og blev begravet i Viborg Domkirke.⁶²⁾

Meningen med Udførelsen af den store og ret kostbare Sten i Voer er kun forstaaelig under den Forudsætning, at Karen Krabbe er bleven begravet eller skulde begraves i

Vinderslev og Stenen føres dertil. At man har tænkt paa at flytte Hans Skeels Kiste fra Viborg, er vel ikke sandsynligt; men det skulde jo helst staa paa Stenen, at »deres eneste Søn« var død i Marken for sit fædrene Rige, og man kan have kludret lidt med Ordføjningen eller ikke kunnet faa Plads til en udførlig Forklaring. Der er desuden begaaet Fejl m. H. t. Datoer og Vaabenmærker.

Løvrigt var det almindelig Skik, at den Godsbesidder, der ejede flere Kirker, rejste Monumenter for sig og Familie i dem alle, og Indskriften fik da altid den traditionsbundne Form: »Herunder hviler ærlig og velbyrdig o. s. v.«, selv om vedkommende laa begravet et andet Sted. Datidens Mennesker lagde oftest kun Vægt paa de billedlige Fremstillinger og brød sig mindre om Indskrifterne, hvis Mening de færreste kunde tyde. Det er desuden tænkeligt, at Epitafierne blev fremstillet paa store Værksteder, oftest ledede af udenlandske Billedhuggere — vi ved, at der f. Eks. i Helsingør fandtes meget store Virksomheder af den Art. Derved kom der noget fabriksmæssigt over Produktionen, og baade det vanemæssigt sløve og det grænseløst sjuskede i Inskriptionerne har da sin naturlige Aarsag.

Forskellige Lighedspunkter, bl. a. de barbariske Stavefejl, tyder paa, at Karen Krabbes Ligsten og Indskrifttavlen over Voergaards Portal kan være fra samme Værksted.

Otto Banner, der muligvis allerede fra 1576 sammen med sin Hustru er flyttet ind paa Voergaard — i alt Fald maa de jævnlig have opholdt sig her, selv om de i de første Aar kan have haft Asdal eller en af deres øvrige Gaarde til egentligt Hjemsted — synes ikke at have gjort Krav paa nogen Ret eller Raadighed over Gaard og Gods, men har ladet Hustruen styre det hele som hendes personlige Særeje. Han levede til 27. Decbr. 1585, men om han i længere Tid før sin Død har været syg eller alderdomssvækket eller af andre Aarsager forhindret i at gøre sin Indflydelse gældende, vides ikke. At Folkesagnene afmaler Fru Ingeborgs Mand omtrent lige saa ond og gerrig som hende selv, behøver jo ikke at betyde, at man har kendt noget særligt til ham; tværtimod synes Meningen at være, at han ikke har foretaget sig andet end at bifalde Hustruens Ledelse, som man ikke altid var tilfreds med.

Et tydeligt Vidnesbyrd om, at det var Fru Ingeborg, der herskede i smaat og stort paa Godset og personlig bød over de

Fig. 16. Karen Krabbes Gravsten i Voer Kirke.

undergivne, har man i en Optegnelse i Børglum Herreds Tingbog 5/8 1583 angaaende nogle Bønder, som var kommen uheldigt af Sted med at losse eller lade et Parti Planker ved Havet:

»Jørgen paa Heden, Peder Clemmensen i Jegen, Per Smed og deres Medbrødre, Jens i Rosengaard, Simon i Gadholt, Jens Steffensen, Lars Ibsen, Peder Tranholm, Eske i Gadholt, tog i Keld Christensens Haand og lovede og tilsagde ham, at de skulde stille ærlig og velbyrdig Fru Ingeborg tilfreds og tale hendes Minde for de Savdeller (o: Brædder), der Floden tog dem for deres Forsømmelse ved Østerstrand«.53)

Rosengaard i Understed Sogn er nævnt i Mageskiftebrevet 1579. Det er sandsynligt, at Gadholt i Understed og Jegen i Flade Sogn ogsaa hørte til Godset.

1583 den 24. Aug. udstedte Fru Ingeborg i sit eget Navn, men ifølge Dokumentets Ordlyd med Otto Banners Villie og Samtykke følgende Gavebrev til et Hospital i Sæby:

«Jeg Ingeborg Skeel til Voergaard kender og gør for alle vitterligt med dette mit aabne Brev og egen Haandskrift,*) at jeg med min fri Villie og velberaad Hu, saa og desligeste med min kære Husbonde Otto Banners Villie og Samtykke, nu i Jesu Navn har undt og givet til de fattige Folk i Sæby Sygehus i det Hus, som jeg selv har ladet bygge, aarlig hvert Aar for mig og mine Arvinger at afgive til St. Mikkelssdag 1 Td. Smør, 1/2 Læst Byg, 6 Tdr. Rug, 1 Skippund Flæsk og 1 Slagtenød, item deres fri Ildebrand af Voergaards Skov, nemlig om Vinteren 30 Læs og om Sommeren 10 Læs. Ligeledes forpligter jeg mig og mine Arvinger aarlig hvert Aar til forbemeldte St. Mikkelssdag at give Sognepræsten samme Steds, den, som er der nu, og de, som siden kommer efter, 10 gamle Daler for hans Umage ved en Dag om Ugen at prædike Guds Ord for Fattige i samme Sygehus.

At det foranskrevne Brev ved Ord og Artikler fast og ubrødelig holdes skal af mig og mine Arvinger, har jeg med fri Villie og Vidende mit anborne Signet under denne min Haandskrift trykt.

Voergaard 24. Aug. 1583.

Ingeborg Skeel«.

Dette Gavebrev, der viser, at den mægtige Adelsfrue ikke var smaalig eller karrig, naar hun vilde gøre godt, tyder vel ogsaa paa en for en Hustru i den Tid sjælden Selvstændighed og lader skinne igennem, at hun frit disponerede over sit Bo og

*) Egenhændig Underskrift.

dets Midler, selv om Mandens Samtykke krævedes for de retslige Formaliteters Skyld. — Desværre for de fattige i Sæby var disse Formaliteter ikke i Orden med hendes egen Forsikring om Mandens Samtykke. Efter hendes Død 1604 fik Arvingerne gennem en langvarig Proces Dokumentet omstødt, fordi Otto Banners Underskrift manglede^{*)} — et Forhold, der dog skulde synes uden Betydning paa dette Tidspunkt, da Gavebrevet jo havde staaet ved Magt i Fru Ingeborgs 19-aarige Enkestand, mens hun »regerede Kongens Len og hendes eget med« og kunde gøre med sin Formue, hvad hun vilde.

Selv om Fru Ingeborg — af Grunde, der er os ukendte — var den ledende i Administrationen af Gaard og Gods, og selv om de Byggearbejder og Restavringer af Sognekirkerne, der udførtes inden Otto Banners Død, uden Tvivl ogsaa skyldes hendes Initiativ, er Mandens Navn dog bestandig stillet forrest paa de bevarede Mindetavler og i Inskriptionen paa Albæk Kirkes Prædikestol, der opsattes 1579, samme Aar som Voer Kirkes Taarn »bekostedes« af Ægtefællerne (Mindetavle paa Vestmuren) og begge Kirker iøvrigt blev grundigt istandsatte efter Forfaldsperioden under Lensmændene. Paa Voergaards Hovedportal staar ligeledes Otto Banners Navn paa første Plads, skønt den er opsat flere Aar efter hans Død.

Vi ved intet om en mulig Aldersforskel mellem Ægtefællerne, men forudsat, at Otto Banner ikke er død i en ung Alder, tyder Fru Ingeborgs energiske Foretagsomhed i de 19 Aar, hun overlevede ham, paa, at hun har været en Del yngre end sin Mand og er bleven Enke kun lidt over 40 Aar gammel. Deres Bryllup, der omtales i Eske Broks Dagbog,^{*)} stod paa Nygaard 31. August 1560; men Gravskriften i Voer Kirke siger, at »der de havde levet i Ægteskab sammen i 26 Aar« bortkaldtes Otto Banner den 27. Decbr. 1585, og »Magasin til Adelen Historie« beretter, at han blev begravet den 10. Februar 1586 i Word Kircke paa en Torsdag. Enten nu Ægteskabet har varet 25 eller 26 Aar, synes Ingeborg Skeel at være bleven gift i en ung Alder. Har hun været 16—17 Aar, kan Brudgommen, der 1560 nævnes som Hofsinde, maaske have været mellem 30 og 40;

^{*)} Brylluppet fejredes med stor Højtidelighed og 4 kgl. Trompetere og 2 „Kedeltrommere“ gjorde Musik over Bordet. Kong Frederik d. 2. og Hertug Adolf af Slesvig deltog i Gildet, der sandsynligvis efter Tidens Skik varede i flere Dage.

i alt Fald var de store Aldersforskelle mellem Ægtefolk særdeles almindelige i de Tider. Helt ung kan Otto Banner næppe have været, da Faderen, Rigsmarsk Erik Banner, var ca. 70 Aar gl. ved sin Død 28. Marts 1554, og Moderen, Margrete Rosenkrantz, var død allerede 1533.

Efter Brylluppet har Otto Banner, der samme Aar blev Lensmand paa Sejlstrup, taget sin Hustru med sig til Vendsyssel. Sandsynligvis har de boet paa Asdal, som Otto Banner arvede efter Faderen, der bl. a. ogsaa ejede Kokkedal i Hanherred og Løvenholm ved Randers.⁶⁵⁾ En Prædikestol i Asdal Kirke bærer Otto Banners og Ingeborg Skeels Navne og Vaabener sammen med Mette Rosenkrantz's og Niels Skeels. Den er udført 1578, omtrent samtidig med de øverste Stolestader, der bærer de samme Navnetræk og Vaabener. Asdal Kirke har formodentlig faaet en Hovedreparation, før Fru Ingeborg tog fat paa Kirkerne i Voer og Albæk.

Men disse udskaarne Træsager i den lille Kirke, oprindelig Gaardens Kapel, er det eneste Minde, der paa denne Egn er bevaret om Otto Banner og hans berømte Hustru. Af deres mægtige Herreborg er kun levnet nogle Murstensstumper og Grundsten paa det store øde Voldsted ved Kjøl Aa. Ingen ved, hvornaar Bygningerne er gaaet til Grunde (de synes dog at have staaet der 1662), eller hvorledes de har set ud, men gamle Sagn fortæller om høje Huse med stærke Forsvarstaarne. Asdal var oprindelig en Sørøverborg, hedder det, og Beliggenheden tyder paa, at Traditionen kan være rigtig. Øde og afsides laa den gamle Borg, og den har næppe i Længden været noget behageligt Opholdssted. Rimeligt nok har Fru Ingeborg, der var opvokset i Sydøstjyllands frodigere Egne, fundet mere Behag i Voergaard med dens vældige Skove og brede Engdrag.

Bispernes gamle Stenhus med de to hvælvede Stuer, Sal og Kælderrum var just ikke tidssvarende i Indretningen — man var nu fortrolig med Renaissancens Byggeskik, og Sæbygaards nye Hovedbygning stod allerede færdig. Paa den Tid, da Karen Krabbe overtog Voergaard, blev derfor ogsaa den vestlige Del af Nordfløjen tilbygget, muligvis af Fru Ingeborg selv, der, som før nævnt, lod Voer Kirkes Taarn istandsætte og Koret ombygge*) 1579. Tilbygningen paa Voergaard synes at have været temmelig tarvelig — der skal delvis have været anvendt gamle Bjælker,

*) Østgavlens Blændinger synes dog at være fra ældre Tid.

som bar Spor af Branden fra Clementsfejden — men den gav foreløbig rummelig Husplads.

I de faa Aar, Ægtefællerne levede sammen paa Voergaard — fra 1578 til Otto Banners Død 1585 — har de vel haft nok at gøre med de omtalte mindre Byggearbejder og med at faa Skik paa det vidtløftige Gods. Vi ved egentlig intet om Fru Ingeborgs Interesse for Landbruget, men Sagnene om hendes Haardhed og Gerrighed lader formode, at hun har forlangt noget mere Hoveriarbejde af Bønderne, end de var vante til under Lensmændene, og det kan have været rimeligt nok, da Gaardens Avling uden Tvivl var i høj Grad forsømt.

For Almuen i denne afsides Egn maatte det være yderst paafaldende, at en Kvinde gav sig til at styre Gaard og Gods, naar hun var gift og desuden var saa rig, at hun ikke behøvede at forøge sine Indtægter. Hvorfor skulde Herremandens Frue vel blande sig i alt, hvad der vedkom Arbejdet i Marken, Kørsel af Mursten, Fældning af Træer og Udskibning af Tømmer ved Havet — alt dette, som var Mandens Anliggender, og som hun i hvert Fald kunde lade Fogderne ordne, saaledes som de plejede under Lensmændene? — Man evnede kun at finde den ene Forklaring: Gerrighed.

Utvivlsomt har Forestillingen om Fru Ingeborgs Havesyge og hendes Iver for at pine saa meget Slid som muligt ud af Hovbønderne fæstnet sig hos Almuen allerede de første Aar, hun boede paa Voergaard. Hendes Virksomhedstrang og selvstændige Beslutninger var alt for haardt i Strid med det tilvante. Havde hun været en Kvinde af Befolkningens eget Lag, vilde man have gjort hende til Heks, men Fru Ingeborgs høje Stilling og maaske hendes Venskab med Gejstligheden kvalificerede hende til at blive en Djævel.

Kan være, at hun ogsaa var det, eller med Tiden blev det. Vi ved intet derom og søger i det historisk givne forgæves en Aarsag til Bøndernes umaadelige Had til den dygtige Kvinde, som Efterverdenen beundrer alene for det prægtige Hus, hun byggede sig til Enkebolig. Den dybe sociale Uret i hine Tidens Samfundsforhold er een Side af Sagen, den uhyggelige Dobbelt-hed i de gammeldags Menneskers Følelses- og Samvittighedsliv en anden. Voergaards gyselige Fængselskældere, Spøgelsehullet Rosedonten og den Hvælving med Bøjler og Lænker, som Fru Ingeborg senere lod indrette under sit ny Hus, var

sammen med Tidens dagligdags Straffemidler, Pisk og Stok en Trusel mod de arme undergivne, der aldrig ret vidste, hvor lidt eller hvor meget man skulde forse sig for at komme i Unaade og Ulykke. Det var vel Regelen, at Bønderne hadede Herskabet, og at Herskabet ogsaa til Stadighed maatte ærgre sig over Bønderne. Men værre end dette Klassehad var Tidens Overtro og Heksefrygt, der af og til gjorde hele Befolkningen vanvittig. Der havde i 1570erne været en Hekseepidemi i det nordlige Vendsyssel, i 1587 rasede Galskaben ude i Hundslund; senere blev det endnu værre.⁶⁶⁾ En aparte Optræden, en Særhed i Tale eller Blik, lidt mere Klogskab eller Galskab, end man var vant til, kunde gøre en Kvinde mistænkt, og var Mistanken først vakt, gjorde Sladderens Resten — de ni Tiendedele af Vidnesbyrdene mod Heksene var falske — og Grusomheden i Forfølgelsen var grænseløs. Herregaardenes Torturkældere, de dinglende Lig paa Galgehøjene, Præsters og Lægfolks Fryd over at se fattige Kvinder lide en kvalfuld Død paa Baalet — alt dette, der var en indgroet Bestanddel af det 16. Aarhundredes Væsen, men fylder os med Afsky, gør det vanskeligt for os at fæste nogen Lid til Datidens Domme over Menneskekarakterer. Det synes for os temmelig tilfældigt, om Folkesnakken den Gang gjorde et Menneske til Engel eller til Djævel. Undersøger vi de historiske Kilder, faar vi oftest Sympati med Kætterne og Djævlene, men finder slette Karaktertræk hos dem, som Datiden kaldte fromme og rettroende.

Vil vi slutte noget af Sagnene om Fru Ingeborg, kan vi — i nøje Overensstemmelse med de faa historiske Vidnesbyrd, vi har om hendes Liv og Virksomhed — anse det for givet, at hun har været dygtig og foretagsom, og at hun i Færd og Væsen har været noget anderledes, end Kvinder plejede at være paa hendes Tid. Dette er Folkesnakkens virkelige Mening og eneste reelle Indhold, thi intet af de Træk, der fortælles om hende, kan staa for en nærmere Kritik.

De kendte Fortællinger om Børn med afklippede Fingre eller afhuggede Hænder henviser til et Billede i Taars Kirke og til en beskadiget Stenfigur paa Voergaards Portal. Men Billedet i Taars Kirke forestiller Ingeborg Thomasdatter Galskyt, der var død før Ingeborg Skeels Tid, og Børnenes blødende Fingre er fremkomne paa Billedet derved, at nogle røde Hjerter, som de bar paa Hænderne, er udviskede. Den beskadigede Figur

paa Voergaard-Portalens sydlige Halvsøjle — en kvindelig Skikkelse, hvis Arme er delvis ødelagte — kan jo heller ikke have haft noget at gøre med Fru Ingeborgs Grusomhed, om end den er fra hendes Tid.

At hun spandt paa en Rok, mens hun kørte til Kirke, var for tre Hundrede Aar siden en værre Anklage end nu om Stunder, men den er sikkert laant andetsteds fra og kun benyttet som Illustration til den almindelige Snak om hendes Gerrighed. Det lyder besynderligt, at Fru Ingeborg i sine Velmagtsdage skulde have været særlig flittig til at spinde, og hun kan næppe have ført Rokken med sig for Fortjenestens Skyld — især da Voer Kirke er lige ved Gaarden.

Det er almindelig kendt, at Voergaards Bygmester ligesom en Mængde andre Herregaards- og Fæstningsbygmestre er bleven druknet i Voldgraven, men den Slags Sagn havde vandret fra Land til Land og fra Gaard til Gaard i flere Hundrede Aar før Fru Ingeborgs Tid.

Der fortælles lejlighedsvis i trykte Skrifter, at hun satte Bønder paa Træhesten, der dog næppe kendtes paa hendes Tid, og havde Fanger i Voergaards Kældere, hvilket man sagtens i senere Tider har kunnet tænke sig til; men ud over den pudsig Tilføjelse, at hun skal have raslet med en Lænke i et Talerør i Muren for at forskrække de fangne Syndere om Natten,⁵⁰) er der intet i disse Beretninger, der særlig kan stedfæste dem til hendes Gaard.

Heller ikke Helvedesrejserne og Spøgelseshistorierne, som er de længste og mest udførlige af Sagndigtningerne, synes at indeholde noget, som oprindelig har kunnet steds- og tidsfæstes ved Voergaard under Fru Ingeborg. Den rimede Fortælling om Kuskens Rejse til Underverdenen (Thieles Folkesagn) nævner ingen af Ægtefællerne ved Navn, men kalder Manden »Greven«, Gaarden »Vraa« og Stedet, hvor Kusken gaar under Jorden, for »Gaaselunerne«, hvilket tyder paa, at Beretningen en Gang maa have knyttet sig til Lokalteter i Nærheden af den store Vildmose, hvor de Huller findes, der efter Folketroen er uden Bund. Antagelig sigtes til Grev Holck paa (Gl.) Vraa ved 1780.

Vil man nu, efter at have brudt med den folkelige Tradition, ikke nøjes med at retfærdiggøre Ingeborg Skeel, men forsøge at finde Vidnesbyrd om, at hun har været i Besiddelse af særlig Fromhed eller højere Kultur, kan man ganske vist an-

føre Gavebrevet til Sæby Hospital som Bevis for Fromheden og Voergaards Østfløj med dens sjældne kunstneriske Udsmykning som et Udtryk for hendes Dannelse og Smag. Men om end disse to Ting afgjort taler imod den folkelige Tradition, for saa vidt som de begge modbeviser Paastanden om hendes Gerighed, kan de dog ikke give os noget Indblik i hendes Karakter og Tænkemaade eller nogen Forestilling om hendes Kundskaber og Dannelse.

Det var en Tradition fra Fædrenes Dage, at man købte sig Salighed i Himlen ved at yde Gaver til fromme Stiftelser, og den jyske Adel havde gennem Hundreder af Aar været vant til at give Penge og Gods til Klostre og Helligaandshuse. Man maa ikke tænke sig, at Reformationen helt har gjort en Ende paa Forestillingen om, at Gavnildheden nok kunde aabne Himmerigs Dør paa Klem for en forhærdet Sjæl. Desuden var der Grunde nok, der tvang selv den mest ugudelige Herremand til at sikre sig Gejstlighedens Velvillie. Jo mere man syndede og jo mere vantro man var, desto mere blev det nødvendigt, at man sikrede sig mod personlig Forfølgelse fra de lutherske Præster, der paa denne Tid rasede værre mod Kætteri og Trolddom, end Katolikkerne nogen Sinde havde gjort. Men selv om man ser bort fra, at Tiden saaledes gjorde Hyckleri og Skinfromhed til en Tvangssag, er det let nok at finde praktiske og fornuftige Aarsager til, at Godsejere og Lensherrer efter Reformationen maatte tage sig af den Fattig- og Sygepleje, som tidligere var Klostrenes Sag — man kunde dog ikke helt undvære en Ordning af dette Forhold. I Tidens Stil hedder det i Fru Ingeborgs Gavebrev, at hun »i Jesu Navn har undt og givet«, og Præsten er ogsaa betænkt med en Løn for sin Gerning ved Hospitalet. Alt sammen fornuftigt og praktisk efter Datids Tankegang, men nogen særlig Fromhed behøver man ikke at se deri. Forøvrigt havde Mogens Juul til Knivholt og Husfru allerede 1565 betænkt Sæby med et Hospital; derimod havde Ejerne af Sæbygaard, Otto Rud og Pernille Okse og deres Søn Knud Rud, saa vidt vides ikke gjort synderligt for de fattige i Byen. Antagelig tilsigter Fru Ingeborgs Gavebrev en Udvidelse af Hospitalet fra 1565.

Fru Ingeborgs store Byggeforetagende paa Gaarden og ved Kirkerne vidner om hendes praktiske Dygtighed og Lyst til at gøre sig gældende blandt de første i Landet i denne bygge-

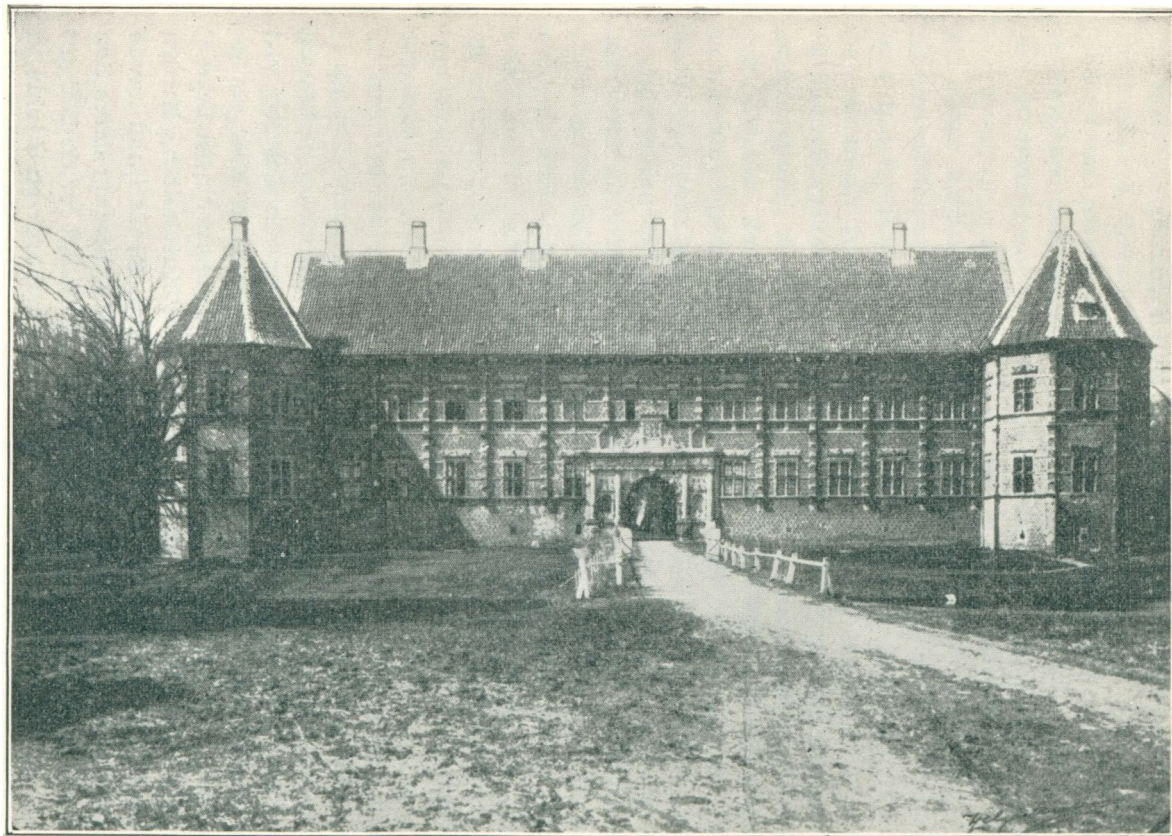

Fig. 17. Voergaards Østfløj.

lystne Tid. Den ødsle Anvendelse af Sandstensarbejder til Udsmykning af hendes Hus fortæller om hendes Rigdom, og det mægtige Epitafium i Voer Kirkes Kapel er efter Indskriften at dømme Udtryk for hendes Ønske om at bevare sit Navn for Efterverdenen. Det er vel urigtigt at se lutter Forfængelighed og Pragtsyge i alt dette, især da hendes Indskrifter er holdte i en yderst jævn, folkelig Stil, og intet i hendes storstilede Hovedbygning bærer Præg af at være sat op til Narrestreger. Men det er paa den anden Side meningsløst at tro, at hun personlig har ydet noget Bidrag til Løsningen af de kunstneriske Opgaver ved Udsmykningen af Huset, eller at hun har været i Besiddelse af Forudsætninger for at kunne tilegne sig Renaissancens Kunstopfattelse. Hun fulgte som andre en herskende Mode og har ikke haft nogen selvstændig Forstaaelse af den fremmede Kultur, som skabte Tidens Byggeskik. Naar det var fornemt at have Sandstensfigurer paa Murene, ønskede hun selvfølgelig tre Hoveder over hvert Vindue og tre-fire Snese paa Portalen, men de Love, hvorefter de ornamenterede Sandstensrammer, Pilastre, Arkitraver og Friser skulde indordnes i det klassiske Facademønster, var for hende som for den øvrige Landadel i det 16. Aarhundrede en lukket Bog.

Højt regnet kan Fru Ingeborg, hvad Oplysning og almindelig Dannelse angaar, kun sammenstilles med en meget gammeldags Bondekone fra vore Bedsteforældres Tid. Hendes daglige Talesprog var et Jydsk, lidt mere knudret og tungvindt end det, vi kender, og hverken hun eller hendes Skrivere evnede at udtrykke sig med nogenlunde Færdighed i Datidens skriftlige Dansk, hvis barbariske Stavemaade vi har en Prøve af i Voergaards Portalindskrift. Det skyldes formodentlig en eller anden dygtig Præsts Medvirken, at Indskriften paa Epitafiet i Voer Kirke har faaet en mere moderne Retskrivning og en klar Sætningsbygning, men dens folkelige Tankegang og jyske Rim forudsætter en oprindelig mundtlig Form, der uden Tvivl stammer fra Fruen selv.

Af skriftlige Arbejder efter hendes Diktat foreligger der iøvrigt kun et Brev til Superintendent Jacob Holm i Aalborg angaaende Ansættelse af en Sognedegn i Voer og Albæk. Brevet er skrevet i et af hendes sidste Leveaar, 1602, og bærer hendes egenhændige Underskrift.⁶⁰⁾ Dets Indhold fornægter ikke Fru Ingeborgs myndige, selvsikre Administration af Godsets Anlig-

Dejen er kint, giv mig al den gængs ginner
 Dig vill for mig suffin og godt adre-
 ning og fuldendelse, og mig den gode
 med mange og gode bøger. Ex-
 men gaadte for mig. Den 18. 02.
 Ingeborg
 Skeel og

Fig. 18. Brev fra Fru Ingeborg Skeel til Biskop Jacob Holm. (Landsarkivet i Viborg.)

gender. Biskoppen faar et ret hvast Afslag paa sin Anmodning om at faa en bestemt Degn ansat paa Godset, og Fruen lader ham tydeligt forstaa, at hun nok skal ordne Skolevæsenet efter sit eget Hoved. Men Brevets Slutning er overdreven elskværdig og vidner om, at hun stod paa en meget fortrolig Fod med Superintendenten, som hun kalder »min kære Mester Jacob« og »min ganske gode Ven« og lover en Sending levende Fisk med det første, idet hun anbefaler ham til Gud og ønsker ham og hans Hus mange Tusinde gode Nætter.

Snedig og sledsk har hun uden Tvivl været, naar det gjaldt at vinde indflydelsesrige Mænds Velvillie, og ingen Embedsmand vides nogen Sinde at have krydset hendes Planer eller været hendes Uven. Kong Frederik den 2. synes at have været hende særdeles venligsindet, og den unge Christian den 4., der gæstede Voergaard 1598,^{*)} har sikkert med Interesse beset hendes prægtige Gaard og vist hende megen Opmærksomhed. Samme Aar købte han nogle Skibsladninger Mursten paa hendes Teglværk til Brug paa Koldinghus.⁸⁰⁾

En af Fru Ingeborgs bedste Venner blandt Gejstligheden synes Chresten Staphensen, Præst ved Budolfi Kirke i Aalborg, at have været. Han gæstede hende i Marts 1591 og prædikede i det nye Hus. Nogle Dage efter gav hun ham Skøde paa en Gaard i Aalborg. I sin Dagbog kaldte han hende »den gode Kvinde«. ⁸¹⁾

Efter hendes Død synes Egnens Præsteskab i en Aarrække at have bevaret Mindet om hende som en sjælden dygtig og from Kvinde. Peder Iversen Hemmet, som var Præst i Albæk 1639—44, skal ifølge Historieskriveren Terpager have »samlet og opsat« den højadelige Ingeborg Skeels Liv og Bedrifter, men Arbejdet blev ufærdigt paa Grund af Forfatterens Død og er gaaet tabt.

Hvis dette Arbejde var blevet bevaret, vilde vi her have haft den venligsindede Overklasses Dom over hende, der sikkert var alt for overdrevent rosende. Det havde da været lettere at bevise, hvad vi nu halvvejs maa gætte os til, at Sandheden ligger midt imellem Gejstlighedens Ros og Folkesnakkens hadefulde Paadigt.

I en Tid, hvor Adel og Kongen kappedes om at anlægge de

^{*)} Kongen, der kom fra Skagen og Bangsbo, havde mellem 10. og 11. Januar Natteophold paa Voergaard. Bircherods Dagb., v. Molbech, S. 345.

bedste Avlsgaarde og opføre de prægtigste Huse, var hun blandt de allerførste i Riget. Hendes naturlige Snildhed og Beslutsomhed i praktiske Ting, hendes Myndighed og vedholdende Energi i Ledelsen af store og vidtløftige Foretagender og maaske ikke mindst en Slags Ærgerrighed har løftet hendes Personlighed højt op over almindelige Herremænd og deres Hustruer i denne mærkelige Tidsalder.

Hvor meget Ingeborg Skeel i sine Velmagtsdage har ejet af Gods og Penge og udestaaende Fordringer kan kun til Dels opgøres, men hendes Rigdom var i hvert Fald saa stor, at Udgifterne ved hendes Byggeforetagender næppe kunde mærkes.

En Del af Moderens og Mandens store Formuer var bleven bundne i Pantelen, som de overtog fra Kongen. I nogle Tilfælde gik Pantelaanenes Hovedsum tabt, idet Lenet overdroges Indehaveren paa Livstid, mod at Kongen fik Pantebrevet kvitteret. Saaledes maatte Otto Banner efter i 1560 at have indløst Sejlstrup Len med 3000 gl. Daler forhøje Pantesummen 1563 med 180 Lod ungarsk Guld og 500 Lod Sølv og endelig, ^{10/12} 1578, eftergive hele Summen mod at faa Lenet frit for sig og Hustru i deres Livstid (for Hustruen dog kun saa længe hun sad Enke). Pantesummen opgives i det kongelige Brev til 2500 Gylden. Frederik den 2.s Register over »Lenenes visse Rente« opgiver Sejlstrup Lens Indtægt til 31 Mark, 508 Tdr. Byg, 3 Tdr. Smør, 2 Tdr. Salt, 130 Svin, 8 Lam, 94 Gæs, 188 Høns samt Pligt til at holde 747 Gæsteriheste. Endvidere ydedes aarlig 700 Flyndere og 1 Td. saltede Torsk.²⁸⁾ Lenet var noget mindre end tidligere, idet en Del var bortmageskiftet og nogle Strækninger ødelagte af Sandflugten, der hærgede voldsomt langs de vendsysselske Kyster. Desuden beholdt Fru Ingeborg efter Mandens Død Asdal Gaard og Gods, der ikke var helt ubetydeligt.

Karen Krabbe overtog efter sin afdøde Mand forskellige Krongodser, bl. a. Amtofte paa Hannæs og »Streckhals« Gods paa Mors. De betydelige Pantesummer, Godserne var behæftede med, blev aldrig betalte tilbage. Efter Karen Krabbes Død 1586 overtog Fru Ingeborg Amtofte og Streckhals's Gods frit for Livstid. Saa vidt skønnes var Indtægten aarlig heraf henved 300 Tdr. haardt Korn foruden 12 Jernkloder (raa Jernstykker til Udsmedning, vist af Myremalm) og de sædvanlige Smaaydelser og uvisse Indtægter.

Det er foran under Mageskiftet omtalt, at Kongen skyldte Karen Krabbe 3333 Daler, hvormed hun havde indløst Jens Kaas's Gods, der senere ved Mageskifte blev hendes og Fru Ingeborgs Eje. Efter Karen Krabbes Død, som vi ikke kender hverken Sted eller nøjere Tid for, forlangte Kongen i Brev af 20. April 1586 Vinderslevgaard overdraget til Lensmanden paa Silkeborg Slot, og Fru Ingeborg havde derefter Ret til at kræve Indløsningssummen for Jens Kaas's Gods udbetalt. Formodentlig har hun indsendt Skrivelse herom sammen med Modrens Gældsbev, idet hun overlod Vinderslevgaard til Kronen, og 31. Maj s. A. sendte Kongen hende et nyt Gældsbev, hvori han forpligter sig til at betale Summen »til Jul førstkommende i det seneste«. ⁸¹⁾ Det er dog et Spørgsmaal, om ikke Gælden helt eller delvis er afviklet derved, at Kongen har overladt Fru Ingeborg de gullandske Sandsten til hendes Hus, hvis Opførelse maa være paabegyndt paa dette Tidspunkt.

Anslaar vi Indtægten af Voergaard med Gods til noget over 800 Tdr. Hartkorn*), Sejlstrup Len til godt 700, Amtofte og Strekhal 300, kan vi, naar Asdal og en Del vidtløftigt Strøgods medregnes, hurtigt komme over 2000 Tdr. Hartkorn, men selvfølgelig har Fru Ingeborgs virkelige Udbytte af sine Besiddelser været langt større end den visse Rente, som angives i Lensprotokollen fra 1574 og de endnu lavere Ydelser, der anføres i Mageskiftevurderingen.

Desuden udvidede hun stadig sine Besiddelser ved Køb. 1590 den 26. Septbr. gav Iver Grøn til Hvidbjerggaard hende Skøde paa Dragstrup i Ugilt Sogn, Kragvad, Bokholt og Haverdal samt 1 Gaard og 1 Hus i Fjelsted By, Astrup Sogn. ⁸²⁾

I Købstæderne ejede hun enkelte Gaarde og Huse, som hun lejlighedsvis maa være kommen i Besiddelse af. Den Ejendom, som hun 21. Marts 1591 gav Chresten Staphensen Skøde paa, laa i Aalborg Frue Sogn nord for Ladegaarden og var »Per Bieskis, Lauritz Hvids, Jesper Baggers og noget mere, som Skødet udviser«, siger Præsten i sin Dagbog. ⁸³⁾

En kgl. Skrivelse af 13. Jan. 1600 til Mandrup Parsberg Lensmand paa Aalborg Hus, befaler ham at udlevere Brevene paa Gaardbo Birk til Ingeborg Skeel. Hun har nemlig berettet

*) 1574 synes den at have været langt større (se S. 46), men vi kender ikke de mulige Forandringer i Bøndergodsets Størrelse. Mageskiftet regner med temmelig lave Tal.

at hun for nogen Tid siden har købt Gaardbogaard og det 1546 oprettede Gaardbo Birk af Jens Bildes Arvinger (til Vrejlevkloster), men Christoffer Rosenkrantz af Sønderskov og flere andre paafører hende Trætte paa Godset, og hun ønsker derfor udleveret de Breve, hvormed det skal forsvares.⁸⁸⁾ Gaardbo Birk lagdes under Asdal, og Tingstedet flyttedes ca. 1732 dertil, ophævet 1797.

Den almindelige Opgangstid og de store Prisstigninger paa Korn og Kvæg hen mod Aarhundredets Slutning gjorde ikke alene Driften af store Gaarde, men ogsaa Handelen med Landbrugsprodukter umaadelig indbringende.

Fru Ingeborg, der straks efter Mandens Død synes at have haft Mod paa at tumle med store Foretagender, etablerede sig som Korngrosserer og drev over sine Havnepladser, maaske især Søraa, Udførsel og Indførsel af al Slags Varer, saa at hun gjorde Købstæderne Skade i deres Næring.

1587 beklagede Aalborg Indvaanere sig for Borgmester og Raad over, at Fru Ingeborg, salig Otto Banners Enke til Voergaard, brugte paa Landsbyerne stort Landkøb og Kornkøb, at hun paa Thise Marked havde en lukket Krambod med Lagen (3: Telt) og al Tilbehøring, og derudi var Humle, Staal, Tjære, Lærred, tysk Øl og andet tilkøbs, at hun brugte Købmandsskab i Jelstrup og Rakkeby, og at hun har en Karl, som drager omkring paa Markeder og har en Kvinde med sig med tysk Øl, Lærred, Humle, Staal og andet.⁸⁹⁾

Denne Klage, der antagelig intet nyttede, giver os et interessant Indblik i Fru Ingeborg Skeels alsidige Handelsvirksomhed, der sikkert har givet bedre Indtægter end en almindelig Købmandsforretning i Byerne. Mærkeligt nok er det, at hun havde sin store Hovedbygning under Opførelse i de samme Aar og sagtens tillige spekulerede i Ejendomshandler og meget andet foruden den daglige Administration af Godserne og af Sejlstrup Len. I Betragtning af denne umaadelige Travlhed virker det noget underligt, at hun i Indskriften paa Gaarden og paa Voer Kirkes Kapel kalder sig en bedrøvet og sorrigfuld Enke.

Kong Frederik den 2. rettede 10. Januar 1587 en Henvendelse til Ingeborg Skeel om at yde ham to Køer eller Kvier til Forbedring af Kreaturbestanden paa Skanderborg Slots ny Ladegaard. Det hedder i Skrivelsen, at Kongen har meget svagt Fæ, »og vi ved, at du har god Fæart«. Samme Henvendelse rettedes til forskellige andre Godsbesiddere i Jylland.

Lige til sin Død tog Ingeborg Skeel sig med megen Omhu af Sognekirkerne paa Godset. Hvor meget hun egentlig har ombygget og restaureret ved Voer Kirke, lader sig ikke nøjagtigt paavise. Allerede Indskriften paa Taarnets Vestmur vidner om forskellige Restaureringsarbejder ud over dettes Istandsættelse. Tavlen er delvis ødelagt, men der har endnu i de senere Aar kunnet læses følgende:

»Anno 1579 lod E. och W. Otte Banner til Asdal och hans kiere Hustru Frw Ingeborg Skeel till Worgaard opbøgge tene Kirkemur till Chorets tene Taarn bekoste och«

Kapellet ved Sydsiden af Kirkens Kor er i dets nuværende Højde opført af Fru Ingeborg, men i Kirkens Kampestensmur har der været en Fals med en Bjælkedrager af Eg, som maa have hørt til en ældre og lavere Udbygning, hvis Bestemmelse ikke kendes. Gravkælderens under Kapellet og en lignende under Korgulvet synes at være fra hendes Tid. Begge har flade Tøndehvælvinger. Nedgangene er tilmurede i P. B. Scavenius's Tid, da Kælderne stod tomme.⁷⁶⁾

Den tidligere Prædikestol i Voer Kirke bar følgende Indskrift: »Aar 1604 til Pinsedag lod ærlig og velb. Fru Ingeborg Skeel til Voergaard denne Prædikestol opsætte«. — Hun døde samme Aar d. 17. Oktober. — Stolens udskaarne Sider fandtes i P. B. Scavenius's Tid paa Voergaard.

Albæk Kirke synes at have været stærkt ombygget og udvidet allerede i Middelalderen — nogle formoder, at en Kirke, som ifølge Traditionen skal have ligget i »Lyngsaa Sogn« er flyttet hertil⁷⁷⁾ — og det kan ikke paavises, at der i Fru Ingeborgs Tid er foretaget egentlige Ombygninger. Kun den udskaarne Prædikestol og Klokken, som hun ifølge dens Indskrift lod omstøbe ved Matties Benninck 1594, bærer hendes Navn.

Foruden de tre Kirker, Asdal, Voer og Albæk, ved hvilke Ingeborg Skeels Restaureringsarbejder kendes af Indskrifter, har formodentlig enkelte andre nydt godt af hendes Interesse for Forbedring og Forskønnelse af kirkelige Bygninger og deres Inventar. I Skæve Kirke findes paa Korets Hvælving Kalkmalerier, der ifølge Traditionen skal være bestodede af hende. Ved en anden Kirke — der nævnes oftest Jerslev — skal hun have ladet opføre et Vaabenhus, fordi hun en Søndag kom forbi og saa Præsten staa i Kirkedøren, mens de Kvinder, som skulde »læses ind«, stod udenfor i Regn-

vejr. Det er imidlertid ikke muligt at finde Beviser for nogen af disse Traditioners Rigtighed. Heller ikke kan det afgøres, om hun har opsat den tidligere Prædikestol i Sejlstrup Kirke, der skal have baaret hendes og Otto Banners Navnetræk.

Et Par Gange fejrede Fru Ingeborg, der jo selv var barnløs, Bryllup paa Voergaard for andre Folks Døtre, saaledes i Sommeren 1591, da to Præstedøtres Giftermaal gav Anledning til en meget lystig Fest paa Gaarden,⁶⁰⁾ og Allehelgensdag 1600, da Anne Juul blev gift med Mogens Kaas til Tidemandsholm.⁶¹⁾

Det er tænkeligt, at den aldrende Enke satte Pris paa at have unge Mennesker om sig. 1588 var hun paa Besøg paa Boller i Taars og fik Lov til at faa Husets 19aarige Datter, Christence Dyre, med hjem til Voergaard. Den unge Pige forblev her til sit Giftermaal 1593.⁶⁵⁾ Saa sent som i 1601 tog Ingeborg Skeel et Plejebarn til sig, en lille Pige, Ingeborg Kruse, der var et halvt Aar gammel og Datter af Enevold Kruse til Hjermitslevgaard. Barnet blev paa Voergaard til Plejemoderens Død 1604. Hun blev 1635 gift med Jacob Grubbe.⁶⁶⁾ Ligeledes tog Fru Ingeborg 1602 den 18 Uger gamle Johanne Kaas fra Tidemandsholm til sig og beholdt hende til sin Død. Johannes Moder Anne Juul døde nemlig, da Barnet var 18 Uger gl.

Fru Ingeborg døde 17. Oktober 1604 og blev ifølge Eske Broks Dagbog begravet i »Vorre Kyrcke« den 31. Oktbr.

Voergaard, der i hendes Tid var den største, den nogen Sinde blev, havde kun en kortvarig Glansperiode, idet Arvingerne delte Godset, og Gaarden gled igen tilbage i Ubemærkethed. Det varede en Aarrække, inden det adspredte atter samledes.

7. FRU INGEBORG SKEELS HUS.

Den ny Hovedbygning, som Ingeborg Skeel lod opføre omkring 1588, er i Henseende til ydre Udsmykning et enestaaende Værk i nordisk Herregaards-Arkitektur. Ingen Privatbygning i Landet kan maale sig med den, og af selve de kongelige Slotte har kun Kronborg og Frederiksborg en tilsvarende overdaadig Udstyrelse med Skulpturarbejder.⁶⁷⁾

Det er dog ikke alene Mængden af Billedhuggerarbejder og

disses mere eller mindre fortrinlige Udførelse, der har skabt Voergaards Ry. Hovedinteressen knytter sig til selve Facademønsteret med dets ejendommelige sandstensprydede Pilastre, Arkitraver, Friser og Baand, en Komposition, der stemmer nøje med de klassiske Forbilleder, men dog har optaget i sig for-

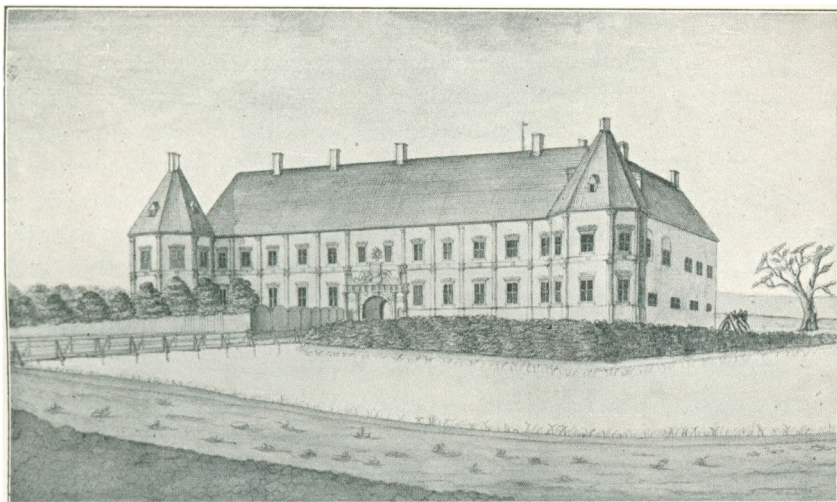

Fig. 19. Voergaard, set fra Øst (efter Fred. V.s Atlas).

skellige Karaktertræk fra de gotiske Teglstensbygninger og tillige synes at afspejle det nordiske Bindingsværks tavlede Tegning.

Den Kunstner, som har udført Modellen til Fru Ingeborgs Hus, maa have været i Besiddelse af ganske sjældne Forudsætninger, hvad det rent teoretiske angaar, og tilmed have haft en genial Opfattelsesevne og en umaadelig frodig Fantasi. Desværre skjuler hans Personlighed sig i en underlig hemmelighedsfuld Mystik, som det endnu ikke er lykkedes vor Tids dygtige Bygnings- og Kunsthistorikere at gennemtrænge. Man har baade her i Landet og i Nordtyskland fundet enkelte Arbejder, der bærer umiskendelig Lighed med Voergaards Sandstensskulpturer og med Monumentet i Voer Kirkes Kapel, men hvilke Forbindelsesveje der har ført mellem de fjernt fra hinanden liggende Steder er fremdeles en Gaade.

Hvorledes Fru Ingeborg selv og hendes samtidige Nordjyder har set paa det mærkelige Hus, da det stod i sin fulde oprindelige Pragt, er det vanskeligt for os at have nogen Fore-

stilling om. Nogen virkelig Forstaaelse af Arbejdets kunstneriske Værd kan de ikke have haft, men sandsynligvis har de haft megen Interesse for det kunstige deri, om end de næppe har fundet Bygningen smuk. Det er tænkeligt, at de gyselige Vrængeansigter paa Murene har fyldt den overtroiske, hekseplagede Almue med Frygt og omgivet Stedet med den uhyggelige Atmosfære, hvoraf senere Spøgelseshistorierne og Helvedesrejserne udviklede sig. Et uformeligt, sort Dyr, efter nogles Beretning en Hund, efter andres en So eller muligvis Fanden selv har gennem Aarhundreder puslet omkring det store Hus, saa snart Mørket faldt paa. Fru Ingeborg selv spøgede ude i Pulsen — det store Kær syd for Gaarden. Om hendes Bygmester vidste man kun, at hun havde druknet ham i Voldgraven. Alt i alt giver Sagnene Billedet af et skrækkeligt Sted, hvorover der hviler Forbandelse og Ulykke, og hvorledes det end forholder sig med deres Oprindelse, synes de uforenelige med den Tanke, at de gammeldags Mennesker kan have set noget smukt eller tiltalende i Gaardens Ydre.

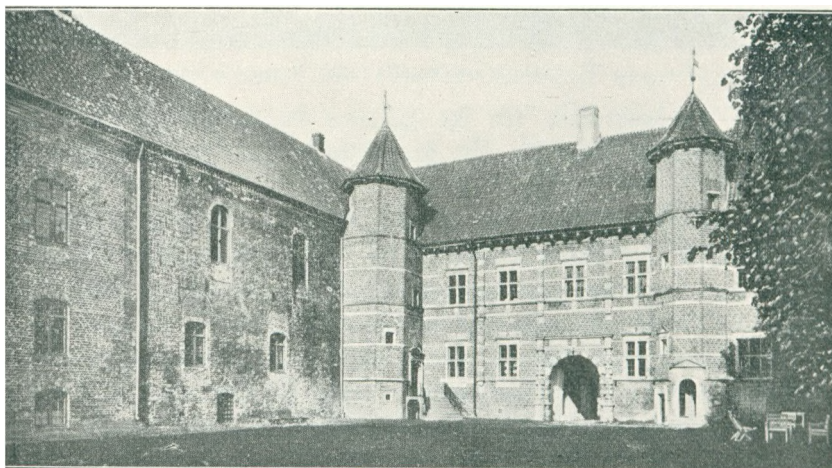

Fig. 20. Det indre af Borggaarden (efter Danske Herregaarde ved 1920).

At selv dens Ejere i det 17. og 18. Aarhundrede — maaske med Undtagelse af Peder Reedtz — manglede Forstaaelse af Bygningens Værd, er der adskillige Vidnesbyrd om. Efter Glansperioden under Fru Ingeborg fik den under flere af de følgende Ejere Lov til at forfalde ud- og indvendig. Sandsyn-

ligvis led den ogsaa en Del under Svenskekrigene ved Midten af 1600erne, da den endog blev belejret og indtaget.

Skriftlige Efterretninger om, hvorledes Voergaards Østfløj saa ud i ældre Tid, kendes ikke. Hans de Hofman nævner i »Danske Atlas« 1769, at »det østre Hus er ziret med Gullands Sten«, men skænker iøvrigt ikke disse Forsiringer nærmere Omtale.

1804 lod Brødrene Stenild, der da ejede Gaarden, Bygningerne brandforsikre, og Vurderingsmændene beskriver Østfløjen som et almindeligt 2-Etages Stuehus paa 42 Fag, hvert takseret til 150 Rigsdaler, i alt 6300 Rdl. Hjørnetaarnene sættes til 200 Rdl. pr. Stk., men Trappetaarnene, paa hvilke der fandtes rigt udsmykkede Dørportaler i Sandsten, nævnes slet ikke. I samme Taksationsforretning oplyses, at Søjlehallen i Nordfløjen var et overhælveth Køkken med Stengulv, mens anden Etage var indrettet til Kornloft og Gulvet belagt med Fliser. Dette Hus takseredes til 100 Rdl. pr. Fag, hvilket synes højt nok i Forhold til Østfløjen, men skammelig lavt i Forhold til søndre Hus, et gammelt 1-Etages Bindingsværkshus paa 8 Alens Bredde, der vurderedes til 60 Rdl. pr. Fag.

Selv om man ikke har tilstræbt nogen virkelig Værdsættelse ved den ovennævnte Taksation — det er jo muligt, at Ejerne af Hensyn til Forsikringspræmien har villet nøjes med det lavest mulige Beløb, for hvilket man kunde skaffe sig brugelige Bygninger igen, hvis de gamle brændte — selv om altsaa Meningen har været, at man ikke vilde sikre sig Erstatning, men kun »Hjælp til Selvhjælp«, fremgaar det tydeligt nok af hele Vurderingsforretningen, at hverken Ejere eller Taksationsmænd har haft Begreb om, hvilken Værdi der sad i Bygningens Skulpturarbejder, og at Interessen for den Slags Ting var lig Nul.

Det er først Godsejer P. B. Scavenius, der gør sin Samtid opmærksom paa Voergaards Betydning som bygnings- og kunsthistorisk Monument, ligesom han ogsaa har gjort sig fortjent ved at restaurere begge Fløjene og saa vidt muligt bevare alt i den oprindelige Stil. Han overtog Gaarden 1872 og begyndte kort efter en omfattende Restaurering, hvortil Arkitekt A. Klein og Arkitekturmaler Chr. Hetsch udarbejdede Planer og Tegninger. I 1874 var Billedhugger Malthe paa Voergaard for at restaurere det store Monument over Otto Banner og Ingeborg Skeel i Voer Kirke.

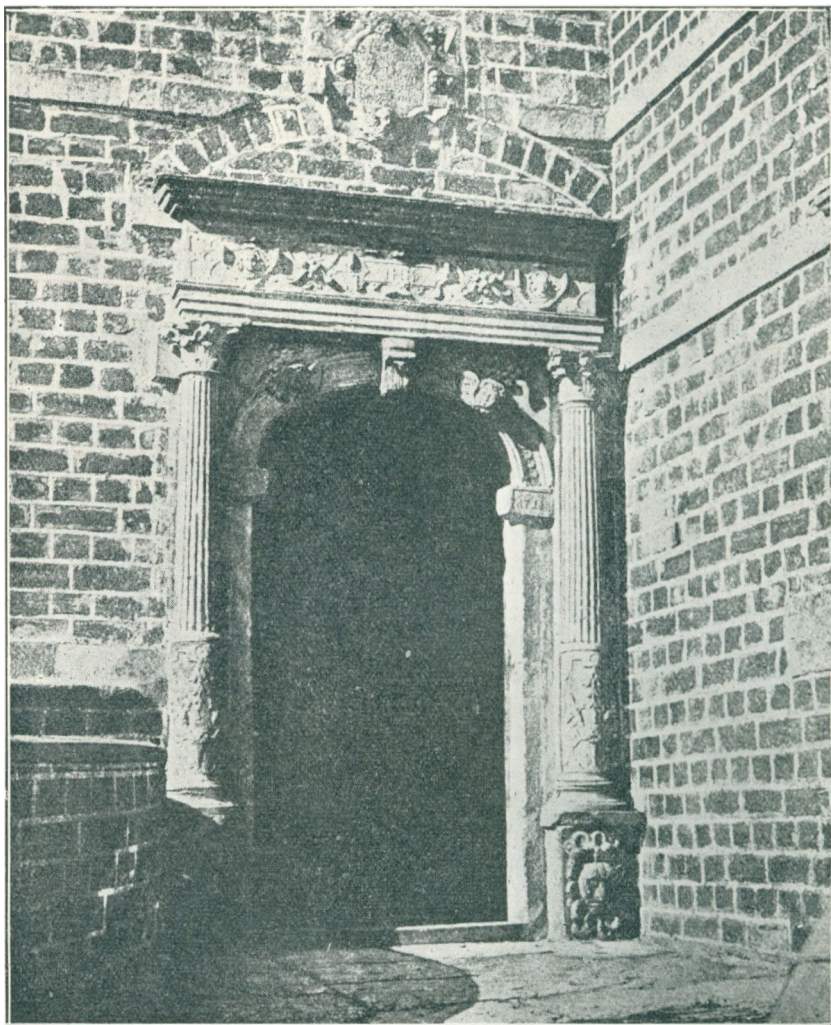

Fig. 21. Nordre Trappetaarns Portal (after *Ældre n. Arkitektur* VIII.)

Under disse store Reparationsarbejder, der varede i flere Aar (Scavenius opgiver selv 1875—78), har der været rig Lejlighed til at undersøge og drøfte alle Enkeltheder vedrørende Husets oprindelige Stil og Udsmykning, og det synes, som om baade Ejeren og de tilkaldte sagkyndige og kunstinteresserede Mænd har været meget stærkt optagne af at studere den gamle Renæssancebygning. Hetsch udarbejdede en Grundplan og nogle Tegninger, der endnu findes i Nationalmuseets Arkiv. Om Billedhugger Mañthès Undersøgelse af Skulpturarbejderne foreligger der fra 1884 et mærkeligt Vidnesbyrd i Form af en specificeret Værdiansættelse af Sandstensdekorationerne (den samlede Sum er 101,000 Kroner).

Scavenius selv skriver i Ugebladet »Ude og Hjemme« (2. Aarg. 1878) en begejstret Artikel, der begynder saaledes:

»In ultima Thule, i Vendsyssel, »Landet Norden for Lov og Ret« (saaledes kaldtes det tidligere, maaske med Rette), i dette Land, som gennemgaaende er saa ukendt, at »Folk« ofte forbavsès, naar de hører om eller ser, at her findes store Skove, at her er gemt Naturskønheder, som sikkerligen ikke staar under dem i den smukke Silkeborgegn — der ligger en gammel Gaard, som maaske er den ædleste Repræsentant for Renaissancestilen, vi ejer her i Landet. Voergaard er dens Navn.«

Artiklen er ledsaget af smukt udførte Billeder af Hovedbygningens Facader, Gavle og Portaler. Beskrivelsen af Østfløjen har sin særlige Interesse derved, at den synes at være bleven benyttet af alle de Forfattere, der senere har skrevet om Voergaard, og saaledes er den eneste virkelige Førstehaands-skildring, der findes. Vi meddeler her et Uddrag:

»Voergaards Hovedbygning er to Stokværk høj foruden en høj Kælder. Paa hvert Hjørne af Hovedfacaden findes et svært ottekantet Taarn af samme Højde som den øvrige Bygning. Paa Gaardsiden findes to Trappetaarne, der er et Stokværk højere end Hovedfløjen. Fru Ingeborgs Bygning er opført af store, røde Mursten, og den graa gullandske*) Sandsten er i rigt Maal anvendt til at oplive Murfladerne. Alle Vinduesrammer er af Sandsten, Portalen og de to Indgangsdøre er af Sandsten; Sandstensbaand strækker sig langs ad Murfladerne og danner Forbindelsen mellem Fagene, der er adskilte ved Murstenspilastre, der i Hjørnetaarnene gaar helt ned til Jorden, men iøvrigt hviler paa Sandstenskragstene med Masker, Hoveder eller flade Forsiringer. Pilastrene er dekorerede med en Art Rustika,**)

*) Chr. A. Jensen mener, at Stenene snarere stammer fra Bremen. Ældre nord. Arch. VIII.

**) Murværk af store, fremspringende Kvadersten.

Fig. 22. Søndre Trappetaarns Portal (efter Ældre n. Architektur VIII.)

der dannes af Sandsten. I Overensstemmelse med Kragstenene løber et svært Sandstensbaand under 1ste Stokværks Vinduer, og under hvert Vindue findes et bredt Baand med flade Ornamenter. Bjælkeværket mellem 1ste og 2det Stokværk har en smal Sandstensarkitrav med simple Draabemotiver, Triglyferne er ligeledes af Sandsten, tildels prydede med Masker paa Pilastrene. Disse ender med joniske Kapitæler, der bærer et Sandstensbaand, dannende Arkitraven for de stærkt udladende, udskaarne Ege-Bjælkehoveder, der igen bærer Hovedgesimsen.

Alle Vinduesposterne har simpelt firkantet Profil, men Fladerne er rigt dekorerede med Reliefs af Frugter, Festoner, Figurer etc. Over Vinduerne Masker eller Hoveder mellem flade Ornamenter af Voluter, der ender i Masker. Vinduerne i Gavlene er simplere uden Dekoration paa Posternes Flader. Vinduerne afsluttes her med smaa trekantede Gavlfelter, hvori der er anbragt Hoveder.

Kælderlyshullerne danner Skydehuller og er omrammede med Sandsten. Indgangsdørene til Trappetaarnene er ligeledes omgivne med rige Sandstensrammer.

Hovedportalen er overordentlig pragtfuld. Den er saa høj, at den naar helt op til andet Stokværk. Fire doriske, komposite Halvsøjler, hvorimellem den halvcirkelformede Port og to Nischer aabner sig — Fladerne er rigt dekorerede med Frugter, Masker og de sædvanlige skjoldformede Kartoucher — bærer en Arkitrav med Draabemotiver. Triglyferne har stærkt fremspringende Masker og Hoveder, Metoperne Kartoucher. Kransgesimsen bæres af smaa Kragstene og Englehoveder. Over Kransgesimsen en Dekoration med Inskription og Vaabenskjolde, paa hver Side af den en Nische. I Nischerne har rimeligvis staaet Skjoldholdere. De doriske Halvsøjler er kannerede for oven og underneden rigt udarbejdede. Fodstykkerne prydede med Løvemasker.

Over hele den storartede Dekoration staar der mærkelig nok ikke I. S., men F. S.*) med en aaben Krone over o: Fredericus Secundus. Paa Portalen findes Aarstallet 1588.

Porten har smukke Hvælvinger. Ind til Gaarden findes en simpel Portal med Murstenshalvsøjler, dekorerede ligesom Portomramningen med en Rustika af Sandsten.

Halvsøjlerne paa den lille Portal paa Trappetaarnet i Hjørnet har den korinthiske Kapitæl. Det er det eneste Sted, hvor den findes, men sandsynligvis skulde den været anvendt paa Gavlens Pilastre, der, ligesom paa den øvrige Del af Bygningen, i 1ste Stokværk henhører til den doriske Orden, i 2det Stokværk til den joniske. Paa Gavlene skulde de vel have været fortsatte og maatte da have endt med korinthiske Kapitæler.«

»Fru Ingeborg har kun bygget én Fløj med to svære Hjørne-

*) Om Initialernes Betydning se senere.

Fig. 23. Hovedportal udvendig (efter Danske Herregaarde ved 1920).

taarne og to Trappetaarne paa Gaardsiden. Men det synes, at hun har tænkt paa at bygge en Fløj til, en Pendant til den nuværende Sidefløj. Man kan slutte dette af, at Sandstensforsiringerne der, hvor deri paatænkte Sidefløj vilde have stødt til, er meget mere raat udførte end paa den øvrige Bygning, ja paa Vinduesindfatningerne mangler flere Steder de sædvanlige Forsiringer. Den Formodning ligger nær, at hun har ment paa dette Sted af Bygningen ikke at have Brug for Sandstensforsiringer — hvad enten nu fordi hun har paatænkt at bygge en Fløj til, eller fordi en saadan Fløj eller Levning af en Fløj alt stod fra gammel Tid — men dog senere er bleven nødsaget til at lade saadanne hugge paa Stedet, hvortil hun dog har manglet delige Stenhuggere. Indvendig findes endvidere i 2det Stokværk en Dørkarm ind til denne Fløj, men bagved intet andet end Mur.»

»Den 10. Marts 1591 indviedes Bygningen, men var den da helt færdig? Saa meget er i al Fald sikkert, at Bygningens nuværende Udseende ikke svarer til Fru Ingeborgs Hensigt. Hvor meget skønnere vilde det dog ikke være, om disse svære, alt for lave Hjørnetaarne, der mangler de udladende Gesimser og tilmed dækkes af grimme Tagstenskalotter, var et Stokværk højere og derpaa kronedes af elegante Spir. Ogsaa Gavlene, der almindeligvis er de mest fremtrædende Prydelser paa Bygninger, opførte i den nederlandske Renaissancestil, mangler her, hvor ellers alt — Døre, Vinduer, Pilastre o. s. v. — er saa rigt dekoreret, næsten ganske Forsiringer. Og de, der findes, gør Savnet af det manglende endnu mere føleligt. Muligvis har Fru Ingeborg Skeel savnet Penge, har foreløbig maattet standse Arbejdet og har da senere ikke haft Lyst til atter at tage fat, eller hun er virkelig bleven færdig; men da er disse Dele af Bygningen bleven ødelagte i Svenskekrigen. Betragter man Gavlenes rudimentære Prydelser, da træder Fru Ingeborgs Plan klart frem: Sandstensbaandene hører op, hvor de vilde have mødt de øverste Stokværk paa Hjørnetaarnene, og gaar man ind paa Loftet, da opdager man ogsaa her en Del Murværk, bestemt for disse øverste Stokværk. Endvidere hører Hjørnetaarnenes Pilastre pludselig op, og der mangler en Afslutning. De fremstaaende udskaarne Bjælkehoveder mangler. Paa en Murrand hviler en karakterløs Gesims med den grimme Kalot, som klart nok er senere Tidens Makværk. I Tagstolens Bjælker findes endnu en Del af disse udskaarne Gesims-Bjælkehoveder, men oversavede og vendte indad mod Loftet.

Og endelig Gavlenes Prydelser: de er kun Stumper af Forsiringer, der vilde være temmelig meningsløse, var de ikke at betragte som en Begyndelse til eller en Levning af en rigere Dekoration. For det sidste taler, at i Jorden ved Gavlenes Fod er der ved Gravning fundet en Del tilhugne Sandstensflader,

Fig. 24. Billede af Porten mod Gaarden (efter Ældre n. Architektur VIII).

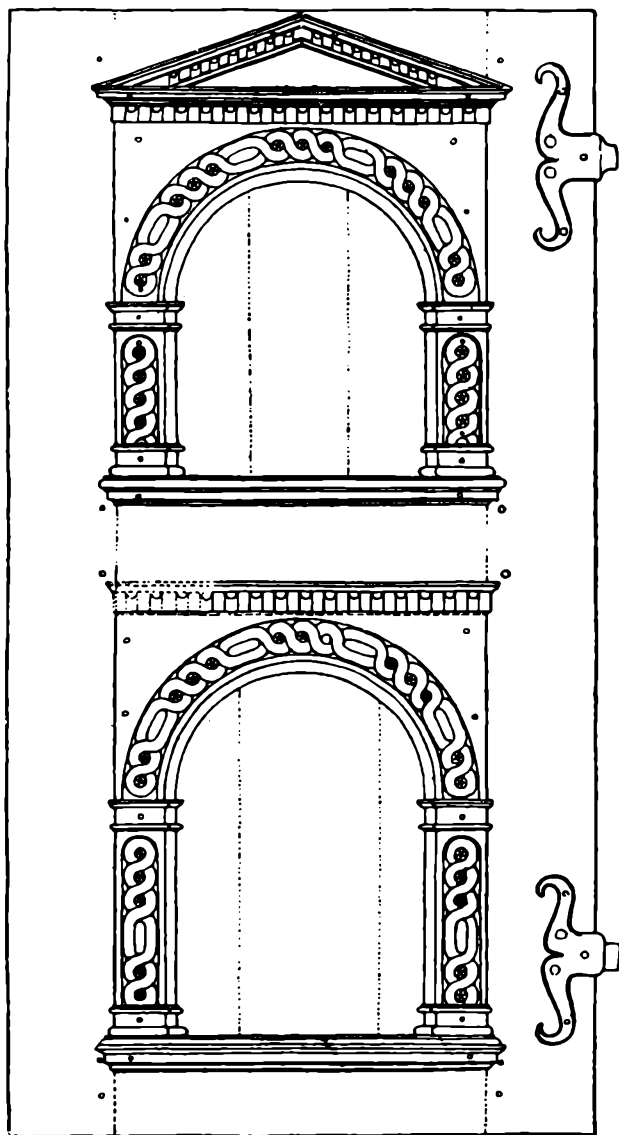

Fig. 25. Dør paa Voergaard (efter Ældre nord. Architektur VIII).

som upaatvivlelig har været bestemte til at kante den skraat opløbende Gavllinie. Hist og her fandtes i disse Flader fir-kantede Huller til deri at fastgøre de fremstaaende Forsiringer som Voluter, Spidser o. s. v.«

»Fraset de omtalte Gavle og Hjørnetaarne, fraset Tagbeklædningen, de moderne Vinduer og Indgangstrappen, staar Fru Ingeborgs Bygning endnu i samme Skikkelse som for 300 Aar siden. Vel er Sandstensprydelserne en Del medtagne af Blæst og Regn, Frost og Tø og Overlast; men det er dog ikke af større Betydenhed, end at man endnu kan glæde sig over Detaillernes fine Udførelse. Og Indtrykket af det hele maa vel endnu være som i gamle Dage.«

»Træder man ind i Bygningen og venter at finde det indre svarende til det ydre, bliver man sørgelig skuffet. Af Værelsernes Indretning og Udstyrelse er der intet tilbage fra Fru Ingeborgs Tid. Ogsaa Rummenes Fordeling er en anden. Endog de gamle Skillerumsmure er borte. Alt er omkalfatret og moderniseret. Et er dog igen: det er de hvælvede Kældere og de gamle Skorstensrør. Dette er ogsaa nok til at udfinde, hvorledes Rumdelingen har været i gamle Dage. Fra Indgangsdøren gaar vi ind i Trappetaarnet i Hjørnet. En Vindeltrappe fører op til 2det Stokværk og til Loftet. Straks til højre fører en svær udskaaen Egetræsdør ind i et stort 4 Fags Værelse, der er 22 × 14 Alen stort og 7 Alen højt til Bjælkerne. Det grænser paa den ene Side op til Porten og har paa denne Side haft en stor fremspringende Kamin. Gulvet var belagt med Stenfliser. Bjælkerne var synlige og dekorerede med Maling, forestillende Løvværk. Fra denne store Stue gaar der Dør ind til Sidefløjen og til Gavlværelset ved Siden af. Fra dette Værelse, der er 8 × 14 Al., fører en Dør ind til Hjørnetaarnet med et Værelse, der er 10 × 10 Al. Gaar vi ovenpaa, møder vi den samme Fordeling af Værelserne i denne Ende af Huset, men de er kun 6¼ Al. høje til Bjælkerne. I den store Stue var Bjælkerne synlige og dekorerede med Stuk — Levninger af Dekorationen findes endnu. I den ene Ende af Værelset er en stor fremstaaende Kamin. Over Porten har der rimeligvis været et Værelse mod Øst og mod Vest en Forbindelsesgang med det sydlige Trappetaarn, hvor ogsaa en Vindeltrappe fører op og ned. Denne Vindeltrappe findes endnu. Den bestaar af svære Egetrin, der hviler paa lette Hvælvinger. Imellem Porten og den sydlige Gavl har der saa vel for neden som for oven været 3 Værelser foruden Taarnværelset. Fra gammel Tid er bevaret nogle udskaaene Egetræs Døre og to Kaminbukke. Det er alt. Kælderne har falske Kappenhvælvinger, hvilende paa svære fir-kantede Murstenspiller, de mindre Rum flade Tøndehvælvinger.«

Scavenius's Artikel giver, som man ser, et Indtryk af Bygningens overdaadige Udsmykning, men man savner en al-

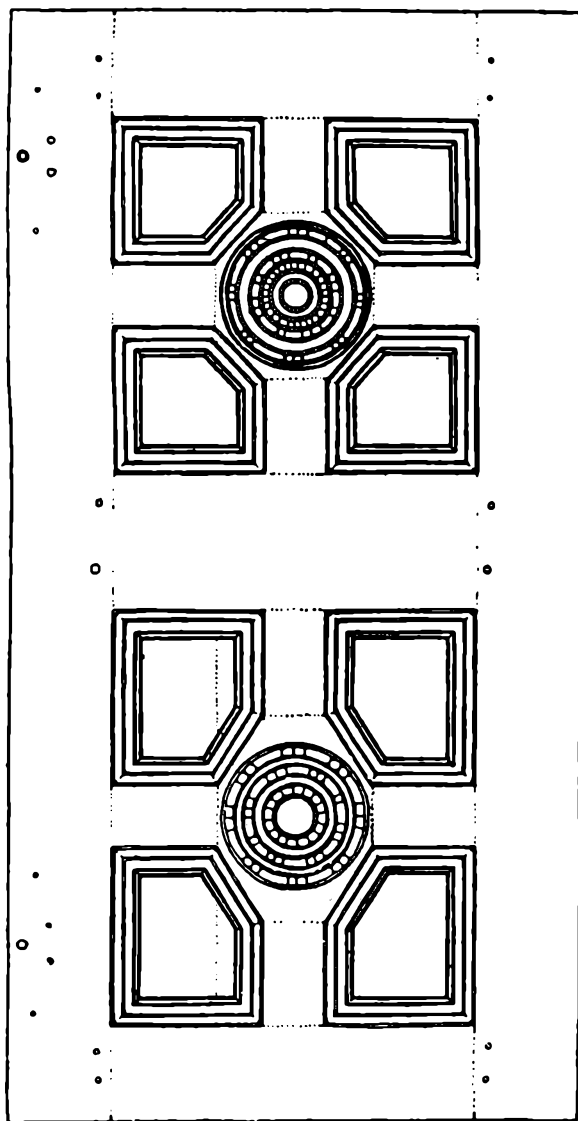

Fig. 26. Dør paa Voergaard (efter Ældre nord. Architektur VIII).

mindelig Karakteristik af Facadens Helhedsvirkning, saa vel som en nærmere Undersøgelse af de enkelte Skulpturarbejders kunstneriske Værd. Og Forfatterens Slutninger med Hensyn til de bygningshistoriske Forhold er vel kun delvis rigtige.

Til Sammenligning med, hvad der oplyses om Husets Indretning, kan anføres Beskrivelsen fra den ovenfor omtalte Taksa-tionsforretning 1804, der, saa vidt vides, er den ældste bevarede Skildring af Østfløjens Indre.

a.

»Stuehuset østen i Gaarden, 2 Etager højt, 42 Fag, 17 Al. dyb, grundmuret til alle Sider og lige op til dets Spids, Fyr-Overtømmer og Stentag, indrettet til 3 Stuer, som er betrukket med Brystpanel, hvoraf de 2 er gibset og den 3. med betrukket Loft, 7 Kamre og 2 Gange med hvide Vægge, Bræddegulve i alle Værelser undtagen i det ene Kammer, som er belagt med brændte Mursten, 6 Vindovns-Kakkelovne, hvoraf 2 er 2 Etager, og 2 Bilæggerovne; 17 Fag Vinduer indlagt i Bly, 2 Fag Dobbeld-døre med indstukne Messinglaase, 4 enkelte do. med indstukne Laase og 13 ordinære do.

Den 2. Etage bestaar af en Sal og 6 Kamre samt en Gang, overalt hvide Vægge, med dobbelt Loft i 3 Kamre, 3 enetages Kakkelovne, 17 Fag Vinduer indlagt i Bly, 1 Fag Dobbeldtør med indstukket Laas, 4 Spejldøre, ligeledes med indstukket Laase, 6 ordinære do., 4 Skorstene opført af brændte Sten.

Hvælvet Kælder under hele Bygningen, Indkørselsport i Midten.«

b.

»Et Taarn, en ottekantet Runddel, tilbygget Litra a i nord-østre Hjørne, 2 Etager højt, grundmuret til alle Sider, Fyr-Ovntømmer og Stentag, 14 Al. dyb. indrettet til tvende Kamre, hvide Vægge og gibset Loft i det ene Kammer, Bræddegulv, 2 Døre med indstukket Laase, 14 Fag Vinduer indlagt i Bly, 1 enetages Kakkelovn, en Skorsten af brændte Sten samt en overhvælvet Kælder.«

c.

»Et Taarn, en ottekantet Runddel, tilbygget Litra a i syd-østre Hjørne, 2 Etager højt, 14 Al. dyb, grundmuret til alle Sider, Fyr-Ovntømmer og Stentag, indrettet til 2 Kamre, hvide Vægge og Bræddegulve, 2 ordinære Døre, 4 Fag Vinduer indlagt i Bly, en Skorsten af brændte Sten samt en overhvælvet Kælder«.

Saaledes som Værelser og Kamre her beskrives, har de vel i alt væsentlig staaet, da Scavenius overtog Gaarden ca. 70 Aar senere. Der var meget lidt tilbage af Værelsernes oprindelige Udstyr og Indretning, idet alt var blevet forandret og moderni-

seret af Peder Reedtz omk. 1738 (en Sandsten med dette Aarstal sad, indtil en Restaurering under Scavenius, i Dørportalen paa nordre Trappetaarn). Formodentlig har der 1804 heller ikke været meget tilbage af den fornemme Udstyrelse fra Reedtz'ernes

Fig. 27. Gammel Korridor, formentlig fra Peder Reedtz's Tid (efter Danske Herregaarde ved 1920).

Tid, naar undtages Gyldenlæder-Tapeterne i «Guldstuen» — i alt Fald har man ikke ofret meget paa Vedligeholdelsen. De fleste Vinduer i sydlige Hjørnetaarn var tilmurede — der nævnes kun 4 i Beskrivelsen.

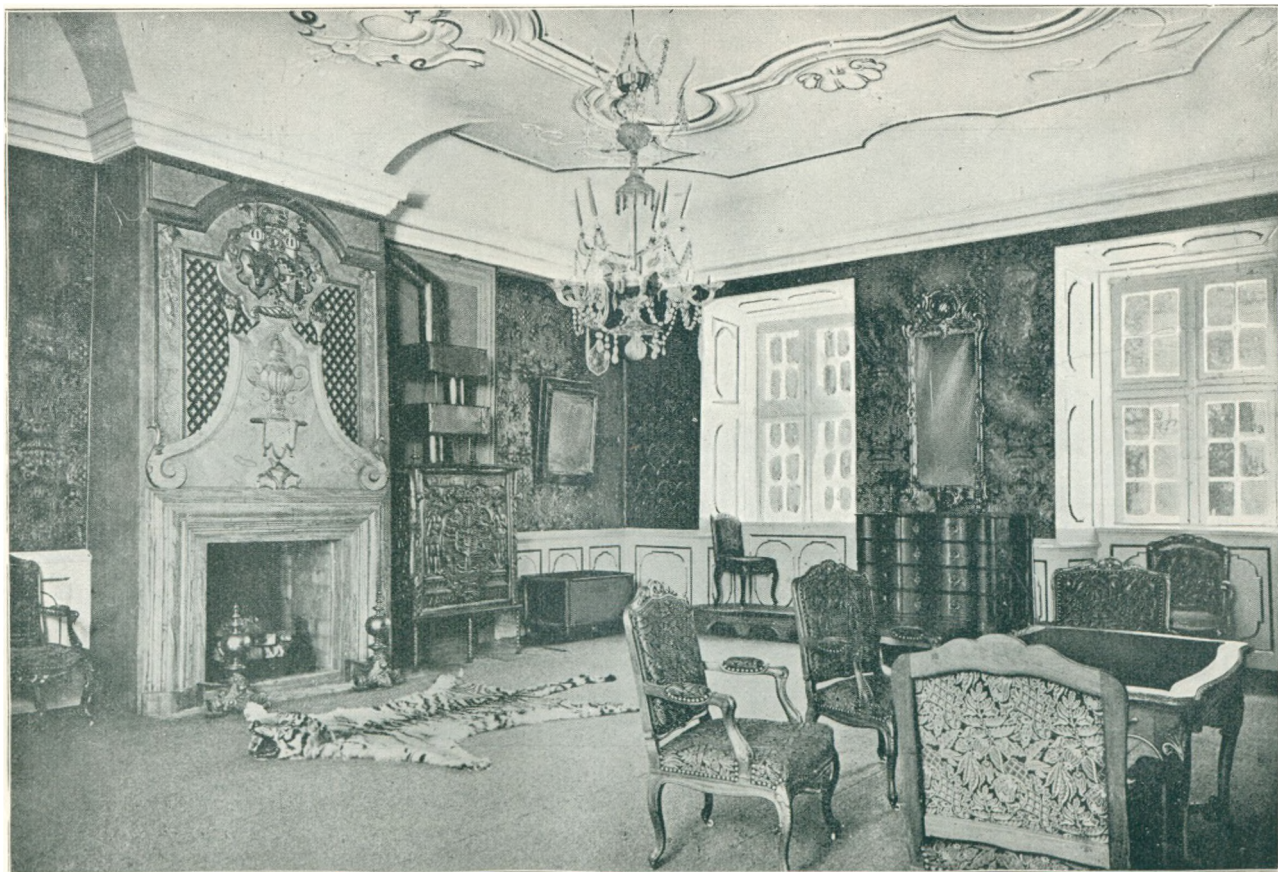

Fig. 28. Guldstuen (efter Danske Herregaarde ved 1920).

Det er paafaldende, at der ikke oprindelig synes at have været Køkken i Østfløjen. Man ledes herved til den Formodning, at Ingeborg Skeel har indrettet Køkkenet i den gamle Søjlehal i Nordfløjen.*) Der var herfra gennem Trappetaarnet i Hjørnet en bekvem Forbindelse med de to store Sale, »Guldstuen« i 1. Stokværk og »Riddersalen« ovenpaa samt Værelserne ved nordre Gavl og Taarn. Disse Rum i Fløjens nordre Del har sandsynligvis været den egentlige Herskabslejlighed — i hvert Fald var Spisesal og Festsal her.

Levningerne af Dekorationerne fra Peder Reedtz's Tid synes — ifølge nogle Optegnelser af P. B. Scavenius — ogsaa at ud-

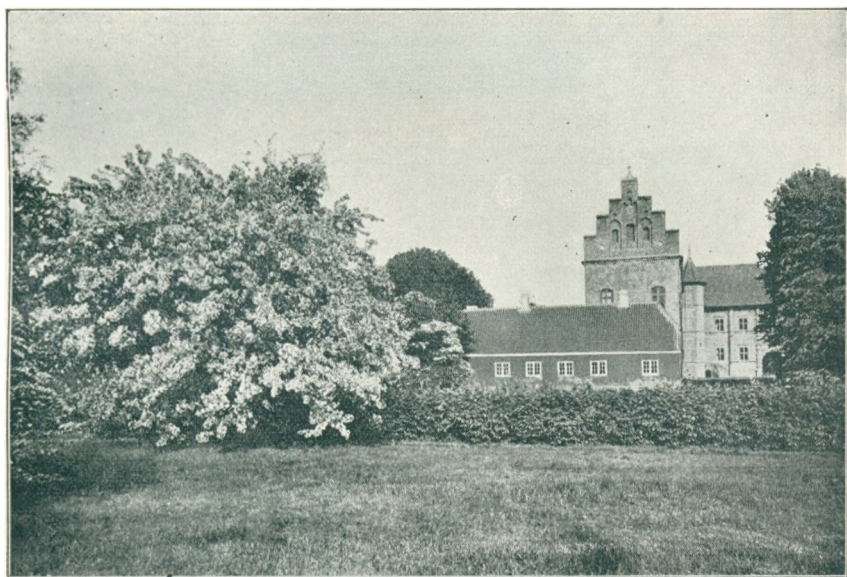

Fig. 29. Voergaard, set fra Haven (efter Danske Herregaarde ved 1920).

pege Værelset ved Siden af »Guldstuen« som Herskabets Dagligstue. Der var her i 70erne Levninger af vævede Tapeter, dekorerede med landlige Scener i Vandfarver. I Sideværelset var der oliemalede Lærredstapeter med Fremstillinger af Guder og Gudinder; desuden fandtes et Loftsmaleri, forestillende Ikaros's Fald, ligeledes paa Lærred og omgivet af en forgyldt Ramme, uden om hvilken den øvrige Del af Loftet var dekoreret.

I Taarnværelset findes der endnu Paneler og Loftsdekorationer og et »P. R.« over Kaminpladsen, der minder om Peder

*) Paa Hetsch's Tegning S. 28 ses ved Siden af Indgangen til Rosedonten en Pille, der har baaret Køkkenskorstenen i Søjlehallen. Baade Pille og Skorsten fjernedes af P. B. Scavenius.

Reedtz. En gammel Ovn er prydet med Fremstilling af Abrahams Offerhandling paa Moria Bjerg. Den bærer Aarstallet 1742.

Den berømte Guldstue har sit Navn af Gyldenlæderstapeterne paa Væggene. Over Kaminen findes Reedtzernes og Rosenkrantzernes Vaaben — Peder Reedtz's Hustru var Henriette Rosenkrantz fra Kringelhede. To tilsvarende Vaaben er af P. B. Scavenius opsat over Fløjdørene. Paa en stor Jernovn, støbt i Laurvigen Anno 1721, ses et Reliefbillede af Frederik IV til Hest samt det kgl. Valgsprog *Dominus mihi adjutor* (Herren er min Hjælper).

I de foran nævnte Værelser fandtes et Par Spejle, en Læne-

Fig. 30. Dekorert Bjælke.

stol og et Skab fra samme Tid. Det er alt, hvad der har været tilbage af Herligheden fra den store Modernisering omkr. 1740.

Sandsynligvis blev der ogsaa under Peder Reedtz for første Gang lagt Bræddegulve i Stueetagen, og en Del Loftet — bl. a. Loftet i Guldstuen — blev gibsede. Oprindeligt har der sikkert overalt i 1. Stokværk været Stengulv,^{*)} og Loftet og dets Bjælker har været forsynede med malede Dekorationer. Dog har der været Dekorationer i Stuk paa Bjælkerne i Riddersalen, og der fandtes paa disse Levninger af Pergamentslapper med Forgyltning og Bogstaverne O. B. og I. S. — Otto Banner og Ingeborg

^{*)} I sydlige Halvdel af Huset var endnu enkelte Stengulve, da Erik Scavenius overtog Gaarden.

Skeel — samt Jesus-Tegnet I H S, der synes at have været anbragt utallige Steder i Dekorationerne paa Gaarden.

I Riddersalen er intet tilbage af det gammeldags Udstyr. Den murede Kamin er opsat af Erik Scavenius, der ogsaa har anbragt Ingeborg Skeels Buste (fremstillet efter Monumentet i Voer Kirke) i Murværket over Kaminaabningen.

Fra et af Værelserne ved Nordgavlen fører en Dør ind til et gammeldags W. C. i en Niche i den tykke Mur. En Kanal gaar ned til Grunden, men er nu opfyldt med gammel Murkalk. Oprindelig har der i Østfløjen været en halv Snes Stykker af den Slags W. C.'er — de tilmurede Døraabninger kan opdages hist og her langs Ydervæggene, og ved Husets Fod spores ogsaa Tilmuring, hvor Kanalerne lejlighedsvis er blevne aabnede for at renses.

Taarnværelset i andet Stokværk er ikke blevet istandsat og staar endnu med nøgne Vægge, hvis Kalkpuds delvis er afhugget. I Vestmuren er et tilmuret W. C., hvortil en smal Sprække, der ses udvendig paa Taarnet, har givet Lys og Luft.

Iøvrigt er, med Undtagelse af dette Taarnværelse, hele den øvrige Del af Bygningen samt den tilstødende gamle Nordfløj bleven grundig restaureret, dels af P. B. Scavenius, dels af dennes Brodersøn, Minister Erik Scavenius, der nu ejer Gaarden.

P. B. Scavenius havde i 70erne sikkert haft til Hensigt at gennemføre en Restaurering af hele Hovedbygningen, men Nordfløjens Istandsættelse og Restaureringen af de foran nævnte fornemme Stuer fra Reedtz'ernes Tid slugte store Summer. Desuden havde Scavenius ladet udføre en meget bekostelig Reparation af Kapellet og det store Epitafium i Voer Kirke. Arbejdet blev da, efter 2—3 Aars Forløb, indstillet og genoptoges først ved Trappetaarnenes Istandsættelse 1902—10.

Da Erik Scavenius overtog Gaarden, var største Delen af Østfløjens Rum ubeboelige. Kun Stueetagen i nordre Halvdel — Reedtzernes gamle Lejlighed — var i god Stand. Rummene i 2. Etage, bl. a. den store Riddersal, var uden Gulve og uden Pudsning paa Væggene. Hele sydlige Halvdel var for saa vidt i endnu ringere Stand, som det her stod tilbage at fjerne de gamle Gulve og afhugge Kalkpudsen, inden Istandsættelsen kunde paabegyndes. Desuden stod i Nordfløjen det store Rum i 2. Etage, hvor der nu er Billardsal, samt det lille Værelse ved Siden af, i omtrent samme Tilstand som de tilstødende Rum i Østfløjen.

Efter at have sat hele Hovedbygningen i udmærket Stand har Erik Scavenius indrettet sin Beboelseslejlighed i sydlige Halvdel af Østfløjen med Indgang fra søndre Trappetaarn.

Med Hensyn til de mulige Ændringer, som Bygningens Ydre kan have undergaaet forhen, er vi ikke i Stand til at skaffe os nogen sikker Viden, da der overhovedet ikke eksisterer nogen egentlig Beskrivelse fra ældre Tid. Pontoppidans «Danske Atlas» 1769 nævner en Brandmur — antagelig Levninger af den gamle Ringmur — og forskellige Skure paa Gaardspladsen. Der stod endnu i 1870erne fra Østfløjens sydlige Del og vestpaa et Bindingsværkshus, kaldet »Slasken» — et haanende Udtryk, anvendt af Gaardens Folk for at karakterisere det som Mejeripigers og Tjenerskabs Bolig, Bryggers o. s. v. i Modsætning til Herskabslejligheden. Huset, der i sin daværende Skikkelse ikke var særlig gammelt, blev nedrevet af P. B. Scavenius, og ved den Lejlighed blev ogsaa de mulige Levninger af den gamle Ringmur, som skal have udgjort Husets Sydvæg, fjernede, desværre uden at lagttagelser angaaende Murstensstørrelse, Forbandt og Tykkelse blev opnoterede. Paa Østfløjens Vestmur ses endnu tydeligt Omrids af Gavl og Tagværk fra denne Tilbygning. Mærkeligt nok vil Murstenene i det forhen overdækkede Parti til Dels forvitte, siden de er komne i fri Luft.

I »Danske Atlas« findes et meget ubehjælpsomt udført Billede af Hovedbygningen og Voldstedet, set fra Øst. Skønt alle Maalforholdene mellem Bygningens enkelte Dele er forrykkede, kan det ses, at Taarnenes Tagkalotter har haft deres nuværende Form, og at Hovedbygningens Tag den Gang som nu har dækket Gavlaturene for oven.

De af Scavenius omtalte jordfundne Levninger af en ældre Gavlafdekning maa dog anses for et sikkert Bevis paa, at Gavlene oprindelig har været gjort færdige i Stil med den øvrige Bygning. Det er næppe tænkeligt, at de fundne Stykker har kantet en »skraat opløbende« ret Gavllinie, da alle bevarede Renaissancegavle her til Lands har »svungne« Afdækninger eller trappeformede Afsæt som de gotiske Gavle. Bygningens særegne Dekoration med det tavlede System af Pilastre og Baand taler nærmest for en Afslutning i vandrette Trappeafsætser, hvis Mellemlid har været svungne, og det var i Tidens Smag, at Afsætterne prydedes med fritstaaende Figurer og Spidser, hvilket

ogsaa synes at have været Tilfældet her efter Hullerne i de fundne Sandstensstykker at dømme.*)

Angaaende Aarsagerne til Gavlens Ødelæggelse behøver man ikke at søge Forklaringer i et Bombardement under Svenskekrigen el. lign. Det skarpe, nordjydske Vejrlig har sandsynligvis straks løsnet det øverste Murværk, og da Bygningens Vedligeholdelse sikkert blev forsømt i gentagne Perioder efter Fru Ingeborgs Død, maatte Kamtakkerne nødvendigvis falde ned.

Hvorledes det forholder sig med Taarnenes oprindelige Afslutning for oven lader sig ikke afgøre. Det er selvfølgelig ikke utænkeligt, at deres øverste Del kan være ødelagt af Vejr og Frost ligesom Gavlafdekningen. Har det oprindelige Tag været Tegl, er det sandsynligvis hurtigt blevet utæt paa disse udsatte Hjørner, saa at Vandet kunde sive ned i Murværket. Og hvis Taarnene først har været i Forfald, kan Anbringelsen af Skorstenene (sandsynligvis i Reedtz'ernes Tid) have givet Anledning til, at man tog det øverste af Murværket, lavede Tagværkets Tømmer om og førte Skorstenspiber op i Midten i Stedet for Spir. Men der er kun faa usikre Spor i Murværket af Forandring (det af Scavenius omtalte Murværk paa Loftet er sat til Støtte for Tagværkets Tømmer), og det hele er kun Gætninger. Der er tilmed meget, der taler imod, at nogen Ejer i de Tider vilde skille sig af med Taarnenes Spir, der ansaas for Herreborgens ypperste Prydelser. Det sandsynligste er maaske, at Fru Ingeborg aldrig har faaet Spirene sat op, men har maattet nøjes med en foreløbig Tagdækning, hvad enten nu Grunden har været Sparsommelighed – Kobber var jo dyrt – eller Mangelen af en Haandværker, der kunde lave Spiret efter den utvivlsomt foreliggende kunstneriske Model,

Af de to Trappetaarne paa Gaardsiden er Nordtaarnet ældst og synes opført før Østfløjen, idet Murværket er uden Forbandt med Hovedbygningens Ydermur. Taarnets Sandstensbaand er ogsaa paasatte efter Murenes Opførelse. Taarnportalen er delvis fornyet og flyttet i Vejret ved Restaureringen 1738 – oprindelig har den vel staaet i Niveau med søndre Taarns Portal, der ogsaa er fornyet og delvis præges af Stilen fra 1700erne. Trappen ved Nordtaarnet er anlagt af P. B. Scavenius, der paany har istandsat Portalen.

Vi skal senere se, at Fru Ingeborgs Hus bærer Spor af at

*) Se Billedet af Borgmester Schabbelts Hus. S. 113.

være blevet til paa en underlig brudstykkeagtig Maade, og at Skulpturarbejder, Tegning og Plan synes at være udførte paa fjerne, vidt forskellige Steder og komme til Voergaard ad mærkelige Omveje. Disse Forhold gør det sandsynligt, at mange Enkeltheder efterhaanden skulde forandres, og at Huset i Virkeligheden aldrig blev helt færdigt efter den oprindelige Tegning, der f. Eks. ogsaa kan have haft et tredje Stokværk med korinthiske Pilastre øverst i Husets Facade. Den Omstændighed, at 2. Stokværks Frise og Gesims mangler paa Facaden, men findes paa Gavlene, bestyrker en saadan Formodning.

Man har kaldt den Stil, hvori Voergaards Østfløj og andre samtidige Herreborge opførtes, for »den gotiske Renaissance«⁽²⁰⁾, et Navn, der er forklarligt som Udtryk for en Overgang fra Gotikkens Byggeskik til de fra den græsk-romerske Oldtid genoptagne klassiske Former, der over Frankrig, Nederlandene og Tyskland kom til os fra Norditalien. Men Gotik og Renaissance var i sig selv uforligelige Modsætninger, der ikke kunde gaa over i hinanden paa den Maade, at Stilarterne blandedes sammen. Den Gotik, vi kendte i Bygninger her til Lands, var den tunge, alvorlige Murstensgotik fra Nordtyskland, en Kirke-, Kloster- og Fæstningsstil, der imponerede ved sine lodrette Murmasser uden Stokværksdeling og ved de høje takkede Kamgavle uden anden Forsiring end de evindeligt gentagne Blændinger. Der var et eget dystert Præg over disse massive Bygninger med deres indadvendte Ornamentik, der syntes skabt som Udtryk for Middelalderens strenge Religiøsitet og mørktfarvede Livssyn. Renaissancens Dekorationer springer frem fra Murene og aabenbarer i sine rige Former en Frihed i Fantasien og en overstrømmende Livsglæde, der var Middelalderens Aandsliv ganske modsat. I en anden Henseende var Modsætningen ogsaa iøjnefaldende. Gotikken var nemlig uden egentlig Sans for Regelmæssighed i Opbygningen; den anbragte Vinduer og Døre, til Dels ogsaa sine Blændinger og Dekorationer, hvor Pladsen frembød sig uden nøje Beregning af ensartede Mellemrum og Overensstemmelse mellem over hinanden stillede Rækker. Den var uklar og usymmetrisk, mens Renaissancen var som en Aabenbaring af Lys og Klarhed, Regelmæssighed og Symmetri i alle Forhold.

Udtrykket »den gotiske Renaissance« dækker saaledes over en dyb Modsætning. Om denne Modsætnings Art og Væsen faar vi ingen Steder bedre Besked end paa Voergaard.

Det fremgaar af den foranførte Beskrivelse, at Facadens Udsmykning er i nøje Overensstemmelse med de bedste klassiske Mønstre. Alt er klart gennemtænkt og symmetrisk ordnet lige til de mindste Detailler. Pilastrene er efter Oldtidens Regler af forskellig Orden i nederste og øverste Stokværk, nederst doriske (eller rettere toskanske), ovenfor joniske, og ventelig har de øverst paa Gavlene sluttet med korinthiske Kapitæler. For indbyrdes Symmetri og Harmoni er der udfoldet en forbavsende kunstnerisk Stræben. Pilastrene er leddelte med ornamenterede Sandstenskvadre, og Leddene stemmer overens med Facadens vandrette Inddeling ved Sandstensbaand, Arkitraver og Frise, saaledes at profilerede Sandsten springer frem paa Pilastrene, hvor disse krydses af fremspringende Baand. Med fin Beregning af Helhedsvirkningen er de tre midterste Pilasterfag ved Portalen gjort bredere end de andre; derved fremhæves Opstillingens Midterakse, og Huset synes længere.²⁰⁾ Ligeledes synes man at have villet strække Facaden i Højden ved at gøre de øverste Pilastre lidt smallere end de underste. Ornamenteringen af de enkelte Dele er klassisk, lige til Anbringelsen af de fremspringende, ved lodrette Furer tredelte Sandsten (Triglyfer) med regelmæssige Mellemrum i Murstensfrisen mellem 1. og 2. Stokværk.

Alt dette er gjort med en overlegen Dygtighed og vidner om en overmaade grundig Tilegnelse og Forstaaelse af Renaissancens Ideer.

Men vil man nu søge at gøre sig Rede for det umiddelbare Indtryk, man faar af det store Hus, naar man nærmer sig det ovre fra Avlsgaarden, da er den fine klassiske Ordning ikke stærkest iøjnefaldende. Der er noget i Bygningens Ydre, som fremkalder Mindelse om den Tid, der ligger forud for Renaissance: de sentgotiske Murstensbygningers Tid. Dette skyldes væsentlig Pilastrene, der i Kraft af deres leddelte Opmuring synes mere fremspringende, end de i Virkeligheden er og ganske behersker Facademønstret. Den vandrette Inddeling af Murfladen kan ikke rigtig gøre sig gældende, skønt den fra Grund til Gesims fremhæves syv Gange ved de forskellige Sandstensbaand. Facaden synes stærkt lodret delt fra øverst til nederst, og derved fremkommer denne Mindelse om Gotikkens Rækker af slanke Piller og høje, smalle Blændinger. Hertil kommer, at den uendelige Vekslen for Øjet af regelmæssige

Murstensskifter og fremhævede Sandstenskvadre — netop dette for Bygningen særegne Rustika-Motiv — lægger et Skær af Mystik og Uklarhed over den med saa stor Omhu tilstræbte Orden og Symmetri.

Formsproget er det klassiske baade i den strænge symmetriske Inddeling og i Ornamentikkens enkelte Led, men det er stadig Gotikkens Aand, der taler til os gennem det altsammen, og den Stemning, som er udbredt over hele denne storstilede Dekoration, er ogsaa Gotikkens mørkladne Grublen, ikke den italienske Renaissances lyse og festlige Musik.

Maaske forstærkes dette første Indtryk ved den triste Farve, som Skimmel og Ælde lægger over røde Mursten og lysegraa Sandsten.

Men gaar vi nærmere til for at studere Billedhuggerarbejderne paa Portalen, møder vi det samme Modsætningsforhold. Ogsaa her har vi en fuldendt klassisk Opstilling for Øje. De fire doriske Søjler med Arkitrav, Frise og Gesims er den sædvanlige græske Tempelindgang, men Ordningen med denne Søjlestilling foran tre rundbuede Aabninger er den romerske Triumfbues, den ypperste dekorative Portal, som Kunsten nogen Sinde har skabt. Af Frisens Hoveder er enkelte klassisk skønne og ualmindelig fint udførte. Der er en pudsig Rækkefølge mellem de fremspringende Sten, der her staar i Stedet for de sædvanlige doriske Triglyfer: hveranden bærer et overmaade smukt Ansigt, de øvrige afskyeligt grimme Masker.*) En lignende Veksell findes mellem de fordybede Mellemrum, Metopernes, Figurer og Kartoucher, ligeledes mellem Hoveder og Masker paa Portbuen. Alt dette forstyrrer endnu ikke den klassiske Værdighed og Ro. Men lægger man Mærke til, hvorledes alle Flader og de udhævede Sten i Portbuen vrimler med Hoveder og Masker og disses utrolige Variationer af Udtryk og Minespil — selv de alvorlige Løvemasker har en forskellig Grad af Strenghed eller Glubskhed — da føler man sig med eet hensat i den middelalderlige Eventyr- og Trylleverden.

Den geniale Kunstner, som har hugget Voergaards Portal, har indenfor den klassiske Ramme og i sit klassiske Formsprog faaet Lejlighed til at udøse hele det 16. Aarhundredes frodige Fantasi og give os et levende Indtryk af de religiøse og profane

*) Et Par Hoveder er maaske fornyet ved Restaureringen under Reedtzerne. Se Ældre nord. Arch. VIII.

Stemninger i en Tidsalder, hvor de to vældige Aandsmagter, som netop viser deres Ansigter i Gotik og Renaissance, stredes om Folkenes Sjæl og skabte en Konflikt, som spændte fra Himmelen og ned til Helvede. Han er utrættelig bleven ved at hamre sine Hundreder af Indtryk ind i Stenen, som om det var umuligt at holde op, før han fik sagt alt, hvad han vidste.

En Mængde Relieffer og forskellige mindre Ornamente, der slynger sig alle Vegne mellem Hoveddekorationerne, forstærker i høj Grad Indtrykket af Kunstnerens rige Fantasi.

Over de to underste Nicher i Portalen ses ved Otto Banners og Ingeborg Skeels Navne anbragt henholdsvis en romersk Krieger med Sværd og en Kvinde med to Grydesleve.

Paa Vinduernes Sandstens-Frontoner, paa Dørportalene i Trappetaarnene og mangfoldige Steder paa Murbaandenes og Pilastrenes Sandstenskvadre er stadig anbragt Hoveder og Masker, en uhyre, forskelligartet Vrimmel med bestandig skiftende Udtryk og Grimasser — Hundreder af Billeder fra Fablernes og Overtroens Verden. Men Formerne stemmer stadig overens med de klassiske Mønstre. Paa Vinduesfrontonerne sidder i Midten et smukt Kvindeansigt eller et karakteristisk Mandshovede; fra begge Sider stirrer hen mod det misundelige, onde og vrængende Masker, der rulles ud af klassiske Voluter.

Der er en Forskellighed i Udførelsen af Hovederne paa Øst- og Vestsiden, der tyder paa forskellige Billedhuggere, ligesom de øvrige Forsiringer er udførte med forskellig Dygtighed.

Paa Østsidens nordre Halvdel er ogsaa Vinduesposterne dekorerede med Smaafigurer, her ses bl. a. kristelige Dyder: Troen, Haabet, Klogskaben; endvidere et Par romerske Krigere, en Nar med Hue og Briks o. s. v.

De to søndre Pilasterfag paa Gaardsiden viser ringere og øjensynlig meget yngre Dekorationer end de øvrige. Her har heller ikke oprindelig været Vinduer, men kun en Dør i Salsetagen, der maa have ført ud til et Taarn eller en Sydfløj, der synes at have staaet før Østfløjens Opførelse, idet Grundmuren her er ført op gennem Salsetagen i fuld Tykkelse og altsaa synes at være en Gavlmur, mens der iøvrigt i 2. Stokværks Sidemure er tyndere Mur end i Stueetagen. Man har heller ikke kunnet faa hverken Gavlens eller Sidemurens Pilastre til at passe sammen med Murhjørnet, der iøvrigt bærer Spor af al Slags Udlapninger.

Pilastre, Sandstensrammer og en Skalmuring er øjensynlig klistret over det paagældende Murstykke ved Restaureringen omkr. 1738. Vinduesrammerne sad der kun til Pynt, indtil Erik Scavenius for faa Aar siden lod bryde Huller til Vinduer i den faste Mur, der øjensynlig aldrig før havde været gennembrudt.

Det er muligt, at Sandstensornamenterne har været malede og f. Eks. Indskrifter forgyldte — der er fundet Spor af Forgyldning paa Portalens Bogstaver. Ligeledes har selve Murfladerne været kalkede røde med hvidmalede Fuger. — Paa en Gesimskonsol af Egetræ, der findes i Hjørring Museum, ses graa Maling med rød Staffering.

Paa den mærkelige Portal af Murstenshalvsøjler ind mod Gaardspladsen er til begge Sider foroven anbragt de hellige Bogstaver I H S som Dekoration. Dette Jesus-Monogram forekommer, som før nævnt, ogsaa paa Levninger af Dekorationer i Riddersalen og andre Steder ligesom paa Hvælvingerne i Voer Kirkes Kapel. Om det er ment som Trylleformel eller blot som Pynt er uvist, men Anvendelsen paa den verdslige Bygning stemmer godt med Tidens ufattelige Hang til Sammenblanding af alle mulige og umulige Symboler og Billeder, kristelige og profane, alvorlige og latterlige Elementer i vildt Kaos for Tanken, men i den nøjeste harmoniske Orden for Øjet.

Indretningen af Fru Ingeborgs Herskabslejlighed var, saa vidt man skønner, noget gammeldags og mindede om de sen-gotiske Hovedbygninger, hvor man kun havde større Vinduer mod Gaardsiden og derfor lod alle Værelser gaa tværs over Huset fra den ene Ydervæg til den anden. Voergaards Østfløj, der er 16½ Al. bred og 72½ Al. lang*) havde ogsaa udelukkende Tværskillerum, skønt der var rigeligt med store Vinduer til begge Sider, og Bredden (ca. 14 Al. indvendig) nok tillod at dele Rummene ved Vægge i Længderetningen.

Om Bygningen var beregnet paa i nogen Grad at kunne sættes i Forsvarsstand er ikke helt klart, men Trappetaarnene, hvorved Adgangen let kunde spærres, er i Overensstemmelse med Tidens Befæsningskunst. I Hjørnetaarnenes Kældermure findes runde Lysaabninger med en høj, lodret Spalte foroven, indfattet i en glat Sandstensramme. Spalten lader formode, at Aabningerne er mente som Skydeskaar, idet de runde Huller

*) 46 X 10,6 Meter. Nordfløjen er 44,5 X 9 a 9,3 Meter.

kræver en saadan Udvidelse foroven, for at man bekvemt kan overse Terrænet udenfor og tage Sigte paa længere Afstand.

Ydermurenes Tykkelse er mindre, end Skik og Brug var forhen, vistnok kun 3 Munkestens Længde eller lidt over 30 Tommer. Forbandtet er det i Renaissancetiden sædvanlige Krydsskifte. Stenene er tilvirket paa Gaardens Teglværk, der antagelig laa nord for Kirken. Der leveredes herfra Sten til Byggearbejder andre Steder, endogsaa til Koldinghus.*)

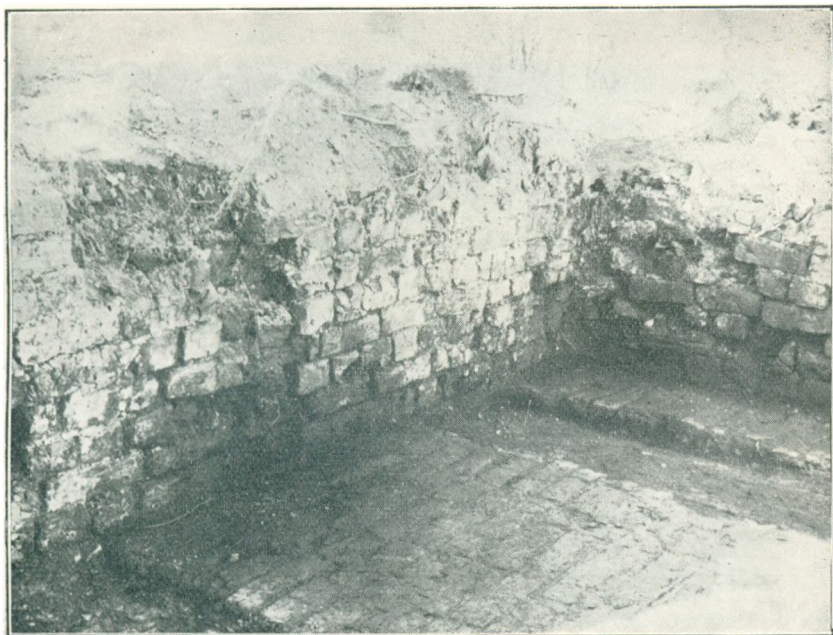

Fig. 31. Teglovnene ved Rugtved.

Inden for Portalen har der været en svær Port, hvis tykke Hængseltapper, 3 paa hver Side, endnu sidder i Murværket. Portrummet har Siddepladser i Nicher i Murene, beregnet for Vagtmandskabet, saaledes som Skik var ved de kongelige Slotte.

I Kælderen syd for Porten synes der at have været Vagtstue. Herfra gaar der i nordvestre Hjørne en Kanal i Ydermuren op til et lille firkantet Hul paa Murens udvendige Side, omtrent i Højde med Stueetagens Vinduer. Kanalen synes at have fortsat op i Bygningen og maa være et Talerør, som ifølge

*) Det er dog tænkeligt, at Ingeborg Skeel ogsaa har anlagt den store Teglovn, der 1930 er udgravet ved Rugtved.

Traditionen ogsaa skal findes her. Midt i Kælderrummets Syd-væg findes en Niche med Siddeplads. Levninger af Jernstumper i Murværket viser, at en Fange her kunde fastlænkes med en Bøjle om Livet og en om Halsen, Armene udstrakte til begge Sider og fastholdte med Jern til Muren, Fødderne sammenlænkede og fæstnede ved en Øsken i en Fordybning i Gulvet. Indretningen af denne uhyggelige Niche i Vagtstuen hænger maaske sammen med, at Voergaard under Fru Ingeborgs Moder, Karen Krabbe, fik eget Birketing og derfor maatte have

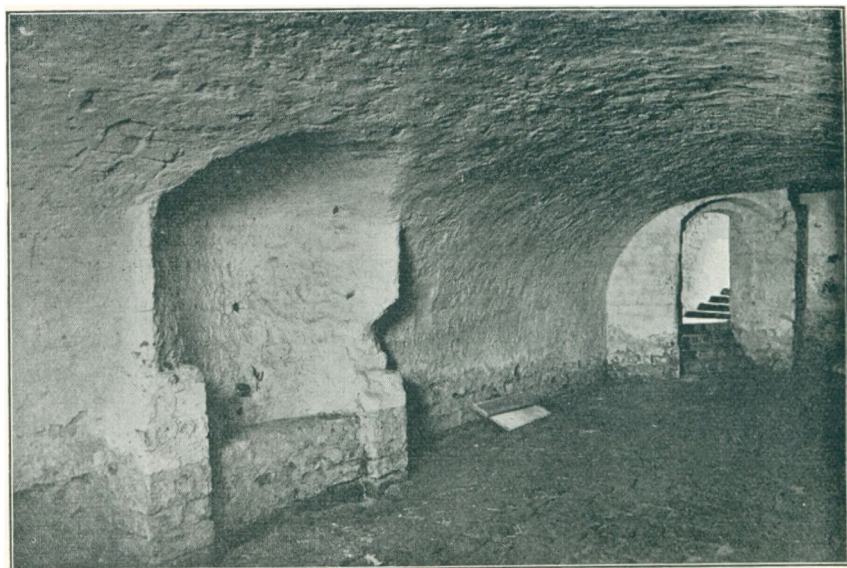

Fig. 32. Kælder med Siddeplads (efter Danske Herregaarde ved 1920).

Lænker og Strafferedskaber i Orden. Men den hele Opstilling vidner unægtelig i lige saa høj Grad som Rosedonten i Nordfløjen om middelalderlig Grusomhed og Barbari.

Fru Ingeborgs Hus havde da ogsaa det til fælles med andre samtidige Herreborge og med Middelalderens skumle Fæstninger, at det var indrettet paa at rumme den for os ubegribelige Modsætning mellem den festlige Riddersal øverst oppe og det skumle Fangehul i Dybet. I øverste Stokværk glædedes man ved fulde Bægre, Spil og Dans, i Stueetagen levede man sit rolige Dagligliv, men nedenunder sad Fangen og led sine frygtelige Kvaler i det gyselige Kælderrum. Husordenen var

en Afspejling af Middelalderens Verdensorden med Himmel, Jord og Helvede trappevis under hinanden.

Sandsynligvis har den mægtige Adelsfrue, hvis Karakter vi intet paalideligt ved om, ogsaa i Sind og Tankegang været præget af de store Modsætninger i Tidens Kultur. Hun var Ven med Kongen og med Biskop og Præster, der priser hendes Fromhed og Gavmildhed, men folkelige Sagn afmaler hende ond og nedrig som den slemme selv. Begge Opfattelser kan være lige rigtige. Den ene stammer fra Riddersalen og Kirken, den anden fra Vagtstuen og Rosedonten.

— — —

Selv om Østfløjens ødsle Udsmykning ikke maa antages for at være et Udtryk for Fru Ingeborg Skeels personlige Smag og Kunstforstand, er dens Tilblivelse kun forstaaelig ud fra den Forudsætning, at hun har været i Besiddelse af en udpræget Selvfølelse og ganske afgjort har villet skaffe sig det ypperste, der var at finde i Datiden. Det ligger da nær at slutte, at hun maa have søgt Raad hos Kongen eller hos en af de udenlandske Mestre, der i disse Aar arbejdede for ham ved Opførelsen af det pragtfulde Kronborg — hvor skulde vel det ypperste søges, om ikke her?

Byggearbejderne paa Kronborg⁴⁶⁾ var i det væsentligste færdige 1585. De havde været ledede af Antonius van Obergen, der var en af Tidens dygtigste Bygmestre, men vistnok efter Kongens Opfattelse noget for selvraadig og for dyr. Samme Aar, som han fuldendte sit Arbejde paa Kronborg, lod Kongen ham gøre Overslag til Ombygningen af Nykøbing Slot paa Falster, men da Kongen fandt Overslaget for bekosteligt, udsattes Arbejdet, og Obergen blev senere, efter at have bygget Fyrtaarnet paa Kullen, afskediget af Kongens Tjeneste.

Skulpturarbejderne paa Kronborg udførtes af en Række udenlandske Stenhuggere, af hvilke flere synes at have haft en ret selvstændig Stilling og fortsat deres Virksomhed i Kongens Tjeneste, mens Bygmestrene skiftede. Gert Stenhugger faar 1575 Befaling til at gøre en Portal færdig, som først var bestemt til Skanderborg Slot, men nu skal bruges paa Krogen (Kronborg); endvidere skal han udføre en ny Portal. Med Herman Stenhugger gør Kongen 1576 Akkord om en dobbelt Portal, der skal koste 600 Daler; desuden leverer Kongen Stenhuggerredskaber fra Smedien i København. En Mængde Breve og Regnskaber fra disse

og følgende Aar viser, at de to Mestres har udfoldet en meget stor Virksomhed i deres Fag, og at især Herman Stenhugger efter Datidens Forhold har været en Storentreprenør, der var paa Færde ved de fleste af Kongens større Byggeforetagender.

1586 skænkede Kongen sin Svigerfader, Hertug Ulrich af Mecklenburg, en Del «Astrag» (Gulvfliser) til at lægge i Güstrow Slotskirke. Herman Stenhugger fik overdraget Leveringen af 2600 Astrag af gullandsk Marmor, som han skulde hugge ved Stenbruddene paa Øen, udskibe til Warnemünde og lade nedlægge i Güstrow.

Ombygningen af Güstrow Slot lededes i disse Aar af Billedbuggeren Filip Brandin, en genial og alsidig Kunstner, som i Forvejen havde udført en Række storstilede Arbejder, mest kirkelige Skulpturer og Gravmonumenter, i Schwerin, Wismar og Güstrow.⁶⁶⁾ Det er muligt, at han og Herman Stenhugger har gjort hinandens Bekendtskab under Udsmykningen af Güstrow Slotskirke i Aarene 1586—87. Et Par Aar senere kom de til at arbejde sammen ved Opførelsen af Nykøbing Slot,⁷⁰⁾ idet Kong Frederik den 2. paa Hertug Ulrichs Anbefaling antog Brandin som kongelig Bygmester i Stedet for Antonius v. Obergren.

Ad disse lange Omveje synes Forbindelsen at være knyttet mellem Fru Ingeborg Skeel og de Mænd, der har været hendes Bygmestre, mellem Voergaard og Wismar, hvor Brandin 1569—71 byggede Borgmester Schabbelts Hus med prægtig Gavl og rigt udsmykkede Portaler og anvendte samme Slags leddelte Pilastre som dem, vi kender fra Voergaards Facade. Forskellige Lighedspunkter knytter ligeledes Forbindelsen mellem Brandins storstilede Billedhuggerarbejde i Güstrow Domkirke og Fru Ingeborg Skeels og Otto Banners mægtige Epitafium i Voer Kirke, et Kunstværk, der er uden Sidestykke blandt Renaissance-tidens øvrige Sandstensarbejder her til Lands.

Efter Otto Banners Død i December 1585 har Ingeborg Skeel sandsynligvis straks sat sig i Bevægelse for at finde en Kunstner, som kunde udføre Gravmonumentet, og det er tænkeligt, at hun samtidig har søgt en Bygmester, da Østfløjens Opførelse, som kan have været bestemt før Mandens Død, synes at være bleven paabegyndt kort efter — en Indskrifttavle paa Voer Kirke siger, at hun byggede Voergaard 1586, Portalen bærer Aarstallet 1588, men Indskrifttavlen ovenover angiver

1591, i hvilket Aar vi fra andre Kilder ved, at Bygningen blev færdig — i alt Fald saa vidt, at den kunde tages i Brug.⁶⁰⁾

Den tilsyneladende Mærkværdighed, at Voergaard-Portalen bærer det kongelige Monogram F.S., tyder paa, at Kong Frederik d. 2. har haft en eller anden personlig Forbindelse med

Fig. 33. Borgmester Schabbelts Hus i Wismar.

Ingeborg Skeels Byggearbejde, hvilket iøvrigt er sandsynligt af mange andre Grunde, og vi maa, som før nævnt, antage, at hun har henvendt sig paa allerhøjeste Sted for at faa udpeget en Bygmester og tillige en Kunstner til at udføre Gravmonumentet. Hvis denne Henvendelse er sket 1586, hvad alting tyder paa,*)

*) Se foran S. 79 om Afviklingen af Kongens Gæld til Karen Krabbe i Maj 1586.

har Forholdene ligget saaledes, at Kongen næppe har villet anbefale Antonius Obergren, og de andre kongelige Bygmestre var optagne — Hans v. Stenwinkel byggede i dette Aar Petri Kirkes Taarn. Maaske har man — for Monumentets eller for de øvrige Skulpturarbejders Skyld — sat sig i Forbindelse med Herman Stenhugger, der siden har faaet Brandin til at være sig behjælpelig med Arbejdet. Vi ved intet derom, men hvis Brandin har haft synderligt at gøre med Opførelsen af Voergaard, maa han være kommen i Arbejde hos Fru Ingeborg Skeel, før han kommer til Nykøbing Slot og antages som Bygmester i Juni 1588 (Kong Frederik var død den 4. April s. A.). I de 5-6 Aar, Brandin ledede Arbejdet her — fra 1588 til sin Død 1594 — var han ganske vist ofte fraværende; men saa vidt skønnes rejste han stadig frem og tilbage mellem Nykøbing og Güstrow, hvor han i de samme Aar byggede for Hertugen og desuden havde sit Hovedværk, det hertugelige Marinorgravmæle i Domkirken, under Arbejde. Desuden er 1588 for sent et Tidspunkt for Paabegyndelsen af Ingeborg Skeels Hus, selv om Brandin muligvis er kommen til Danmark og har opholdt sig her en kort Tid, før Kontrakten angaaende Nykøbing Slot gik i Orden med Formynderregeringen. Kong Frederik har næppe kendt Brandin, før denne i et Brev af 6. Oktober 1587 anbefaledes ham af Hertug Ulrich og kort efter — omkring 1. December — var i Nykøbing for at se paa det gamle Slot.

Maaske har Kunstneren kun lavet en Tegning og en »Patron« til Voergaards Hovedbygning, hvorefter Arbejdet er udført af andre. Det er i hvert Fald givet, at Brandin ikke personlig har ledet hele Opførelsen, der maa have varet i flere Aar.

Der er flere af Skulpturerne paa Kronborg, bl. a. Herman Stenhuggers Mørkeport, der viser iøjnefaldende Slægtskab med Arbejderne paa Voergaard. Ligeledes er der flere Overensstemmelser i Opstillingen mellem Kirkeportalen ved Kronborg og Monumentet i Voer Kirke.*) Det vilde saaledes ligge nærmest at udpege en af Kronborgskolens Mænd, især den dygtige Herman Stenhugger, som Voergaards egentlige Bygmester.

Men der er dog — selv fraset Storstiletheden i Kompo-

*) Se Ældre nord. Arch. VIII, hvor Chr. A. Jensen stiller sig afvisende til Becketts og Vilh. Lorenzens Hypotese om Brandins Virksomhed paa Voergaard. Han hævder ligeledes, at Voergaards Facademønster har sit nærmeste Forbillede i Visborggaard ved Hadsund og ikke i det Schabbeltske Hus i Wismar.

sitionen — mange Enkeltheder i Voergaard-Skulpturerne, der i glansfuld Genialitet peger ud over, hvad Datidens Danmark havde at opvise af Kunst, skønt dette var ikke saa ganske lidt.

Paa Voer-Epitafiet, der øjensynligt er udført til en Domkirke, ses en Apostelskikkelse, der maa være udført af en meget fremragende Kunstner, mens de øvrige Figurer kun er maadeligt Arbejde. Den samme Blanding af genialt og andenrangs Værk forekommer, som før nævnt, i Gaardens Skulpturer.

At Hovedparten af Sandstensarbejderne til Voergaard er udførte i Helsingør-Værkstederne, kan der næppe være Tvivl om.

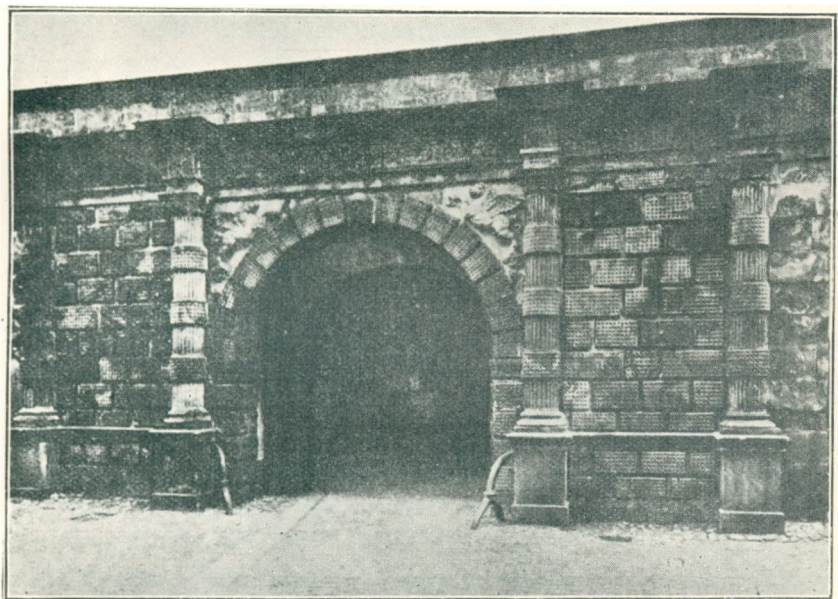

Fig. 34. Mørkeporten paa Kronborg.

Men der synes ogsaa at være Spor, der peger til Güstrow og Wismar.

De ringdelte Pilastre paa Kronborgs Mørkeport og Hjørne-pilastrene paa Huset i Wismar viser Motiver, som vi kan kende igen paa Billederne S. 92-90-74, og vi synes at skimte en Forbindelsesvej mellem de fjernt fra hverandre liggende Steder. Men vi ved intet om, hvor store Samlinger af Tegninger, Modeller osv.. der kan have været ophobede i Helsingør til Brug for Kronborg-Mestrene, og mulig har Motiverne deres Oprindelse fra Bygmestrenes fælles Lærested i Nederlandene.

Umuligt er det ikke, at en Del af Materialet og maaske ogsaa færdige Arbejder er skænket af Kongen, og at det omtalte F. S. er opsat i den Anledning. Portalen, der ikke helt passer til Voergaards Facade,*) maa oprindeligt have været bestemt til et af de kongelige Slotte — og i hel- eller halvfærdig Stand — forandret m. H. t. Vaabenskjolde og Indskrifter. At Kongens Initialer stod øverst oppe, har Ingeborg Skeel formentlig ikke haft noget imod; det var jo dog værd at gøre Samtid og Efterslægt opmærksomme paa Portalens kongelige Herkomst. Iøvrigt er det almindeligt, at Kongernes Navnetræk staar paa borgerlige Privathuse, der opførtes i Købstæderne i 16. og 17. Aarhundrede. Man har oftest forklaret F. S.-Slyngningen, der findes paa en Mængde forskellige Ting fra Frederik d. 2dens Slotte, ogsaa over enkelte Slotsportaler, som *Fredericus Secundus* 3: Frederik den 2den. Der er dog aldrig blevet ført noget Bevis for Rigtigheden af denne Udtydning, som er tvivlsom alene af den Grund, at ingen anden kendt Fyrste har fundet paa at betegne sig ved et Forbogstav af Navnet slynget sammen med første Bogstav af et Talord, hvilket jo var meningsløst alene af den Grund, at f. Eks. S i den Forbindelse ogsaa kunde betyde sjette, syvende (la. *sextus*, *septimus*) o. s. v. Enkelte historiske Forfattere⁷⁰) har da ogsaa hævdet, at F. S. er Kongens og Dronningens Navne, Frederik og Sofie, og dette er uden Tvivl rigtigt. Da Georg Labenwolf i Nürnberg havde udført Broncestøbningen til Springvandet paa Kronborg, skrev Joachim Pomer, der paa Nürnberger-Raadets Vegne havde ført Forhandlinger med Kongen angaaende Labenwolfs Arbejde, nogle Vers, som skulde sendes med Bronzefigurerne til Danmark. Et af Versene handler netop om Kongens og Dronningens Navnetræk, der sammen med begge Majestæternes Vaaben og Valgsprog var anbragt paa Fontænen, og Overskriften lyder: «*In nexum regiarum literarum*» 3: Til Sammenslyngningen af de kongelige Bogstaver.⁷¹)

Man forstaar herefter bedre den øverste Del af Dekorationen paa Voergaard-Portalen. Højt oppe staar det kronede F. S. over en Opsats med Vaabenskjoldene og Indskrifttavlen, og hele Opstillingen bliver klar og logisk, naar vi antager, at det var Kong Frederiks og Dronning Sofies Vaabenmærker, som skulde

*) Der er ikke blot hugget af Vindusoverliggerne til begge Sider for at faa Portalgesimsen ind, men man har ogsaa foroven, hvor Nichernes Gavlrekanter stikker op i 2. Stokværks Pilastre, maattet anbringe et Par Englehoveder som Hængekonsoller for at dække det uheldige Sammenstød.

have staaet her — i Stedet er kommen Vaabnene Banner, Skeel, Rosenkrantz og Krabbe.

De fire Nicher til Anbringelse af mytologiske eller symbolske Figurer minder ogsaa om Portalerne ved de kongelige Slotte, hvor man ofte fandt Anledning til at fremstille Sindbilleder paa Dyder og Virksomheder, der var af Betydning for Rigets Styrelse og Velfærd; saaledes er f. Eks. Merkur og Neptun — Handel og Søfart — anbragte i Nicher ved Kronborgs Hovedportal. Hvad der har staaet i Nicherne ved Voergaards Port kendes ikke. Naar P.B.Scavenius gætter paa Skjoldholdere, er Tankeforbindelsen vel den, at de 4 Nicher passer til de 4 ovennævnte Vaaben, men da disse i Forvejen indtager en dominerende Stilling øverst i Dekorationen, vilde det være meningsløst at gentage dem her. Desuden synes det umuligt af Hensyn til Opstillingens Logik. Otto Banners og Ingeborg Skeels Navne staaar nemlig over hver sin af de underste Nicher; her maatte saa Figurerne have holdt deres Vaaben. De mødrene Vaaben, Rosenkrantz og Krabbe, skulde derefter anbringes i de øverste Nicher, indtagende samme overordnede Plads som Opsatsen imellem dem, hvor de 4 Vaabenskjolde staaar i omvendt Rækkefølge. En saa iøjnefaldende Selvmodsigelse har den dygtige Kunstner næppe gjort sig skyldig i.

Men mærkeligt er det, at ingen ved Besked med de omtalte Figurer, der, i Fald de virkelig har været sat op, maa være blevne ødelagte eller stjaalne under Kejserkrigen eller Svenskekrigen.

— — —

Fru Ingeborg Skeel var saa rig, at hun ikke behøvede at tage Hensyn til Bekostningen ved Bygningens Udsmykning. Det synes ifølge hendes bitre Bemærkninger i Gravskriften paa Epitafiet heller ikke at have interesseret hende at spare en Formue op til Udarvingerne, der vilde tage Gods og Penge og glemme hende, naar hun ikke var mere.

Vi ved saa godt som intet om de Vilkaar, hvorunder Kunstnere og Haandværkere arbejdede for Adelen i det 16. Aarhundrede; heller ikke kender vi noget til Materialpriser, Transportudgifter o. s. v., og selve Arbejdsmetoderne kan vi kun mangelfuldt slutte os til af de bevarede Bygninger og Kunstværker. Fra Opførelsen af de kongelige Slotte er dog bevaret en Del Regnskaber og Breve, der giver interessante Oplysninger om

Arbejdslønnene.⁶⁸⁾ Vi har foran nævnt, at Herman Stenhugger fik 600 Daler i Arbejdsløn for den store dobbelte Portal til Kronborg. De mindre Sandstensarbejder, f. Eks. Vinduerne, kostede kun nogle faa Rigsdaler Stykket. I 1637 betalte Christian den 4de paa Kronborg for »16 Vinduer med Frontespis, Dæklist og et Hoved i« pr. Stk. 5 Rdl., ialt 80 Rigsdaler. For en Alen Arkitrav betaltes 1½ Ort, for en stor »Cartuse« med Hovede paa 4 Rdl. o. s. v. Filip Brandin antoges 1588 som Bygmester ved Nykøbing Slot for en aarlig Løn af 200 Rdl., 2 sædvanlige Hofklædninger, 12 Tdr. Rug, 1 Td. Smør, 1 Okse, 4 fede Svin; desuden skulde han have Kosten ved Lensmandens Bord og hans »Dreng« hos Lensmandens Svende.⁷⁰⁾

Det er næppe tænkeligt, at Ingeborg Skeel har haft Vanskelighed ved at betale sin Bygmester eller ved at udrede Skibsfragten for Sandstenene, hvilket Sagnet ellers har paastaet.

En Tradition vil vide, at Sandstenene til hendes Hus blev bragte i Land ved Søraa, hvor Voergaard i gamle Dage havde Udskepningssted. Man mener endnu dernede at kunne paa- vise, hvor Voergaards Strandvej har gaaet.

— — —

De store Vinduer paa Voergaard har krævet en efter Datidens Forhold ret betydelig Mængde Rudeglas, en Vare, der var sjælden og forholdsvis kostbar, i alt Fald hvis den skulde skaffes fra Udlandet. Det er dog ikke utænkeligt, at Glasset kan være tilvirket i Nærheden, thi der blev i det 16. Aarhundrede anlagt Glasværker i Nabosognene Albæk og Skæve. Navnet »Hytten« minder endnu om Glasværket i Albæk, og baade her og ved Nejsom i Skæve er fundet Levninger af Ovne.⁷³⁾ Man maa formode, at Initiativet til Anlæg af disse Værker stammer fra Godsbesiddere eller Lensmænd, og at der har været indkaldt udenlandske Glasmagere, som skulde fremstille Glas til særlige Formaaler.

— — —

De Indskrifter, der nævner Aarstal for Opførelsen af Ingeborg Skeels Hus, er meget uklare i Form og uoverensstemmende i Indhold.

Den ældste Indskrift fandtes paa en Sten i Muren ved Voer Kirkes Kapel, men Stenen var i 70erne forvitret og blev af Scavenius erstattet med en ny. »Danske Atlas« omtaler den saaledes: »Paa søndre Side uden paa Otto Banners Begravelse

sidder en gammel Sten, hvorpaa en Frue i fuldt Korpus er udhugget, med denne Inskription: »Erlig og velbyrdig Frue Ingeborg Skeel til Voergaard, da hun en sorrigfuld Enke var, lod denne Kirke og Kapel forandre og bygge Voergaard 1586.« — Der maa sandsynligvis være Tale om to Sten, da Reliefbilledet er forsvundet og kun Indskrifttavlen tilbage. Helt sikkert er det vel ikke, at den oprindelige Tekst er bleven rigtig tydet, og at Ordet »bygge« hører sammen med Voergaard.

Paa Gaardens Hovedportal staar over de to underste Nicher: »Salig Otte Banner til Asdall 1588« og »Frw Ingeborig Skiels till Vordgard 1588.«

Men paa Husets Nordgavl staar 1590, og de to enslydende Indskrifttavler, den ene i den før omtalte Opsats med Vaaben« skjoldene over Portalen, den anden over Indgangsdøren til nordre Trappetaarn, har Aaret 1591.

Den mærkelige Tekst, hvis almueagtige, ubehjælpsomme Form og overdrevne Beskedenhed i Udtrykket staar i en sær Modstrid med Omgivelsernes formfuldendte og storstilede Kunst, ser saaledes ud:

ERLIG WVLBØRDIG FRV INGEBORG SCHEIL
 THER HVN EN BEDRØWIT ENKE WAR
 LOD BØGE THETTE HVS Y THET 1591 AAR
 GVD TILL WND THEN TILL HENDE GVD
 WIL FRØGTHE THY FATIGE ICKE FORTRØCKE.

Nogle vil i Ordenes fortvivlede Sammenstilling se et ubehjælpsomt Forsøg paa at faa Indskriften til at gaa paa Rim og Versefødder. Den barbariske Stavemaade kan vel til Dels skyldes en udenlandsk Stenhugger. Sproget minder om Indskriften paa Karen Krabbes Ligsten i Voer Kirkes Kapel.

Helt klar er Meningen ikke, men formodentlig skal der staa: Ærlig og velbyrdig Fru Ingeborg Skeel, der hun en bedrøvet Enke var, lod bygge dette Hus i det Aar 1591. — Gud tilund det til hende, Gud vil frygte, de fattige ikke fortrykke!»

Chresten Staphensen, der, som før nævnt, var Præst ved Budolfi Kirke i Aalborg og vistnok jævnlig kom til Voergaard i de Aar, skriver i sin Dagbog, at han 10. Marts 1591 var paa Voergaard hos den gode Kvinde Fru Ingeborg og prædikede samme Dag i det ny Hus.⁶⁰⁾ Der var efter Datidens Skik intet mærkeligt i, at Præsten prædikede, naar han kom paa Besøg, og det er fri Fantasi at sætte Prædikenen i Forbindelse med en

højtidelig Indvielse af Huset — Aarstiden synes ogsaa mærkelig dertil.

Derimod kan det tænkes, at en større Festlighed den 13. Juni s. Aar, da Fru Ingeborg gjorde to Præstedøtres Bryllup paa Gaarden, egentlig har været ment som et Slags Byggelilde. Den meget blandede Forsamling kunde tyde paa, at Højtideligheden ikke særlig var arrangeret for Brudeparrenes Skyld. Hr. Chresten fra Budolfi var ogsaa med her og beretter i Dagbogen, at der foruden Adelspersoner var indbudt Biskoppen i Aalborg og 18 Sognepræster. Borgmester og Borgere (i Sæby), Fogder og Bønder, «hvilket var en saare lystig Forsamling.» Det gik endogsaa saa lystigt til, at »to enfoldige Præster« blev drukne og lavede »Parlament« (Slagsmaal).

Saa var Fru Ingeborgs Hus da færdigt og i Brug, og hun sad her rig og mægtig som en Fyrstinde og »regiered Kongens Len og hendes eget med«, som hun ogsaa fortæller i sin berømte Gravskrift, der ligesom Portalindskriften lader formode, at hun i Sind og Tankegang var en solid jydsk Landbokone uden særlig Fornemhed i Tale og Færd.

Fortællingen om hendes store Byggeforetagende lyder for os som et Eventyr, fuldt af Gaader og Mystik. Den aldrende, barnløse Enke var Sjælen i et Foretagende, der samlede nogle af Renaissancens ypperste kunstneriske Ideer i Udsmykningen af en afsides Gaard, gemt i den brede, vandfurede Dal bag jyske Aas. Saa vidt spænder disse Ideer, at de naar fra oldgræske Søjlebygninger og Konstantins Triumfbue over Norditalien, Frankrig, Holland og Nordtyskland til Danmark. Pragtværker i Güstrow og Wismar, Kong Frederiks stolte Kronborg og Slottet i Nykøbing synes at have Forbindelse og Slægtskab med den nordjyske Herregaard, og vidtberejste Mestre, der bavde set det halve Europas Fyrsteboliger, udførte Tegningerne til Huset, hvor Fru Ingeborg skulde leve sine sidste Aar.

Det er da heller ikke overraskende, at den ensomme, men villiestærke og selvbevidste Kvinde selv vilde arrangere sin Udgang fra Verden, rejse sit eget Epitafium og skrive en Gravskrift i hendes egen folkelige jyske Stil, som staar i den stærkest mulige Modsætning til Skulpturernes afpolerede klassiske Formsprog.

Hvis Aarstallet paa den før omtalte Sten i Kapellets Mur angaar Opførelsen af dette, da maa Epitafiet have været under

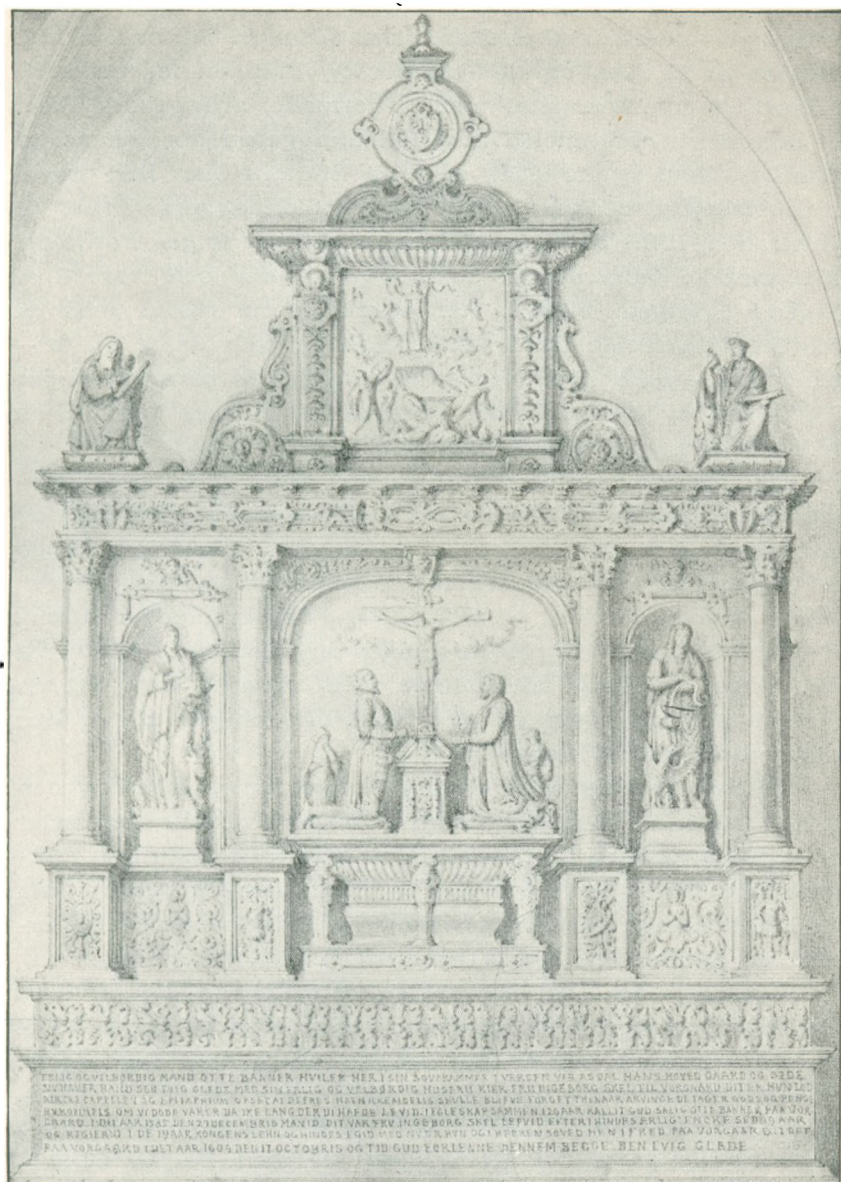

Fig. 35. Epitafium i Voer Kirke over Otto Banner † 1585 og Fru Ingeborg Skeel † 1604 (efter Danske Herregaarde ved 1920).

Arbejde allerede 1586, thi Bygningens mærkeligt store Højde forudsætter, at den er indrettet efter Maalene paa Monumentet, som synes udført med en Domkirkes Rumforhold for Øje, idet Højden er 11 Alen og 20 Tommer og Bredden for neden 8 Alen og 8 Tommer. Man maa da formode, at Ingeborg Skeel er kommen i Forbindelse med Billedhuggerne kort efter Otto Banners Død, og forudsat, at Filip Brandin har haft noget med Arbejdet at gøre, er Herman Stenhuggers Rejse til Güstrow i 1586 det eneste Spor, vi har at følge. Forholdet kan maaske være det, at Stenhuggeren, der selv var en af Tidens dygtigste Mestre, har overtaget en Model eller et halvfærdigt Arbejde fra Brandin. Epitafiet selv viser, at to — eller flere — ikke lige dygtige Billedhuggere har arbejdet paa Figurene, og det kan ikke være udført til Voer Kirke af en Mand, som kendte dennes Størrelse.

Epitafiet har i sin Opstilling samme Hovedmotiv som Voergaards udvendige Portal. De fire Søjler med Arkitrav, Frise og Kransgesims er stillede foran to rundbuede Nicher og en Slags Port, hvori ses et Basrelief, forestillende Kristus paa Korset, Marie og Johannes ved Korsets Fod og i Baggrunden Jerusalem. I Nicherne staar Evangelisterne Lukas og Johannes — Matthæus og Markus er fremstillet siddende over Gesimsen, hver paa sin Side af en Fronton-Opsats, der i det væsentligste ligner den tilsvarende paa Portalen.

Søjlerne paa Epitafiet er dog slanke korinthiske, og den brede Midterbue er stærkt fladtrykt, mens Portalens Halvsøjler er svære doriske og Portbuen halvcirkelformet. Men den trykkede Bue findes igen over Døren til nordre Trappetaarn, her ligeledes mellem korinthiske Søjler; et I H $\bar{S}$ ovenover og forskellige andre Træk forstærker i høj Grad Formodningen om, at Dørportalen og Monumentet skyldes samme Mester, hvilket yderligere vil sige, at Konsollerne under Hvælvingerne i Kuppet, Voergaards indvendige Gaardportal og hele Bygningens Facadetegning antagelig ogsaa maa være udført af ham. Sammenligner man Monumentet og Gaardsideportalen henholdsvis med Kronborgs Kirkeportal og den saakaldte Mørkeportal (S. 115), synes det utvivlsomt, at Voergaards Bygmester har haft Tilknytning til Kronborg.

Hvordan nu end alt dette forholder sig, er Epitafiet blevet et imponerende Kunstværk. Selve de billedlige Fremstillinger

og Ornamenter er, med Undtagelse af den førnævnte Evangelist-skikkelse Lukas, vel ikke bedre udførte end de tilsvarende paa Portalen. Hovedfigurerne, Otto Banner og Ingeborg Skeel, der i Legemsstørrelse ses knælende ved en Bedepult foran Bas-relieffet, er, hvad Ansigtstrækkene angaar, udførte med jævn kunstnerisk Dygtighed og kan muligvis have haft ret god Portrætlighed, men Maalforholdene mellem de enkelte Legemsdele er noget usikre, især synes den mandlige Skikkelse for langbenet. Af Evangelist-Figurerne er den, der forestiller Johannes, et maadeligt Arbejde; ligeledes er Fronton-Opsatsens Basrelief, forestillende Opstandelsen, af ringe kunstnerisk Værd. I den øvrige Dekoration lægger man Mærke til det brede Baand paa Fodstykket med 16 adelige Vaabenmærker og den store Frise foroven, der bestaar af en Række sammenflettede Kartoucher. Karakteristisk nok forekommer der i Toppen over Opsatsens Gesims en rund kartoucheagtig Tavle af omtrent samme Form som den, der sidder over Gaardens Portal og bærer det kongelige Monogram, men her staar der rigtigt nok OB og IS, og øverst oppe afsluttes ikke med en Krone, men med et Dødningehoved, der bærer et Timeglas. Naar hertil kommer, at Søjlernes Piedestaler og de mellemliggende Flader paa Fodstykket er smykkede med krigerske Trofæer, Spyd og Skjolde og med menneskelige Figurer omgivne af vidtløftigt slyngede Arabesker, at kartouchelignende Baandornamenter stadig veksler med klassiske Voluter og Akanthus-Løvværk i Udsmykningen af de mindre Flader og Hjørner, at Englehoveder eller Helgenansigter titter frem alle Vegne midt i Fladeornamenter osv., da forstaar man, at hele Dekorationen i Grunden er en besynderlig Sammenstilling af indbyrdes modstridende Ting, hentede fra vidt forskellige Kulturkredse, og at vi her igen har et overmaade interessant Eksempel paa Renaissance-tidens Forening af hedenske og kristelige Motiver, Verdslighed og Kirkelighed indfattet i en klassisk og harmonisk Ramme.⁷⁰⁾

Den storstilede Opstilling er her som alle andre Steder det, der aabenbarer Renaissance-Arkitektens overlegne kunstneriske Dygtighed. Det mægtige umiddelbare Indtryk af fornem Højtidelighed, Lineskønhed og Symmetri, man faar af Monumentet i Voer Kirke, har næppe noget tilsvarende i den kirkelige Skulpturkunst her til Lands. Selv vore ypperste Altertavler kan ikke maale sig med Epitafiet i denne enestaaende Evne

til øjeblikkelig at gribe og imponere Beskueren. Og dog maa man regne med, at Virkningen vilde blive endnu større, hvis Rumforholdene var ideelle, saa at man kunde nærme sig Kunstværket paa en passende Afstand og ikke nøjes med at blive stillet foran dets Fod i det høje, smalle Gravkapel.⁷⁴⁾

Naar man her i Andagt og Ærefrygt har set op og ned ad Monumentet, der synes kæmpemæssig højt i det snævre Rum, fæster man Blikket ved Inskriptionen, hvis store og tydelige latinske Bogstaver i syv Rækker fylder det svære 8 Alen brede Fodstykke. Det vilde have været i god Overensstemmelse med den hele fornemme klassiske Opstilling, om der her havde staaet højtidelige Latinvers med filosofiske Betragtninger over Liv og Død, men i Stedet har Fru Ingeborg anbragt sit Gaardmandskone-Jydsk med jævne folkelige Ræsonnementer, som adelige og uadelige Vendelboer, Herremænd og Tøndetærskere til enhver Tid kan forstaa. Den personligt prægede Udtryksmaade og de bitre Bemærkninger om »Udarvingerne«^{*)} gør det sandsynligt, at den barnløse Enke selv har forfattet Versene.

ERLIG OC VELBØRDIG MAND OTTE BANNER HVILER
HER I SIN SOVEKAMMER I VERDEN VAR ASDAL HANS
HOVIDGAAR OC SEDE / NV HAVER HAND DEN EVIG GLEDE
MED SIN ERLIG OC VELBØRDIG HVSFRVE KIER FRVE
INGEBORG SKEL TIL VORGORD DIT ER: HVN LOD /
KIERCKECAPELLEN OC EPITAPHIVM OPSET AT DIERIS
NAFN ICKE ALDELIS SKVLLE BLIFVE FORGET THI NAR
VDARVINGEN DE TAGER GODS OC PENG / HVKOMMELS
OM DI DØDE VARER DA ICKE LENG. DER DI HAFDE
LEFVID I ECTESKAP SAMMEN I 26 AAR KALLIT GVD SALIG
OTTE BANNER PAA VORGAARD / I DIT AAR 1585 DEN 27
DECEMBRIS MANID DIT VAR FRVE INGBORG SKEL
LEFVID EFTHER I HINDERS ÆRLIG ENCKI SÆD 19 AAR /
OC REGIERID I DE 19 AAR KONGENS LEN OC HINDIS
EGID MED NV ER HVN OC I HERREN SOVID HEN I FRED /
PAA VORGAARD I DET AAR 1604 DEN 17 DAG OCTOBRIS
OC TID GVD FORLENNE DENNOM BEGGIDEN EVIG
GLÆDE.

Indskriften har oprindelig haft tomme Pladser for Tids- og Stedsangivelser vedrørende Dødsfaldene. Om Dato for Otto Banners Død er senere Tilføjelse, kan ikke afgøres, men Ordene og Tallene her falder uden for Rimene. Efter Fru Ingeborgs Død er Tallet 19 indsat i 5. og 6. Linie. Forskellige Ændringer i Bogstavformerne tyder ogsaa paa, at Ordet »Vorgaard» i sidste

^{*)} Der synes at have foreligget Bestemmelser om Arvedelingen før Ægtefællernes Død. Se S. 127 og 132.

Linie er indsat sammen med Tallet 1604. Endnu i 1870erne manglede Tallet 17 og Maanedens Navn, som P. B. Scavenius har ladet Billedhugger Malthé tilføje, saa vidt man kan se paa den Maade, at TOBRIS OC er indføjet efter DAG OC. De sidste Ord i 5. og 6. Linie er spændte vidt ud fra hinanden, tilsyneladende for at faa Pladsen udfyldt.

Gravskriften er øjensynlig sammenrimet paa mundtligt Jydsk, men Stavemaaden er ændret lidt efter Skriftsproget. Rimene falder saaledes:

Erlig og velbørdig Mand Otto Banner
 hviler her i sin Sovekammer.
 I Verden var Asdal hans Hovedgaard og Sede,
 nu haver han den evig' Gleder
 med sin erlig og velbørdig Husfrue kier,
 Fru Ingeborg Skel til Vorgord det er.
 Hun lod Kierkekapellen og Epitafium opset',
 at dieres Navn ikke aldeles skulde blive forget,
 thi nar Udarvingen' de tager Gods og Peng',
 Hukommels' om di døde varer da ikke leng'.
 Der di havde levet i Egteskab sammen i 26 Aar,
 kaldte Gud salig Otto Banner paa Vorgaard.
 Fru Ingeborg Skel leved' efter i hinders ærlig Enkesed',
 og regiered' Kongens Len og hindes eget med.
 Nu er hun og i Herren sovet hen i Fred.
 Gud forlene dennem begge den evig' Gled'.⁷⁶⁾

8. GENNEM 300 AAR.

Da Ingeborg Skeel ved sin Død 1604 efterlod Gaard og Gods til »Udarvingen«, var et eventyrligt Afsnit i Voergaards Historie afsluttet. I et Tidsrum saa kort, at Godsets ældste Mennesker omkring 1590 kunde huske alle Hovedbegivenhederne, havde Gaarden gennemgaaet en Række Forvandlinger fra den simple Landsbyhovedgaard med Bindingsværkshytter til senmiddelalderlig Fæstning og derfra til Renaissanceslot. Man havde oplevet Erobringen under Clementsfejden, de lovløse Tilstande, de store Omskiftelser i Ejendomsforholdene o. s. v., og man havde set en vidtløftig Række af Lensmænd, Fogder og andre Øvrighedspersoner en efter anden komme til Magten og forsvinde igen. I Sognekirkerne var Stygge Krum-pens katolske Kapellaner omkring 1540 afløste af lutherske

Sognepræster, men vi ved næppe, om Bønderne lagde synderlig Mærke til den Forandring, der i de afsides Landsogne maa være foregaaet ret stilfærdigt. Mest føleligt har det været, at forskellige Afgifter og Hoveriarbejde i de urolige Tider har været krævet i vekslende Mængder, saa at Bonden har haft en højst utryg økonomisk Stilling. For ham syntes det ene Herskab at blive værre end det andet, og det er betegnende, at den folkelige Hukommelse glemte Børglumbispen, Clementsfejden og Voergaards Brand og kun bevarede Sagnene om Ingeborg Skeels Regimente.

Tiden mellem Reformationen og Kejserkrigen (1536—1627) er — især for Jyllands Vedkommende — Herregaardsanlæggenes og Herregaardsbyggeriets Glansperiode. Det er en kendt Sag, at ogsaa Købstæderne i dette Tidsrum skifter Udseende, idet høje Huse med Tegltag afløser Fortidens lave straatækkede Længer. En væsentlig Aarsag til denne Fremgang var gode Priser paa Kvæg og Korn og den deraf følgende livlige Handel, der bragte Penge til Herremænd og Købstadborgere og vel ogsaa til store Dele af Bondestanden.

De følgende to Aarhundreder blev for Herregaardene nærmest en Stilstandsperiode, hvori baade Herreborgene og Herremandsvæsenet langsomt ældedes og forfaldt. I Periodens første Del ruineredes mange af de ulykkelige Krige. Siden forringedes Bøndergodset stærkt i Værdi ved Skovenes Forhugning, der medførte overhaandtagende Sandflugt og Udtørring af de forsultede Marker. Endelig kom de store Landboreformers Tid, der krævede Fæste- og Hoverisystemet afløst af en mere tidsvarende Ordning.

Det er for det meste ret trist at følge Herregaardenes Skæbne i dette Tidsrum, og Voergaards Historie danner ingen Undtagelse fra Regelen. De historiske Kilder flyder rigeligere; der er hen mod Periodens Slutning bevaret anselige Papirbunker i Arkiverne, men Indholdet er ikke af megen Interesse. Man kan efter nogen Granskning finde ud af, at nogle Ejere har været fattige og har solgt bort af Bøndergodset, at andre var velstillede og købte sammen igen, at Bøndernes Landbrug i hele Perioden blev ringere og ringere og de selv fattigere og mere fortrukne.

Alt sammen noget, vi paa Forhaand kan tænke os til, da Forfaldsperioder arter sig ens alle Vegne. I 200 Aar opførtes

ingen særlig betydelige Bygninger, anlagdes ingen impo-
rende Fæstningsanlæg, Grave, Veje eller Dæmnings-; men en
af de sidste adelige Ejere fik Lov til at oprette en Kro i Præstbro.

Arvedelingen efter Ingeborg Skeel udviklede sig til en lang
Retstrætte,*) der i sin Smaalighed ser ud som et Varsel om
Adelsvæsenets Opløsning og Forfald. Mest paafaldende er det,
at Arvingerne ikke undte Sæby Hospital de Gaver, som det
skulde nyde fra Voergaard ifølge Ingeborg Skeels Brev af 24.
August 1583. Selv om man ser bort fra det besynderlige Pro-
kuratorkneb, hvorved hendes Underskrift kendtes ugyldig (se
Side 67), forekommer de Ydelser, hvorom det drejede sig, af
saa ringe Betydning for hver enkelt af de mange Arvinger, at
de næppe var Omtale værd.

Af Arvestriden, der førtes for den daværende Højesteret,
»Kongen og Rigens Raad«, fremgaar det, at Otto Banner før
sin Død 1585 havde tilskødet sin Slægt Asdal Gaard og Gods,
dog saaledes, at Fru Ingeborg Skeel beholdt hans Gods eller i
hvert Fald en Del af det som Len, mens hun var i Live. Det
var de to Brodersønner Erik og Otto, Sønner af Anders Eriksen
Banner, der som mandlige Arvinger fik Hovedgaarden; men
det fremgaar af Retsprotokollerne, at ogsaa de kvindelige Ar-
vinger, Otto Banners Søstre Magdalene, Karen og Birgitte havde
Anpart i Godset før Ingeborg Skeels Død, skønt det ikke til
Sikkerhed kan ses, om Arvedelingen mellem Bannerne var
fuldstændig ordnet før 1585, eller om der er tilfaldet dem mere
Gods ved Fru Ingeborgs Død 1604. Den nævnte Erik Andersen
Banner skrev sig til Asdal 1595 og var da Værge for sine Sø-
skende. Paa den Tid havde ovennævnte Birgitte Banner og
hendes Mand Knud Bille sat alt deres Gods over Styr, og Bir-
gitte var afgaaet ved Døden. Søstrene Magdalene (Enke efter
Iver Krabbe til Krabbesholm) og Karen (Enke efter Gregers
Trudsen Ulfstand til Høgholt) overtog Birgittes Part i Asdal for
2500 Daler, men sagsøgte yderligere til at betale store Gælds-

*) Se V. A. Secher: Kongens Rettertingsdomme for flg. Datoer: 18. Juli 1595
(Birgitte Banners Part af Asdal Gods), 25. Juli s. A. (Erik Andersen Ban-
ner til Asdal), 19. April 1602 (Asdal er fradømt Bannerne), 12. Marts 1606
(Margrethe Arenfeld har ingen Arveret), 15. Marts s. A. (Fru Ingeborg
forlenet med Otto Banners Gods), 17. Juni 1608 (Striden om Rugtved), 23.
Marts 1610 (Sæby Hospital), 26. Marts 1610 (Asdal givet til Erik og Otto
Andersen, men bortkommen ved Johan Ruds Forsømmelse), 11. Juni 1613
(Strid om Gods ved Bangsbo. Gert Bryske nævnes til Asdal).

beløb, hvorfor Birgittes Arvegods i Jylland, Skaane og paa Øerne var pantsat.

Af et Retsindlæg i en anden Sag 1602 fremgaar det imidlertid, at Asdal Gaard og Gods ved Kongens og Rigens Raads Dom af 7. Juni 1586 var fradømt »de Banner«, fordi Godset ikke havde fulgt det Gavebrev og Skøde, som Otto Banner havde udstedt. Hvem der har rejst Sagen 1586, ses ikke, men da det kun drejede sig om en formel Fejl ved Udstedelsen af Gavebrevet, er man antagelig naaet til en Ordning, muligvis ved, at Ingeborg Skeel formelt har givet Afkald paa den Forlening, som var i Modstrid med Retsordningen. I hvert Fald var Bannerne, som ovenfor nævnt, i Besiddelse af Asdal 1595.

Erik Andersen til Asdal var allerede død 1610, da Broderen Otto Andersen Banner til Stustrup stævnedes Johan Ruds Arvinger for Asdal Gaard og Gods (formentlig selve Hovedgaarden med de to Brødres Anpart i Godset, da de kvindelige Arvinger ikke nævnes), som afdøde Otto Banner gav de to Brødre og antvordede Johan Rud i Haand og Hævd, hvorpaa det fra kom denne formedelst hans Forsømmelse. Otto Andersen ønskede derfor Fyldest i Johan Ruds Gods, og ved Forlig med dennes Arvinger fik han udlagt 10 Læster Hartkorn i Strøgods med 24 Tdr. Korn i hver Læst, hvilket altsaa maa have svaret til Værdien af Asdal Hovedgaard med de to Brødres Anpart i Godset.

Hvorledes Asdal var bortkommen, og hvorledes Johan Ruds Administration egentlig har været at forstaa, mens Ingeborg Skeel havde Gaard og Gods som Len, er for os uløselige Gaader. De to Enkefruer og deres Arvinger synes at have beholdt deres Part af Godset, og selve Hovedgaarden tilhørte 1613 Gert Bryske, der var Karen Banners Dattersøn og under Striden om »Strandboerne« ved Bangsbo (se nedenfor) nævnes blandt hendes Arvinger. 15. Marts 1606 var Ingeborg Skeels Arvinger stævnedes for Kongen og Rigens Raad, fordi de sad inde med Otto Banners Gods (vistnok dog ikke med selve Asdal) og ikke vilde udlevere det til hans Arvinger, af hvilke kun nævnes Karen Banner til Høgholt og Otto Lindenows Hustru til Borreby. Sidstnævnte, Anne Brahe, var en Datterdatter af Magdalene Banner til Krabbesholm, der for længst var afgaaet ved Døden. Dommen lød paa, at Ingeborg Skeels Arvinger skulde udlevere Godset med Breve, Jordebøger o. s. v. Iøvrigt ved vi fra andre

Kilder, at Sagen om Asdal-Godsets Jordebøger og Breve tidligere havde været for Retten, men Hans Axelsen Arenfeld havde beholdt dem paa Voergaard.

Vi faar af Retsforhandlingen den Oplysning, at der da var gaaet $1\frac{1}{2}$ Aar siden Ingeborg Skeels Død, hvilket noget nær stemmer med de Kilder, der angiver Dødsdagen til 17. Oktober 1604. Af en Retssag, der førtes nogle Dage før ovennævnte, nemlig 12. Marts og drejede sig om Margrete Arenfelds Arveret, faar man imidlertid den Opfattelse, at Ingeborg Skeel maa være død paa et tidligere Tidspunkt, men hvor Fejlen ligger, kan ikke opklares.

Arvingerne efter Ingeborg Skeel var en Fætter Hans Axelsen Arenfeld til Rugaard, Søn af Axel Arenfeld til Palsgaard og Anne Skeel, samt tre Kusiner, Enkefruerne Anne, Dorthé og Karen Krabbe, Døtre af Fru Ingeborgs Morbroder Iver Krabbe.

Da de 4 Arvinger stod Fru Ingeborg lige nær i Slægtskab, delte de som Søsken, saaledes at Hans Axelsen fik en Broderlod = to Søsterlodder eller $\frac{2}{5}$ af Arven, hvorefter de tre Enker hver fik $\frac{1}{5}$. Desuden havde Hans Axelsen som mandlig Arving Forhaandsret til Hovedgaardene — der nævnes foruden Voergaard Knivholt og Ullerup — mens de kvindelige Arvinger skulde have Fyldest i andet Gods.

Denne Deling synes at være vedtaget ved Kontrakt mellem Arvingerne flere Aar før Ingeborg Skeels Død, og Hans Arenfeld satte sig efter 1604 i Besiddelse af Voergaard. Men Delingen af det vidtløftige Gods tog Tid, og i de følgende Aar opstod der en Række Processer, der aabenbarer en ret plebejisk Smaalighed og Underfundighed hos de interesserede Parter.

Hans Arenfeld kom først i Tanker om, at han ogsaa vilde have Arv i Boet efter sin Søster Margrete, der var gift med en Præst Peder Mortensen ved Jevnaker Kirke i Norge og døde samme Aar som Ingeborg Skeel. Han hævdede, at hans Søster havde overlevet Fru Ingeborg, men da de fremlagte Vidnesbyrd opgiver hendes Dødsdag til 27. April 1604, maa man den Gang have regnet med et andet Tidspunkt for Ingeborg Skeels Død end det, der er os overleveret, nemlig 17. Oktober 1604. Imidlertid var Margretes Arveret omtvistelig, fordi hun havde giftet sig med en uadelig, og desuden vilde man vide, at hun i sin Ungdom havde været letsindig og var bleven »beligget« af en Skrædder, hvilket Forhold ogsaa efter Datidens Love medførte

Tab af Arveret for den adelige Jomfru. Formodentlig har Hans Arenfeld egenmægtig forbeholdt sig den omstridte Søsterlod i Ingeborg Skeels Bo; i hvert Fald hævdede de øvrige Arvinger, at han tilholdt sig den og stævnede ham i den Anledning for Kongen og Rigens Raad 1606. Forhandlingen i det paagældende Retsmøde minder meget om et Skænderi blandt arrige Koner af de »lavere« Samfundsklasser. Den stakkels Margrete Arenfeld, der dog havde været gift med Hr. Peder Mortensen i tyve Aar og var hæderlig stedt til Hvile i hans Sognekirke, kaldes »en gemen og løsagtig Kvinde«, der i sin Ungdom havde draget om fra en Herregaard til en anden og levet og skikket sig utugtig, siden hun for 30 Aar siden lod sig beligge af Skrædderen. Hans Axelsen skal derfor ikke tage Arv »paa sin Søsters, den Hores Vegne«.

Dommen lød paa, at Hans Arenfeld maatte finde sig i den Deling, han allerede før Fru Ingeborgs Død havde indvilliget i ved skriftlig Kontrakt mellem Arvingerne.

Da Ingeborg Skeels Arvinger fremdeles ikke kunde enes, fik de i de følgende Aar udnævnt en kongelig Kommission, bestaaende af 5 Adelsmænd, til at dele dem imellem; men 1608 stævnes Hans Arenfeld igen for Kongen og Rigens Raad, fordi han vilde tilholde sig Rugtved, der efter hans Formening var en Hovedgaard og derfor skulde gaa i Arv paa Sværdsiden.

Hvorledes Ingeborg Skeel var kommen i Besiddelse af Rugtved kendes ikke; men formodentlig har hun købt den af Arvingerne efter Hans Eilersen Jude, der 1544 købte Gaarden fra Kronen for 200 Daler (se i det følgende om »Adelsgaardene u. Voergaard«). Det fremgaar af Retsforhandlingen, at det omliggende Bøndergods havde hørt til Rugtved og ifølge Hans Arenfelds Paastand skulde følge den; men iøvrigt havde Fru Ingeborg kun i faa Aar selv brugt Avling til Gaarden og for Resten af hendes Ejertid forpagtet den ud til ufri Folk. Skulde slig en Gaard regnes for Hovedgaard, da maatte Refsbierigggaard*) og Gaardsboegods**) meget mere regnes for Hovedgaarde — efter Medarvingernes Skøn. Til de to sidstnævnte brugte Fru Ingeborg selv Avlingen, og Bygningerne paa dem var bedre end paa Rugtved; men dog vilde Hans Arenfeld ikke antage dem for Hovedgaarde.

*) Rævkærsgaard i Aaby Sogn.

**) Gaardbogaard.

Efter den oprindelige Overenskomst havde Hans Arenfeld foruden Voergaard faaet Hovedgaardene Knifholt og Vollerupgaard*) med Ugedagstjenere og Gods. Først senere var han kommen i Tanker om, at Rugtved ogsaa var en Hovedgaard; men han stod nu saa fast paa sin Paastand, at han i det hele taget ikke vilde skifte med Medarvingerne, hvis ikke de gjorde ham denne Indrømmelse.

Sagen laa altsaa saaledes 4 Aar efter Fru Ingeborgs Død, at Hans Arenfeld — formentlig ved Bestyrere, Fuldmægtige eller ved sine voksne Børn — administrerede hele Arven efter Fru Ingeborg og stadig ved nye Paafund forhindrede den endelige Deling.

Striden om Rugtved afgjordes saaledes, at Hans Arenfeld i Henhold til den oprindelige Aftale skulde nøjes med Voergaard, Knivholt og Ullerup med Ugedagsmænd og næste omliggende Gods, »saa vidt hans Lod kan taale«, hvorefter hans Medarvinger skulde have Fyldest i det øvrige Gods. — Der ligger i denne Dom en Antydning af, at Hovedgaardenes Bøndergods blev beskaaret og afrundet til den Værdi, der kunde passe med Hans Arenfelds Lod.

I Retsmødet fremlagdes skriftlige Indlæg fra Hans Arenfelds Hustru Anne Marsvin, der synes at have ført Sagen i sit eget Navn, skønt Manden levede til 1611. Hun hævdede, at Rugtved i mange Aar havde været et Herresæde; men da hun bemærkede, at Otto Banners Arvinger havde en stor Lod i Gaarden, vilde hun ikke sætte sig i Fællig med dem, men afstaa sin Rettighed og tage Vederlag.

Hvorledes det oprindelig har forholdt sig med den Anpart, som Otto Banners Slægt her siges at have i Rugtved Gaard og Gods, kendes ikke nærmere, men endnu op mod Aar 1800 havde Asdal enkelte Bøndergaarde i Rugtveds nærmeste Omegn.

Selve Gaarden og en Del af det omliggende Bøndergods kom dog — maaske ved senere Overenskomst — i Arenfeld'ernes Besiddelse. Det vides i hvert Fald, at Hans Axelsens Søn, Jørgen Arenfeld, ejede Rugtved og lod den gaa i Arv til sin Datter Ellen.

Den foran omtalte Sag angaaende Sæby Hospital førtes af Ingeborg Skeels Arvinger for Kongen og Rigens Raad 23. Marts 1610. Der fremlagdes i Retten »en Vidisse af Borgmester i Sæby 1592« om et Brev, som Hans Arenfeld og de øvrige Arvinger

*) Ullerupgaard i Thy.

havde udgivet om, at det, som Fru Ingeborg havde bortgivet af sit Løssøre, skulde blive ved Magt. Man synes heraf at kunne slutte, at de paagældende Arvinger allerede 1592 havde sluttet den ovenfor omtalte Kontrakt om Arvedelingen.

Endnu 1613 var der Retstrætte om nogle »Strandboer« ved Bangsbo Strand, som Ingeborg Skeels Arvinger beskyldte Bannerne for at have taget til sig med Urette. Da Retten ikke kunde skønne, paa hvis Gods de omtalte Steder var beliggende, blev Sagens Udfald gjort afhængig af en Besigtigelse ved udmeldte »gode Mænd«.

Hans Axelsen Arenfeld oplevede ikke at se Ende paa alle Processerne, idet han døde 1611. Han boede til sin Død paa Rugaard og har næppe selv haft meget med det omstridte Gods at gøre. Det er dog tænkeligt, at han har søgt at samle sammen paa Bøndergodset omkring Voergaard, der var blevet stærkt beklippet ved Arvedelingen. 1609 fik han Skøde paa 2 Gaarde, nemlig 1 i Togaarde og 1 i Agersted, der ved Arv var tilfalden Mette Banner, gift med Jørgen Kaas. At Bannerslægten har arvet de to Gaarde, der laa i Voergaards umiddelbare Nærhed, er en af Arvedelingens mange Gaader, der kun lader sig løse ud fra den Antagelse, at Bannerne allerede fra ældgammel Tid har haft en Del Strøgods i Voer og Albæk Sogne, men vi ved intet sikkert herom.

Hans Arenfelds Hustru var Anne Jørgensdatter Marsvin, der har efterladt sig nogle Dagbogsoptegnelser. Hun var Søster til Ellen Marsvin, gift med Ludvig Munk til Nørlund og Moder til Christian 4.s Gemalinde Kirsten Munk.

Hans Arenfelds Død medførte en yderligere vidtløftig Deling af Godset.

Sønnen, Jørgen Arenfeld, overtog Voergaard og har, saa vidt man kan skønne, boet der i en Aarrække. Det er dog muligt, at han ikke er flyttet ind paa Gaarden før nogle Aar efter Faderens Død — han var født 1589 og saaledes kun 22 Aar gl. i 1611. Han ejede Voergaard til sin Død 1658, men da der ikke kendes noget Monument over ham i Voer Kirke, er det muligt, at han, der var Officer, i sine sidste Leveaar har været borte fra Gaarden, der netop paa denne Tid havde Indkvartering af Svenskere og vistnok var i meget daarlig Stand.

Iøvrigt var Arenfeldernes Part af Voergaards Bøndergod og de gamle Adelsgaarde under Voergaard, bl. a. Donsted og Dyb-

vad, delt mellem Jørgen Arenfeld og hans 7 Søsken: Karen, Hedevig, Riborg, Mogens, Ide, Lisbeth og Ellen. De synes at have skrevet sig til Voergaard og har vistnok i deres Ungdom opholdt sig der med Undtagelse af Ellen, der skrev sig til Donsted. Jørgen Arenfeld var i en Aarrække Værge for sine yngre Søstre.

Trods de store Tab, som Gaard og Gods udsattes for under »Kejserkrigen« 1627—29, lykkedes det Jørgen Arenfeld at købe en Del Bøndergods tilbage, dels fra hans Søsken, dels fra Falk Gøye til Bratskov, der var Søn af den ovennævnte Karen Krabbe og havde arvet hendes Femtepart af Ingeborg Skeels Gods. 1634 afstod Ellen Arenfeld Donsted, Dybvad, Siverslet, Klemenshave m. m.

Svenskerkrigene 1643—45 og 1657—60 gjorde imidlertid Ende paa Jørgen Arenfelds Bestræbelser for at samle Godset sammen. Det er sandsynligst, at han i Krigsaarene er bleven ruineret, dels paa Grund af de langvarige Indkvarteringer og Udskrivninger til Krigsfolkene, dels paa Grund af den Skade, som skete ved Kampene om den befæstede Gaard og dennes Tilbageerobring ved Vogn Vognsen 1644.

Af den Opgørelse, som Regeringen efter Fredsslutningen 1660 lod foretage over Brandskatning og Krigskontributioner, fremgaar det, at Ydelserne har været meget store, baade i rede Penge og i Heste, Kvæg og Korn, og selv om Fjenden tog haardt fat, betød Udskrivningerne til den danske Hærs Underhold langt større Byrder for Gaard og Gods. Det siger sig selv, at Opgørelserne er ufuldstændige og i mange Enkeltheder upaalidelige, og det er umuligt at forestille sig, hvor meget der desuden er gaaet i Svang ved Plyndringer og dagligdags Rapse-rier, ved Forstyrrelser i Gaardens Drift og ved de stadige Uroligheder, som fulgte af Krigstidens usikre Retsforhold. Den store Mængde Fattigfolk, som i Krigstiden ikke kunde bjerge sig Føde paa lovlig Vis, organiserede sig som Røverbander og strejfede fra deres Tilholdssteder i Skovene ud ved Nattetider og gjorde Tilstanden endnu mere utaalelig for de i Forvejen haardt udsugede Bønder.

Under Kejserkrigen,⁷⁶⁾ da Herremændene ofte flygtede fra deres Gaarde inden Tyskernes Ankomst, skete det, at Bønderne plyndrede før Fjenden, og hvis man tør tro de tyske Befalingsmænd, var enkelte Steder ikke alene Bohavet stjaalet fra Herskabsboligen, men ogsaa Vinduer, Døre og Hængsler afbrudte.

Om Krigsbegivenhederne ved Voergaard vides saa godt som intet. Heller ikke er det muligt at afgøre, om de Beskædigelser, Hovedbygningen synes at have lidt i ældre Tid, især paa Gavle og Taarne, kan skyldes Kejser- og Svenskerkrigene, men der er baade inde i Bygningen og udenfor fundet enkelte Kanonkugler, der minder om Belejring og Kamp.

Det er sandsynligt, at de kejserlige Troppers øverstbefalende i Vendsyssel, Hertug Frantz Albrecht, har søgt at holde Voergaard i Forsvarsstand, da han havde sit Hovedkvarter paa Gaarden under sine kortvarige Ophold i Vendsyssel. I de tyske Beretninger om Felttøget hedder det nemlig, at han i 1628 havde begyndt at bygge et Hus paa Voergaard, men af denne Bygning kendes iøvrigt intet Spor.

Kort før Kampen om Voergaard 1644 havde Svenskerne, der havde Stabskvarter her, ladet Gravene oprense, hugget Palissader i Skovene og ført en Del Kanoner herop fra Aalborghus. Ikke desto mindre lykkedes det Oberst Vogn Vognsen, der var fra Stenshede i Volstrup Sogn og saaledes en stedkendt Mand, at erobre Gaarden ved Hjælp af en Krigerskare, der vistnok hovedsagelig bestod af frivillige Bønder. Indtagelsen skete, saa vidt skønnes, efter en meget kort Belejring i de sidste Dage af Juli, og faa Dage efter tog Vogn Vognsen tillige Aalborghus, hvorefter de svenske Besætninger sendtes som Fanger til København.⁷⁰⁾

Fra Jørgen Arenfelds Tid kendes iøvrigt intet synligt Minde ved Gaarden. I Voer Kirke er de to øverste Stole forsynet med rig Udsækning, og paa hver af dem ses to adelige Vaabener, nemlig, som det angives ved Forbogstaver, Jørgen Arenfelds fædrene og mødrene Vaabener, og ligeledes Hustruens, Riborg Lindenows fædrene og mødrene. Stolene bærer Aarstallet 1621 der mulig er Givernes Bryllupsaar. Samme Aarstal og Forbogstaver findes paa Altertavlens Fløje.

Riborg Lindenow var født paa Gaunø 1601 og Datter af Hans L. og Elisabeth Sophie Rantzau. Hun døde 1661 og blev begravet i Budolfi Kirke i Aalborg.

Af Jørgen Arenfelds Børn var kun 3 Døtre i Live, da der efter Krigen skulde gøres Deling paa Resterne af hans Bo.

Margrete, der 1663 blev gift med Tage Høeg til Dallund, overtog som den ældste Voergaard, mens den yngre Ellen arvede Rugtved, som hun bragte til sin Mand Mandrup Parsbjerg.

(I den ovennævnte Opgørelse fra 1660 over Krigstidens Udskrivninger nævnes Rugtved og Dybvad som Græsgaarde under Voergaard.)

Allerede inden Margrete Arenfeldts Bryllup med Tage Høeg havde Kreditorerne gjort Udlæg i Gaard og Gods, men Ægtepar-

Fig. 36. Baron Jens Juel.

ret synes dog at have boet paa Voergaard en Tid, inden Hovedkreditoren, Baron Jens Juel, tog Gaarden i Besiddelse. Dette maa være sket senest 1670, da Jens Juel i dette Aar begyndte at købe sammen af det adsplittede Gods. Tage Høeg boede siden paa Frøslevgaard paa Mors, men synes endnu i nogle Aar at have ejet lidt af Voergaards Bøndergods, idet han 1685 udsteder Skøde til Jens Juel paa »et boelig« i Albæk By, efter Afgiften at dømme et Boelssted eller en mindre Gaard.

Jens Juel tilbagekøbte et stort Antal Gaarde og Huse, som forskellige andre Kreditorer i Arenfeld'ernes Bo havde sat sig i Besiddelse af ved Udlæg eller, som det den Gang hed, ved »Indførsel«.

Derimod forblev en Del Gaarde i Albæk, som ved Skiftet

Fig. 37. Holger Reedtz.

efter Otto Banner og Ingeborg Skeel var kommen til Bannerne paa Asdal og derfra senere under Ormholt, ved sidstnævnte Gaard, skønt Jens Juel en Tid ejede Ormholt og 1683 solgte den til Søren Pedersen Kierulf.

Kirketienden og Jus patronatus til Albæk og Voer Kirker, der antagelig ved Arenfeld'ernes Konkurs var hjemfaldne til Kronen, blev af Christian den 5. overdraget til Jens Juel, mod at denne kvitterede for en Pengesum, han havde tilgode i Løn

og Rejseudgifter m. m., saaledes at hver Td. Tiendehartkorn indløstes med 25 Rigsdaler.

Jens Juel var født 1631 paa Nørtorp i Thy og var Broder til Søhelten Niels Juel. 1660 ægtede han Vibeke Ottesdatter Skeel, død 1685, og derefter ægtede han 1686 Regitse Sofie

Fig. 38. Birgitte Kirstine Juel.

Vind, død 1692. Endelig ægtede han 1694 Dorte Mogensdatter Krag. Han døde 23. Maj 1700.

Da Jens Juel i 1686 giftede sig for anden Gang, tilskreves Børnene af første Ægteskab Voergaard med Gods som Arvelod.

1688 blev Datteren Birgitte Kirstine gift med Holger Reedtz til Palsgaard, der overtog Voergaard og frakøbte de øvrige Arvinger, Søstrene Helvig, Ide og Sophie, deres Anpart i Godset.

Holger Reedtz's og Birgitte Kirstine Juels Forbogstaver

samt Aarstallet 170.. har indtil Branden 1908 staaet paa søndre Mur af den gamle Hestestald, hvis Beliggenhed kan ses af et Stykke Mur, der endnu er bevaret ved Nordsiden af Pladsen foran østre Voldgrav. Denne Bygning maa altsaa være opført eller restavreret i deres Tid.

Iøvrigt kendes intet til Holger Reedtz's Virksomhed ved Gaarden. Han har formodentlig kun sjældent opholdt sig her, idet han havde sit Hovedsæde paa Palsgaard og fra 1699 var Amtmand over Dronningborg Amt. Efter hans Død 1707 var

Fig. 39. Peder Reedtz (efter Danske Herregaarde ved 1920).

Voergaard endnu uden egentligt Herskab i en Arrække, indtil Sønnen Peder Reedtz efter 24 Aars Militærtjeneste tog Ophold paa Gaarden for Resten af sin Levetid. Peder Reedtz, der ved sin Afsked fra Hæren var Major og 1757 udnævntes til Oberst, har sandsynligvis faaet Voergaard overdraget ved Skiftet efter Moderen, der døde 1732.⁷⁷⁾

Peder Reedtz købte Kringelhede, Lyngsaa By og en Række spredte Gaarde og Huse i Albæk Sogns nordøstlige Del til-

bage til Voergaard. Endvidere købte han 1751 af Oberstløjtnant Jens Müller til Rønnébæksholm Rugtved Hovedgaard med Gods, ialt 113 Tdr. Hartkorn, for 10,000 Rdl. Til Rugtved hørte da Voersaa By og en Del spredte Gaarde længere mod Nord samt Lyngsaa Skov. I Fortegnelsen over Godset nævnes, at et Hus i Voersaa beboedes af en Fru Arenfeld, men hendes Slægtskab til de tidligere Ejere af Godset kendes ikke nærmere.⁷⁸⁾

Fig. 40. Henriette Rosenkrantz (efter Danske Herregaarde ved 1920).

Den store Restavrering af Hovedbygningen paa Voergaard under Peder Reedtz er omtalt foran under Anlægs- og Bygnings-historie. Arbejdet synes at være paabegyndt af Moderen allerede 1714, da der indtil 1876 har været en Vindfløj med dette Aarstal paa nordre Trappetaarn. Taarnets Indgangsportal har haft en Sten med Aarstallet 1738, og de udvendige Istandsæt-telser maa saaledes være sket, inden han selv tog Ophold paa Gaarden. Derimod stammer Værelsernes Dekorationer fra Tiden omkring 1744, da Reedtz blev gift med Henriette Sophie Rosenkrantz fra Kringelhede, idet hendes Navnetræk og Slægtsvaaben her forekommer ved Siden af hans.

Henriette Rosenkrantz, der blev Moder til to Sønner, døde allerede 1747. Den yngste Søn, der var født faa Dage før hen-des Død, overlevede hende kun nogle Maaneder. Peder Reedtz, der var født 1700, døde 1780. Han blev bisat i Voer Kirkes Kapel, hvor i Forvejen Hustru og Barn samt Svigerfaderen Niels Rosenkrantz fra Kringelhede havde deres Hvilested. Ki-sterne synes at have staaet oppe i selve Kapelrummet foran Ingeborg Skeels og Otto Banners Epitafium. De stod der endnu indtil 1860, da Godsforvalter Kempel efter indhentet Tilladelse fra Baron Otto Reedtz-Thott til Gaunø lod dem nedgrave paa Kirkegaarden. Rester af Kisternes Metalbeslag og Indskrift-skjolde med Gravskriften over Niels Rosenkrantz og Peder Reedtz bevaredes paa Voer Kirkes Loft. De blev senere af P. B. Scavenius førte til Voergaard.

I 1789 blev der i Voer Kirkes Kapel stjaalet en forgyldt Tombaks-Kaarde og et Par Sporer, der var henlagt paa Peder Reedtz's Kiste. En Bonde Peder Vestergaard fra Idskov fandt de stjaalne Sager paa sit Høloft og bragte dem til Birketinget paa Voergaard, hvor han fik udbetalt 5 Rdl. i Findeløn. Ger-ningsmanden til Tyveriet formodedes at være en Karl, der Sommeren i Forvejen tjente hos Peder Vestergaard. Den for-gyldte Kaarde og Sporerne synes dog ikke at have været be-varede 1860.

Peder Reedtz's ældste Søn Holger, der var født 1745, overtog i 1780 som eneste Arving Voergaard og Rugtved. Mærkeligt nok er han blandt Voergaards Ejere i den historiske Tid den eneste, der vides at være født paa Gaarden.

Han arvede i 1785 Gaunø ifølge testamentarisk Bestemmelse af Greve Otto Thott, til hvem han var Næstsøskendebarn. Det

var en Forudsætning, at han som Arving ogsaa skulde antage Navnet Thott og af Gaunø og et Par andre Herregaarde, der fulgte med i Arv, oprette et Stamhus. Holger Reedtz fik derfor 1786 kgl. Bevilling til at kalde sig Reedtz-Thott, og da han nogle Aar senere forlod Voergaard, lod han Stamhuset oprette

Fig. 41. Holger Reedtz-Thott.

af det Thott'ske Gods, der beløb sig til 2200 Tdr. Hartkorn. Da han desuden arvede det Thott'ske Palæ paa Kongens Nytorv og Otto Thotts store Samlinger af Bøger, Kunstgenstande m. m. samt for 27,000 Rdl. Aktier i Østindisk Kompagni, var han en meget formuende Mand. Han udnævntes kort efter at have antaget Navnet Thott til Kammerherre.

1786 bortforpagtede han Voergaard og Rugtved til Brødrene Jens og Niels Stenild, der faa Aar efter blev Ejere af begge

Gaarde med Gods. Antagelig har Holger Reedtz-Thott kun sjældent boet paa Voergaard efter 1785. Han lod dog i 1788 sine og Hustruens Forbogsstaver sætte paa Voer Kirkes Taarn og Vaabenhus, og 1791 er Bogstaverne »H. R. T.« anbragte paa den søndre Kornlade, der endnu findes ved Voergaard. Der

Fig. 42. Anna Beate Magdalene v. Woyda.

kan dog kun være Tale om Istandsættelser af de nævnte Bygninger i hans Ejertid. Laden, der ligger lidt uden for den øvrige Avlsgaard (se Planen S. 18), synes at have været her før Holger Reedtz's Tid, men er muligvis brændt 1790. Det vides nemlig, at et Lynnedslag 7. Juli 1790 antændte Voergaards Lade, der nedbrændte, mens et voldsomt Regn- og Haglvejr reddede de øvrige Avlsbygninger fra Ilden.*) Da den østre

*) „Jydske Efterretninger“, 27/1790.

Lade laa med Hjørnet mod søndre Kvægstald og næppe kunde brænde uden at antænde denne, er det sandsynligst, at det er søndre Kornlade, »Overladen«, der blev ramt af Lynet. Iøvrigt opførtes i de samme Aar en tredje Lade, »Rooslade« af gammelt Bindingsværkstømmer fra Dronninglund (se u. Gaard og Landbrug). Den laa i den vestlige Del af Gaardspladsen.

1787 fik Holger Reedtz-Thott Bevilling til atoprette en Kro ved Præstbro, hvor den gamle Kongevej fra Aalborg til Sæby gik over Voer Aa. Kroen fik dog næppe synderlig Søgning og nedlagdes paa den Tid, da den nuværende Hovedlandevej mellem Aalborg og Sæby anlagdes og fra Hjallerup førtes mod Nord over Flauenskjold og Dybvad. Dette skete ved Midten af forrige Aarhundrede. Præstbrogaarden, hvori Kroholdet foregik, blev derefter nedbrudt og flyttedes til sin nuværende Plads nord for Præstbro Station.

Holger Reedtz-Thott ønskede efter Overtagelsen af Gaunø at komme af med sit vendsysselske Gods, og da det ikke lykkedes at sælge det underhaanden, lod han i 1791 Voergaard og Rugtved med Skove og Bøndergods stille til offentlig Auktion. Ved denne blev Brigader Halling, Dronninglund, højstbydende; men Ejeren forkastede Budet og forlangte en ny Auktion, ved hvilken Godset solgtes til hans ovennævnte Forpagtere, Brødrene Jens og Niels Stenild, for 104,250 Rigsdaler, hvoraf 35,000 blev staaende mod 1. Prioritets Panteret.

I Auktionsvilkaarene var indsat den Bestemmelse, at Køberne og deres Arvinger i Tilfælde af Gaardens Videresalg var forpligtede til at give Reedtz-Thott eller hans Arvinger Forkøbsret, men i Tilfælde af, at denne Ret ikke blev benyttet, skulde den overgaa til Beboerne paa Godset.

I denne mærkelige Bestemmelse ser vi et Vidnesbyrd om, at den adelige Sælger ikke har været upaavirket af de Ideer, som besjælede de ledende Statsmænd i Landet og i de samme Aar gav sig Udslag i Stavnbsbaandets Løsning og Landboreformerne.

Auktionen holdtes i Juli 1791, men Skødet udstedtes i Marts 1792.

Holger Reedtz-Thott døde 1797, kun 52 Aar gammel. Hans Hustru, Anna Beate Magdalene v. Woyda, Datter af Kammerherre v. Woyda til Sophiendal, var født 1754 og døde

1826. Deres ældste Søn Otto (død 1862) blev Fader til Politikeren Lensbaron Tage Reedtz-Thott, død 1923.

De ny Ejere af Voergaard var Bondesønner fra Glerup i Vesterbølle Sogn ved Hobro. Faderen, Anders Nielsen Stenild, ejede fra 1750 Stenildmosegaard, der senere overgik til Sønnen Christen.

I nogle Aar var Jens og Niels Forpagtere paa Klarupgaard, hvorfra de 1786 kom til Voergaard. Det fremgaar af den lange og meget udførlige Forpagtningskontrakt i Voergaards Arkiv, at der har været holdt en Slags Auktion over Forpagtningen, og de to Brødre maa altsaa have været højstbydende. Kontrakten gjaldt fra 1. Maj 1786 til 1. Maj 1792, mien som ovenfor nævnt blev de inden dens Udløb Ejere af Gaarden.

Det fremgaar af forskellige Beskrivelser i Kontrakten, at der under Reedtz'erne maa være sket betydelige Fremskridt i Gaardens Drift; saaledes nævnes der, at et Stykke af Pulsen, det store Kær syd for Gaarden, for nylig var taget under Plov, og der tales om udstrakte Plantningsanlæg nord, vest og syd for Voldgravene samt om tre Haver: en syd for Gaarden, en vest for (den saakaldte Voldhave) og en »Humblehave« ved østre Gaardsled. De to første var Herskabshaver, den sidste overlodes Forpagteren til Dyrkning af Køkkenurter.

I Forpagtningstiden boede Stenilderne i søndre Hus i Borggaarden, en Bindingsværksbygning, der var klistret op mod Resterne af en gammel Spærremur eller »Brandmur« og — i hvert Fald senere — kaldtes »Slasken«. Nordfløjens 2. Stokværk og Loft fik de overladt til Kornmagasin. (Der synes paa den Tid at have været Køkken i de hvælvede Rum i 1. Stokværk.)

Med nogen Undren saa Egnens Folk de to driftige Forpagtere rykke ind i Reedtz'ernes pragtfulde Sale i Østfløjen. De kaldtes i Samtidens Skrivelser »Seigneurer«, men synes at have været meget lidt fornemme i deres Færd. Saa vidt vides havde de tjent sig op ved Handel med Stude, og det er troligt, at de havde megen Sans for Dagliglivets Økonomi, men brød sig lidet om Stads og Narrestreger. En Haandværker, der kom paa Gaarden i deres Tid, traf dem en Gang oppe i en af de store Sale ifærd med at spinde Reb af Kohalehaar.*)

At Hovedbygningens kostbare Dekorationer og de monumentale Sandstensskulpturer fra Ingeborg Skeels Tid af Stenil-

*) Meddelt af Jørgen Nørgaard, Tolstrupgaard, der i sin Ungdom kendte Manden.

derne og deres samtidige Nordjyder regnedes for intet, ses af den mærkelige Brandtaksation fra 1804 (se Side 96).

Derimod holdtes Gaardens Kvægbesætning og Landbrug godt ved Magt i deres Tid. Der fededes aarlig henved et Par Hundrede Stude paa Voergaard, og en Del af Gaardens Marker, bl. a. det opdyrkede Areal af Pulsen, forbedredes ved Paakørsel af Mergel. Ligeledes opdrættedes gode jyske Heste til Salg.

Formentlig havde Stenilderne gode Indtægter af Gaarden, og de har absolut intet unødigt ofret i Herskabshusholdningen eller paa Hovedbygningens Vedligeholdelse. I den folkelige Tradition paa Egnen bevaredes endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede Erindringen om deres Magt og Velstand, og det er antagelig ogsaa fra deres Tid, der begyndte at gaa Ry over hele Vendsyssel af Voergaards Kornavl.

Man aner, at de to forhenværende Studehandlere har været egenartede og paa deres Vis betydelige Personligheder, men der er intet som helst Stof til nærmere Karakteristik af dem i den anselige Bunke Papirer, der er bevaret fra deres Tid. Da de ikke selv var synderlig oplærte i Skrivning og Regning, antog de i 1793 den tidligere Godsforvalter paa Restrup, Hans Knustrup (Broder til Stenildernes Svoger, Møller Chr. Hansen, Højslev) som juridisk og regnskabsmæssig Administrator af hele Godset og gav ham Rugtved i Forpagtning.

Det fremgaar allerede af Kontrakten, at han skulde have en ret grundfæstet Magtstilling paa Godset, idet han uden videre antoges for Livstid og kun skulde fratræde sin Plads i Sygdomstilfælde eller eventuelt ved Godsets Salg eller Ejernes Død. For at sikre ham en forholdsvis uafhængig Position i Forholdet til Ejerne bestemtes det tillige, at han ved Fæsteledighed skulde overtage Kringelhede Gaard og Vandmølle afgiftsfrit i hans og Hustruens Levetid, hvorimod Forpagtningen paa Rugtved op- hørte.

Som Godsforvalter og Administrator udfærdiger Hans Knustrup herefter alle Skrivelser for Stenilderne, og det er umuligt at afgøre, hvor megen eller hvor liden personlig Indflydelse de to Ejere har haft paa de Sager, der ekspederedes fra hans Hænder. Vi kan heller ikke skønne, om det er Brødrene Stenild eller Knustrup selv, der endnu ikke er tilfreds med den Magt, Administratorpladsen giver, men tracter efter at faa ham overdraget Birkedommerembedet tillige, idet man sikkert indsaa

Fordelene ved at have al økonomisk og juridisk Magt paa Godset samlet i een Mands Haand, men heller ikke kunde være blind for, at en saadan Ordning var en underfundig Omgaaen af Lov og Ret og gjorde Bøndernes Stilling højst utryg.

Da den gamle Birkedommer med det ærefrygtindgydende Navn Peder Langebech i 1796 var afgaaet ved Døden, fik Knustrup Fæsteren paa Kringelhede købt ud og frasagde sig Stillingen som Forpagter under Stenilderne, mulig i den Hensigt at rydde en Hindring af Vejen for at komme i Besiddelse af Dommerstillingen. For at dække over det utiladelige Forhold, at Dommer- og Godsforvalterembedet skulde forenes, fandt man paa den Udvej at lade ham holde en Karl paa Kringelhede og give denne Fuldmagt til at udføre alle de Forretninger, der ikke var forenelige med Birkedommerstillingen; men det synes, som om Kancelliet var indforstaaet med, at Knustrup selv antog og lønnede Karlen af den Indtægt, Administratorstillingen gav, idet Stenilderne skriftligt erklærede, at de i den Sag hverken vilde vinde eller tabe, d. v. s. de blandede sig ikke i Udbyttets Fordeling mellem Knustrup og hans Karl.

Byfoged Brorson i Sæby var dog Birkedommer paa Voergaard fra Langebechs Død til 1802, og det synes, som om Knustrups Ansøgning til Embedet først er indsendt 1801.

For at faa Kancelliet til at bevilge Ansøgningen tilbød Stenilderne fremtidig at overdrage Birkeretten til Kongen, dog saaledes, at Birket bestandig skulde bestaa uforandret m. H. t. Tingsted og Omraade.

Kancelliet stillede imidlertid de Betingelser, at Kongen fik Birket uden Forbehold, og at Knustrup inden Overtagelsen af Dommerembedet fik dansk-juridisk Eksamen med bedste Karakter. Begge Betingelser er sandsynligvis opfyldte, idet Knustrup blev Birkedommer fra 1802, kgl. Konfirm. 24. Juni 1803.

Voergaard Birk ophævedes 1820 og lagdes under Børglum og Jerslev Herreders Jurisdiktion. Hans Knustrup blev da afskediget med Pension.

De store Landboreformer og Hoveriets Afløsning gav Stenilderne og deres Administrator en Del Bryderi og var selvfølgelig straks til stor Misfornøjelse for Ejerne. Senere synes den ny Ordning dog at have været nogenlunde tilfredsstillende for alle Parter, om end den blev omgaaet efter bedste Evne.

Hoveri-Kommissionen kom til Voergaard 1. Novbr. 1796,

og efter nogen Forhandling sluttedes den Overenskomst mellem Ejeren og Godsets 92 hoveripligtige Bønder, at Hoveriarbejdet fra 1. Maj 1797 skulde indskrænkes til at omfatte Hø- og Kornhøsten i dette Sommerhalvaar og derefter ganske ophæves, imod at Bønderne fra 1. Novbr. 1797 svarede en aarlig Afgift i Penge, der varierede fra 9 til 15 Rdl. af hvert helt Bol (et Bol svarede til, hvad der ellers kaldes en Halvgaard, den almindeligste Størrelse paa Bøndergaarde i Egnen).

For Rugtved-Godsets Vedkommende ophævedes Hoveriet paa lignende Betingelser.

Hoveriets Afløsning forhindrede dog ikke her lige saa lidt som andre Steder, at Herskabet eller »Administratoren« lod Bønderne gøre Arbejdet i Stedet for Pengeafgiften, heller ikke, at man ved Fæstledighed enedes med Fæsteren om at aftjene Landgilde og Tiende paa Hovmarken. Med lidt Snedighed kunde man dreje Tingene saaledes, at det ny Hoveri blev værre end det gamle. Desuden havde Herregaardene en Del Husfæstere, der gjorde Ugedage, og disse »Ugedagsmænd«, der oftest havde samme Kaar som senere Tiders »Indsiddere« og Landarbejdsmand, blev uberørte af Hoverikommissionens Virksomhed.

I en Indberetning til Amtet om Høsten 1798 erklærer Stenilderne eller deres Forvalter, at de er ganske ulykkelig stede og har maattet lade baade Voergaards og Rugtveds Marker henligge udyrkede i dette Aar paa Grund af Hoveriets Afskaffelse. Der mærkes dog siden hen intetsonhelst til, at Ejernes økonomiske Stilling eller Gaardenes Avling har lidt nogen Skade ved, at Hoveriet afløstes for Penge. Men troligt nok kan Overgangstiden have bragt en Del Ærgrelse, bl. a. derved, at Herskabet straks mistede Nyten af Bøndernes Arbejde, mens det tog Tid og Genvordigheder at faa Pengeafgifterne inddrevne.

Der er i Voergaards Tingbøger bevaret Beretninger om en Mængde Retstrætter angaaende forsømte Ugedage, ulovlig Skovhugst og lignende ubetydelige Forseelser, som den mægtige Administrator og Dommer Knustrup har været meget streng til at paadømme. Ligeledes er der bevaret en Række Skrivelser, der viser, at Knustrup var yderst stejl og forsvarede sine og sit Herskabs Interesser med megen Selvsikkerhed over for enhver Angriber.

Præsten i Albæk, Jens Jacob Asmussen, synes at have hadet

Stenilderne og Hans Knustrup af et oprigtigt Hjærte, især fordi de efter hans Mening undertrykte Bønderne. I den Anledning indgav han 1801 en Klage over dem til Kancelliet. Hans Knustrup indsendte en udførlig Imødegaaelse og truede med at drage Præsten til Ansvar for Fornærmelser i Klagen; men der skete dog intet. — Asmussens Had til Stenilderne har maaske i nogen Grad haft personlige Aarsager; men det bør nævnes, at han var en god Ven af Voergaards tidligere Ejer, Kammerherre Reedtz-Thott, der ogsaa, saa vidt vi kan skønne af Bestemmelserne i hans Kontrakt og Handel med Stenilderne, var velvillig og human over for Bønderne.

Iøvrigt havde Jens J. Asmussen Ord for at være noget hidsig og opfarende, men han var meget godgørende og hjælpsom over for sine Sognebørn. Hans Minde er blevet uforgængeligt ved hans Velgerninger mod en fattig Dreng, Jens Jensen fra Voersaa, der senere blev Amtsforvalter i Vejle og i Taknemlighed mod den gamle Præst gav sin Søn Navnet Jens Jacob Asmussen Woersaa.⁷⁰⁾

I 1801 begyndte i Albæk og Voer Sogne Udstykningen af Landsbyernes Fællesjorder ifølge Regeringens Forordninger. Udstykningen af Lyngsaa Bys Jorder gav Anledning til en langvarig Trætte mellem Bymændene og Stenilderne, d. v. s. Hans Knustrup, der egenmægtig vilde regulere Jordernes Fordeling, saaledes at alle Gaarde blev lige store og Markerne samlede saa meget som muligt, alt sammen meget fornuftigt efter Kommissionens og Landmaalerens Skøn, men selvfølgelig til Ulempe for nogle af Bønderne, der fik mindre eller daarligere Jord, end de hidtil havde haft. Paa Lyngsaa Bys Vegne klagede Fæstebonden Per Kok, den berømte Urmager, til Rentekammeret, og trods Hans Knustrups stædige Protest vandt Per Kok gentagne Gange Sejr over Godsejeren, saa at Udstykningen til sidst blev efter Lyngsaaboernes Ønske. Rentekammeret lod endogsaa Stenilderne betale en Bøde paa 100 Rdl., fordi de — vel nok paa Grund af Jordernes Omlægning — havde ladet en ny Fæster indgaa paa at forrette mere Hoveriarbejde, end hans Formand havde ydet. Derimod synes Rentekammeret ikke at have gjort Ophævelser over, at Hoveriet var genindført.

Det er troligt, at Per Kok i denne Sag har haft Hjælp af Pastor Asmussen i Albæk, der ikke lod nogen Lejlighed ubenyttet til at forsvare Bønderne over for Stenilderne.

Løvrigt tog Udstykningsarbejderne meget lang Tid, og enkelte Fællesjorder i Kær og Heder var endnu uskiftede til hen mod Midten af Aarhundredet.

Stenilderne holdt sammen paa deres Bøndergods og købte 1794 og 1800 nogle Gaarde tilbage, der fra de gamle Arveskifters Tid havde været borte tra Voergaard. Det drejede sig om Rester af Banner-Slægten's Gods i Albæk Sogn, hovedsagelig de Gaarde, der en Tid havde været under Ormholt.

1809 solgte de til Kaptajn Erik Christian Müller, der var gift med Niels Stenilds Datter Bendine, Konge- og Korntienden i Voer Sogn og Kirketienden i Albæk Sogn samt Albækgaard for 21,000 Rdl. Handelen gik dog tilbage i 1813, da Müller blev skilt fra Konen. Samtidig købte Stenilderne tilbage 5 Lyngsaagaarde, som Müller havde købt af Hans Knustrup.

1814 solgte Jens Stenild sin Halvpart i Voergaard med Gods og Tiender til Broderen Niels for 100,000 Rdl.

1818 solgte Jens sin Halvpart i Rugtved med Gods til Brodersønnen Anders (Søn af Christen S. til Stenildmosegaard) for 7,500 Rdl. Aaret efter arvede Anders den anden Halvpart i Rugtved efter Niels Stenild og beholdt Gaarden til sin Død 1854.

Niels Stenild var født 1750 og blev 1783 gift med Johanne Jensdatter Roedsted, der i de tre paafølgende Aar regelmæssig fødte ham et Barn om Aaret, men døde ved sidste Barnefødsel 1786 sammen med den nyfødte Søn. Dette skete i Marts Maaned antagelig i Klarup, og samme Aar 1. Maj kom Niels til Voergaard som Forpagter. Hans førstefødte Søn Anders døde 17 Aar gl. 1801, og Datteren Bendine, der nu var hans eneste Arving, blev 1802 gift med ovennævnte Erik Chr. Müller, en velbegavet og foretagsom Mand, der efterhaanden blev Prokurator, Landvæsenskommissær, Officer, Godsejer m. m., men synes at have været af tvivlsom Moral, da baade Bendine Stenild og hans næste Hustru forlod ham efter faa Aars Ægteskab. Til sidst gik han fallit og døde i Fattigdom.

Bendine Stenild, der kun var 17 Aar, da hun giftede sig med Müller, blev senere gift med Jens Worre, der en Tid var Forpagter paa Julianeholm i Vivild Sogn; men heller ikke dette Ægteskab blev lykkeligt. Hun døde i Barselseng 1815. Barnet var dødfødt, og der var heller ikke Børn i Live fra hendes tidligere Ægteskab.

1819 døde Niels Stenild, 69 Aar gammel. Ved Testamente

havde han Aaret i Forvejen delt Gods og Formue mellem sine Brødres Børn, idet han selv hverken havde Børn eller Børnebørn i Live.

Jens Stenilds Datter Bendine Kathrine Margrete fik Voergaard mod at udrede 69,000 Rdl. Sølv til de øvrige Arvinger, bl. a. Anders S. paa Rugtved, der tillige testamenteredes Niels Stenilds Halvpart i denne Gaard med Gods.

Nogle Aar i Forvejen havde Familien Knustrup, der af en eller anden ubegribelig Grund stadig skulde disponere og administrere for Stenilderne, sat sig i Hovedet, at Hans Knustrups Broders Dattersøn (Broderen, den tidligere nævnte Chr. Hansen Knustrup i Højslev Mølle, var gift med Stenildernes Søster Mette), et ungt Menneske ved Navn Jens Chr. Møller, skulde giftes med Bendine Kathrine Margrete og overtage Voergaard efter Niels Stenild. Pigebarnet, der ved Niels's Død kun var 13 Aar, foretrak senere en Løjtnant Schultz, som hun ogsaa blev gift med; men det er troligt, at de gamle Stenilder havde bestemt hende for Møller, hvem Niels ogsaa i Testamentet betænkte med 20,000 Rdl., skønt han var en ret fjern Slægtning. For Pengene etablerede Møller en Købmandshandel i Randers og blev en anset Borger i Byen.

Dette ejendommelige Træk, at Forældrene handler om 12-13 Aars Børns fremtidige Ægteskab og lægger Formueforholdene til Rette med den Slags Planer for Øje, viser, at Jens og Niels ikke fornægtede deres Herkomst fra Midtjyllands Hedeegne og vedblev til deres Død at være gammeldags Bønder og Studeprangere. Om deres Forkærlighed for Knustrupperne har haft sin Aarsag i de sidstes Dygtighed eller Snedighed, kan vi ikke skønne.

Jens Stenild var født 1754 og døde 1825. Han synes at have beskæftiget sig med Studene lige til det sidste, idet et Spark af en Stud forårsagede hans Sygdom og Død.

Paa Voer Kirkegaard findes et Monument med Navnene Niels, Anders, Chresten og Jens Stenild. Anders var Niels's ovennævnte Søn, der døde 1801. Chresten var en Broder til Niels og Jens og opholdt sig en Tid paa Voergaard og Rugtved. Hans Forhold kendes ikke nærmere, men det er muligt, at der har været et eller andet i Vejen med ham, idet han en Morgen blev funden død paa Marken ved Rugtved. Han var født 1756 og døde 1816.

Det synes, som om Stenildernes Kister en Tid har været indsatte i Kapellet ved Siden af Reedtz'ernes og siden blev ned-sænkede paa Kirkegaarden, og det er da Jens's Svigersøn Schultz, der har rejst Monumentet over Fællesgraven. Nogle Metal-skjolde med Gravskrifter og Gravvers over Stenilderne har været bevarede i Kirken; men det vides ikke sikkert, om de har været nedlagte paa Kisterne eller, som det ogsaa paa den Tid blev Skik, ophængte paa Væggene i Kirken.

Af andre synlige Minder om Stenilderne findes kun Voer Kirkes Klokke, hvis Omstøbning (ved Reimer i Randers) Niels Stenild ifølge Indskriften bekostede Aar 1800.

Stenildernes Slægt blev ikke gammel i Vendsyssel.

Bendine Stenild, der kort efter Faderens Død 1825 giftede sig med Johan Frederik Schultz, døde af Brystsyge 1833, og efter Voergaards Salg 1841 flyttede Mand og Børn til Aalborg.

Paa Rugtved sad fremdeles Anders Christensen Stenild, hvis Datter blev gift med Forvalteren paa Gaarden Johan Heinrich Ahnfeldt, død 1886, mens Anders's Søster Ellen fik Kusken Søren P. Møller. Ahnfeldt overtog Rugtved, der senere ejedes af Sønnen, Stiftamtmand Ahnfeldt, men deres Slægt er for længst borte fra Egnen. Kusken og Ellen flyttede til Dal Mølle ved Hjallerup, og her døde Ellen, der var højt frugtsommelig, ved at gaa ind i en ophedet Bagerovn og vende Brødene, et taabeligt Arbejde, der i de Tider kostede mange Kvinder Livet.

— — —

Paa den Tid, da Schultz overtog Voergaard, var en Mængde Konsortier af Jordspekulanter over hele Landet ifærd med at opkøbe og udstykke de gamle Adelsgaarde. Efter Hustruens Død har Schultz vel ogsaa følt sig fristet af Udsigten til at faa en Kapital i Stedet for Godset og tilbringe Resten af sin Tid i Byen. Det er tænkeligt, at Schultz, der førte Titel af Overkrigskommissær og var en Mand med flotte Livsvaner, ikke havde megen Indsigt i Landbruget; men Gaarden gav dog, saa vidt skønnes, fremdeles gode Indtægter i hans Tid. Hoveriet, der afskaffedes 1797, men lidt efter lidt genindførtes for enkelte Fæsteres Vedkommende, tog i hans Ejertid saa stærkt til, at langt over Halvdelen af Fæsterne gjorde Arbejde paa Hovmarken. Aarsagen var sandsynligvis den, at Bøndernes Mangel paa Dygtighed og en Række økonomisk vanskelige Aar, bl. a.

det store Prissfald paa Landbrugsprodukter omkring 1820, gjorde det umuligt at faa Pengeafgiften for Hoveriafløsningen udrett, og man er da vendt tilbage til det gamle System. Om dette betød en Fordel for Godsejeren er vel tvivlsomt; men Undersøgelse af Hoveriets almindelige Fordele og Ulemper vedkommer os ikke her. Tidens stigende Oplysning og de land-

Fig. 43. Johan Fred. Schultz med 2. Hustru og Børn.

brugsfaglige Fremskridt krævede imidlertid Systemets Fald, og hvad Lovgivningsmagten ikke formaaede, gennemførte Jordspekulanterne grundigt og hensynsløst ved at splitte Godserne ad.

Schultz gav i 1833 sin Broder Ulrik Ferdinand Schultz Arvefæsteskøde paa Store Tranget i Voer Sogn, og 1835 fik

Forvalteren paa Voergaard Fischer ligeledes Arvefæsteskode paa Kringelhede, dog saaledes, at han selv maatte affinde sig med Hans Knustrups Enke, der havde Ret til at beholde Gaarden afgiftsfri for Livstid. Fischer og Schultz kom et Par Aar senere til at føre Proces om en Aalegaard, som Fischer havde anlagt eller istandsat ved Kringelhede, skønt Schultz ved Salget havde forbeholdt Voergaards Ejere Jagt- og Fiskeret. Fischer blev dømt til at nedlægge Aalegaarden.

I 1840 bortforpagtede Schultz Retten til at holde 162 Fedestude paa Voergaard og føde dem med Græs, Hø og Korn af Gaardens Avl. Forpagterne var Major Ingversen, Wiufgaard, og Proprietær Gleeurup, Vang. Det var Meningen, at Forpagtingen skulde gælde for 5 Aar; men allerede Aaret efter solgte Schultz Voergaard til et Konsortium.

Konsortiet, der bestod af Assessor Hein, Bygholm, Kammerraad Købke, Skærlidgaard, og Oliemøller Schytte, Horsens — Jurister og Handelsfolk som sædvanligt i Udstykningskonsortier — skulde betale 230,000 Rdl.; men inden Handelen kunde gaa i Orden maatte man ifølge den gamle Bestemmelse i Reedtz's Skøde til Stenilderne spørge Herskabet paa Gaunø, om det vilde gøre Brug af Forkøbsret.

Holger Reedtz's Børn eller antagelig et andet Juristkonsortium, der har haft Forbindelse med dem, regnede ud, at der kunde tjenes lidt ved at tage Gaard og Gods for de 230,000 Rdl. Mod en Kendelse til Reedtz's Dattersøn, Premierløjtnant Baron Rosenkrantz, paa 2,950 Rdl. lod de Konsortiet Hoppe, Rosenørn og Bloch rykke ind paa Voergaard i Stedet for de tre førstnævnte Købere.

Schultz, der havde giftet sig med Henrikke Baltzarine Hornsyld, Datter af Borgmester Hornsyld i Aalborg, flyttede efter Gaardens Salg til denne By, hvor han havde opholdt sig i sin Ungdom og jævnlig kom i sin Godsejertid. Med Bendine Stenild havde han 2 Sønner og en Datter. En af Sønnerne, Jens Fr. Schultz, blev senere Fader til Olga Augusta Schultz, gift 1888 med Forfatteren Carl Brosbøll.

Paa Voer Kirkegaard findes Monument over Bendine Kathrine Schultz, f. Stenild, og en forvitret Sten over en Søster til Schultz's anden Hustru. Det er foran omtalt (Side 125, Note 75), hvorledes Schultz i sin Tid ryddede Gravkælderer i Voer Kirkes Kapel og bl. a. lod Ingeborg Skeels og Otto Banners

Kister nedgrave paa Kirkegaarden for midlertidig at bisætte sin første Hustrus Lig i Kapellet. Hvad denne midlertidige Bisættelse skulde betyde, forstaar vi ikke; men som foran nævnt synes ogsaa Stenildernes Kister at have været hensatte i Kapellet en kortere eller længere Tid, inden de nedsænkedes paa Kirkegaarden.

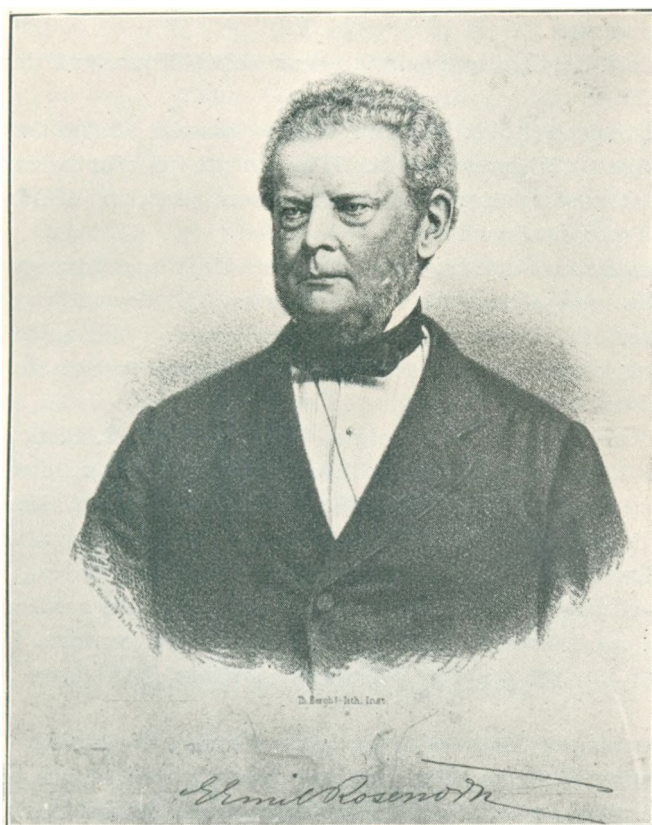

Fig. 44. Ernst Emil Rosenørn.

Iøvrigt er der ikke Spor af Schultz's Virksomhed paa Voergaard. Han var født Aar 1800 og var saaledes kun 41 Aar, da han forlod Voergaard; men han blev ikke nogen gammel Mand, idet han døde i København 1851. Hustruen af andet Ægteskab levede over 30 Aar efter.

Kammerjunker Ernst Emil Rosenørn var Hovedpersonen i det Konsortium, der i de følgende Aar udstykkede Voer-

gaards Bøndergods. De to andre Medlemmer, Kammerjunker, Højesteretssekretær Harald August Hoppe og Cand. phil. Heinrich Bloch døde faa Aar efter, Hoppe 1846, Bloch 1847. I Blochs Sted indtraadte Højesteretsassessor Peter Daniel Bruun, hvorefter han og Rosenørn afkøbte Hoppes Arvinger deres Anpart. Bruun døde 1864 og Rosenørn udløste derefter Enken af Fællesskabet og var Eneejer til han 1872 solgte Gaarden til P. B. Scavenius.

I hele Udstykningsperioden var selve Hovedgaarden bortforpagtet.

Rosenørn opholdt sig i de første Aar paa Voergaard og ledede Salget af Bøndergodset. Han havde til Hjælp ved dette Arbejde Godsforvalter C. T. Henrichsen, der fra 1837 havde været ansat paa Gaarden.

Voergaards Bøndergods i Albæk, Voer og Skæve Sogne omfattede ved Konsortiets Overtagelse 174 Gaarde over 1 Td. Hartkorn, 127 Huse med Hartkorn under 1 Td. og 27 Huse uden Hartkorn, ialt 338 Steder. Heraf solgtes Størstedelen i Løbet af en Snes Aar.

Da Rosenørn i 1872 solgte Voergaard til P. B. Scavenius var der kun en lille Rest af Bøndergodset tilbage. Scavenius gav imidlertid 305,000 Rdl. for Gaarden, medens Konsortiet 1841 kun havde givet 230,000 Rdl. + Kendelsen til Rosenkrantz for Gaard og Gods. Skønt Bøndergodset var solgt billigt, havde det dog indbragt ca. 275,000 Rdl., og den samlede Fortjeneste paa Handelen med Voergaard blev da omtrent 700,000 Kr., rent bortset fra de Indtægter, Driften kan have givet i 31 Aar.

Rosenørn var født 1810 og saaledes kun 31 Aar gl., da han som Leder af Konsortiet overtog Voergaard. Hans politiske Karriere viser, at han ikke var nogen almindelig Herregaardslagter, og han synes da ogsaa for største Delen af Perioden at have overladt Handelen med Bøndergaardene til Godsforvalter Henrichsen, der skal have tjent sig en forholdsvis pæn Formue som hans Kommissionær. Da Rosenørn var bleven gift, forlod han 1846 Voergaard og tog Ophold i København. 1855 valgtes han i Varde til Medlem af Folketinget, hvor han havde Sæde til 1864 og atter 1866—69. Derefter var han Kultusminister 1869—70 og fra 1879 til sin Død 1894 kongevalgt Medlem af Landstinget. I en Aarrække var han Direktør for Landbohøj-

skolen og 1870—83 Overpræsident i København. 1875—78 var han Formand for den store Kommission om Arbejderforholdene, og det er almindelig kendt, at han stod i Spidsen for Selvbeskatningsorganisationen, der skulde støtte Forsvars-sagen og rejse Midler til Københavns Befæstning.

Peter Daniel Bruun til Asmildkloster (født 1796, død 1864), der ejede Halvdelen af Voergaard fra 1847 til sin Død 1864, var ligeledes en anset og indflydelsesrig Mand, der gjorde en betydelig Indsats i Datidens politiske Liv. Fra 1838 var han Medlem af den jydsk Stænderforsamling og blev dennes Præsident 1842. Senere valgtes han i Æbeltoftkredsen til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, hvor han øvede en betydelig Indflydelse, især paa Spørgsmaalet om Rigsdagens Sammensætning. Fra 1849 til 1863 havde han Sæde i Landstinget og var en af det nationalliberale Centrums ledende Mænd. Som Formand for Tinget 1849—62 var han højt anset for sin Dygtighed og sin elskværdige Karakter. De samme gode Egenskaber prægede ogsaa hans yngre Broder, Mads Pagh Bruun, der blev hans Efterfølger som Landstingsformand 1862—69.

Fra Konsortiets og Rosenørns Tid kendes ingen synlige Minder ved Voergaard. Aarstallet 1859 findes paa Sydgavlen af Kapellet ved Voer Kirke, og Rosenørn maa altsaa i dette Aar have ladet Murværket reparere.

9. GAARD OG LANDBRUG.

Voergaard var gennem Aarhundreder Vendsyssels bedste Avlsgaard, og der gik over det halve Jylland Ry af dens Korn- og Høavl. Dens fede, lermuldede Marker gav i varme Somre vældige Afgrøder, men i fugtigt Vejr gik Kornet i Leje, og de lavtliggende, flade Strækninger, der paa Grund af Jordbundens Fugtighed var vanskelige at bearbejde om Foraaret, blev ufremkommelige for Høstvognene i det sene Efteraar, hvis Indbjergningen af Kornet trak i Langdrag.

Det var gammel Tradition, at Voergaards Korn blev sent mejet og kom sent i Hus. Naar Luften hen i Oktober blev klar af begyndende Frost, kunde man endnu for faa Aar siden høre gamle Folk sige: »Nu kommer Voergaards Høst.«

Paa de vældige Enge besørgeades Høsletten endnu i P. B. Scavenius's Tid af Folk fra Raabjerg Sogn, Mænd og Kvinder, der i læssevis blev hentede til Gaarden og boede der i Højbjergningstiden. Siden blev Høet, som Skik og Brug var ved andre Herregaarde, bjerget paa Part efter en Slags Licitation, der ofte samlede Hundreder af Husmænd fra nær og fjern.

At Høavlen allerede i det 16. Aarhundrede var betydelig, ses af Synsforretningen 1578, hvor den anslaaes til 1000 Læs, der dog kun regnedes lig 666 $\frac{1}{3}$ Læs i Sydjylland. Om Kornavlens Størrelse paa samme Tid kan vi vanskelig danne os nogen Forestilling paa Grundlag af den Oplysning, at der gennemsnitlig kan »saas og avles« (o: Udsæd) 40 Tdr. Rug, 48 Tdr. Byg og 80 Tdr. Havre; men Gaarden blev sat i Landskyld for 72 Tdr. haardt Korn.

Fra de følgende 200 Aar haves saa godt som ingen Underretninger om Gaardens Drift. Det er troligt, at den efter Ingeborg Skeels Tid har været temmelig forsømt, indtil Reedtz'erne overtog Gaarden. I 1680erne opgives dog Gaardens dyrkede Areal til 223 Tdr. Land, dens Høavl til 900 almindelige Læs, og dens Græsning forslog til 120 Høveder.

I »Danske Atlas« hedder det 1763, at der paa Voergaard holdes Stutteri og Staldstude til Forhandling. Hovedgaardstaksten angives til 96 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk., Mølleskyld 1 Td. 4 Skp. 3 Fdk.

Forpagtningskontrakten mellem Holger Reedtz-Thott og Brødrene Stenild giver enkelte interessante Oplysninger om Forholdene paa Gaarden 1786.

I rede Penge var Udbyttet af Landbruget ikke stort efter vor Tids Maalestok. Herskabet fik kun 1800 Rdl. i Forpagtningsafgift og skulde deraf svare Hovedparten af Skatter samt holde Gaardens Bygninger vedlige. Da alt Arbejde paa Gaarden lige [med Undtagelse af Kreaturerne's Pasning forrettedes af Hovbønderne, uden at Forpagterne derved havde anden Udgift end at yde dem »Bedefoder« til deres Heste, synes Stillingen at have været god nok for Forpagterne.

Der var det forudgaaende Efteraar saaet 69 Tdr. 2 $\frac{1}{2}$ Skp. Vinterrug; men der oplyses intet om Vaarsæden. Man plejede at sælge en Del Korn, der udskibedes over Asaa, Sæby eller Fladstrand.

Besætningens Størrelse er ikke oplyst; men Forpagterne

skulde hvert Aar have 16 Læs godt Bøgetræ til Træbindsler (Klover), naar Kreaturerne blev bundne paa Stald.

Vandstederne, hvor Kreaturerne vandedes, skulde Herskabet holde vedlige med Pumper, men Forpagterne skulde selv skaffe sig Vandtruge.

Om Avlsbygninger er intet oplyst. Herskabet forbeholdt sig vestre Ende af Hestestalden til eget Brug — det Stykke, hvoraf en Mur staar tilbage ved Voldgraven. Desuden undtoges »det Hus, der ligger neden for Vindebroen og bruges til Materialer, Tingstue og Smedie« — øjensynlig det samme Hus, som ligger der endnu og i alt Fald for enkelte Partiers Vedkommende er fra langt ældre Tid end Reedtz'ernes.

Til Tækning skulde Forpagterne hvert Aar levere frit 16 Læs Tag à 60 Kærver og derudover sælge Herskabet, hvad de kunde undvære, for 4 Mark 8 Sk. Læsset.

Det var ikke Forpagterne tilladt at indføre nyt Sædskitte eller andre revolutionerende Fremgangsmaader i Jordbruget. Markjorderne var inddelte i 8 Aars Gøder eller »Indtægter«, hvoraf 6 saaes og 2 ligger i Hvile. I hvert af Stykkerne saaedes efter Gøden 6 Kærver (3: toges aarlige Kornafgrøder i 6 Aar) i Rækkefølgen: Byg, Rug, Byg, Eng-Rug, Havre, Havre.

Endvidere omtales »det paa Engene og i den saakaldte Pultz*) opbrudte Jord« — Arealer, der altsaa for nylig maa være tagne i Brug — hvori maa saas Rug 2 Aar i Træk og Havre i 3, hvorefter Jorden hviler i 3 Aar. Dog tillades det — meget fornuftigt — at saa Byg i Pulsen i Stedet for Rug.

Gødningen udkøres og nedpløjes om Efteraaret. Godsejeren anser det ikke fornødent at blande Gødningen**), og Bønderne kan derfor ikke tilsiges til dette Arbejde; dog skal de iblande gammelt Tag, Fejeskarn og Tørvesmuld, som samles ved Gaarden.

Omkring Gaardens Marker var der Grøfter og Risgærder, hvortil Gærdsel toges af Skovene. Derimod nævnes intet om Diger; men det er tænkeligt, at der til hver Hegnsgrøft hørte et Dige, der dannedes af Grøttefylden. Om Risgærder eller Grøft

*) Det er usikkert, om Navnet betyder et Tuekær, en Sump eller maaske en pulsende (3: dampende) Eng.

**) Det var ellers Skik, at man fyldte store Bunker af Jord, Digetørv, Halm m. m. i Møddingen, hvorefter Hovbønderne skovlede det hele grundigt sammen.

og Dige var det almindeligste Hegn i ældre Tid paa denne Egn kendes ikke.

Forpagterne nød aarlig til Ildebrændsel 60 Bønderlæs Overtørv, som Bønderne skulde skære og hjemkøre til Gaarden tilligemed Brænde af Skoven. (Overtørvene toges af Heder og Moser, i Mangel deraf i Engene, og var store Flager af Lyng- eller Grønsvær, der afskrællede med Krumspade. For de paa-gældende Arealers senere Opdyrkning var denne Afskrælling til umaadelig Skade.)

Herskabet synes at have haft megen Interesse for Gaardens Havebrug og paalægger Forpagterne at levere fornøden Gødning hertil. Ved Borggaarden var to Køkkenhaver og ved Avls- gaarden en Humlehave.

Der nævnes, at »de Enge er plantet, der begynder ved den vestre Ende af Hestestalden« og strækker sig nord for Borg- gaarden mod Vest, hvor Træer og Plantning fortsætter vest om Voldhaven, alt inden for Endels Gærde, og tillige sønden om Borggaarden langs med Pulsen til det saakaldte Puls-Led.

Ved Voergaards Salg 1792 var Hovedgaardstaksten den samme som i 1763, kun var 1 Td. 2 Skp. Hartkorn lagt til Trangeledet, et nyt Sted, der var anlagt paa Gaardens Mark ved Pulsen.

1796 foretoges der af Landmaaler G. Winther en detailleret Beregning over, hvor stort et Areal hver enkelt Hovbonde var pligtig at dyrke og høste¹⁾. En Sammentælling synes at vise, at Gaarden havde ca. 300 Tdr. Land under Plov og 400 Tdr. Ld. Enge at slaa.

Fra 1800 foreligger et Hegnsyn, der viser, at Skellet mellem Voergaards Mark og de 4 Bønder Peder Rasmussen og Hans Jensen, Gaardsholt, Birkeskriver Johs. Hermansen og Søren Nielsen, Dyssevad, andrager 2014 Alen fra Voer Aa til den syd- ligere løbende Bæk.

Af den tidligere omtalte Høstberetning fra 1798, da Sten- ilderne paa Grund af Hoveriets Afløsning paastaar intet at have avlet, fremgaar det, at der almindeligvis paa Voergaards og Rugtveds Markeder avledes 1800—2000 Tdr. Korn »til For- handling i Landet«.

I Slutningen af Reedtz'ernes Tid eller under Stenilderne

¹⁾ Et Kort med disse Parceller maalt 1797, hver mærket med en Hovbondes Navn, hænger endnu paa Voergaard og gengives i Bilag til denne Bog.

var Mergling indført. Det hedder herom hos Professor Begtrup (Agerbrugets Tilstand i Danmark 1810):

»Paa Voergaard føres Mergelen paa Grønjorden om Sommeren. Derefter tages en eller to Kærver Havre, ligesom Jorden findes bekvem, derefter Byg, derpaa to Kærver Rug, og endelig en eller to Gange Havre, saaledes tages 5 a 6 Kærver uden Gødning, hvorpaa Jorden udlægges til Græsning i 5—6 Aar. — Paa samme Gaard er af Kærjord bleven ved Hjælp af Mergel flere Hundrede Tønder Land opdyrket«.

Samme Forfatter har ogsaa set, at Vinterhvede udmærket kan gro paa Voergaards Marker, men dens Dyrkning synes ikke at have været almindelig i Egnen.

Begtrup har sine Oplysninger fra Pastor Abel, Understed (Broder til Godsejer Abel, Dronninglund), der bl. a. skriver følgende:

»Paa Voergaard har man i nybrudt Kærjord, hvor Kreaturerne har været i Fold, efter een Pløjning saaet Vaarhvede og nedharvet samme, og omendskønt Furen har været hel, har Hveden dog givet 6—8 Fold. Saaledes avledes der i Aaret 1805 efter een Pløjning i nybrudt Kærjord, hvor Studene havde ligget i Fold, efter 5 Tdr. Udsæd 40 Tdr. Vaarhvede, som blev solgt i Aalborg for 8 Rdl. Tønden.

Propr. Stenild paastaar, at efter hans Erfaring taaler Vaarhveden en uforraadnet Fure, som een Pløjning i Grønjord giver; endvidere forsikrer han, at Vinterrug lykkedes godt efter Vaarhvede. Hos ham har den første Kærv Rug givet 7—8 Fold og den anden Kærv 5—6 Fold. Men Foderet er ej det bedste«.

Begtrup skriver endvidere:

»Paa Vang, Rødslet og Voergaard haves Hingste af den ægte jyske Race, som ligner den sorte Stutterihingst paa Frederiksborg, men er større og med grovere Hoved. — — — Voergaard og Kjøskegaard tillægger gode Heste til Salg«.

»Den største Staldgaard i Vendsyssel er Voergaard. Her staldes om Vinteren 150—200 Stude. De gaar til København i 4 Hold fra Midten af April til ind i Maj til Slagterne der, som har købt dem paa Gaarden.

Studene er afdelte i forskellige Stalde efter Farver, saaledes haves i een Stald sorte og i en anden brogede Stude«.

I en Landbrugsindberetning 1821 oplyses, at man baade paa Gaarden og enkelte Steder paa Godset brød raa Jord op og merglede; men iøvrigt var der intet Fremskridt i Driftsmaaderne. Hist og her paa Godset, hvor Jorden var bekvem, dyrkedes Hør og Hamp til eget Brug; men disse Kulturplanter synes i den øvrige Del af Egnen ikke at have været almindelige.

En detaljeret Beskrivelse af Voergaards Bygninger*) haves fra 1804, da Sognefoged Anders Christensen, Langholt i Skæve, og en Murer fra samme Sogn som Vurderingsmænd for Landb. alm. Brandforsikring foretog Taksation af Husene. Borggaardens Bygninger er tidligere omtalte. I Avlsgaarden fandtes:

Søndre Hus, Lade med 19 Gulve, $25\frac{3}{4}$ Al. bredt, Grundmur. 200 Rdl. pr. Gulv = 3800 Rdl.

Østre Hus, Lade med 22 Gulve, 22 Al. bredt, Grundmur. 130 Rdl. pr. Gulv = 2860 Rdl.

Søndre og østre Hus (s: i Sydsiden af den egentlige Gaardsplads, men længere mod Øst end den førstnævnte søndre Lade), Studestald; 39 Fag, 11 Al. 9 T. br., Grundmur. 50 Rdl. pr. Fag = 1950 Rdl.

Nordre Hus, Studestald, 72 Fag, $10\frac{3}{4}$ Al. br., Egebindingsværk, muret mellem Stolperne. 40 Rdl. pr. Fag = 2880 Rdl.

Nordre Hus, tilbygget forannævnte mod Vest, Hestestald, Hakkelsehus og Kostald, 40 Fag, $14\frac{1}{2}$ Al. br., Grundmur. 60 Rdl. pr. Fag = 2400 Rdl.

Huset syd for Vindebroen, indrettet til Tingstue, Materialhus og et Kammer samt Smedie i søndre Ende, 16 Fag, $9\frac{1}{4}$ Al. br., Egebindingsværk, muret mellem Stolperne, Loft over 6 Fag, Stengulv i Værelserne, en Jern-Bilæggerovn og 2 Skorstene af brændte Sten. 30 Rdl. pr. Fag = 480 Rdl.

Vandmøllen, sydøst for Gaarden, vender i Syd og Nord, Egebindingsværk, muret mellem Stolperne, 5 Fag, 8 Al. br., Kammer til Møllerkarlen med Vinduer, Døre, Loft og Skorsten. Mølleværket i brugbar Stand, begge Møllestenene 2 Al. brede, den ene 4, den anden 6 Tm. tyk. 160 Rdl.

Ialt for de nævnte Udbygninger 14,530 Rdl., for Borggaarden 13,640 Rdl.; tilsammen for hele Gaarden 28,170 Rdl.

Af Husene uden for Borggaarden er nu kun bevaret søndre Lade og det gamle Hus ved Voldgraven, der efter i Aarhundreder at have været Smedie, Tinghus og meget andet sidst har været benyttet til Hønsehus.

De øvrige Bygninger, der med enkelte Forandringer bevares indtil Avlsgaardens Brand 1908, var af meget forskellig Oprindelse og Alder. Den grundmurede Kvægstald mentes at stamme fra Ingeborg Skeels Tid, og den grundmurede Hestestald var enten opført eller restaureret af Holger Reedtz først i 1700erne. En Del af østre Lade opgives at stamme fra 1710.

De gamle Huse havde en ret anseelig Længde. De sammenbyggede nordre Staldlænger — hvoraf dog Kostalden senere var ombygget — var ca. 330 Al., østre Lade 130 og søndre Ko-

*) Se Grundplanen S. 18.

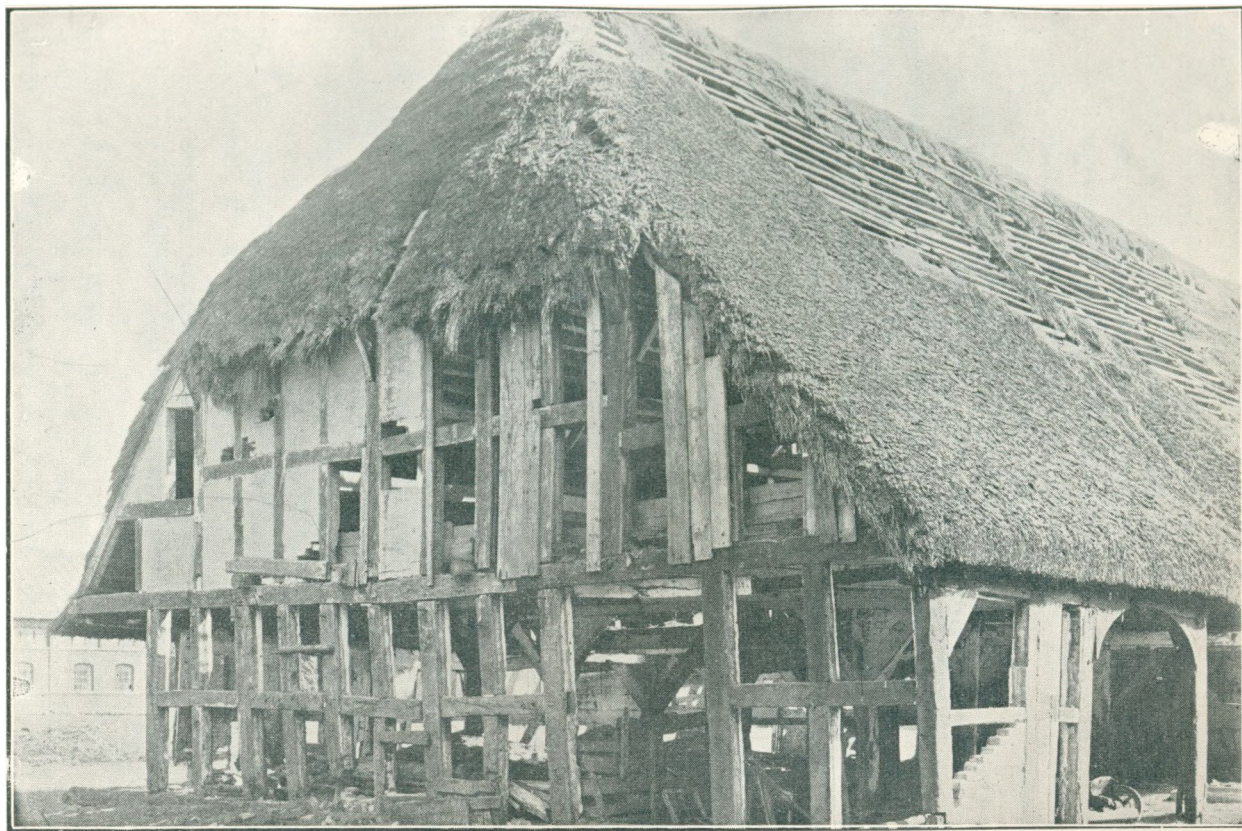

Fig. 45. Roosladen.

stald 90. I Højde og Bredde var den endnu bevarede Lade, »Overladen« sydøst for den nuværende, langt den betydeligste af alle Bygninger. Dens Alder kendes ikke sikkert, men den synes at være ældre end Aarstallet paa Gavlen, 1791, angiver. (Se S. 141.)

En gammel Lade af interessant Tømmerkonstruktion blev i Stenildernes Tid flyttet fra Dronninglund til Voergaard, men Flytningen maa være sket efter Taksationen. Den bar Navnet Roosladen efter en Ladefoged Roos paa Voergaard. Den blev uberørt af Branden 1908, men nedbrødes for at give Plads til de ny Bygninger.

1825 meddeler Brinck-Seidelin i sin Beskrivelse af Hjørring Amt, at Voergaard havde 150 Staldstude og 150 mindre Stude. Staldstudene solgtes nævnte Aar for 4500 Rdl. eller 60 Rdl. Parret. Halvdelen af Studene var Aaret i Forvejen indkøbte til en Gennemsnitspris af 40 Kr. pr. Par, Resten tillagte paa Gaarden. Til Fedningen var brugt 140 Tdr. Havre a 7 Mark (antagelig skønsmæssig, da Havren vel opfodredes utærsket). Naar Foderet, Røgteres og Hyrders Kost og Løn samt 4 % Rente af den Kapital, der sad i Studene, lagdes til Indkøbsprisen, var der tjent 7 Rdl. 55 Sk. paa hver Stud.

Studene var langt den vigtigste Del af Besætningen, idet der iøvrigt kun fandtes 50 Heste, 50 Køer og Kvier og 150 Faar.

Selv om der til Indtægten ved Salg af Stude lægges Indtægten af Gaardens Kornsalg, der maaske androg ca. 2000 Tdr., har det aarlige Udbytte af Gaarden vel kun andraget 4—5000 Rdl., et Beløb, der ikke imponerer Nutidens Landmænd. Men sætter vi Kornet og Studene som Værdimaalere i Stedet for Pengene og omregner Produktionens Værdi i Nutidspriser, kommer vi til at regne med større Tal.

Endnu 1840 var Studeriet en vigtig Indtægtskilde, og Ejeren, J. F. Schultz, bortforpagtede som foran nævnt Retten til at holde 162 Stude paa Gaarden.

Men efter at Konsortiet havde købt Voergaard, blev Mejeri-bruget det vigtigste.

En Fortegnelse over Inventar og Besætning 1845 oplyser, at der holdtes 220 Mejerikøer, men der nævnes intet om Ungkreaturer eller Stude. Derimod er opført 2 Køreheste, 2 Rideheste og 33 Arbejdsheste.

Blandt Inventaret i Jernkammeret findes 40 Rapsknive og 14 Høleer.

Gaarden var velforsynet med jernbeslaaede Vogne, og Svingplove havde forlængst afløst Hjulplove. Der fandtes 10 Tolvbuls Harver, formodentlig Træharver, 1 skotsk Harve, 2 Knivharver, 1 Skuffelplov og 1 Kartoffelplov. Af de 16 Sæt Arbejdsseletøj var de 7 Bringtøj. De eneste Maskiner paa Gaarden var en ny og en gammel Rensemaskine. Blandt den ikke meget righoldige Samling af Haandredskaber i »Tøjkammeret« fandtes 7 jernbeslaaede Skovle, formentlig Træskovle med Jern paa forreste Kant af Bladet, derimod var Grebene af Jern.

Smedien var jævn godt forsynet med Værktøj af de sædvanlige gammeldags Former, der har holdt sig uforandrede gennem Aarhundreder. Foruden 6 Snit med Tappe af de hjemmelavede Typer fandtes et nyere »Klupsnit«.

Ved Gaardens Bygninger var der ogsaa 1845 sket den Forandring, at man i Anledning af Overgangen til Mejeribruget havde opført en ny Kostald. Da dennes Ruiner ryddedes efter Branden 1908 saas det, at den hvilede paa et ældgammelt Fundament af nedrammede Egepæle.

Mejeribruget var fra 1842 bortforpagtet ligesom Avlsbruget, men den nærmere Ordning mellem begge kendes ikke. Den første Mejeriforpagter var Chr. F. Overbech. Mejeriet indrettedes i vestlige Del af Nordfløjens Kælder, og over Voldgraven førtes en Bro til et Svinehus, hvor Affaldet anvendtes. Forpagteren boede i Østfløjens sydlige Del.

Da Voergaard i 1872 solgtes til P. B. Scavenius, opgjordes dens Areal til 1462 Tdr. L., deraf 845 Tdr. L. Ager, 361 Tdr. L. Eng, 180 Tdr. L. uopdyrket Græsland og Hede, kaldet Pulsen, Resten Plantage, Have, Gaardsplads og Veje. Hartkorn 86 Tdr. 6 Skp. 2 Fdk. 1 Album. Gammelskat 658 Rdl. 33 $\frac{1}{2}$ Sk. Foruden det nævnte Areal var der til Gaarden 2 Tørvemoser paa 16 Tdr. Ld.

Vurderingsforretningen i Anledning af Salget beskriver Gaardens Bygninger, der, med Undtagelse af Kostalden, var de samme som vurderedes 1804. Desuden beskrives følgende Huse af forskellig Alder og Oprindelse:

Kviehuset i Pulsen, $\frac{1}{4}$ Mil syd for Gaarden, Bindingsværk 24 $\times$ 9 Alen.

6 Daglejerhuse i Pulsen, 4 af Bindingsværk, 20 $\times$ 8 Al., 2 af Grundmur, 32 $\times$ 11 Al. Hvert Hus var indrettet til to Familier, de to grundmurede tillige til Lade og Kostald.

Fæstestedet Trangeled, der benytter ca. 15 Tdr. Ld. af Gaardens Ejendom og svarer 10 Rdl. i Landgilde.

Hovedgaardens Bygninger var da forsikrede for 75,778 Rdl., skønt de væsentlig var de samme som i 1804.

Om Marken siger Vurderingsmændene, at den er godt afvandet, idet der med stor Bekostning er anlagt to store Hovedgrøfter eller Kanaler, hvortil de mindre Grøfter føres. Dette maa antagelig være sket i Rosenørns Tid. Derimod var kun en Del af Marken merglet, skønt Mergelen havdes bekvemt og i Overflødighed.

Paa Engene avledes 7—800 Læs Hø, men Synsmændene mener, at Udbyttet kunde forøges betydeligt ved Vanding.

De uopdyrkede 180 Tdr. Ld. i Pulsen afgav Græsning til 50 Kvier og 13 Husmandskøer.

Haven og en ganske smuk Lystskov laa vest for Borggaarden, hvor der ogsaa var anlagt en Plantage paa ca. 35 Tdr. Ld.

Gaardens Besætning var, foruden de nævnte Husmandskøer, 45 Heste, 262 Køer, 5 Tyre og 40 Kvier, ialt vurderet til 24,500 Rdl. Der manglede dog 18 Køer, som skulde anskaffes til Efteraaret, og de 50 Kvier, der græssede i Pulsen, synes ikke medregnede.

I Marken var saaet 94 Tdr. Rug, 94 Tdr. Byg og 188 Tdr. Havre, der med et Udbytte af 11 Fold for Rug og 10 for Byg og Havre vilde give 3854 Tdr. Korn, vurderet til 15,752 Rdl. 5 Mark.

De 280 Køer regnedes at give hver 950 Kander Mælk, i alt 266,000 a 8 Skilling = 22,166 Rdl. 4 Mark.

Den samlede Bruttoindtægt af Gaarden, iberegnet Udbyttet af Tiender, Skove og lidt Fæstegods, ca. 5,600 Rdl., udgjorde 43,534 Rdl. 12 Sk.; Udgiften, hvori medregnedes Kirkernes Vedligeholdelse (300 Rdl.) og Skovfolkenes Løn (ca. 500 Rdl.), ansloges til 29,269 Rdl. 5 Mk. 13 Sk.

Overskudet blev saaledes 14.264 Rdl. 15 Sk., men dertil kom rigtignok det Minus, som Forrentning af den i Gaarden bundne Kapital vilde betyde. Desuden var Bygningernes Vedligeholdelse kun sat til Udgift med 500 Rdl., Inventarets og Besætningens til 1000 Rdl. Vi tør saaledes ikke have nogen Mening om det Spørgsmaal, der i 70erne drøftedes lige saa ivrigt som nu, om Landbruget, specielt Herregaardsbruget, egentlig kunde forrente sig.

Ved Salget var Gaardens Pris som foran nævnt 305,000 Rdl., eller — da den ny Møntordning traadte i Kraft omtrent ved samme Tid -- 610,000 Kr., hvoraf, under Hensyn til Stempelafgiften, regnes 420,000 Kr. for Jord og Bygninger, 50,000 Kr. for Besætning og Løsøre og 140,000 Kr. for Tienderne.

Arealet regnedes ved Vurdering til Ejendomsskyld i Scavenius's sidste Aar til 1507 Tdr. Land, deraf Mark 1072, Eng 314, Have og Gaardsplads 23, Vande 18, Skov og Plantage 54; Resten er Veje, Tørvemose m. m.

Fremgangen i Areal fra de ældre Vurderinger har sin Aarsag i, at man i Nutiden har medregnet enkelte Jordstykker, som i tidligere Tider var ubenyttede til Dyrkning og Græsning og heller ikke kunde regnes til Skovene, hvorfor de lodes helt ude af Betragtning.

Voergaards Areal var gennem Aarhundreder det samme og deltes først efter P. B. Scavenius's Død.

10. VOERGAARDS BIRKETING.

I 242 Aar holdtes Birketing ved Voergaard. Birkeretten var givet Karen Krabbe af Frederik den 2. i Aaret 1578, da hun overtog Gaarden ved Mageskifte med Kongen. Den overdroges, som før omtalt, af Brødrene Stenild til Kongen 1802, og Birket ophævedes ved kongeligt Reskript 1820.

Vi maa formode, at det lille Tinghus ved Voldgraven i det 16. Aarhundrede var omgivet af en vis Gru og Rettens Haandhævere paa dette Sted ærefrygtindgydende Personer. I Hovedbygningens Kældere paa den anden Side Graven var nemlig Rosedonten og den gyselige Fangeniche med Bøjler og Lænker, og Sagnene havde vel her som andre Steder nok at berette om Tortur og grufulde Henrettelser. Men ingen Historie og ingen Tradition har bevaret den Tids Begivenheder til vore Dage. Vi kender ikke en Gang Navnene paa Dommerne, langt mindre ved vi, hvor deres Tingbøger er blevne af.

Først ved Midten af 1700erne lærer vi Birketinget nærmere at kende af to tykke Protokoller, der tilfældigt er blevne bevarede blandt gamle Papirer paa Sæbygaards Loft. De maa være komne dertil lidt før 1800, da Byfogden i Sæby, som det var

sket flere Gange før, en Tid var Birkedommer baade ved Sæbygaard og paa Voergaard. Nu er de gamle Tingbøger i Landsarkivet i Viborg.

Paa den Tid var Birkeretten allerede en gammel Institution, og den havde ikke længere Evne til at slaa sine Omgivelser med Angst for den strenge Domsmagt. Man var yderst sjældent udsat for at idømmes virkelig Straf. Lovene var blevne mildere end forhen, og Befolkningen levede fredeligt og roligt. Tilmed var Tidens almindelige Karaktertræk en sær underdanig Sløvhed. Ingen foretog sig andet, end hvad Skik og Brug var, og hvad der behagede Autoriteterne. Paa den Maade var Domstolene i Grunden overflødige, og dersom Kancelliet ikke havde fundet paa at udsende en Mængde Forordninger og Reskripter, hvis Forstaaelse gav Hovedbrud, og hvis Læsning og Indførsel i Retsprotokollen jævnlig skaffede Dommere og Skrivere et Par Timers Arbejde, vilde det i Længden have været vanskeligt for en Institution som Voergaards Birkeret at holde sig vaagen.

Hver Lørdag*) mødte Dommer, Skriver og et Par Retsvidner i Lokalet ved Siden af Smedien, og naar man havde set lidt paa hinanden og maaske af og til kigget ud ad Døren og hen ad Vejen for at opdage, om nogen skulde have Ærinde til Tinghuset, blev der skrevet omtrent saaledes i Protokollen:

»Aar 17 . . d. . . , blev Voergaards Birketings Ret sat og holden af mig Birkedommer Simon Meyer og Skriver Peder Mørch i Overværelse af de tvende Retsvidner . . . ; men da der efter trende Paaraab ingen meldte sig, som havde noget at forebringe Retten, blev denne atter hævet.«

Selv om der ingen kom til Tinget, kunde der dog lejlighedsvis blive skrevet nogle Sider i den store Bog. Der foregik nemlig, som ovenfor nævnt, Tinglæsning af kgl. Forordninger og Reskripter, forskellige Slags Bekendtgørelser, Skøder, Kontrakter, Skifteforretninger o. s. v., og der fremlagdes og oplæstes Synsforretninger over Veje, Broer og Hegn, samt de udførlige Syn og Vurderinger, der foretoges over Fæstegaardenes Bygninger og Inventar i Anledning af Dødsfald eller Indflytning af en ny Fæster. Alt sammen kom det i Tingprotokollerne, og derved har disse faaet en vis kulturhistorisk Interesse.

De faa Forseelser, der paataltes ved Tinget, gav stundom

*) Tingdagen var tidligere Fredag.

Anledning til Idømmelse af Pengebøder, men selv de i Stenildernes Tid saa almindelige Skovtyverier, Forsømmelser ved Hoveriarbejdet o. s. v. forekommer sjældent i de to Protokoller*) fra Reedtz'ernes Tid, antagelig af den Grund, at Familien Reedtz, der var meget human over for Bønderne, ønskede den Slags Forseelser ordnede i Mindelighed. Ifølge Datidens Retsordning kunde man ogsaa faa Folk idømt Bøder for »begangen Lejermaal«; men det er næppe troligt, at mange af den Slags Sager kom for Tinget; dog ses en Præst i Albæk at have rejst Sag mod sine Tjenestefolk, vel sagtens for at faa Lejermaalsbøderne, der tilfaldt Herskabet.

Aar 1758 hændte det, at en lille 10 Aars Pige, Datter af en Mand i Søraa, satte Ild paa Lyngsaagaard, hvor hun tjente. I denne taabelige Gerning saa Birkeretten for en Gangs Skyld en virkelig Forbrydelse, og Dommeren resolverede, at Barnet skulde hensættes til Opdragelse i Viborg Tugthus indtil dets fyldte 16. Aar.

Den største Retssag i sidste Halvdel af 1700erne drejede sig om Bøndernes Brændevinsbrænding. Anledningen var selvfølgelig Regeringens Bestræbelser for at komme Smugbrændingen til Livs. Den 24. Novbr. 1783 indstævnedes 65 Bønder, Dagen efter 67. Alle tilstod straks — der kunde iøvrigt i de Tider heller ikke være Tvivl om, at alle Bønder brændte Brændevin — og Bøderne faldt tæt. Mindste Bøde var 30 Rdl.; de, der foruden Brænding tillige var skyldige i Salg af Brændevin skulde betale 50 Rdl. og enkelte, der drev Brænderi sammen med Møllerivirksomhed, fik 60 Rdl. i Bøde. Desuden blev Brændevinsredskaberne konfiskerede, og hver af de skyldige skulde yderligere erlægge 3 Mark i Sagsomkostninger.

Sammenligner man denne Beretning med de kendte Fortællinger om Toldbetjentenes hidsige Jagt paa Brændevinstøjer og Bøndernes utrolige Opfindsomhed for at narre Øvrigheden i disse Sager, virker det unægtelig forbavsende, at 132 Bønder i to Dage møder og bekender for Birkedommeren uden noget som helst Forsøg paa at skjule eller benægte Forseelsen. Om nogen af dem har betalt de store Bøder er ikke oplyst; men vi maa formode, at Flertallet var ganske ude af Stand dertil, og Herskabet har selvfølgelig ikke villet jage Bønderne fra Fæstegaardene for den Sags Skyld.

*) Et Uddrag af Tingbøgerne er trykt i „Vends. Folk og Land“ 1917.

Det er oplyst af en samtidig Forfatter,*) at Godsejerne i Vendsyssel var imod Regeringens Forordning angaaende Brændevinsbrændingen, og at en enkelt Besidder af et Storgods ved en Rettergang som den ovenfor skitserede hjalp 200 Bønder til at undgaa Forfølgelse af Toldbetjenten. Komediespillet var muligt derved, at Godsejeren ved sin Forvalter optraadte som Anklager og efter at have faaet de skyldige dømte selv maatte sørge for Bødernes Inkassation. Lov og Ret var sket Fyldest, naar Dommen var indført i Birketingsprotokollen, men Betalingen af Bøderne var en Sag mellem Godsejeren og hans Bønder, og deri kunde ingen anden blande sig.

Vi faar saaledes gennem denne pudsige Brændevinssag et Indblik i det jævne Venskabs- og Tillidsforhold, der har været mellem den adelige Godsejer Holger Reedtz-Thott og hans Fæstebønder. De har øjensynlig efter fælles Aftale arrangeret Forestillingen i Tinghuset og derefter ladet Brændevinsbrænding og alt andet blive ved det tilvante.

Vi maa ogsaa, naar alle Forhold tages i Betragtning, indrømme, at Godsejerne har handlet klogt ved at tage Parti for Bønderne overfor den hensynsløse Forfølgelse, der iværksattes af Toldvæsenet efter Regeringens Ordre. Det var i Virkeligheden en blodig Uret at ruinere Landbefolkningen med Bøder for Brændevinsbrænding i en Tidsalder, hvor det var almindelig Tro, at Brændevin var et vigtigt Næringsmiddel og en uundværlig Medicin i ethvert Hjem. Regeringens haardhændede Fremfærd skabte Forvirring og Utryghed og gjorde i mange Tilfælde ondt værre.

I Holger Reedtz-Thotts Tid vilde man sandsynligvis ikke have besværet Birkeretten med Sager som de følgende, der drejede sig om Befolkningens Overtro.

1797 rejstes der Tiltale mod Fæstebonden Jørgen Nielsen**) fra Nørkær i Agersted, der drev en vidtløftig Praksis som klog Mand og havde behandlet et stort Antal Patienter med Læsen, Signen og Sympatikure; bl. a. havde han ladet Niels Rasmussen og Hustru fra Donsted klæde sig nøgne og krybe igennem et Rønnetræ »eller en indrettet Figur deraf«. Desuden havde han anstiftet adskillig Spektakel og Ufred i Egnen ved at indbilde

*) Se Vends. Aarb. 1918 S. 249 og 259. — I „Vends. Folk og Land“ 1908 har ogsaa Anton Jakobsen hævdet den Opfattelse, at Godsejerne hjalp Bønderne til at undgaa Forfølgelse af Toldbetjentene.

**) Se „Vendsyssel Folk og Land“ 1912.

de Folk, der søgte ham, at navngivne Personer af deres Bekendtskabskreds, selvfølgelig oftest Kvinder, havde forgjort dem.

Det vides fra gamle Menneskers Fortællinger, at den Slags Kunster endnu op imod vor Tid var meget almindelige i Egnen og sagtens havde været praktiserede gennem Aarhundreder, uden at nogen hverken tvivlede paa dem eller tog Forargelse deraf. Men Jørgen Nielsen eller Jørgen Kjær, som han kaldtes i daglig Tale, havde Ry for at kunne læse Fanden til sig og fra sig og øvede ifølge den Tradition, der har holdt sig op mod vor Tid, en ualmindelig Indflydelse i Egnen.

Sognepræsten Jens Jacob Asmussen i Albæk, der overalt, hvor et eller andet vakte hans Mishag, fo'r frem med Iver og Hensynsløshed, prøvede paa at sætte Jørgen Nielsen i Rette; men da Manden var trodsig, klagede Præsten til Amtmanden, der beordrede Birkedommer Brorson til at holde Forhør i Sagen. Forhøret holdtes i Albæk Præstegaard; men Jørgen Nielsen var fremdeles trodsig og udeblev.

Det synes, som om Birkeretten har ment, at den kloge Mand skulde tiltales og dømmes efter den gamle Hekseparagraf i Danske Lov 6. Bog 1. Kap. 9.—10.—12. Art.; men Amtmand Lybecker vilde dog ikke have disse Bestemmelser bragt i Anvendelse »i vore oplyste Tider« og saa helst, at Jørgen Niensens Sag kunde ordnes uden at gøre Opsigt, f. Eks. ved at han bekendte sin Synd for Præsten og absolveredes af denne. Paa Grund af Mandens Stædighed var det dog umuligt at undgaa Rettergang, og Forvalter Hans Knustrup, Stenildernes Administrator og senere Birkedommer, blev af Amtmanden beordret til at rejse Anklage ved Birketinget.

Af Knustrups Anklageskrift fremgaar det, at Jørgen Nielsen i høj Grad havde udnyttet Befolkningens Overtro og ladet sig betale jævnt godt for sine Kunster. Forvalteren finder ham derfor fuldt ud strafværdig efter Hekseparagraffen; men da han ikke er perfekt i Kunsterne og nærmest maa anses for en stor Fuser og Dosmer i Faget, foreslaar Knustrup dog, at man straffer ham efter Bestemmelserne for Kvaksalveri med et Aars Tugthus eller to. Endvidere mener Knustrup, at en Række navngivne Personer, der har søgt hans Raad, bør staa aabenbart Skrifte og desuden straffes med Vand og Brød — andre til Afsky og Eksempel.

Sagens Udfald kendes ikke.

Jørgen Nielsen havde tidligere været Herskabstjener, formentlig under Reedtz'erne, og han synes at have faaet Nørkær i Fæste omtrent paa den Tid, da Holger Reedtz solgte Voergaard til Stenilderne. I Anledning af en Strid om Albæk-Voer Kirkevej oplyses det nemlig, at han 1794 endnu aldrig har villet røre ved det Vejskifte, som hans Formand havde vedligeholdt. Godsforvalter Knustrup tilføjer, at Jørgen Nielsen »næsten i alt efter sine gamle Domestik-Nykker vil raade sig selv.«

Han synes at have været et underligt egensindigt Menneske og evnede ikke at begaa sig ved Landbruget. 1802 blev han ved Højesteretsdom sat fra Fæstet paa Grund af Bygningernes Vanrøgt. Desuden havde han gjort sig skyldig i ulovlig Skovhugst, idet han planløst havde hugget løs i Nørkær Skov og tilegnet sig en Mængde unge Elletræer. Han dømtes senere til at betale til Bygningernes Istandsættelse 83 Rdl. 15 Sk. og for Elletræerne 8 Rdl. 2 Mark.

Man forstaar, at han har været ilde lidt af Godsforvalter Knustrup, og det er ikke underligt, at denne ønsker ham straffet med et Aars Tugthus eller to for Kvaksalveri.

Var Jørgen Nielsen en Fusker i sit Fag, saa synes Jens Clemmensen, der arresteredes ved Birketinget 1802, at have været vel oplært i Heksekunsten, eftersom man ved hans Anholdelse fandt hos ham og fratog ham den berømte Tryllebog: »Julius Cyprianus d. XII & Dr. J. Faustus Dreyfacher Høllen-Schwang«.

Hvem Jens Clemmensen var, og hvorledes han var kommen i Besiddelse af den Tryllebog, der synes at have indeholdt baade danske Cyprianus-Formularer og Stykker af den tyske Faustbog, er ikke opklaret.

Han havde forsøgt sig som klog Mand i Agersted, hvor Jørgen Kjær maaske har maattet indstille Virksomheden. Desuden havde han indbildt Folk, at der laa Guld i en Høj ved Bjelbakken, skjult af en Drage, og han havde søgt at faa 6 Mand til at være sig behjælpelig med at hæve Skatten, idet han indbildte »den godtroende og enfoldige Almue«, at enhver, som skulde følge ham paa dette Tog mod Dragen, maatte betale 30 Sølvpenge a 8 Sk., før Dragen var til at tvinge.

Heller ikke denne Sag, der kendes fra løse Papirer i Sæbygaards Arkiv, har kunnet følges i dens videre Forløb.

Men Overtroen holdt sig i Agersted til hen mod Slutningen af det 19. Aarhundrede, da den sidste store Mirakeldoktor og Heksemester, Rasmus Knar, forhen berømt som Mestertyv, døde i Agersted Bakker og selv arrangerede sin Udgang fra Verden efter Folketroens Forskrifter, idet han lod sætte Gløder under sin Seng.*)

Samme Rasmus Knar havde ogsaa stiftet Bekendtskab med Fangekælderne paa Voergaard, idet den Kommission, som i 1840erne gjorde Ende paa den store vendsysselske Tyvebande, havde Sæde paa Voergaard og fængslede Forbryderne i de berygtede Kældere under Hovedbygningen. Der fortælles, at Rasmus af Skræk for at komme i Rosedonten paa en Gang bekendte 67 Tyverier.

Paa den Tid var Birketinget for længst ophævet, og Kælderne paa Voergaard blev kun taget i Brug af Mangel paa Plads til det mægtige Antal Forbrydere og løse Eksistenser, som Øvrigheden saa sig nødsaget til at fængsle for at faa en Ende paa Uvæsenet. Saa vidt skønnes samlede Kommissionen de værste Benægtere til Voergaard, og Traditionen beretter, at Truslen om en Nats Ophold i selve Rosedonten kunde faa dem alle til at bekende, dog med Undtagelse af en enkelt, Sorte Severin fra Torslev, der sov uanfægtet i Spøgelsehullet og siden omtaltes med Beundring af Egnens Folk.

Et Tingsvidne 1608 nævner Oluf Nielsen i Albækgaard som Dommer ved Voergaards Birketing. 1647 nævnes Christen Christensen, Solholt, som Dommer, og 22. Novbr. 1690 fik Hans Albretsen kgl. Konf. paa sin Beskikkelse til Birkedommer. Han efterfulgtes 1700 (kgl. Konf. 16/8) af Laurids Stensen Turumb (Torum?), der atter 1709 (Konf. 27/4) efterfulgtes af Rasmus Jørgensen i Over Holbæk i Albæk S.

Den ældste bevarede Tingbog begynder 1749, da Simon Jacobsen Meyer var Birkedommer ved Voergaards og Sæbygaards Birker og Byfoged i Sæby. Han har muligvis været Ridefoged paa Sæbygaard og blev Dommer her 1714. Fra 1720 boede han i Knæverhede, senere i Sæby, hvor han blev Byfoged 1730. Til Dommer ved Voergaards Ting antoges han 1727 (kgl. Konf. 5/12).

Om Simon Meyer skriver Amtmand Bille, at han til Trods for Birkernes slette Renommé var den lovkyndigste og bedste

*) Meddelt af Enkefru Caroline Christensen, Try Udflytter.

Om Rasmus Knar se iøvrigt Urban Hansen: Tyvebanden paa jyske Aas.

Birkedommer i Landet 3: Vendsyssel. Meyer fratraadte 1753 og var derefter Auktionsdirektør i Sæby.

Hans Efterfølger ved de to Ting var Gunde Tollesen Meldahl (kgl. Konf. 14. Decbr.), der tillige var Byfoged i Sæby og Herredsfoged i Børglum og Jerslev Herreder. Han døde 30. Jan. 1782, hvorefter Ridefogden paa Voergaard, Peder Langebech, blev Birkedommer (kgl. Konf. 24. Juli). Da Langebech vedblev at være Ridefoged, skulde der i Sager mellem Godsejeren og Fæstebønderne og iøvrigt, naar Herskabet var Part i Sagen, beskikkes Sættedommer. Senere blev Langebech ogsaa Dommer ved Sæbygaards Birk. Han døde 23. Septbr. 1796 og begravedes i Sæby Kirke. Et Legat paa 100 Rdl. til Fordel for Voersaa Skole er oprettet af ham.

Efter Langebech var Byfoged Rasmus Bondesen Brorson, Sæby, Birkedommer til 1802, da Hans Hansen Knustrup (kgl. Konf. 24. Juni 1803) efter Brødrene Stenilds Ønske overdroges Stillingen — imod at Stenilderne gik ind paa en Ordning, der for stedse ophævede Herskabets Indflydelse paa Besættelsen af Dommerembedet. I Kancelliets Skrivelse angaaende den Sag kan man skimte mellem Linierne, at Regeringen vilde ophæve Birket, hvilket, som nævnt, skete 1820, og Knustrup fik derefter tildelt en aarlig Pension.

I Knustrups Tid behandlede et meget stort Antal Sager, dels som Følge af de mange Forandringer, som Landboreformerne førte med sig, dels paa Grund af Knustrups Iver og og Nidkærhed i sit dobbelte Hverv som Dommer og som Varetager af Stenildfamiliens økonomiske Interesser. Sagerne Akter svulmede ogsaa stærkt op, fordi Pastor Asmussen jævnlig tog Parti for Kontraparten i de Sager, der angik Voergaards Herskab, og synes at have hjulpet til med Udarbejdelsen af skriftlige Indlæg. Iøvrigt faar man ved Læsningen af Knustrups Skrivelser det Indtryk, at han havde gode Evner som Prokurator og forstod med megen stilistisk Færdighed at stille Tingene op i den Belysning, der passede ham og Herskabet bedst; men han havde, som saa mange Godtfolk af hans Type, ikke Evnen til at begrænse sig, naar han blev ivrig, og han gjorde alt for meget ud af Sagen blot for at vise, at han havde sin Ret. Af den Grund fristes man ogsaa til at tvivle paa hans Uhildethed som Dommer.

Af Birkeskrivere nævnes Otto Jørgensen Mørch, der

først i 1700erne boede i Voersaakrog. En Slægtning, Peder Mørch, der var Søn af Provst Mørch i Gjerding, har 1749 paa-begyndt den ovennævnte ældste Protokol. Hans Broder, Jens Henrik Mørch, var Ridefoged og døde paa Voergaard 1759. Birkeskriver Peder Mørch afløstes 1758 af Jens Nielsen, denne 1775 af Christen Lyngby, der ogsaa var Skriver ved Sæbygaards Birk og boede i Kærskovholt i Albæk Sogn. Lyngby døde 1777, og i to Aar var Ove Christian Langebech, formentlig en Broder til ovennævnte Dommer Langebech, konstitueret, indtil Johs. Hermansen 1779 overtog Stillingen. Han boede fra 1783 i Dyssevad og var Skriver indtil et Stykke hen i Hans Knustrups Tid. Det synes, som om hans Søn Laurs Johansen ogsaa en kort Tid har været konstitueret; men iøvrigt havde Skriverembedet i Knustrups Tid ingen Betydning, da han helst selv førte Pennen, og han blev da ogsaa til sidst baade Skriver og Dommer, idet Skriverbestillingen helt bortfaldt som særligt Hverv.

11. BØNDERNE UNDER VOERGAARD.

Igennem et Tidsrum af ca. 350 Aar var Hovedparten af Befolkningen i Albæk-Voer og en Del af Skæve Sogn knyttet til Voergaard og dens Ejere. Afhængighedsforholdet begynder med Børglumbispernes Overtagelse af Gaarden omkring 1510 og slutter ved Godsets Udstykning i Midten af forrige Aarhundrede. Hvad der ligger forud for denne Periode ved vi kun meget lidt om. Enkelte mindre Adelsgaarde, Donsted, Dybvad, Kringelhede og maaske nogle flere, der kan være forsvundne før 1500, har vel haft lidt Bøndergods, og Rugtved, der en Gang havde behersket Egnen, maa vel endnu paa Børglumbispernes Tid have været Sæde for en Foged eller Lensmand, til hvem Egnens Bondebefolkning har svaret Afgift.

Forskellige Magelæg, Arveskifter og Arenfeldernes Konkurs ved Svenskekrigenes Slutning bragte nogle Afbrydelser i Bøndernes Fæsteforhold til Voergaard, idet en Del Bøndergods kom under Asdal og Ormholt eller fulgte med Dybvad og Rugtved, da disse en Tid var skilte fra Voergaard; men efterhaanden samledes dog atter det skilte med Undtagelse af Dybvad og

omliggende Gods i Skæve, der efter Arenfeldernes Tid for stedse kom paa fremmede Hænder.

I Skøder, Fæstebreve, Tingbøger o. s. v. er Gaardenes og Fæsternes Navne saa ofte nævnte, at vi i mange Tilfælde kan finde ud af, hvor mange Fæstere der er rykket ind og ud af en bestemt Gaard i Løbet af 2—300 Aar. Ofte kan vi tillige af Landgildens Størrelse slutte os til Gaardens omtrentlige Areal, dens gennemsnitlige aarlige Udsæd o. s. v.; men derudover ved vi saa godt som intet. De Oplysninger, som vor Tids Mennesker gerne vilde have, nemlig hvorledes Befolkningens Livskaar formede sig, hvorledes der saa ud i Hjemmene og hvad man ellers troede og tænkte og stiledede efter — alt dette var Emner, som de skrivekyndige i 16., 17. og 18. Aarhundrede sjældent fandt paa at berøre.

Skal vi slutte ud fra vor Viden om Landets almindelige Kulturtilstand i de nævnte Aarhundreder, maa vi nærmest tro, at Voergaards Bønder har haft det bedst under Ingeborg Skeel og værst under de følgende Ejere. Det er nemlig troligt, at der i Slutningen af 1500erne var jævn Velstand og ordnede Forhold overalt, hvor Godserne blev dygtigt administrerede, og enten Fruen paa Voergaard var ond eller god, har hun været klog nok til at holde sine Bønder vel ved Magt, ligesom hun ogsaa tog sig af Fattigvæsenet og — i nogen Grad — af Ungdommens Oplæring ved Løbedegne, der toges blandt Disciplene i Sæby Skole. At Folkesnakken har lagt hende for Had, har sikkert helt andre Aarsager end en virkelig Nødstilstand blandt Godsets Bønder paa hendes Tid. Vi ved, at Bønderne maa have haft det forfærdeligt under Svenskekrigene og i Slutningen af den forarmede Jørgen Arenfeldts Tid; endogsaa under de velsituerede Ejere i 1700erne var der paa Grund af Tidernes Ugunst stor Elendighed blandt Bønderne; men intet Sagn har bevaret noget Træk fra denne Periode, der iøvrigt alle Vegne i Landet er Bondeundertrykkelsens mørkeste Tid.

Om Tilstanden i Voergaards Birk 1735 har Birkedommer Simon Meyer skrevet en Beretning*) til Stiftamtet. Maaske lider denne Relation af samme Fejl som saa mange andre af den Slags, der indsendtes ifølge Ordre fra Kancelliet og udarbejdedes under Frygt for, at Regeringen pønsede paa nye Skatter og kun vilde vide, om Tilstanden paa Landet var saa

*) Se Vends. Aarbøger 1916.

gunstig, at Bønderne kunde udrede mere end hidtil. I hvert Fald har Dommeren ikke tegnet noget lyst Billede af Forholdene.

Beboerne af det nu om Stunder saa frugtbare Voer Sogn var meget maadeligt stillede, ja for største Delen fattige. De kan ikke føde sig med Korn, men maa aarlig købe meget, og Aarsagen er den, at enten er Jorden for tør og skarp eller ogsaa for vaad og sur, saa der næsten intet kan gro paa den.

Naar Nutidslandmænd læser dette, at Avling er umulig, enten Jorden er høj eller lav, er de vel tilbøjelige til at le; men Sagen har sin uhyggelige Alvor paa Grund af Tidens dybe Uvidenhed og aandelige Sløvhed. Man udsultede de høje Jorder, saa Sandet fæg, og man lod være at grøfte Vandet ud fra de lave Agre, saa at disse baade groede hen med Ukrudt og oversvømmedes i Regnvejr.

Var det daarligt med at bjerge Føden i Voer, saa var det næsten helt umuligt i Albæk, hvis Landsbyer Søraa, Voersaa og Lyngsaa kun havde Bakker og Flyvesand at nære sig af. Beboerne reddede sig ved Salttilvirkning og ved Bødkerhaandværket, idet de tilvirkede Bøgetræs-Fustager til Saltning af Kød og Fisk og solgte disse Fustager til Købstæderne; men Bøndernes Tilstand var saa slet, at de ikke kunde udrede de kongelige Skatter. Voersaaboerne ejede nogle fladbundede Pramme og sejlede ogsaa noget Brændetræ til Aalborg. Gaarden Krogen ved Rugtved var ganske øde og ruineret af Sandflugt. Dens Hartkorn var ellers 4 Td. 7 Skp. 1 Alb.

I Voer Sogn var tre smaa Heder, hvor Beboerne gravede Fladtørv.

Skæve Sogns Tilstand var ligeledes slet, idet Jorden enten var høj og tør eller sid og kold, og der var forlidt Enggræsning.

For alle 3 Sogne gælder det, at Beboerne ikke kan brødføde sig med hjemmeavlet Rug, men maa købe mange Tønder foruden. Byggen males i Gryn og gøres til Malt saa vel som noget Havre, og Resten af Havreavlen, som paa de lave Jorder er den vigtigste, bruges til Hestefoder og Udsæd. Udover de 3 Kornsorter dyrkes saa godt som intet. Enkelte Bønder saar et Fjerdingkar Hamp og et Fjerdingkar Hør. Havebrug er der næsten intet af, og det er sjældent at finde et Æble- eller Pæretæ. Bier findes ikke hos hver 30. Mand.

Forskellige Forandringer i Egnens Naturforhold har utvivl-

somt haft Indflydelse paa Landbrugets Tilstand i det Hundredaar, der ligger forud for nævnte Indberetning. Skovenes Vanrøgt og Forhugning havde efterhaanden givet Vinden mere Magt til at udtørre de forsultede Marker, og Sandflugten hærgede voldsomt i Albæk Sogn, først ved Kysterne, siden længere inde i Landet. I Slutningen af 1500erne synes der at være forsvunden en Del Gaarde i Klitten ved Lyngsaa; men enkelte Forhold, bl. a. Fund af Bøgetræsstubbe i Stranden, tyder paa, at Havet paa denne Tid har skyllet et Areal bort, ligesom der ogsaa en Tid har været en Sø inden for Klitten — maaske paa Grund af Flyvesandets Opdæmning for Vandløbene. Endnu den Dag i Dag er det kendeligt paa Lyngsaa Marker, at de har været overlejrrede af et tykt Lag Flyvesand, der først i de sidste Menneskealdre har kunnet omdannes til brugelig Agerjord.

Om Sandflugtens Hærgen i Lyngsaa og Voersaa hører vi flere Gange Tale i Slutningen af 1700erne. Endelig 1. Juli 1802 kom Klitkommissionen og satte en Stopper for Ødelæggelsen.

Kommissionen begyndte sin Rejse i Dronninglund Sogn, der mærkeligt nok var stærkt medtaget paa Hjallerup-Eggen. Den drog over Glinvad, Hjallerup Bys Sandbakke og Huller, Dalens Mark og Try Hede, derefter til Melholt, Geraa og Asaa og naaede først til Voersaa om Aftenen. Der ses endnu enkelte Steder Marehalm ved Vejkanter o. l. i de nævnte Egne. Dagen efter ordnedes Forholdene i Voersaa og Lyngsaa, hvor store Arealer skulde dækkes med Tang og Fladtørv, et Arbejde, der krævede langvarig Pligtkørsel af Bønderne.

En Gaade er det, at vi i det 16. Aarhundredes Dokumenter flere Gange finder Betegnelsen »Lyngsaa Sogn»,⁷⁹⁾ og at der vest for Lyngsaa findes en »Kirkedal« og »Kirkedalshøje«. Desuden gaar der Sagn om, at en paa dette Sted paabegyndt Kirke skal være flyttet til Albæk. Denne Gaades Løsning var mulig, hvis man kunde finde den gamle Kirketomt; men det paagældende Sted er i gammel Tid saa stærkt overføget med Flyvesand, at en Undersøgelse er vanskelig.

Et andet Forhold, der ogsaa har Betydning for Opklaring af Spørgsmaalet om Markers og Enges Fugtighed eller Tørhed i ældre Tid, er de Hævninger og Sænkninger af Jordbunden, der muligvis kan have fundet Sted, især i Lavsletten omkring Voergaard. Undergrunden bestaar her næsten overalt af det blaa Mergeller (Yoldialer), men i Dybet veksler Lerlagene med

mere eller mindre mægtige Lag af gammelt Havdynd, bestaaende af forraadnede Dyre- og Plantelevninger, Flyvesand og Grus. Ved Boringer i disse Lag findes ofte Gas og — i forholdsvis betydelig Dybde — Saltvand, der ved Voergaard artesisk stiger over Terrænhøjde. Bl. a. af den Aarsag, at der her i Lavninger, som forøvrigt flere Steder i vendsysselske Moser og Enge, kan paavises Levninger af Skovtræer, der nu om Stunder ikke kan gro paa vaad Bund, fristes man til at tro, at de flydende Dyndlag i Dybet har forandret Leje i Tidernes Løb og derved betinget en Udjævning af Overfladen paa et forholdsvis lille Areal, idet Højdedrag langsomt kan have sænket sig, og de dybeste Dales Bund samtidig er blevet presset i Vejret.

Som Følge af Landbrugets slette Tilstand er Bøndernes Kaar sandsynligvis blevne ringere og ringere til omkring Aar 1800, da de efter Hovedgaardens Eksempel begyndte at dyrke nye Arealer op og merge. Det fremgaar af, hvad foran er berettet om Voergaards Drift, at man ved Hjælp af Mergelen i en Aarrække kunde høste jævnt gode Afgrøder, maaske 5—6 Fold, paa de ny opbrudte Kær- og Engjorder, og derved kunde Stillingen væsentlig forbedres for Gaardbrugeren, i alt Fald for et Stykke Tid, naar Kornpriserne var gode. Det er ellers troligt, at man paa de gamle Agre, der liden eller ingen Gødning fik, var vant til at nøjes med et Høstudbytte af 3—4 Fold, og Kornet var endda af tvivlsom Kvalitet, fyldt med svange, misdannede Kærner og al Slags Ukrudtsfrø, især da Rensningen af baade Brødkorn og Sædekorn var meget mangelfuld.

I een Henseende var Voergaards Bønder i 1700erne heldigere stillede end deres Standsfæller paa de fleste andre Godser, idet de havde et velstillet og — saavidt vi skønner — velvilligt Herskab, der hjalp dem, naar det kneb. Af Holger Reedtz-Thotts Kontrakt med Brødrene Stenild 1786 fremgaar det, at Bønderne skulde forsynes med Korn fra Gaarden i Tilfælde af daarlig Høst. Herskabet forbeholder sig Ret til at kræve udleveret til dette Formaal aarlig 70 Tdr. Rug og 60 Tdr. Byg, sundt og godt Korn af sidste Aars Avl, med løst Strøgmaal og et Fjerdingkar paa Tønden til Opmaal — mod at Forpagterne faar Prisen efter Aalborg Kapitelstakst fradraget i Forpagtningsafgiften. Skulde det nævnte Kvantum ikke strække til, skal Forpagterne sælge til Bønderne efter gangbar Pris alt, hvad der kan undværes fra Gaarden. Uden Godtgørelse skal Forpagterne

i Tilfælde af Fodermangel aflevere til Hjælp for Bønderne aarlig 50 Læs Hø og Halm, hvert Læs Hø 32 Lispund og hvert Læs Halm 26 Lpd. Desuden skal de, om de har overflødigt Hø, sælge det til Bønderne for en billig Pris eller stille det til Herskabets Disposition.

Sandsynligvis er et stort Tal af Bønderne, maaske de fleste, i Tidens Løb komne i en betydelig Gæld til Godsejeren, men dette Forhold, der mange Steder førte megen Ulykke med sig, idet Bønderne nærmest blev retsløse og maatte finde sig i forøget Hoveri, synes ikke at have trykket Voergaards Fæstere i mærkbar Grad. Det er vel tænkeligt, at den brave Holger Reedtz-Thott ved Godsets Salg til Stenilderne har slaæet en Streg over alle udestaaende Fordringer — vi finder i hvert Fald intet oplyst om, at noget blev inddrevet, eller at Stenilderne fik den Slags Mellemværender med i Købet.

Faa Aar efter, nemlig i 1797, var Bønderne da ogsaa saa mægtige, at Flertallet vilde købe sig fra Hoveriforpligtelsen og i Stedet betale fra 9 til 15 Rdl. for hver Halvgaard. Desværre kom de derved fra Asken og i Ilden, thi Stenilderne, der kun havde indvilliget i Ordningen under et Tryk fra den mægtige Kommission, var ikke alene uvillige til at hjælpe Fæsterne i daarlige Tider, men benyttede alle Landgilde- og Afgiftsrestancer som Paaskud til at indføre et nyt vilkaarligt og ubegrænset Hoveri, og da Landbrugskrisen omtrent fra Aaret 1818 gjorde det umuligt for de fleste at undgaa at komme i Gæld til Herskabet, sank Bønderne ned i en Afhængighedstilstand, der var mange Gange værre end under Reedtz'erne. For saa vidt var det sikkert med fuld Ret, at Præsten Jens Jacob Asmussen i sin Klage til Regeringen kaldte Stenilderne Bøndernes Undertrykkere og iøvrigt i Skrivelsen synes at have stillet dem op som Modsætninger til Reedtz-Thott, der var Præstens — og vel ogsaa Bøndernes — Ven. Men Præsten oversaa sikkert, at de daarlige Tider ogsaa sved haardt til Godsejerne, og havde Stenilderne ikke været saa dygtige Studefedere og Studeprangere, vilde det ikke have været dem muligt at holde fast ved Godset i en Tid, da hveranden Herregaard kom i Prangerhænder og splittedes ad.

Bønderne maa formodentlig have faaet et meget haardt Knæk under Stenildernes og deres Godsforvalter Hans Knustrups Administration. I hvert Fald var Hoveriet genindført

for et meget stort Antal Fæsteres Vedkommende i deres Efterfølger Schultz's Tid, og det forsvandt først ved Bøndergaardenes Salg i Tiden efter 1845.

Det synes ogsaa at være et Tegn paa Bøndernes økonomisk svage Stilling, at det tog saa lang Tid med Overgangen fra Fæste til Selveje, idet et stort Tal først fik Skøde efter 1850, skønt Priserne paa Gaardene ikke var afskrækkende.⁹⁰⁾

I ældre Tid var Sognene bag jyske Aas en ret afsides Egn, og det lille Bondesamfund under Voergaards Birk er sikkert efterhaanden forsumpet af Mangel paa Tilførsel af nyt Blod og nye Tanker udefra. En uhyggelig Forstokkethed og en grænseløs Overtro bredte sig som en tyk Skimmel over det hele. Vi har foran omtalt Hekseprocesser ved Voergaards Birkeret, og det er overflødigt at skildre den dagligdags Praktiseren i Hjemmene med Anvendelse af Mirakelkure, Sympatiraad, Signen og Manen i Sygdomstilfælde og det vidtløftige Væv af Forskrifter for, hvad der skulde iagttages, gøres og undlades, naar der intet var i Vejen. Aandssløvheden syntes medfødt i de Tider, og Overtroen fulgte Mennesket ved hvert enkelt Skridt fra Vugge til Grav. Pastor Abel i Understed nord for Sæby fortæller 1810 følgende haarrejsende Træk fra Østvendssyssel: »Mister en Mand nu og da en Hest, nedgraver han et levende Føl i Stalden. Dør noget af hans Hornkvæg, nedgraves i Døren til Fæhuset en levende Kalv. Ligeledes bruges at koge en sort Hund levende, hvilket bør ske tavst, og derefter nedgraves den i Fæhuset.«

At Bøndernes Lovlydighed var den bedste, naar undtages ærefulde Eventyr som Skovtyverier og ulovlig Jagt eller den efter Almuens Forestilling nødvendige og hæderlige Brændevinsbrænding, fremgaar af Birketingsprotokollerne. Derimod var Moralen ud fra et gejstligt Synspunkt sikkert angribelig nok, idet der var megen Usædelighed og Drukkenskab. Det var ikke sjældent, at Folk maatte staa »aabenbare Skrifte« i Kirken for den Slags Synder. Saaledes fortæller Voer Kirkebog 1717:

»Madtz Nielsen, en Mand i Baandhagen, for Forargelse med Drik og Fylderie og ont forligelsemaal med hustruen efter Provstens domb aabenbare afløst.«

1759 er Henrich Saurbier, Podemand paa Voergaard, afløst for Lejermaal med Caren Hans Madsens Datter paa Enodden.

1761: »Margrete Lauridsdatter, til Huse hos Morten i Ensted, angav sig at være besvangret ved en fremmed Karl, som kom

til hende om Natten paa Donsted Fællede og voldtog hende, og videre kendte hun ham ej eller vidste, hvo han var.«

1762: »Maren Jensdaatter til Huse hos Jens Jenssøn i Agersted var besøvet af Henrich Saurbier, Podemand paa Voergaard, men han er bortrejst. Hendes Mand er i Rendsborg.«

1806 begravedes fra Vesterskov Kvindens Anna Jensdatters eller Guldsmeds uægte dødfødte Pigebarn, avlet med Ægtemand Anders Christensen i Kalum By, Serridslev Sogn. Fostret var ikke fuldbaaret og var født, før en fra Skæve Sogn hentet Jordermoder kom, men 2—3 Koner af Naboerne var til Stede.

I Margen tilføjer Præsten: »NB! Dette er Quindens 6te Lejermaal.«

De ovennævnte Eksempler, der er tagne hist og her i Kirkebogsoptegnelserne for et Aarhundrede, viser os den gængse Art af Syndere og Synderinder, som nidkære Præster maatte døje med Slægtled efter Slægtled. Vi er ikke i Stand til at afgøre, om deres Antal er blevet større eller mindre gennem Tiderne; men det er klart, at Ungdommens Opdragelse paa Herregaardenes Hovmarker førte megen Letfærdighed med sig, og at Brændevinsbrændingen i Hjemmene maatte ende med almindelig Drikfældighed.

Regeringens Forbud mod Brændevinsbrændingen (Forordn. af 1689 og talrige senere) havde baade gode og daarlige Sider. Saa vidt man kan skønne, følte baade Godsejere og Bønder det som et meget krænkende Indgreb ikke blot i Privatlivets Fred, men ogsaa i et for manges Vedkommende nyttigt og hæderligt Bierhverv. Af Voergaards Tingbøger (se under Voergaards Birketing) fremgaar det, at mange solgte Brændevinen, og at denne Handel havde sine Fordele frem for Salget af Korn i en Tid, da Brændevin ansaas for en vigtig Livsfornødenhed, en Slags koncentreret Essens af Næringsstofferne og tilmed Universalmedicin, er forklarligt af mange Grunde. Korn var nemlig ikke altid lige let afsætteligt, da Markedet var for lille. Det vendsysselske Brødkorn var baade i det 18. og langt op i det 19. Aarhundrede af meget daarlig Kvalitet, fyldt med Hejre, Klinte og Meldrøje, og selv om Nordmændene ikke var kræsne, kunde Afsætningen dog blive vanskelig, naar Kornets Forurening hyppig steg i den Grad, at langt over 50 % var Hejre og til Dels giftigt Ukrudtsfrø. Brændevin var derimod altid sælgelig, og det gjorde ingen Forskel, om den var fremstillet af rent eller urent Korn; man holdt endogsaa for, at »Klitten« var bedre end ren Rug til Brændevinsbrænding.

Tør man tro Aug. Hennings, der 1779 efter Regeringens Ordre undersøgte Næringsforholdene heroppe, var Brændevinsforbudet ubetinget til Skade og kunde heller ikke siges at være nødvendigt af Hensyn til Befolkningens Moral, da Vendelboerne efter hans Skøn var meget ædruelige Folk. Det er dog troligt, at han har ladet sig paavirke af Godsejerne, der dels var ærgerlige over, at de mange Retssager og Bøder haglede ned over Befolkningen, og dels maatte mærke, at mange Bønder kom i Pengeforlegenhed, naar de ikke længere solgte Brændevin. Desuden var Hennings sikkert ikke i Stand til at skønne over Vendelboernes ejendommelige Evne til at holde sig oppe og bevare en vis Ligevægt og Arbejdsevne trods Sult og Drik og Daarligdom. Den kraftige Menneskerace heroppe kunde holde til meget; men selv om Arbejdsevnen var i Behold, og Mændene kunde gaa lige med den daglige Blyhat, var Drikkeriets naturlige Følger kendelige nok i den almindelige Aandssløvhed, der efterhaanden bragte alt — ogsaa Landbruget — til at gaa i Staa og medførte bundløs Fattigdom og Trældom.

I 1779 var det ifølge Aug. Hennings almindeligt i Vendsyssel, at Bøndernes Huse var uden Skorstene, kun med et Hul i Mønningen til Aftræk for Røgen. Endnu saa sent som 1810 berettes i Begtrup: »Agerdyrkningens Tilstand«, at Landsbyernes Huse paa Vendsyssels Østkyst var uden Skorstene, og alt i Frammerset var sort af Sod. Det er et Spørgsmaal, om der i Henseende til Boligkultur og Hjemmenes Udstyr med Bohave og Husholdningsredskaber var sket noget nævneværdigt Fremskridt i Bondelandsbyerne i Løbet af et Tusinde Aar, Hennings kalder Vendsyssel »et forsømt Land.«

Fra Synsforretningerne i Voergaards Tingbøger kender vi temmelig nøje Indretningen af Bøndernes Beboelseshuse. I Henseende til Opførelsesmaaden har de næppe adskilt sig synderligt fra Oldtidens, der vel ogsaa i disse Egne har bestaaet af Stolper med klinede Risfletninger imellem; kun var Tømmerstykkerne bedre sammentappede og Tagkonstruktionen noget forbedret ved Spærrenes Sankning i »Spænd« med Hanebaand imellem. Bredden, der varierede fra 7 til 9 Alen, efter som der var enkelt eller dobbelt »Udskud«, og Højden, der næppe tillod en velvoksen Mand at staa ret under Bjælkerne, kan næppe siges at tyde paa Fremskridt; derimod var Længden forholdsvis betydelig — oftest ca. 25 Alen — og Huset var næsten altid delt

i tre Rum, mens Oldtidshusene kun havde et eller to. Det var i 1700erne almindeligt, at man havde Loft af Fyrrebrædder over Stuerne, men næppe over »Frammerset«, og Vinduer med Glasruder var i Brug, om end de var yderst smaa. I Stedet for det aabne Ildsted i Oldtidens Opholdsrum fandtes nu i Dagligstuen en Ovn af Kakkelpotter, og hos de faa velstillede Bønder fandtes af og til en at de norske Bilæggerovne med Kongernes Valgsprog og Navnetræk eller med mystiske Billed-Relieffer. Bohavet var gennem Aarhundreder de kendte tarvelige Stykker: Langbordet med Bænke, et Par Stole, et Hængeskab, Alkove-sengestederne i Udskuddet, nogle Klædekister og undertiden et enkelt større Skab i Storstuen. Desuden fandtes ofte et nu ukendt Stykke, nemlig Kande-bænken, der synes at have haft sin Plads tæt ved Kakkellovnen og lignede en Reol med Hylder og Rum til Fade, Krukker og Potter. I Frammerset, der paa een Gang var Forstue, Køkken og Bryggers, fandtes en Del dyrt Kobbertøj, især Grubekedler, der vel var anskaffede for Brændevinsbrændingens Skyld*); men ved Madlavningen brugtes oftest de sorte Lergryder, Jydepotterne, der fremstilledes paa samme Maade og væsentligt i de samme Former som Oldtidens Lerkar. Det ses af Synsforretningerne, at Frammerset var Opbevaringssted for Gaardens Jernredskaber, f. Eks. Spader, Økser, Baandknive og Høleer. Antagelig var disse Ting stukne op mellem Lægter og Straatag. Selve Rummet var uden Loft, og Røgen fra Ildstedet trak op under Taget, til den fandt ud gennem Lyrehullet. Fra Frammerset fyredes ind i Dagligstuens Kakkellovn, og Røgen kom tilbage ad Indfyringsaabningen. Paa samme Maade ophededes Bagerovnen, der var opklinet i Udskuddet eller i en lille Udbygning, saaledes at Munden var i en Væg ind til Frammerset.

I Slutningen af 1700erne var der dog sket nogle Forandringer, f. Eks. var enkelte Steder en lille Forstue skilt fra Frammerset, saaledes som det ses af følgende Synsforretning, der beskriver den gængse Type af Beboelseshuse.

1790 foretog Christen Jacobsen af Faurholt, Asdal Gods, og Jens Christensen Dahl af Fæbroen, Ormholt Gods, Syn over et Sted i Lyngsaa, der var overdraget Jens Jacobsen Korre. Stedet havde 3 Skpr. Hartkorn.**)

*) Kobbermølle i Dronninglund S. bar Navn efter et Kobbersmedværksted, der i det 17. Aarh. forfærdigede Brændevinsredskaber (C. Klitgaard).

**) „Korrehuset“ laa ved Nørre Strengsholt. Det blev nedbrudt 1918 af Gaardejer Otto P. Pedersen, S. Dam, der har lagt Jordtilliggendet under sin Gaard.

Rollingen var $20\frac{1}{2}$ Al. lang og $8\frac{3}{4}$ Al. bred i østre Ende, hvor der var Udskud ved begge Sider, men kun $7\frac{1}{2}$ Al. bred ved Vestenden, da Udskuddet manglede paa Sydsiden, saa langt Stuevinduerne strakte sig. Huset var inddelt i »8 Fag med Udskud for hele Nordsiden og for 4 Fag ved Sydsiden fra østre Ende, opbygget af Fuur- og Bøgetømmer, Tækket af Straa, undtagen »l y n g o v s« (Ovs = Tagskæg), alt sammen i slet Stand, af Indretning som følger:

Fra det vesterste: 2 Fag til en Stue med 3 Stk. Vinduer med 27 Glasruder i søndre Side, indsatte i Bly og Fuur Karme, 3 Stkr. Ruder læderede og rent ude; over disse 2de Fag Loft af Fuur Fiel i cassabel Stand og en le m b derpaa til Loftets Opgang; i nordre Side af Stuen et Udskud-Kammer med en gammel Bøge-Dør for med Jernhænger uden Lukkelse; fra denne Stue til Dagligstuen 1 gl. Fuur Dør med Jernhænger, Klinke og Haandtag. Dagligstue 3 Fag, derover Loft af Fuur Fiel (cassabel); i søndre Side af Stuen 4 Vinduer i Karme og Rammer med Glasruder i hver indlagt i Bly og deraf i disse alle 3 Stk. læderet; i nordre Side af Stuen et Alkaab-Sengested med Omhæng omkring af blaat Lærred, ved Siden af et Skab i Væggen med 3 Rummer og 2de Døre for, hængende i Jern-Tridser(?) og med l e d e r l u k k e l s e; endnu var i søndre Side af Stuen et S æ n g e h u u l*) med en Fuur Dør for, hængende i Jern-Tridser med Træ-Lukkelse; fra Dagligstuen til Forstuen en stærk Fuur Dør med Jernhængsler, Klinke og Haandtag. Frammerset 3 Fag, Forstuen et lidet Rum, fraskilt sammen med opsat Skillerum, fra Forstuen sønden ud til Gaarden en heel Fuur Dør med Jern-Hænger og Haspe til Lukkelse; siden var en gammel Fuur Dør med Jern Hænger, Klinke og Haandtag fra Forstuen til Frammerset. Mod østre Ende af Rollingen en T a d s k e**), der og var til Frammerset. I ermeldte Frammers en Kiedelgrue, opsat af Ler og Sten, og en Bagerovn af Leer***); norden ud af Frammerset 2de Fuur og Bøge Halvdøre med Træluukkelse og Hængsler med Kroge af Jern.

Indretningen af Rollingen blev fundet at være i maadelig Stand, men det udvendige, som meldt, i slet Stand, vurderet for 28 Rdl.«

Inventaret i Dagligstuen bestod af et Fuur Bord paa Krydsfod, Bænke, Stole og Hylder samt et Skab, indsat i Væggen, med Laas og Nøgle. Skabet vurderedes til 1 Mk. 8 Sk. Endvidere fandtes en Kakkellovn, opsat af Lergrøder, ialt 29 Stk. a

*) En lille Alkove, indrettet i det fjerde Fag af Udskuddet, der naaede hen for Dagligstuens sydøstre Hjørne. Her var Plads til en Barneseng, ca. $2\frac{1}{2}$ Al. lang og $1\frac{1}{4}$ Al. bred.

**) Udskud paa Husenden.

***) Opklinet over en Form af Tørv, der udbrændtes.

1 Skilling = 1 Mk. 13 Sk. Paa Sengene fandtes Olmerdugs Dynner og Puder samt Blaarlærreds Lagener.

I Frammerset fandtes Husets dyreste Stykke, en lille Kobberkedel (indsat i den ovennævnte Grue) paa 1 Skp. Rum, vurderet for 6 Rdl. Derudover fandtes 1 Jern Ildklemme, 1 Spand af Fuur, 1 Strip, 1 Halm-Sold, 1 Brad-Pande, 1 Jerngryde med Grebe, 1 Temse og 1 lille Ølanker.

I Laden var en Skærkiste uden Kniv, en Høle med Drag og Ringe, en Træskovl og en Trægreb.

Ved Stedet var en Kaalhave, indelukket med Dige, 40 Favne i Omkreds; derudi var 60 Stkr. Piletræer, 1 lidet Kirsebærtræ og 1 Pæretræ.

Om end det nævnte Sted har været et lille Boelssted og tilmed af de fattigste i Egnen, ved vi fra andre Synsforretninger, at Boligforholdene de fleste Steder i Egnen stemmer temmelig nøje overens med den anførte Beskrivelse, hvilket vi iøvrigt ogsaa kan slutte ud fra vort Kendskab til gamle Huse, der har været bevarede op til vor Tid.

De fleste Bønder var nogenledes dygtige i Husflid, men naaede ikke ud over andet end Fremstillingen af de dagligdags Ting, der var nødvendig Brug for, og man havde ikke megen Skønhedssans. Rent undtagelsesvis er Manglebrædter o. lign. mindre Arbejder udskaarne med Dygtighed og Smag. Kvinderne var flittige til Vævning, og man synes at have haft meget solide Tøjer og Klædedragter.

Skønt Bønderne havde meget ringe Opfindsomhed og aldrig fandt paa at forbedre de tarvelige Redskabsformer, der var nedarvede fra Fædrene, viser et enkelt Geni, Urmageren Per Kok fra Lyngsaa,⁸¹⁾ at Evnerne var gode nok, naar først Interessen kunde blive vakt. Per var ingenlunde den eneste duelige Landsbyurmager i sin Tidsalder; men hans Ry overfløj langt de andres. Det naaede endog til København, som han flere Gange gæstede, ikke alene for at vise sin Kunst som Urmager, men ogsaa for at forhandle med Rentekammeret angaaende den foran omtalte Strid om Udstykningen af Lyngsaa Bys Jorder. Hans Ven og Forbundsfælle i Kampen mod Godsejerne var Sognepræsten i Albæk, J. J. Asmussen, der 1815 udtalte ved hans Jordefærd: »Vi begraver i Dag en Mand, hvis Lige næppe findes i Danmark.«

De hjemmelavede Urmagere, Metalstøbere, Møllebyggere

og hvad de ellers var, disse Landsbyernes Tusindkunstnere, som Vendsyssel i ældre Tid havde ikke saa faa af, har i deres efterladte Arbejder givet os smukke Eksempler paa, hvor langt man kan naa ved ihærdig Flid og selvstændig Tænkning, selv om Vejen til egentlig Faglærdom er spærret.

Det er et Dogme, at Bønderne gennem Aarhundreder var undertrykte og levede nærmest som Trælle under Herremændene, og det er sikkert, at de vendsysselske Bønder i alt Fald i den sidste Del af Herremandsperioden omtrent fra de store Svenskekriges Tid og til langt op i 1800erne var meget fattige. Man fristes dog til at tro, at Klasseforskellen mellem Herremænd og Bønder aldrig har været nær saa stor, som vi nu om Stunder er tilbøjelige til at forestille os; i hvert Fald blev den kulturelle Forskel ikke mere mærkbar, end at en Forandring i de ydre Livskaar hurtig kunde udviske den. Dette er egentlig overraskende, især naar vi har for Øje de egenartede Forhold paa det afsides og temmelig isoleret beliggende Voergaards Bøndergods. Situationsbilledet er ejendommeligt. Midt paa den brede Lavslette ligger Gaarden og Kirken i ensom Majestæt og i ærbødig Afstand fra dem de fattige Bondebyer ved Dalstrøgets Udkanter. Naar undtages Kystbyerne og det vestlige Skæve havde man overalt paa Godset daglig Herreborgen for Øje. Den var det faste Centrum i Tilværelsen. Saa man til de andre Sider ud mod Periferien, havde man paa de tre Sider vældige Skove og jyske Aas's Bakker; langt ude mod Øst var Havet. Man kendte tre Kirkesogne, og uden om dem gik en Landegrænse, som sjælden overskredes. Man havde en Landsfader, Herremanden paa Voergaard, en Øvrighed, der residerede i Huset ved østre Voldgrav, og en Sjælesørger, der prædikede i Kirken. Oven over Borgen og Engene og Bondebyen var Himmelen, og uden for Jyske Aas var endnu et Stykke af Danmark; men der var højt til Himmelen og langt til Kongen i København, og hvad kendte Voergaards Bønder til den Herskermagt og den Civilisation, der laa uden for Sognegrænserne! — Det Enevoldsrige, som var Stygge Krumpens Kongstanke, var i mindre Maalestok realiseret efter Reformationen og bestod endnu i Stenildernes og Hans Knustrups Dage.

Vi kan, som foran nævnt, spore Isolationens Virkninger i Befolkningens Overtro og Forstokkethed; men vi mærker ikke, at Bønderne følte sig som Slaver, eller at deres Aandsevner i

og for sig var ringere end de herskende Klassers. Udstykningsstriden i Lyngsaa og den blodige Hævn over Tyvebanden i Skæve er interessante Eksempler paa en Stejlhed og Uafhængighedsfølelse, der synes uforenelig med Trællekaar i de tre forudgaaende Aarhundreder.

12. ADELSGAARDENE UNDER VOERGAARD.

I Dokumenter fra Slutningen af Middelalderen og i »Jydske Tegnelse» fra Frederik den 1.s Tid nævnes forskellige Adelsmænd, boende i Gaardene Rugtved, Donsted og Kringelhede. Endvidere kendes, som foran nævnt (S. 10 og 12), Niels Juel til Egeskov, der sandsynligvis er en af Idskov-Gaardene i Voer Sogn. (Se S. 190.) 1408 nævnes Gaarden Dybvad (S. 8), der ligesom Donsted synes at have tilhørt Rugtveds tidligere Ejere Limbekkerne og antagelig forhen har været befæstet, idet dens Beliggenhed i Bunden af en vandrig Dal tyder paa, at Forsvarshensyn har gjort sig gældende ved Anlægget.

Efter Børglumbispernes Overtagelse af Voergaard synes de ovennævnte gamle Adelsgaarde helt at have mistet deres Selvstændighed. Vi hører næsten intet til dem i Lensperioden 1536--1578, og da de, med Undtagelse af Rugtved, nævnes i Mageskiftedokumenterne 1578, er de Fæstegaarde under Voergaard; dog boer der endnu paa Donsted en adelig Fru Johanne, der, til Forskel fra almindelige Bønder, svarer Hovedparten af Landgilden i Penge.

I en lang Aarrække var de gamle Gaarde knyttede til Voergaard, og deres Skæbne gennem Tiderne hører derfor naturligt sammen med Voergaards Historie.

Rugtved var allerede i 1300erne en stærkt befæstet Borg, og Sagnene beretter, at den ligesom Asdal og flere andre gamle Borge, der i nogen Afstand fra Havet har ligget skjulte ved sejlbare Aaer, har været en Sørøverrede. Naar man har villet henhøre Sagnene om »Knud Søhane» eller »Knud af Borg» til Rugtved, er det dog sandsynligt, at der foreligger en Forveksling med en anden Middelalderborg, enten Tveden i Karup Sogn eller en Borg, der i Følge »Danske Atlas» skal have ligget ved Gaarden S. Knuden i Understed Sogn og været Knud Sø-

hanes Slot. Navnet paa den forsvundne Middelalderborg i Understed kendes ikke; men lidt syd for det Sted, hvor man endnu i 1700erne mente at kunne paavise Voldstedet »med Spor af to Vindebroer«, findes nogle Ejendomme, der bærer Navnet Rugtved, og Rugtved i Understed (Routved) var endnu o. 1650 en ret anselig Gaard under Stenshede i Volstrup Sogn. Forvekslingen mellem de to gamle Borge kan saaledes have haft meget nærliggende Aarsager, og det er maaske usikkert, om det »Rothewick«, der nævnes i en Strandingshistorie fra 1387, da Dronning Margretes Embedsmand paa Slottet tilegner sig en kostbar Ladning flandersk Klæde fra en Danziger-Skude, virkelig er Rugtved i Albæk Sogn. Den hanseatiske Beretning om Strandingen nævner to Kirker, en nær ved Strandingsstedet og en, der laa en Mil derfra. Man har gættet paa*), at den nærmeste Kirke har været den, der i Følge Traditionen skal have ligget i Lyngsaa, og Strandingsstedet maa da være det berygtede Stensnæs ved Kysten mellem Lyngsaa og Voersaa. Den fjernere Kirke kan være Albæk, som ligger en Mil fra Kysten. Mulighederne for en sikker Stedfæstelse af Begivenheden synes saaledes at afhænge af kommende Tidens arkæologiske Undersøgelser, der maaske en Gang kan skaffe Bevis for Lyngsaa-Kirkens Eksistens eller paavise Ruinerne af et Rugtved ved Kysten i Understed Sogn.

I et Dokument fra 1377 nævnes Rugtved for første Gang. Det hedder, at Albert Andersen Ebersteen (Stenbrikke) har Ruchtved Slot i Pant af Dronning Margrete for 400 lybske Mark, »hvilken Ejendom hun arvede efter sin Fader, der havde erhvervet den af sine Fjender for 400 lybske Mark.«

Det oplyses ikke, hvem disse Fjender var; men en Tradition, der bl. a. nævnes af Peder Dyrskøt, vil vide, at Rugtved havde været »de Limbekkers«, og det fremgaar ogsaa af Dronning Margretes Gavebreve til Børglum og Hundslund (se S. 8), at hun havde købt en Del spredt Gods i Østvendssyssel af Henneke og Tymme Limbek, og at i hvert Fald en Del af dette Gods har haft Tilknytning til Rugtved.

Formodentlig har Rugtved Slot tilhørt Claus Limbek, der 1337 nævnes som Grev Gerts Statholder i Nørrejylland og efter 1340 kom til at spille en mærkelig Rolle i Danmarks-historien, idet han synes i en Aarrække at have været Kong Valdemars Ven og blev Rigets Drost, men ved adskillige Lej-

*) Se „Vends. Folk og Land“ 1917, jfr. Jydske Saml. 3, VI, 6.

ligheder holdt med Holstenerne og til sidst blev Oprører og Kongens arge Fjende. Som bekendt indløste Valdemar Atterdag straks efter at have faaet Kongenavn den nordligste Fjerdepart af Nørrejylland for sin Medgift, og Rugtved er sandsynligvis erhvervet samme Tid, da Claus Limbek endnu stod i de holstenske Fjenders Tjeneste — han skal have hyldet Kong Valdemar 1343, da denne indløste Kalø Slot, som var Claus Limbeks Hovedresidens i hans Statsholdertid.

Claus Limbek døde et Par Aar før Valdemar Atterdag, men Sønnerne, af hvilke Henneke fik megen Indflydelse under Dronning Margrete, synes at have arvet en Del af Rugtved Gods, som siden erhvervedes af Dronningen.

Det er almindelig kendt, at Dronning Margrete 1393 skænkede Rugtved til »Biskoppens Bord i Børglum« paa den Betingelse, at Slottet straks skulde nedbrydes og Sten og Træ føres til Børglum for at anvendes ved Domkirkens Bygning. Vi ved intet om, hvornaar eller hvorledes denne Betingelse blev opfyldt; men umuligt er det ikke, at en Del af Materialet kan være ført paa Smaaskuder ned ad Aaen og sejlet bort, uvist hvorhen; i hvert Fald tyder Voldstedets Broklag paa, at Stenene er førte ud efter Aabrinken. I Børglum kan man muligvis i Slutningen af 1300erne have været i Færd med at opføre den Teglstenskirke, der kom til at afløse den pragtfulde, men maaske aldrig helt fuldførte Granitdomkirke, af hvilken der i Nutiden er fundet betydelige Levninger.

Efter 1393 hører vi intet mere om Rugtved Slot; men selve Gaarden blev i Bispernes Besiddelse og fik Betydning som Støttepunkt for det Magtstræb, der i Løbet af 3—4 Menneskealdre lagde det halve Østvendssyssel under Bispestolen og sluttede med Anlægget af Voergaards Befæstning.

Det fremgaar af Arvestriden efter Ingeborg Skeels Død (se S. 127), at Rugtved omkring 1600 har været en forholdsvis ubetydelig Gaard og ringere af Bygning end de tarveligste Hovedgaarde i Vendsyssel, skønt der baade den Gang og senere har hørt et nogenlunde anseligt Bøndergods under den. Formentlig havde Ingeborg Skeel købt Gaarden af Arvingerne efter Hans Eilersen Jude (Stygge), der erhvervede den fra Kronen efter Reformationen og vistnok tidligere var Stygge Krumpens Lensmand eller Bestyrer paa Gaarden. Hans Eilersen var gift med Maren Jørgensdatter (Bildt) fra Donsted.

Man var 1606 i Tvivl om, hvorvidt Rugtved var en Adelsgaard eller ikke, og det er troligt, at dens Storhedstid under Grev Gert og Limbekkerne forlængst var glemt.

I over 500 Aar har det store Voldsted ligget øde, og ingen har kunnet løse den mærkelige Gaade, der stilles os for Øje i det sindrige Anlæg med dobbelte Volde og Grave, hvortil der

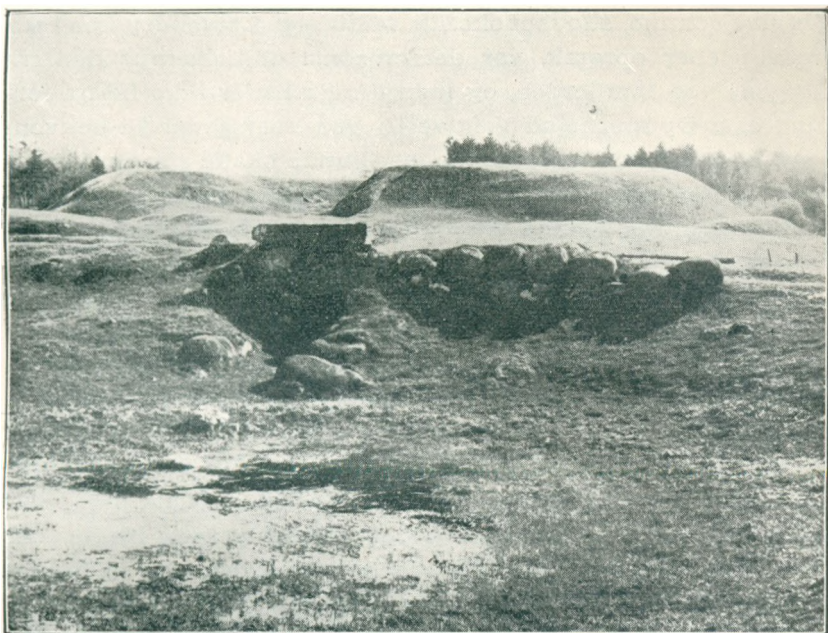

Fig. 46. Voldstedet ved Rugtved.

formodentlig har knyttet sig Dæmninger og Sluseanlæg, saa at Vandet fra Aaen eller den tilstrømmende Bæk kunde stemmes op omkring Borgen. Af hvem er denne stærke Borg opført, og for hvilket Formaals Skyld har man anlagt en Befæstning i en afsides Egn, der i Middelalderen nærmest var en Urskov og vanskeligt tilgængelig for fremmede? — Det synes indlysende, at Rugtveds Bygherre ikke kan være en i Danmarks Historie ukendt Mand, og at Formaålet med Fæstningsanlægget ikke har været uden Tilknytning til Spillet mellem de mægtige om Rigets Skæbne. Tomten viser, at Rugtved Slot har været noget andet og mere end den Sørøverrede, Sagnene taler om; det har været beregnet paa at sikre Indehaverne Herredømmet over en Landstrækning, hvilket jo iøvrigt ogsaa fremgaar af Valdemar

Atterdags Iver for at indløse det og af Dronning Margretes Ønske om at faa det ryddet af Vejen.

Det er tænkeligt, at den brede, sejlbare Voer Aa i Middelalderen har været den vigtigste farbare Vej, der fra Østkysten førte ind i Hertet af Vendsyssel. Landsdelen beherskedes ellers fra Aalborghus og maaske i den tidligere Middelalder fra Kongsgaardene i Børglum og Aggersborg; men hvis Befolkningen i det uvejsomme, skovbevoksede Midt- og Østvendsyssel blev trodsig eller oprørsk, var det omsonst at bekæmpe den fra Borgene ved Limfjorden, og man kunde heller ikke herfra forhindre, at Oprørerne ad Vandvejen ved Voersaa stod i bekvem Forbindelse med Omverdenen og kunde skaffe sig Forbunds-fæller andetsteds i Landet. Af disse Grunde kunde et Befæstningsanlæg ved Voer Aa være ønskeligt for Magthaverne i Landet, og den valgte Plads ved en skarp Bøjning af Aaløbet var ideel, bl. a. ogsaa fordi der fra dette Sted synes at have været en god Forbindelsesvej ind over det dyrkede Land ved Albæk, hvor den gamle Kongevej til Sæby gik gennem Egnen. Limbekkerne havde da ogsaa før Dronning Margretes Tid sikret sig de største Gaarde i Albæk Sogn og ejede Gods i Skæve, Taars, Ugilt o. fl. Sogne i Midten af Vendsyssel. 1355 købte Claus Limbek Ø. Egeskov, muligvis den Gaard, der 1510 ejedes af Niels Juel. Der kan næppe være Tvivl om, at Rugtved Slot er den Nøgle, der har aabnet dem Adgangen til disse afsides Egne – og til Herredømmet over en Befolkning, der efter alt, hvad vi kender til dens Karakter, næppe straks har været villig til at bøje sig for den kullede Greves tysksindede Statholder, hvis Stridskræfter, saa vidt vi forstaar, hovedsagelig har været Holstenere.

Vi ved ikke, om Rugtved før Limbekkernes Tid har eksisteret som Borg eller befæstet Gaard, og den Mulighed tør ikke helt afvises, at oprørske Stormænd eller de fredløse Kongemordere, der under Erik Menveds Regering fik Støtte fra Norge, kan have anlagt en »Sørøverborg« paa dette vanskeligt tilgængelige og af uvejsomme Skove skjulte Sted. De historiske Forhold viser imidlertid, at Rugtved Slot har haft sin politiske og strategiske Betydning under Grev Gert og Claus Limbek, og da sidstnævntes Energi og Foretagsomhed er lige saa vel kendt som hans Snuhed og egennyttige Selvraadighed, ligger det nær at udpege ham som Rugtveds egentlige Bygherre, især naar vi tager i Betragtning, at den Borg, vi nu kender Tomten af, i Følge

sin Størrelse og Anlægsplan maa have tjent betydeligere Formaal end Sørøverhaandteringen. Claus Limbek vides iøvrigt senere under Kong Valdemar at have anlagt en Mængde be-fæstede Borge, bl. a. i Frisland.

En nærmere Undersøgelse af Voldstedet bestyrker Formodningen om, at det stammer fra Tiden lige før 1340. Det ligner paaaldende Resterne af den lollandske Fæstning Ravensborg*), der omkring 1335 anlagdes af Grev Johan, efter at han og Grev Gert havde kvalt Befolkningens Opstand i Blod.

I den inderste (østlige) Del af den smalle Slugt, som fra Vest skærer sig ind i Voldbanken og oprindelig maa have været Borggaard, findes nogle Murrester, der ved en Prøvegravning, som Ejeren lod foretage i Sommeren 1930, viste sig at være Levninger af et firkantet Taarn med en mærkelig aftrappet Sokkel. Samme Sokkel findes paa Ravensborg Slots Porttaarn**), hvis Grundplan nøje ligner Rugtved-Taarnets.

Ved Prøvegravningen gjordes iøvrigt følgende lagttagelser:

Taarnets indvendige Grundflade er ca. 8 Alen i Firkant; dog er Maalet kun skønsmæssigt paa den ene Led, da Østmuren ikke blev afdækket. De udvendige Maal kan ikke sikkert bestemmes uden en fuldstændig Udgravning; men Muren er paa det bedst bevarede Sted 4 $\frac{1}{2}$ Al. tyk.

Murene er opførte paa et Kampestensfundament, hvis Overflade synes at have ligget i den oprindelig Terrænhøjde. Murmaterialer er røde Munkesten, hvis Gennemsnitsmaal er 27 X 13 X 8 a 9 Cm. Massiv Teglstensmur uden iblandet Kampestensfyld, den udvendige Side — med Undtagelse af Sokkelens Trappeskifter — i regelmæssigt Munkeforbandt, meget nøjagtigt muret med temmelig smaa Fuger, der et enkelt Sted syntes at være Rygfuger, men paa Grund af Kalkens Opløsning ikke lod sig sikkert bestemme i den Henseende.

Sokkelen er aftrappet fra Sylden i 8—10 Skifters Højde; hver Trappeafsats en Stens Tykkelse i Højden og af Stenens halve Bredde. Aftrapningen er omhyggelig udført, og Sokkelen synes at have staaet synlig over Jorden. Voldene, der bestaar af løst Sand, maa derfor have været holdt i nogen Afstand fra Murene, maaske afstivede ved en Stolpevæg.

Taarnet var i meget gammel Tid nedbrudt saa nær som muligt til Kampestenssylden. Mod Vest laa der kun et Par Rækker af Sokkelens Trappeskifter over denne, nordvestre Hjørne var helt borte, og kun af Østmuren var et Stykke bevaret i ca. 2 Alens Højde, øjensynlig fordi Kalken havde været saa stærk, at Murstenene ikke lod sig løsne uden at brydes i

*) Se Nationalmuseets Aarsskrift 1929.

**) Anf. Skrift S. 21.

Stumper. Opbrydningen, der her var foretaget fra Indersiden (Stenene synes at være førte ud mod Sydøst, hvor en Rende tværs over Volden peger ned mod Aaen), havde efterladt en ejendommelig skraa Flade, stigende udefter, idet det ene Lag Sten efter det andet var sprængt skraat igennem, inden man havde opgivet Arbejdet. Kalken er dog senere bleven delvis opløst af Jordfugtigheden.

Over Murresterne ligger nu Jord og Grønsvær. Dæklaget, der kun ind mod Volden har synderlig Tykkelse, er oprindelig dannet af Brokker, iblandet Flyvesand fra de nedskredne Voldskrænter.

I Bunden af Taarnet findes paa den sandede Undergrund et Kulturlag, bestaaende af Aske, Trækul, Knogler og Horn af Dyr, Potteskaar, Jerndelev m. v. Dette Lag, der ikke synes at være særlig tykt (ca. et Spadestik), blev dog kun flygtig berørt ved Prøvegravningen.

Forskellige andre Steder end i Taarnet findes Trækul, ildskørnede Sten og andre Brandrester. Det er dog muligt, at det altsammen er Køkkenaffald, hvad den store Mængde iblandede Ben tyder paa.

Vest for Taarnet findes der kun meget faa Murbrokker i Bunden af den Gaardsplads, der paa to Sider afgrænses af Voldene. Det siges dog, at man i Godsejer Ahnfeldts Tid har fjernet store Partier af Kampesten og Brolægning fra Stedet, og det er muligt, at der her har ligget Huse af Træ eller Bindingsværk. Sandsynligvis er det paa denne Plads, man ifølge A. P. Gaardboes Optegnelser i de samme Aar har fundet en Ovn, fyldt med runde Kalksten, og en rund Opmuring, som antoges for en Brønd, skønt Bunden laa flere Alen over Vandstanden i Aaen. Gaardboe taler ogsaa om det Sted, »hvor nu Porttaarnet har staaet«; men om der hermed sigtes til Bygningsrester, der er fjernede i Ahnfeldts Tid, er vi nu ude af Stand til at skaffe Underretning om. Gaardboes Optegnelser stammer fra 1877.

Vi har hermed udtømt, hvad der paa nærværende Tidspunkt vides om Rugtved-Ruinen. Om end den 500aarige Gaade ikke kan siges at være løst, før en fuldstændig Udgravning har klarlagt endnu en Række Enkeltheder, er vi dog naaet saa vidt, at vi kan se Kendsgerningerne bag Folkesagnetes Mystik. Og ligesom den dristige Lykkeridder Claus Limbek ved Rugtved fandt Nøglen til det hemmelighedsfulde, skjulte Land bag Midtendsyssels høje Bakker og vildsomme Skove, kan vi med det gamle Voldsted som Udgangspunkt finde Veje og Stier ind i Hjertet af det middelalderlige Vendsyssel, hvis Historie hidtil har ligget i Mørke. Tilmed kan det siges, at Rugtved-Slottets Historie aabner os et interessant Perspektiv ind i Grev Gerts

og Valdemar Atterdags Tidsalder og her igen lader os skimte Realiteter bag de Fabler og Digte, vi har lært i vor Barndom.

I Vinteren 1930 udgravedes tæt ved Aabrinken nordøst for Voldstedet en gammel Teglovn, fuld af færdigbrændte Munkesten (se Side 109). Største Delen af Ovnens Indhold var gaaet i Smuld ved Vejrligets Indvirkning, og et tykt Lag Jord og Planterødder dækkede det hele. Ovnens Grundflade var ca. $12\frac{1}{2} \times 8\frac{1}{2}$ Alen. I Nordsiden var 4 Indfyringsaabninger, og i Fortsættelse af disse gik 4 forsænkede Render tværs over det solide Gulv af Munkesten, lagte i Ler. Sidemurene, der var bevarede i $1\frac{1}{2}$ —2 Alens Højde, var opførte i Krydsforbandt. Blandt Munkestenene i Ovnen fandtes en Del Skaar af Tagsten, brede Vingesten med svær firkantet Nakke. Skønt Munkestenene i Ovnen ikke var synderlig forskellige fra dem, der findes i Voldstedet, kan Teglværket dog ikke være fra Middelalderen; Krydsforbandtet og Vingestenene tyder snarest paa et Tidspunkt omkring Aar 1600 eller lidt senere.

Muligvis kan Teglværket være anlagt af Ingeborg Skeel, der vides at have solgt Mursten, bl. a. 1598 til Koldinghus, og lettere kan have udskibet Stenene fra Rugtved end transporteret dem over Land fra Voergaards Teglverk. Et Lag Brokker langs Kanten af Aaen viser, at en Del af Rugtved-Ovnens Produkter, baade Mur- og Tagsten, er ført ombord i Fartøjer, der antagelig maa være gaaet ned ad Aaen til dens Udløb ved Voersaa By. Men stedkendte Folk vil vide, at der nord om Rugtved og hen forbi Kringelhede gaar en Stribe af Murstensbrokker over Markerne, og dette Spor af Hovbøndernes skødesløse Kørsel med Stenene peger op efter Albæk Kirke eller maaske til Voergaard. En Tilbygning til Albæk Kirke bærer Aarstallet 1661, og da Herskabet paa Voergaard netop den Gang sad i yderlig Armod og straks efter maatte overlade Gaarden til Kreditorerne, er det tænkeligt, at Ejeren af Rugtved har haft noget at gøre med Tilbygningen til Kirken. Han har dog næppe ejet Tienden eller jus patronatus, der ved Arenfeld'ernes Konkurs hjemfaldt til Kronen, som 1678 solgte baade den og Voer Kirke til Friherre Jens Juel.

Rugtved ejedes paa dette Tidspunkt af Manderup Parsberg, hvis Hustru Ellen Arenfeld havde arvet Gaarden efter sin Fader. Der hørte fra gammel Tid Bøndergods til den; men vi ved intet sikkert om dens Størrelse, før den efter at have skiftet

Ejer adskillige Gange*) vender tilbage til Voergaards Herskab i 1751 (se foran Side 138). Købesummen var 10,000 Rdl., og Godset bestod af følgende Ejendomme og Hartkorn:

Rugtved Hovedgaard	22	Tdr.	7	Skp.	3	Fdk.	0	Alb.
Skovskylde	0	—	1	—	1	—	2	—
Krogen	4	—	7	—	0	—	1	—
23 Gaarde i Voersaa	45	—	4	—	0	—	1 1/3	—
4 Boel —	1	—	6	—	3	—	1	—
28 Gadehuse	0	—	0	—	0	—	0	—
1 Gaard i Holdensgaard	4	—	3	—	1	—	0	—
1 — i —	4	—	5	—	2	—	0	—
1 — i Pilværn	1	—	5	—	2	—	2	—
1 — i —	1	—	5	—	2	—	2	—
1 — i S. Stensholt (Strengsholt)	1	—	2	—	3	—	1	—
1 — i —	1	—	2	—	3	—	1	—
1 — i N. Steensholt	2	—	4	—	2	—	1	—
1 — i V. Dammen	1	—	4	—	2	—	1	—
N. Bjergene	1	—	3	—	1	—	1	—
Lille Porsmose	0	—	0	—	1	—	2	—
1 Gaard i Teglbakken	1	—	0	—	0	—	0	—
1 — i — (nu Lergraven)	1	—	0	—	0	—	0	—
Hovmarken (nu Hovledet)	0	—	0	—	0	—	0	—
I Lyngsaa Skov (nu Nybro)	1	—	1	—	0	—	0	—
— — —	0	—	6	—	2	—	1	—
— — —	0	—	6	—	2	—	1	—
— — —	0	—	3	—	0	—	1	—
— — —	0	—	3	—	0	—	1	—
— — —	1	—	0	—	0	—	1	—
Voersaa Mølle	1	—	2	—	0	—	1	—
— — —	3	—	6	—	0	—	0	—
Lyngsaa Skov (den nordøstre)	5	—	2	—	2	—	0	—
9 Skovhuse	0	—	0	—	0	—	0	—

Ialt . . 113 Td. 0 Skp. 3 Fdk. 1 1/2 Alb.

Landgilden af Bøndergodset beløb sig til ialt 175 Rdl. 1 Mk. 8 Sk. Hovedparten af det synes 1578 at have hørt til Voergaard (se S. 59).

Rugtved forblev under Voergaard til 1819, da den overdroges til Stenildernes Brodersøn Anders Christensen Stenild, død 1854. Dennes Svigersøn, Johan Heinrich Ahnfeldt, ejede Gaarden fra 1847 til sin Død 1886, og i nogle Aar bestyredes den paa hans Enkes Vegne af Sønnen Carl Anton Ahnfeldt. Bøndergodset var da bortsolgt. 1895 overtoges Rugtved af en anden Søn, Stiftamtmand Johan Heinrich Ahnfeldt i Aalborg. Han døde 1905, og Arvingerne solgte da

*) Se „Vends. Folk og Land“ 1917.

Gaarden for 190,000 Kr. til Proprietær A. D o n s, der igen solgte den 1907 for 240,000 Kr. til O. R a s m u s s e n. Arealet var da 710 Tdr. Ld., hvoraf 80 Eng, ca. 100 Skov, 50 Hede.

I Rasmussens Tid er Gaarden blevet udstykket, saa der nu kun er en Hovedparcel tilbage paa ca. 80 Tdr. Land. Af den gamle Avlsgaard er største Delen nedreven, og udstrakte Tomter mellem den nuværende Gaard og det gamle Voldsted tyder paa, at Gaarden i ældre Tid flere Gange er ombygget*) og flyttet længere mod Vest; der synes ogsaa at være Spor af Grave omkring en Del af Tomterne. Hovedbygningen, der med Skoven til Baggrund har en smuk Beliggenhed, er opført af J. H. Ahnfeldt 1855. Den nuværende Ejer er ovennævnte Rasmussens Søn Chr. Rasmussen.

Fra Rugtved Voldsted bugter Voer Aa sig gennem maleriske Skovpartier ned til Fiskerlejet Voersaa ved Aaens Udløb i Kattegat, og Sejlture paa Robaade op ad Aaen til Rugtved er en yndet Adspredelse for de Turister, der om Sommeren gæster Byen.

D y b v a d skiltes omkr. 1660 fra Voergaard ved Arenfeldt-ernes Konkurs. En Del af Voergaards tidligere Bøndergods i Skæve synes at være fulgt med Gaarden; men hvor meget der oprindeligt har været henlagt under den, er uklart. Gaarden ejedes af J e n s J u e l til Voergaard, der 1677 solgte den til Otto S k e e l til Birkelse. Den brugtes sidst i 1600erne af I d e S o p h i e A l b r e t s d a t t e r S k e e l, der havde faaet den og Knudseje til livsvarigt Brug af sin Farbroder Otto Skeel, Stifteren af Stamhuset Birkelse, for den store Kærlighed, hun havde vist mod ham i hans Alderdom. Hun var gift med Christian Reedtz, en Broder til tidligere nævnte Holger Reedtz til Palsgaard og Voergaard. Baade Mand og Hustru har af deres Samtid faaet et slet Skudsmaal. Skovene forhuggedes og vanrøgtedes, og Bønderne behandledes daarligt i deres Tid; til sidst endte Chr. Reedtz, der var meget drikkfældig, i yderlig Armod. Han døde paa Knudseje 21. Marts 1704 og Hustruen i København 30. Maj s. A. Bircherod meddeler, at hendes Lig førtes til Voer Kirke; men noget Monument over hende kendes ikke. Fætterten Ove Ottesen Skeel, der ikke maatte tiltræde Stamhuset Birkelse efter Faderen, fordi han havde vakt dennes Uvilje ved at gifte sig med en tysk Dame, flyttede 1697 til Dybvad, hvor han fortrængte Chr. Reedtz og Familie, men Kongen tvang ham atter

*) 1662 stod i Borggaarden et Bindingsværkshus i 2 og et i 1 Stokværk.

derfra. Da Dybvad og Knudseje ikke var henlagt under Stamhuset, overgik de 1704 til Ove Skeels frie Brug, og han solgte samme Aar Gaardene til Chr. Reedtz's Datter Sophie, der blev gift med Generalmajor Carl Ferd. Stauffenberg, død 1740.*) Han solgte Dybvad og Knudseje 1733, og de skiftede i Løbet af et Aarhundrede adskillige Gange Ejere, indtil Dybvad 1838 købtes for 100,000 Rdl. af cand. jur. Adolf Nicolai Winkel, i hvis Slægt den senere er gaaet i Arv.

I 1700erne havde Dybvad 47 Tdr. Hartkorn, og til Dybvad og Knudseje (14 Tdr. Hartk.) hørte 280 Tdr. Hartkorn Bøndergods. Dybvad har i vor Tid haft et Areal af ca. 1350 Tdr. Ld. med 55 Tdr. Hartkorn.

Donsted, hvis første kendte Ejer var den foran nævnte Jørgen Pedersen (Nielsen?) Bildt (se S. 13), tilhørte 1543 og 1556 Knud Pedersen, der maaske var Broder til Jørgen. Sandsynligvis har de dog begge staaet i Afhængighedsforhold til Voergaard ligesom den tidligere nævnte Fru Johanne, hvis Slægtskab til Donsteds tidligere Ejere ikke kendes. Endnu i 1600erne regnedes Donsted for en Adelsgaard, idet Jørgen Arenfelds Søster Ellen Arenfeld skrev sig til Donsted 1627; men i Slutningen af Arenfeld'ernes Tid (1662) var den beboet af 4 Bønder og var formodentlig udstykket, da der i Slutningen af 1700erne laa 4 Gaarde i Donsted, delte mellem Voergaard og Rugtved. De 4 Gaarde havde tilsammen 19 Tdr. Hartkorn.

En væsentlig Del af Arealet er senere samlet under det nuværende Donsted, en anselig Gaard paa 420 Tdr. Ld., hvoraf 60 Eng og 110 Skov, med ca. 15 Tdr. Hartkorn.

Kringelhede tilhørte 1492 Ove Nielsen og 1505 Maren Nielsdatter samt senere Laurids Friis. Den var i Bispens eller Lensmændenes Tid bleven en almindelig Bondegård under Voergaard og svarede 1578 i Landgilde 8 Tdr. Byg m. m. (se S. 58). Saavel af Landgildens Størrelse som af Opgørelsen over, hvor meget der saaedes i Marken, kan det ses, at Gaarden var meget mindre end Donsted. 1578 mageskiftede Kronen Kringelhede til Fru Karen Krabbe, og 1599 skrev Jørgen Juel sig til den. 1741 kom den under Voergaard, og Peder Reedtz's Svigerfader, Kaptajn Niels Rosenkrantz døde her 1746.

I Stenildernes Tid overdroges Kringelhede til Birkedommer

*) Jfr. C. Klitgaard „Danske Herregaarde ved 1920“ (Birkelse).

Knustrup for dennes og Hustrus Livstid. 1835 gav Schultz Arvefæsteskode paa Gaarden til sin Godsforvalter Mathias Severin Fischer, der synes at have købt Knustrups Enke ud. Som foran nævnt kom Schultz og Fischer kort efter i Proces om Aalegaarden ved Kringelhede. 1844 købte Fischer Kringelhede og Nabogaarden Hejselt for 3700 Rdl., en Sum, der var ringe nok for Hejselt alene, selv om Arvefæsteskodet har gjort Kringelhede værdiløs for Udstykningskonsortiet. Kringelhede havde da 8 Tdr. 6 Skp. Hartkorn, Hejselt, der er opført under to Matr.-Numre, 7 Tdr. 5 Skp. Efter Fischers Død 1845 ejedes Kringelhede af F. Gørtz og derefter af Baron J. E. Adeler, der 1866 solgte den for 56,000 Rdl. til H. P. S. Erhardi, i hvis Slægt den blev til 1915.

I vor Tid er Kringelhedes Hartkorn opgivet til ca. 18 Tdr. og Arealet til 350 Tdr. Ld., hvoraf 20 Eng og 22 Skov.

13. KIRKERNE UNDER VOERGAARD.

Fra Middelalderens Slutning og op til vor Tid har Voer og Albæk Kirker været under Voergaard, om end Afhængighedsforholdet har artet sig noget forskelligt gennem Tiderne og maaske formelt har været afbrudt i et Par korte Perioder, nemlig i Overgangstiden lige efter Reformationen og i nogle faa Aar efter Arenfeld'ernes Konkurs omkring 1660. Det synes da ogsaa at være Voergaards Ejere, der har bekostet Kirkebygningerne og Hovedparten af deres Inventar, saaledes som det hele nu træder os for Øje, om end der i begge Kirkers Murværk findes betydelige Levninger fra den saakaldte romanske Tid, der ligger langt forud for den Periode, hvori vi kender noget til Gaarden og dens Ejere.

Oprindelig har de to Kirker, der trods Sognenes ret betydelige Udstrækning ligger temmelig nær ved hinanden, været ret forskellige i Størrelse og Bygningsmaade; men begge har i Slutningen af Middelalderen gennemgaaet en grundig Ombygning og Udvidelse, der mulig har gjort dem omtrent ens store og af omtrent samme ydre Skikkelse. Vi maa formode, at Børglumbisperne har taget Initiativet til denne Ombygning, skønt vi intet sikkert ved om Ejendomsforholdet til Kirkerne paa deres Tid; men om Udgangspunktet for deres Indflydelse

er Børglum, Rugtved eller Voergaard, kan ikke afgøres, bl. a. fordi vi ikke nøje kan bestemme Tidspunktet for de paagældende Byggearbejder.

Albæk Kirke staar endnu med middelalderligt Murværk, der i Taarnet gaar helt op under Taget. Udvendig har Taarn-gavlene gotiske Blændinger; men i Stedet for de takkede Kamme, der hører til Stilen, findes nu almindelige Trekantgavle med Pinakler, mulig fra Ingeborg Skeels Tid. Et Tværskib mod Nord er dog tilbygget saa sent som 1661, hvis man tør tro det Aarstal, der staar paa Gavlen; i hvert Fald har dets Mure Krydsforbandt og maa derfor være opførte efter Reformationen. Murstenene i Tværskibet ($26 \text{ a } 27 \times 12 \text{ a } 13 \times 7 \text{ a } 8 \text{ Cm.}$) kan mulig stamme fra Teglværket ved Rugtved (se S. 109); men er gennemgaaende lidt kortere end Typen fra Ovnens Indhold ($28 \text{ a } 29 \text{ Cm.}$) og afviger i Tykkelse fra den ældre Type i Ovnsmurene ($8 \text{ a } 9 \text{ Cm.}$). Hensigten med Tilbygningen er ikke helt klar, da Kirken i Forvejen var ret rummelig (Taarnrummet, der er overhængt, synes den Gang at have staaet i Forbindelse med Skibet, men er senere fraskilt). Det er dog muligt, at Herskabet paa Rugtved (se S. 193) har haft Planer om at indrette Familiebegravelse i Tværskibet, men forandret Bestemmelse paa Grund af Bortflytning.

Oprindelig har Albæk Kirke kun bestaaet af Koret og østlige Halvdel af det nuværende Skib. De ældste Indgangsdørs Plads er endnu synlige i Murværket, og det er paafaldende, at Norddørens Bue ses tæt ved det ovennævnte Tværskibs Vestmur, saa at Kirken fra først af kun har strakt sig faa Alen længere mod Vest. Da Murene er lave og Bygningens Bredde ringe, synes den gamle Kirke at have været et endogsaa ualmindeligt fattigt og tarveligt Gudshus, nærmest en Hytte i Sammenligning med de endnu ældre Granitkirker i Nabo-sognene mod Vest. Materialet i Albæk Kirke er Munkesten. To Savsnitsskifter paa Kormuren og et Par smaa rundbuede Vinduer med usædvanlig store indvendige Smige viser os, at Kirkens ældste Parti stammer fra den romanske Tid og tilhører en lille særpræget Gruppe af romanske Teglstenskirker i Vendsyssel, af hvilke dog de fleste har haft en stilfuld Udsmykning med Rundbuer og Lisener. Albæk Kirkes Tarvelighed kan skyldes aandelig og materiel Fattigdom i det afsidesliggende Sogn; men dens knebne Pladsforhold virker forbav-

sende og synes at bestyrke Formodningen om, at der i Middelalderen har ligget en Kirke i Lyngsaa, og at Albæk Sogn den Gang har været meget mindre end nu om Stunder. Opførelses-tiden for de romanske Teglstenskirker i Vendsyssel kendes ikke, men falder mulig sammen med Kirkebygningsperioden under Valdemarerne.

Om Albæk Kirkes Taarn er opført samtidig med den overhvalvede Forlængelse af Skibet, er usikkert. Heller ikke kan det afgøres, om disse Tilbygninger er opførte i den Hensigt at skaffe mere Plads eller om man kun har haft til Formaal at give Kirken et mere anseligt Ydre; men at det sidste Hensyn i mange Tilfælde har været det afgørende ved Opførelsen af senmiddelalderlige Kirketaarne, maa vel anses for givet. Taarnet i Albæk udmærker sig ikke blot ved Gavlenes smukke Blændinger; det har tillige, hvad der er sjældent for Landsbykirke-taarne, en muret Vindeltrappe fra Bunden og helt op til Klokkestokværket. Trappen er indbygget i Vestmuren og dækkes udvendig af en bred Stræbepille i hele dens Højde. Taarnets overhvalvede Underdel er nu fraskilt Kirken, men synes tidligere at have aabnet sig ind til denne og har i Nordsiden en gammel Kirkeportal, der en Gang maa have været benyttet i Stedet for Indgangen gennem Vaabehuset.

Den store og smukke Klokke er ifølge en plattysk Indskrift bekostet af Ingeborg Skeel og støbt af Mathies Benninch 1594. Vi kender Støbemesterens Navn fra andre Arbejder, bl. a. Kanoner; han synes at have haft Værksted i Lübeck.

Prædikestolen har foroven Indskriften: OTTE BANNER IENGEBORG SKIELS LODE MICH BOVGE 1579. Dens fire Fyldinger har Relieffer forestillende Kristi Fødsel, Daab, Korsfæstelse og Opstandelse. Forneden ses Vaabnene Banner, Skeel, Rosenkrantz og Krabbe. Mellem Fyldingerne ses kanellerede Halvsøjler med korinthiske Kapitæler, og Snedkeren maa saaledes have haft Begreb om Tidens Stil eller i hvert Fald have haft et andet Renaissancearbejde til Forbillede. Men Fyldingernes bibelhistoriske Figurer er yderst plumpe og barnlige og synes at vise, at Prædikestolen er udført af en Landsbysnedker eller Husflidsmand uden særlig Uddannelse i Billedskærerfaget. Paa Daabs-Relieffet ses Døberen hælde Vand af en Kande over Kristi Hoved. Opstandelsen er fremstillet symbolsk, idet man ser Kristusskikkelsen staaende paa Laaget af en Stenkiste og holdende en Sejersfane.

Døbefonten og Alterbordet af huggen Granit stammer fra Kirkens ældste Tid. I Fonten ses et Metalbækken med Indskriften K R. K 1531 (eller 1581) samt Vaabenmærkerne Rosenkrantz og Knob. Maaske er Bækkenet skænket til en Kirke af Kirstine Rosenkrantz, Datter af Stygge Rosenkrantz og Maren Lauridsdatter Knob. Hun var født 1564 og blev 1582 gift med Niels Skram til Urup. Hendes Fader ejede bl. a. Lynderupgaard, og da hun 1597 døde i Viborg, blev hun begravet i Lynderup Kirke. Hvorledes Døbefadet er kommen til Albæk, kendes ikke; men det er muligvis i en senere Tid købt andetstedsfra og skænket til Kirken af Præsten Niels Laursen Rhuus († 1693), idet hans og Hustruens, Karen Pedersdatter Hemmets, Forbogstaver findes paa den modsatte Rand.

Over Korbuen er indmuret en Sten med Gravskrift over Præsten Laurids Bjørn Spliid † 1769 og Hustru † 1769. Paa Kirkegaarden Ligsten over Præsten J. Hansen Steinfeldt † 1743.

Ved Hjørnet af Vaabenhuset er opstillet en Gravsten over den kendte Pastor Asmussen*). Indskriften er saalydende:

Her gemmes de jordiske Levninger af Hr. Jens Jacob Asmussen, Sognepræst i 44 Aar for Albeck og Voer Menigheder, død den 25de August 1833 i hans Alders 70de Aar, tillige med hans Hustrue Mathilda Brønlund, død den 18de October 1831, 62 Aar gammel. I 42 Aar levede de tilsammen et lykkeligt Ægteskab. Evigt velsignet være deres Minde.

Voer Kirke har hugne Granitkvadre i Koret, Skibet og underste Parti af Taarnet og maa derfor være ældre end den romanske Del af Teglstenskirken i Albæk. Granitmurene har hist og her bevaret Stykker af en Sokkel med Skraakant, men er iøvrigt omsatte saa mange Gange, at ethvert Spor af den oprindelige Stil er forsvundet.

Den tidligere omtalte Tavle paa Taarnets Vestmur (se S. 81) skal have indeholdt en Beretning om, at Fru Ingeborg Skeel byggede Taarnet og istandsatte Koret Aar 1579; men forskellige Forhold tyder paa, at Taarnet fra først af har lignet Albæk Kirketaarn og er opført samtidig med dette, om end senere Ombygninger ikke har levnet et eneste Skifte af Teglsten i Munkeforbandt. Der har nemlig i Voer ligesom i Albæk været en oprindelig Kirkeportal i Taarnet; Lugerne i Klokkestokværket har Form som gotiske Kirkevinduer, delte ved en Murstenssøjle i Midten; endelig tyder de mærkelige ovale og til Dels

*) Oldgranskeren Jens Jacob Asmussen Woersaa er opkaldt efter ham. Se S. 147.

forvredne Blændinger i Gavlene paa, at Taarnet oprindelig har haft gotiske Prydelser, der ved Ombygningen 1579 er blevne frit efterlignede af en med Stilen ukendt Murmester samtidig med, at Taarnet forsynedes med Trekantgavle og en Slags Pinakler som Albæk-Taarnets. En gentaget Ombygning, dog maaske kun af Sydmuren, under Holger Reedtz-Thott 1788, har yderligere bidraget til at udslette Sporene af det oprindelige.

Det er paafaldende, at der i Taarnet er brugt flere Granitkvadre, end der kunde indvindes ved Nedbrydelse af Skibets Vestgavl. Hvorledes Forholdet er for Korets Vedkommende, kan ikke sikkert ses, da der i Østgavlen er anvendt en Del Teglsten; men der synes ogsaa her at være anvendt flere Kvaersten end der kan have siddet i det oprindelige romanske Kor, der efter Tidens Skik maa have været smallere og lavere end Skibet. Den Ombygning, hvorefter Koret har faaet Skibets Bredde og Højde, synes at være sket i Middelalderen, maaske samtidig med Opførelsen af Taarnet. Korets Hvælving er gotisk saa vel som Korgavlens Blændinger; men de sidste er dog ommurede, antagelig 1579 af Ingeborg Skeel, der ogsaa synes at have indrettet Korets Gravkælder, uvist i hvilken Hensigt.

At forsøge at paavise nogen bestemt Aarsag til en samtidig Udvidelse af begge Sognekirkerne i den senere Middelalder er unødvendigt, da det er almindelig Regel, at Kirkerne paa den Tid forsynes med Taarne, Vaabenhuse og andre Tilbygninger, skønt Folkemængden maaske i mange Sogne var ringere end paa Valdemarstiden. Men det er dog værd at lægge Mærke til, at enkelte Forhold ved Ombygningen af Albæk og Voer Kirker tyder paa Nedlæggelsen af en tredie Kirke, hvis Kampestens-Materiale delvis kan være ført til Voer.

Voer Kirkes Skib er bredere end Taarnet, og paa dettes Nordside er i Forlængelse af Skibets Mur opført et snævert Rum til en Vindeltrappe, der fører op til Rummet over Taarnets hvælvede Underdel og ligeledes til Kirkeloftet. Trappen er af Mursten og maa vel være opført samtidig med Taarnet.

Vaabenhuset har en udpræget middelalderlig Dekoration med aftrappet Gavl og Blændinger. Det er imidlertid opført af smaa Teglsten og bærer Holger Reedtz-Thotts Forbogstaver. Selv om man kan tænke sig, at han har ladet et tidligere Vaabenhus ombygge fra Grunden af og nøje har paaset, at den gamle Stil bevaredes, er det dog ufatteligt, at der ikke er blevet benyttet en Del af de gamle Munkesten.

Om Indgangen til Kirken før 1788 var gennem Portalen i Taarnets Vestmur vides ikke; men det er troligt, at den var her 1579, da Ingeborg Skeels Indskriftstavle blev anbragt over Buen. Har der paa den Tid ved Kirken været et middelalderligt Vaabenhus, maa det vel være taget i Brug til Materialrum eller lignende, og ved Ombygningen under Holger Reedtz kan dets Rester være benyttede til Taarnets Restaurering, inden man har opført det ny Vaabenhus med Indgang til Kirken.

Kapellet ved Sydsiden af Kirken er omtalt foran. Ligeledes er der (S. 81) omtalt nogle mærkelige Spor af en Udbygning, der allerede i Middelalderen maa have staaet paa det nuværende Kapels Plads og mulig har været anvendt til Sakristi eller lignende.

Paa Ingeborg Skeels Tid maa Voer Kirkes Prædikestol have været et saakaldt Lektorium, der var opstillet foran Korbuen og strakte sig over det meste af Kirkens Bredde. Den Prædikestol, hun lod opstille 1604, havde nemlig i Fyldingerne udskaarne Figurer, forestillende Aarets Maaneder, og der maa saaledes oprindeligt have været 12 Fyldinger, af hvilke kun 4 har kunnet faa Plads i en senere opsat Prædikestol af nyere Form.

Altertavlen, der er opsat 1621 af Jørgen Arenfeld og Riborg Lindenow, har et Maleri fra 1777 af E. A. Exner.

Klokken, der i Størrelse og Klang er meget ringere end Albæk Kirkes, bærer Niels Stenilds Navn og er omstøbt Aar 1800.

Formentlig i den Hensigt at gøre Kirken hyggeligere har man for nogle Aar siden forskallet og gibset Bjælkeloftet i Skibet. Rummet er derved blevet yderligere lavloftet og ligner et almindeligt tarveligt Forsamlingslokale. Et mægtigt Maleri, forestillende St. Peders Fiskedræt, er ophængt paa Nordvæggen, men virker alt for dominerende i det lave og smalle Rum, hvori det ogsaa er stillet ugunstigt med Hensyn til Afstand og Belysningsforhold. Billedet er skænket af P. B. Scavenius.

14. SKOVENE UNDER VOERGAARD.

Da P. B. Scavenius i 1872 købte Voergaard, var endnu en anselig Del af de gamle Skove i Behold, om end store Partier af dem var vanrøgtede og væsentlig bestod af Ris og Krat. Arealernes Størrelse fordelte sig omtrent saaledes:

Voergaards Skov og Plantage.....	54	Tdr. Ld.
Agersted Skov.....	61	— —
Donstedkær.....	75	— —
Holbækkær.....	72	— —
Falden Skov.....	12	— —
Holtet.....	34	— —
Lyngsaa Skov.....	56	— —
Skrogsmose og flere Smaaskove.....	36	— —

Ialt.. 400 Tdr. Ld.

Scavenius, der som bekendt gjorde et stort Arbejde for Plantningssagen i Østvendsyssel, begyndte straks efter sin Overtagelse af Voergaard at udvide Skovarealerne ved ny Plantninger. Han ønskede at faa store samlede Arealer og bortsolgte derfor de tre Skove i Agersted, Donsted og Lyngsaa, ialt 192 Tdr. Ld., der ikke laa belejligt for Udvidelser. Derimod samledes Falden, Holtet og Skrogsmose ved store Naaletræsplanter omkring Alfarvad, hvor der anlagdes en Skovfogedbolig. Skovarealerne her voksede derved fra 82 til 345 Td. Land.

I Allerup Bakker, Hellevad Sogn, opkøbte Scavenius en Række Parceller, ialt 263 Tdr. Ld., til en Pris af 15,600 Kr. Købene fandt Sted i Aarene 1874—78. Det var et ejendommelig vildt Landskab med høje Bakker og dybe Dale, væsentlig af samme Formationer som det østligere Parti af Aasen, der dækkes af den gamle Dronninglund Storskov. I ældre Tid var ogsaa Allerup Bakker dækkede af Bøgeskoven, der strakte sig over de høje Partier af Midtvenssyssel gennem den nordlige Del af Hellevad Sogn, Hellum og Skæve (1408 Skøuæ, formodentlig af Skov) og fortsattes langt mod Nord over Hørby, Torslev, Taars og Vrejlev Sogne. Ved Tidernes Vanrøgt og hensynsløs Skovhugst, særlig i det 17. Aarh., var næsten alt blevet forvandlet til øde Hedebakker med dyrkede Pletter imellem; kun hist og her stod paa Bakkeskraaningerne noget forkrøblet Bøgepurl, og i Hellum fandtes endnu paa Aasens Ryg et lille Parti høje Bøge (Skelbøgene), hvis Toppe var synlige over det

halve Vendsyssel. Bakkerne i Allerup var berygtede som et Tilholdssted for mere eller mindre lovlydige Fattigfolk, der boede i elendige Hytter og for en væsentlig Del levede af Tiggeri. Karakteristisk for Tilstanden i dette øde Land, der syntes at ligge helt uden for Øvrighedens Omraade, var Afskaffelsen af lovformeligt Ægteskab, idet Mænd og Kvinder holdt sammen, som de selv fandt for godt, ofte for Livstid, men ogsaa hyppigt for kortere Tid ad Gangen, naar Drikfældighed eller Stridbarhed gjorde Forholdene umulige for den svagere Part. Det var vel sjældent, at disse Fattigfolk gjorde andre Fortræd; men Alder, Sygdom og Drik sendte dem en efter en anden paa Fattiggaarden, og derved blev Allerup Bakker en Byrde for Hellevad-Ørum Kommune.

Scavenius anlagde paa Bakkerne en ny »Vesterskov«, hovedsagelig Granplantage, men hist og her Bøgeskov, opelsket af det gamle Purl, der stod i Stampe, indtil Granerne kom til at give Læ. Ved Plantageanlægene ryddedes Hytterne bort, og Virkningen heraf blev for Kommunen kendelig derved, at Fattiggaarden nogle Aar senere blev overflødig og omdannedes til Alderdomsasyll. Iøvrigt var man her som andre Steder, hvor Scavenius plantede Skov, taknemlig, fordi Plantagen skaffede Arbejde, Brændsel og efterhaanden Hegnspæle og Bygnings-tømmer i de træfattige Egne.

I Vesterskoven, der gennemskæres af N. Sundby—Sæby Landevej, ligger det kendte Højdepunkt »Dannerhøj« med Mindesten fra Frederik den 7.s og Grevinde Danners Besøg paa Stedet. Længere mod Nordvest ligger »Skansebakken«, der paa sin Top har en oval Sænkning, ca. 1½ Td. Ld. i Udstrækning, omgivet af 1—2 Alen høje Jordvolde. Betydningen af denne Indhegning, der synes at stamme fra Oldtiden, har endnu ikke kunnet opklares.

1875 købte Scavenius det ovennævnte Bøgeparti paa Helligum Bakker for 24,450 Kr. En Del af Bøgeskoven er efterhaanden afdreven og erstattet med Naaletræer. Ved Tilkøb af Parceller, der ligeledes beplantedes, voksede Skoven, der fra gammel Tid hedder »Endel Skov«, fra ca. 60 til 105 Tdr. Ld.

Samme Aar købtes Birkmose Skov i Volstrup Sogn af Baronesse Arenfeldt, Sæbygaard, for 10,000 Kr. Arealet, ca. 29 Tdr. Ld., var for største Delen bevokset med Bøgekrat, der senere delvis er afløst af Naaletræer. Den lille Skov, der støder op til

det ovennævnte samlede Skov- og Plantageareal ved Falden og Alfarvad i Albæk Sogn, gennemskæres af et Engdrag og har mange smukke Partier.

Scavenius, der lidenskabeligt elskede Skov, slog sig dog ikke til Ro med de ovennævnte Udvidelser, skønt de omfattede mange Hundrede Tdr. Land. Mod Syd laa Egnens største Skov, Storskoven, der oprindeligt hørte til Dronninglund, men ved Godsets Adsplittelse af Spekulanter i Begyndelsen af 1800erne var kommen i Handelen og havde skiftet Ejer adskillige Gange, indtil den erhvervedes af Max Guldborg, der i en Aarrække boede i Skovridergaarden Lagtveden og synes at have elsket Stedet højt, idet han valgte sit Gravsted i en kedelformet Dal lidt vest for Gaarden. Han døde 1881, og Scavenius købte da Skoven af Arvingerne for 140,000 Kr. Arealet, der siden er afrundet og udvidet lidt ved forskellige mindre Køb og Magelæg, omfattede i Scavenius's senere Aar 1187 Tdr. Ld.

Ved betydelige Nyplantninger og ved rationel Drift af de gamle Skovarealer gavnede Scavenius baade Skoven og Egnens Beboere, der ved de aarlige store Skovauktioner erhvervede sig billigt Bygningstømmer. I Guldborgs Tid var de fleste aabne Pladser i Bøgeskoven beplantede med Graner — de ældste fra 1848 fandtes ved »Pumphullerne« øster i Skoven og havde allerede naaet en betydelig Højde, da Scavenius købte Skoven. Formodentlig findes her den tidligste Naaletræsplantage af nogen Betydning i Egnen.

En Beskrivelse af Storskoven ligger uden for vor Opgave, især da Skoven efter Scavenius's Død er solgt fra Voergaard. Det er kendt, at den indeholder de højeste Bakker i Vendsyssel, og fra Knaghøj (432 Fod) har man en Udsigt, hvis Radius i klart Vejr er over en halv Snes Mil. Den bratte Vekslen mellem høje Bakker og dybe Dale, der gentager sig ustandseligt, hvor man færdes, baade i selve Skoven og i dens nærmeste Omegn, hvor dyrket Land og Lyng, Bøgepurl og Gyvel veksler med grønne Lavninger, giver Storskoven paa jydsk Aas sin egen vilde, romantiske Skønhed, der hvert Aar drager Tusinder af Turister til sig.

I Scavenius's Tid holdtes aarlige Husflidsudstillinger paa den smukke Festplads i Nærheden af Knaghøj. Han var selv Formand for Albæk-Voer Husflidsforening og deltog med Liv og Lyst i disse Folkefester, der i de senere Aar paa Grund af Stedets Skønhed samlede et Mylder af Mennesker.

Som foran nævnt købte Scavenius Voergaard med ca. 400 Tdr. Ld. Skov. I hans Ejertid udvidedes Arealet til at omfatte 2059 Tdr. Land.

Utvivlsomt dreves han til denne omfattende Virksomhed som Skovsamler og Plantningsmand af en idealistisk Kærlighed til Sagen. De store Kapitaler, han efterhaanden fik bundne i de ny Skove, kastede ikke stort af sig i hans Levetid; men hans uegennyttige Virksomhed har her skabt store Værdier, der hovedsagelig er kommen Egnens Befolkning til Gode.

15. VOERGAARD UNDER P. B. SCAVENIUS. 1873—1914.

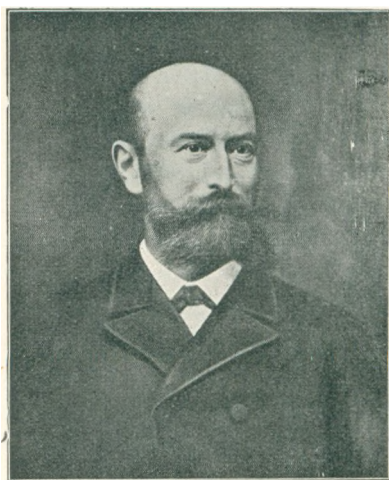

Fig. 47. Peder Brønnum Scavenius.

Peder Brønnum Scavenius var født paa Gjorslev 30. Juli 1845. Efter Tidens Skik fik han som andre Godsejersønner akademisk Uddannelse, inden han kom til Landvæsenet, og blev juridisk Kandidat; men de faa skriftlige Arbejder, han har efterladt sig, bl. a. den foran citerede Afhandling om Voergaard (se S. 87), vidner om, at det især var kunsthistoriske og arkæologiske Interesser, der optog ham i hans yngre Aar. Efter en kort Tid at have ejet Pedersgaard i Sydsjælland købte han, 27 Aar gammel, Voergaard 1872 og overtog den næste Foraar.

Det synes, som om den egenartede Romantik, der knyttede

sig til det gamle Herresæde og dets monumentale Hovedbygning, har haft en særlig Tillokkelse for den unge Scavenius og maaske været Aarsag til, at han valgte den noget afsides liggende Gaard frem for andre Herresæder, der blev tilbudt ham. Før han købte Voergaard havde han set paa den gamle Middelalderborg Spøttrup i Salling, men foruden interessante Fortidsbygninger ønskede han ogsaa Skov, og det blev afgørende for Valget, at der ved Voergaard fulgte 400 Tdr. Ld. Skov med i Købet.

I Aarene 1873—78 var han da ogsaa hovedsagelig beskæftiget med de to Opgaver: først at studere og restaurere Hovedbygningen og dernæst at forøge Voergaards Skovarealer ved Køb og udstrakte Nyplantninger. Man sporer i de Aar en idealistisk Begejstring og en lidenskabelig Iver for de Ting, han sysler med. Han var, som alle, der har kendt ham paa nært Hold, vil vide, et egenartet Menneske med stærke Interesser og af et livligt Temperament, der sjældent lod ham ligegyldig eller kold for Sager eller Personer, han fik med at gøre.

En Tid var han optaget af Tanker om at skrive Voergaards Historie, og han forskaffede sig med ret store Bekostninger en Del Materiale i Afskrifter fra Arkiver. Det synes imidlertid, som om hans historiske Interesser kølnedes med Aarene, vel hovedsagelig fordi han efterhaanden fik en Række offentlige Tillidsposter, der optog ham stærkt. Saa vidt vides var det dog efter hans Tilskyndelse, at Lærer Urban Hansen senere paatog sig at udarbejde det omfangsrige Manuskript, der danner en væsentlig Bestanddel af Grundlaget for nærværende Arbejde, og hvori Scavenius's Optegnelser og Materialesamlinger er indgaaede.

Restaureringerne paa Voergaard er omtalte foran under Bygningshistorien. De afbrødes 1876 og fortsattes 1902—10, da de to Trappetaarne og den mellemliggende Del af Facaden blev satte i Stand og Sandstens-Skulpturene delvis fornyede. Alene Istandsættelsen af nordre Trappetaarn skal have kostet 25,000 Kr. Ialt ofrede Scavenius i sin Ejertid $\frac{1}{4}$ Million paa Restaureringen ved Hovedbygningen og i Gravkapellet, almindelige Vedligeholdelser ikke medregnede. Som foran nævnt naaede han dog kun kort med den indvendige Restaurering af Ingeborg Skeels Hus; Bekostningerne maatte i Længden blive uoverkommelige.

I 1874 ophørte Bortforpagtningen af Voergaard, og Scavenius overtog nu selv Driften. Mejeriet, der som foran omtalt, var i Hovedbygningens Nordfløj, flyttedes til en ny Mejerigaard, som opførtes øst for Avlsgaarden i Aarene 1874—77. Hertil flyttedes ogsaa Svinene, der havde til Huse i en Bygning uden for nordre Voldgrav, hvorover var lagt en Bro mellem Svinestald og Mejeri. Endvidere indrettedes i Mejeribygningen Bolig og Køkken for Funktionærer og en Del af Gaardens Tjenestefolk. I de samme Aar opførtes Herskabsstalden mellem østre Voldgrav og Avlsgaarden. Baade den og Mejerigaarden undgik Ildebranden, der 1908 lagde den gamle Avlsgaard i Aske.

Sidst i Halvfjerdserne foretog Scavenius en fleraarig Udenlandsrejse og gæstede bl. a. Italien, hvorfra han hjemførte forskellige Kunstgenstande, Borde med Perlemorsindlæg m. m. Blandt Egnens Folk gik der senere Sagn om denne Rejse, der syntes omgivet af en egen Mystik, bl. a. fordi ingen paa Gaarden vidste, hvad Rejsens Formaal var, eller om det egentlig var Godsejerens Hensigt at vende tilbage. Der fortælles, at han før Afrejsen skød sin Ridehest og gav den et kønt Gravsted i Parken. Til Godsforvalteren opgav han en poste-restante-Adresse, hvortil Breve skulde sendes; men man skulde kun bryde sig om at sætte sig i Forbindelse med ham i det eneste Tilfælde, at Dronninglund Storskov mulig blev til Salg. Dette skete ved Guldborgs Død 1881, og der blev skrevet til den opgivne Adresse. En sen Aften saas Lys i Scavenius's Værelse paa Voergaard, men fortroligt med de mange Slags Spøgeri i Huset lod Tjenestepersonalet være med at gaa derind og blev højlig forundret, da Godsejeren om Morgenens kom ud fra de Rum, man troede sikkert aflaaede. Efter en Variant af Sagnet kom han om Aftenen gaende til Gaarden, bankede paa og blev modtaget af en Mand, der ikke straks kendte ham, men høfligt spurgte, hvem Herren var, hvorefter den fremmede svarede: »Jeg er den Herre Scavenius til Voergaard. Kender I mig saa!« — Om Købet af Storskoven og forskellige andre Skovarealer samt Hedeparceller til Plantning er fortalt i det foregaaende.

I en Aarrække delte Scavenius's Interesser sig mellem Plantningssagen og de offentlige Tillidshverv. Han blev Sogne- raadsformand, Amsraadsmedlem og meget andet, og han prøvede ogsaa i de politiske Kampaar i 80erne at stille sig til

Rigsdagsvalg i Sæbykredsen, men Flertallet af Bønderne var ivrige Venstremænd og kunde selvfølgelig ikke stemme paa Godsejeren, der fremstillede sig som Tilhænger af Estrups Ministerium, hvori Broderen Jacob Scavenius var Kultusminister. Gamle Venstrebønder, der deltog i den Tids Vælgermøder, giver dog P. B. Scavenius den samme Ros, som Hørup giver den meget omtvistede og saare ukirkelige Kultusminister, at han var en ærlig Sjæl, der ikke blot sagde sin Mening lige ud, men ogsaa villigt indrømmede Modstanderne deres Ret, saa vidt de kunde give gode og saglige Grunde. Det er betegnende, at Bønderne i Albæk-Voer vel var P. B. Scavenius's politiske Modstandere, men holdt ham paa Formandspladsen i Sogneraadet, indtil han efter 25 Aars Tjeneste ikke var at formaa til at fortsætte.

Denne enestaaende Popularitet, der grænsede til Forgudelse og baade mens han levede og efter hans Død har kædet besynderlige Myter til hans Person, kan i mange Henseender synes gaadefuld. Scavenius var nemlig blottet for Evner til at indsmigre sig og gøre sig behagelig for sit Publikum. Han var ikke af de aaleglatte Naturer, men temmelig skarpkantet, stejl og egensindig. Tilmed var der nogen Særhed over hans ydre Fremtræden, og han kunde til Tider være mærkelig kejtet og ubehjælpssom. Naar han færdedes ude, kunde vel en skikkelig Daglejer, som han kendte, faa en Passiar med ham; men hvis en Proprietær søgte at opholde ham blot for at have den Tilfredsstillelse at være paa Hat med Godsejeren, kunde Scavenius godt finde paa at lade, som han ikke kunde se vedkommende. Om hans Optræden, naar man besøgte ham paa Gaarden, gaar der de pudsigste Anekdoter, der viser, at Scavenius — sikkert ufrivilligt — ofte var nær ved at skræmme de fremmede bort ved f. Eks. at raabe: »Hvad vil De?« saa snart han bemærkede vedkommendes Nærværelse. Han var i mange Henseender noget for sig selv, en Original om man vil, og Særhederne forøgedes maaske derved, at han levede ugift og til Tider helt unddrog sig Samkvem med andre. Han kunde f. Eks. lukke sig inde i Dagevis, uden at hans Tjenestepersonale forstod, hvad han læste i eller grundede over.

Naar Egnens Folk ikke desto mindre lærte ham at kende som en sjælden uegennyttig, elskværdig og retskaffen Mand, er Aarsagen vel den, at Scavenius i sin Tale og Færd besad en impulsiv Friskhed, der i hastige Glimt lod en se til Bunds i

hans Karakter. Dette umiddelbare Indtryk af, at man her stod over for en Mand, der hverken vilde eller kunde skjule sin Hjertens Mening og altid var hurtig betænkt paa at handle efter sin Overbevisning, virkede stærkt paa alle, ja, saa stærkt, at man glemte saavel Fejl og Særheder som personlige og politiske Uoverensstemmelser. Selv Scavenius's barokke Indfald og hans Spydigheder mod Sognepræsten anføres i den folkelige Legendedigtning som Vidnesbyrd om hans Ærlighed og Sandhedskærlighed i stort og smaat. Der fortælles, at han sjældent gik i Kirke, men som Regel kom der Jule- eller Nytaarsdag. Præsten tillod sig noget enfoldigt efter Gudstjenesten at spørge, hvad Godsejeren egentlig syntes om Prædikenen, og Scavenius, der ofte uforvarende lo højt, naar han talte, skal have svaret: »Storartet! Det var en udmærket Komædie, ha, ha, ha!«

Hvem fatter det folkelige Instinkts Sans for Modsætninger, naar den gamle estrupske Højremand med synlig Glæde og Sympati fremstilles som en Hader af alt Snobberi over for Hof og Kongehus. Anekdoten lyder saaledes: Ved en eller anden Lejlighed udtalte Frederik d. 8. sin Forundring over, at Scavenius, der dog var Adelsmand og Ridder af Dannebrog, aldrig havde vist sig ved Hoffet. Da Folk i Albæk-Voer foreholdt Scavenius denne Udtalelse, svarede han leende: »Hvad F..... skulde jeg der efter!«

Den gamle Mestertyv Rasmus Knar (se S. 171) kom efter at have udstaaet mangfoldige Aars Tugthus tilbage til sin Hjemegn og søgte Arbejde, men alle skyede ham, saa snart de hørte det berøgtede Navn. Rasmus, der ikke var uden Menneskekundskab, havde af Folks Fortællinger om Scavenius, der den Gang endnu var en ung Mand, skønnet, at han ikke var som de andre. Den gamle Tyv traskede op til Voergaard og udbad sig en Samtale med Godsejeren, der straks forstod, hvordan Stillingen var, og uden at betænke sig skrev en Seddel til Godsforvalteren og bad denne antage Rasmus til Røgter og Kvæghyrde.

I de politiske Kampaar var Smeden paa Voergaard, Lyngby, en af Venstres ivrige Agitatorer. Han var en dygtig Haandværker, der bl. a. lavede den store Laas paa Indgangsdøren til nordre Trappetaarn, og Scavenius satte stor Pris paa ham. Det blev derfor højst unaadig optaget, da Højremænd fra Egnen en Gang bebrejdede Godsejeren, at han holdt en af Partiets værste Modstandere paa sin Gaard, og Scavenius gav med vanlig Ilterhed et Svar, der ikke var til at tage fejl af.

Ved Scavenius's Død gav Dagbladene Udtryk for den folkelige Opfattelse af Scavenius's Karakter, idet man med Henblik paa hans alsidige offentlige Virksomhed erklærede, at der var ingen Rævegange eller skjulte Bihensigter i, hvad han sagde og foretog sig; han var »tro som Guld.«

Fig. 48. Kaminstue med gammelt Skab.

Under Scavenius fik Voergaards Landbrugsarealer en betydelig Udvidelse ved en fuldstændig Opdyrkning af Pulsen, der blev drænet og merglet, ligesom store Dele af den øvrige Mark. Der avledes i de senere Aar ca. 6000 Tdr. Korn og 1100 Læs Hø. Besætningen opgives 1914 til 83 Heste, 547 Stkr. Hornkvæg, 100 Faar og Lam, 360 Svin.

En mægtig Ildebrand, der var synlig over hele Vendsyssel, lagde Søndag Aften den 20. September 1908 største Delen af den gamle Avlsgaard i Ruiner, og der indebrændte 1 Hest, 17 Tyre og 54 Køer. Brandens Aarsag blev aldrig helt opklaret,

men skyldtes muligvis en uforsigtigt henkastet Tændstik. Den samlede Brandskadeerstatning opgjordes til 121,265 Kr.

Aaret efter opførtes den ny Avlsgaard, hvis Bygninger dækker et Areal af ca. 17,000 □-Alen. Samtidig opførtes en Afbyggergaard i Pulsen med Plads til over halvandet Hundrede Ungkreaturer. Endvidere byggedes en Marklade midtvejs mellem Voergaard og Præstbro.

Scavenius holdt ivrig fast ved Gaardens Jordtilliggende og vilde nødigt sælge saa meget som en Byggegrund derfra. Han saa sikkert lige til sin Død en Opgave i at frede og værne om

Fig. 49. Bautastenen til Minde om P. B. Scavenius.

alt, hvad der hørte til den gamle Gaard, og om muligt stadig udvide dens Omraade.

Ved Køb og Plantninger bragte han Voergaards Skovarealer op til 2058 $\frac{1}{8}$ Td. Land, Gaardens Tilliggende i Mark o. s. v. var 1452 $\frac{3}{4}$. Ialt ejede Scavenius 3511 $\frac{5}{8}$ Td. Land.

Resultaterne af hans Virksomhed ved Gaarden tegnede sig ved hans Død smukt for Efterverdenen; men han høstede ikke selv synderlig Frugt af sit Arbejde. De store Plantageanlæg og

Byggeforetagender ved Gaarden bandt hans Penge og gav næppe Rente i hans Levetid. Dog var der selvfølgelig i Tidens Løb ophobet anselige Formueværdier i de udstrakte Besiddelser.

I sine sidste Leveaar var Scavenius betydelig svækket og led af Aareforkalkning. Døden kom ret pludselig den 26. Marts 1914. Ved hans Jordefærd vistest Deltagelse fra nær og fjern; *men — som for i Døden at fæstne den Opfattelse af hans ærlige og usnobbete Væsen, der er den ovenfor skildrede Mytedannelses Kærne —* havde han, mens han levede, udtrykkelig frabedt sig, at man holdt Taler over ham efter hans Død.

Nogen Tid efter rejstes en Bautasten i et lille Anlæg øst for Gaarden. Stenen bærer en Medaillon med Scavenius's Billede, derunder Navn og Aarstal samt Ordene: »Rejst af din Samtid med Tak for dit Virke.«

Ved Testamente havde Scavenius bestemt, at Voergaard efter hans Død skulde sælges og Udbyttet tilfalde den Brodersøn, der ejede Fædrenehjemmet Gjorslev. Hensigten var at bevare dette i Slægtens Eje.

I øvrigt var hele Tjenestepersonalet paa Voergaard betænkt med en lille Arv efter Husbonden.

16. ERIK SCAVENIUS.

Ifølge P. B. Scavenius's Testamente skulde Voergaard sælges samlet, og han havde sikkert tænkt sig Muligheden af, at den store Gaard med Skovene og de udstrakte Plantningsanlæg, der var hans Livs Stolthed, kunde bevares som en monumental Helhed for Efterverdenen. Den historisk-romantiske Idealisme fra de unge Aar laa endnu den gamle Adelsmand i Blodet, og han indsaa ikke, at Nutidens intensive Drift vilde gøre Opretholdelsen af et gammeldags Storgods illusorisk. Halvandet Tusinde Tdr. Land god Jord til en Gaard kræver i vor Tid saa stort et Komplex af Bygninger med Maskiner, Besætning, Folkehold o. s. v., at hele Foretagendet bliver uoverskueligt og det økonomiske Resultat højst usikkert. Og et Par Tusinde Tdr. Ld. Skov kan ogsaa give en dygtig Mand mere end Hovedbrud nok, da Driften stadig kræver en stor Arbejdsstyrke, mens

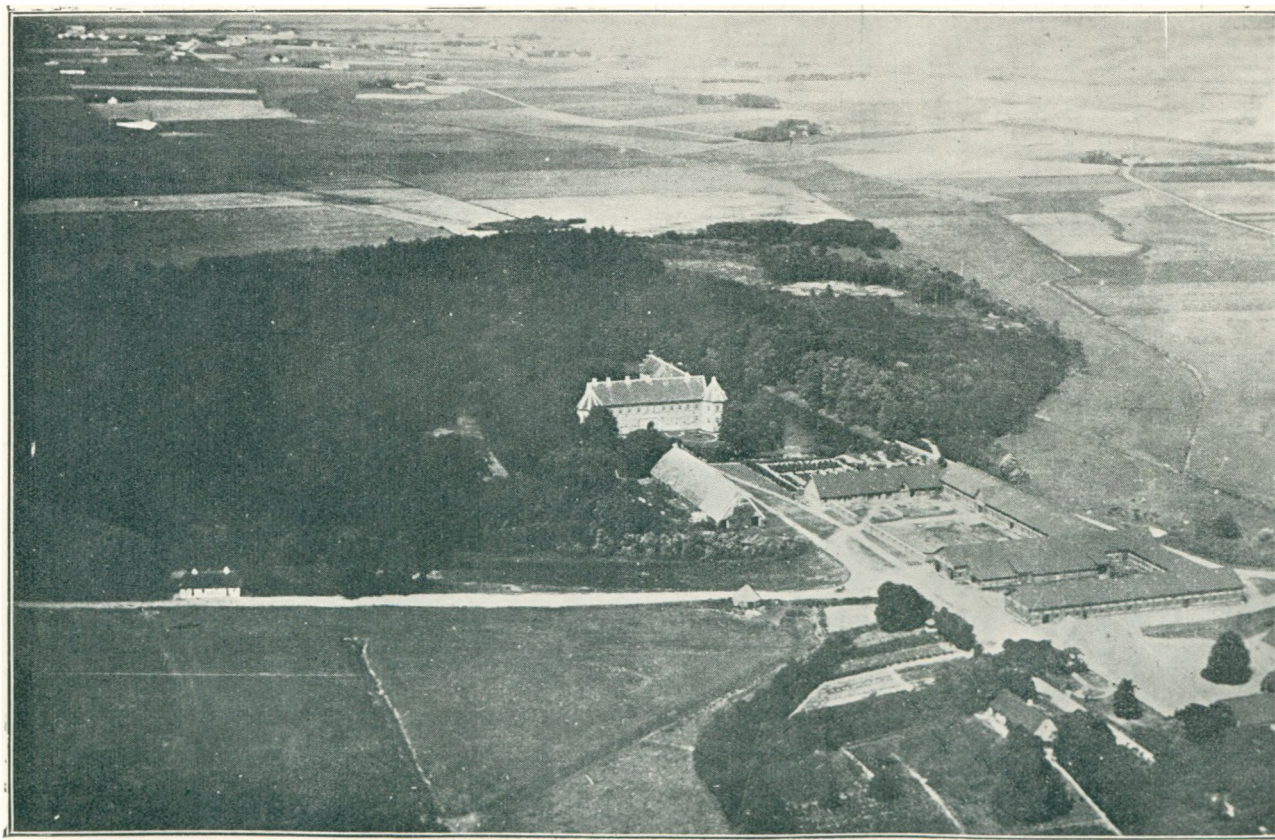

Fig. 50. Voergaard i Fugleperspektiv.

Indtægten af Hugsten er tvivlsom og svinger stærkt fra Aar til Aar.

Det var givet, at Voergaard inden ret længe maatte deles; men Opgaven blev saa at bevare det, der var det vigtigste,

Fig. 51. Biblioteket.

nemlig selve Hovedbygningen med Grave, Parkanlæg o. s. v., og om muligt faa Restaureringen af de gamle Huse fuldført.

Denne Opgave løstes af Brodersønnen, Udenrigsminister Erik Scavenius, der købte Gaarden for at bevare den i Slægtens Eje og efter at have frasolgt de overflødige Arealer og afrundet Markerne til lidt over 600 Tdr. Land har sat Gaardens Bygninger i god og forsvarlig Stand.

I hans Ejertid er Hovedbygningens Restaurering fuldført. Den sydlige Del af Østfløjen, der før henlaa uryddelig uden Lofter, Gulve og Vægpudd, er indrettet til Herskabslejlighed, og nord for Portalen er den store »Riddersal« i 2. Stokværk sat i Stand. I Nordfløjen er restaureret Salen i 2. Stokværk m. m., og der er opsat et smukt Panel i Søjlehallen. Restaureringsarbejderne, der til Dels udførtes i den dyre Tid efter Krigen, har kostet meget betydelige Summer. E. Scavenius har desuden ladet Voldgravene oprense.

Istandsættelsen af de gamle Herregaardshovedbygninger er i vor Tid et i økonomisk Henseende saare utaknemligt Arbejde for en Privatmand og betyder nærmest Opofrelse af en Formue for en Ides Skyld. Der kunde bygges og monteres adskillige moderne, komfortable Villaer for de Summer, der i de to Scavenius'ers Tid er ofret paa Voergaards Restaurering. Uden dem havde de gamle Huse antagelig ikke været meget mere værd end en Ruinhob. Det er da rimeligt, at især alle Nordjyder viser Taknemlighed overfor denne Side af de to betydelige Mænds Livsgerning.

I Tiden efter 1920 opholdt Erik Scavenius sig nogle Aar paa Voergaard og drev personlig en Del af Landbruget. Fru Emma Scavenius, der er Datter af den i sin Tid meget kendte Politiker, Højesteretssagfører Octavius Hansen, tog interesseret Del i Ledelsen af Restaureringsarbejdet. — Nu boer de kun paa Gaarden i Sommerferien.

Det er kendt, at Erik Scavenius som Minister har øvet en betydelig personlig Indflydelse i det sønderjydske Grænse-spørgsmaal, og de politiske Storme hvirvlede i disse Aar stærke Støvskyer op omkring hans Navn. Ret eller Uret i denne Sag angaar os ikke her, ligesaa lidt som Scavenius's øvrige offentlige Virksomhed.

De af Egnens Folk, der er kommen i Berøring med ham under hans Ophold paa Voergaard, vil have lært ham at kende som en elskværdig og aabenhjertig Mand, der ligesom hans populære Farbroder helst siger sin Mening uden alt for mange diplomatiske Omsvøb og redeligt følger sin inderste Overbevisning. Denne Karakterens Retskaffenhed, der er Slægtens Adelsmærke, bør den politiske Agitations Støv ikke faa Lov at tilsløre.

Fig. 52. Erik Scavenius og Frue.

Plan I.

Voergaards Bøndergods iflg. Jordebogen af 1842.

Stedbetegnelse	Hartkorn												Umatr. Jord		Landgilde og Hoveripenge				Landg. Korn			Tdr. Land Engbjergning	Spænddage	Gangdage	Rejser					Vedligehold. Al.		Favne Brænde at skove og hjemkøre	Fuldt Hoveri af Antal Gaarde	
	Ager og Eng				Skovskylld				Mølleskylld				Tdr. Land		1. Maj		1. Novbr.		Rug	Byg	Havre				Kørende			Gaaende		Diger	Gærder			
	Td.	Sk.	Fdk.	Alb.	Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Ager	Eng	Rd.	Sk.	Rd.	Sk.	Td.	Td.	Td.				Aalborg	Sæby	Stranden	Aalborg	M. Stude	Sæby				
Vestengaarden ..	57	4	1	2	2	6	1	1	1	4	3		57	3	115	64	175	79	2	9	10	58 ³ / ₄	9	2.020	6	6	18	7	1	6	150	»	5	10
Agersted	99	1	3	2	3	2	2	1 ⁵ / ₆					164	43	103	66 ¹ / ₂	303	22 ¹ / ₂	³ / ₄	6	23	151 ³ / ₈	27	3.325	13	6	61	20	1 ¹ / ₂	13	134 ¹ / ₂	53	11	19
Albæk	137	7	1	2	23	7	2	1 ¹ / ₂		3	1		60		158	38	295	95	20	15	48	129 ¹ / ₂	9	2.748	21	10	49	9	2 ¹ / ₂	5	50 ¹ / ₂		14	19
Lyngsaa	100	2	3	2 ¹ / ₂	5	2	2						46		98	81	245	65	59	14 ¹ / ₂	1	27	»	1.088	33	28	17	5	1 ¹ / ₂	5	18		3	
Voersaa	40	6	»												78		203	47 ¹ / ₂	1 ¹ / ₂	⁸ / ₄	⁸ / ₄		1		2	2	22							
Søraa	2	3	1												11		19	64							1									1
Skæve	7								1	2			4	1	49	17	49	17						52	1								1	
	445	1	3	2 ¹ / ₂	35	3	»	1 ¹ / ₃	3	»	2	»	331	47	614	74 ¹ / ₂	1293	06	83 ¹ / ₄	45 ¹ / ₄	82 ³ / ₄	366 ⁵ / ₈	46	9.233	77	52	167	41	5 ¹ / ₂	29	353	53	34	49

Plan II. Salget af Voergaards Bøndergods.

De anførte Matr. Numre findes ikke i Skøderne eller i Voergaards Jordebog, men er tilføjede af Urban Hansen efter Albæk-Voer Kommunes Matrikulsprotokol. Han bemærker selv, at Fejltagelser er mulige (der har jo ikke foreligget udførlige Kort ved hans Undersøgelse), og ved de ældste Handeler 1842—43 er Hartkornet efter den ældre Matrikul,

Ejendom	Matr.-Nr.	Køber	Hartkorn				Gl. Skat		Skøde	Pris
			Td.	Sk.	Fdk.	Alb.	Rd.	Sk.		
Vestengaarden.										
S. Gaardsholt	2	Jens Nielsen	2	4	1	2	13	64	1856	1200
—	3	Chr. Sørensen	1	1	2 ³ / ₄		5	12	1869	1000
—	4	Christoffer Thomsen		6	3		5	12	1856	600
M. —	5	Anders Jakobsen	3	3	1	2	17	69	1859	1600
Dyssevad	6	Johannes Andersen	2	2	2	³ / ₄	12	21	1855	950
—	7	Niels Sørensen	2	5	2	³ / ₄	12	33	1858	950
Flaenskjold	8	Niels Christensen	3	3	1	¹ / ₂	17	01	1852	1500
Aabolt	9	Jeppe Pedersen	3	2		2 ³ / ₄	13	64	1854	1700
V. Gaardsholt	10	Chr. Christensen	4	1		1	23	88	1855	2000
—	11	Hans Chr. Larsen	4	2	1	1	23	88	1859	2000
Voldbro	12	Søren Christensen	2	5		1 ¹ / ₂	19	21	1854	1600
Brunvang	13	Jens Chr. Jensen	2	6	1	1 ¹ / ₄	15	77	1856	1400
—	14	Chr. Andersen		2	3	2 ¹ / ₄			1853	300
Bøgeskovhale	15	Jens Chr. Andersen	5	3	3	2 ¹ / ₄	24	94	1852	2600
Svinhaven	16	Søren Knudsen	2	6	1	2 ³ / ₄	12	30	1868	1850
—	17	J. C. Andersens Enke	2	4		1	12	30	1860	2500
Skovmølle	18a	Ths. Chr. Christensen	2	1	3	1 ¹ / ₂	9	89	1870	3500
Nørholt Skov	18b	L. P. Jensen		5	2	³ / ₄	3	09	1869	2500
Vesterskov	19	Jens Pedersen			1	³ / ₄	}		1854	400
—	20	Samme			2	1 ¹ / ₂				
—	21	S. Rasmussen, Skovmølle			2	2			1856	250
—	22	P. Chr. Christensen		3		1 ¹ / ₄			1856	300
Ørndal	23	Niels Thomsen		3	3	2			1855	350
Vesterskov	24	Lars Chr. Pedersen							1878	775
—	25	Jørgen Christensen		1	3	2			1855	300
—	26	Jens Christensen, Birket		2	2	2 ³ / ₄			1858	300
—	27	Søren Andersen			1	2 ³ / ₄			1853	150
—	29	Anders Thomsen		1	1	1 ¹ / ₄			1853	550
Bitteby	30	Anders P. Pedersen	1	4	1	1	6	39	1853	850
—	31	Anders Jakobsen		2	2				1855	300
—	32	Chr. Olsen							1878	450
—	33	Chr. Larsen, Lemb		2		2 ¹ / ₄			1855	300
—	34	Samme		3	3	³ / ₄			1855	400
—	35	P. Chr. Jensen		3	3				1856	350
—	36	Anders Thomsen, jfr. 29		3	2	1 ¹ / ₄		89	1853	
—	37	Niels Holdensen		3	3	1 ¹ / ₄	1	68	1854	300
—	38	Morten Askeren		2	3	1 ¹ / ₄	1	68	1870	500
—	39	Jens Nielsen, Ørndal		4	1	1 ³ / ₄	2	74	1852	350
—	40	Chr. Larsen Lemb	1	1	1	2 ¹ / ₄	2	68	1855	550

Ejendom	Matr.-Nr.	Køber	Hartkorn			Gl. Skat		Ske- de	Pris
			Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Rd.	Sk.	
Bitteby	41	Hans P. Jensen	4				20	1856	300
—	42	Else Larsdatter	7			$\frac{1}{4}$	2 54	1852	500
Vesterskov	43	Lars Mikkelsen	3	3		$\frac{8}{4}$		1852	300
Nørholt	45	Niels Sindalsen	1	1	2 2		4 21	1853	700
Ø. Gaardsholt	46	Jens Andersen	4	4	3 2 $\frac{1}{2}$		29 72	1852	1800
L. Tranget	47	U. F. Schultz	2					1843	1000
St. —	48	Samme. Arvefæste	10	1	3 2 $\frac{1}{4}$		45 26	1833	600
—		Vilh. Bruhn. Herligheden						1833	500
L. Endel	49	Hans Jensen	2		1 2		6 80	1865	1800
St. —	50a	Ole Nielsen	2	6		$\frac{1}{4}$	10 80	1854	950
—	51a	Niels Chr. Jensen	2	1	3 2		9 88	1867	1850
—	53	Lars Nielsen			3 1 $\frac{1}{4}$			1872	450
—	54	Jakob Christensen	1	1	1 $\frac{1}{4}$			1852	180
—	55	P. Chr. Jensen			2 2 $\frac{1}{2}$			1880	350
—	56	Søren Clausen			2 $\frac{1}{2}$			1858	250
Idskov.									
Mølkær	11	Søren Olsen	1	2	1 2		7 11	1854	500
Fra Dyssevad	27	C. F. Henriksen		3		$\frac{1}{4}$	1 88	1855	400
Agersted.									
Agersted By	2	Niels Thomsen	4	3	1 1 $\frac{3}{4}$		24 81	1847	1700
Skomagergaard	3	Chr. Mortensens Enke	2		3 1		11 61	1844	850
—	4	Peter Sørensen	1	7	2 $\frac{1}{4}$		11 61	1845	760
Bakken	5	Jakob Christensen	2	4	1 1 $\frac{1}{2}$		19 62	1858	1600
—	6	Chr. Olsen	3	3	1 $\frac{1}{4}$		19 62	1851	1400
—	7	J. Jensen, Togaarde		6	2 2 $\frac{1}{4}$		4 26	1850	500
—		Lærer Hejlesens Enke				$\frac{3}{4}$		1857	50
—		» O. P. Jørgensen						1857	50
—	8	Jens Chr. Jensen	1	6	2 3 $\frac{1}{4}$		13 57	1845	1050
Asken	9	P. Chr. Nielsen, Asaa	1	3	1 1		9 38	1844	638
Rasmusgaard	10	J. Jensen, Togaarde	2	6	2		17 88	1844	1400
—	11	F. Overbech, Siverslet	3	1		$\frac{1}{4}$	17 88	1849	1450
Lemb	12	Jens Larsen	3	4		$\frac{1}{4}$	20 89	1847	1450
Kornstedet	13	Chr. Christensen	1		3 $\frac{3}{4}$		4 46	1855	500
Agersted Eng	14	N. Chr. Christensen	1	3	3 $\frac{3}{4}$		5 94	1854	520
Bjergehus	15	J. Jensen, Togaarde		3	3 $\frac{3}{4}$		3 40	1860	450
Togaarde	17a	Samme	4	6	3 2 $\frac{3}{4}$		30 13	1852	1550
—	17c	P. Madsen, Kæret	1		1 $\frac{3}{4}$		6 28	1854	650
—	18a	Chr. Larsen		5		1 $\frac{1}{2}$	28 07	1857	1800
—	18b	Jens Kold, L. Rugtved		6		2 $\frac{3}{4}$	4 34	1854	700
—	19	Jens Jensen	2	6	1 2		19 62	1854	1350
—	20	Niels Chr. Jensen	3	3	1 $\frac{1}{2}$		19 62	1855	1400
Tabroen	21	Jens Jensen	1	5	2 $\frac{3}{4}$		4 67	1851	800
Lunderhede	22	Chr. Christensen	6	3	2 1 $\frac{1}{4}$		40 34	1855	2700
N. Store	23	Lars Jensen	5	3	3 1		20 48	1846	2400
M. —	24	Mads Hansen	5	4	1 2 $\frac{1}{4}$		23 88	1846	2400
S. —	25	Mads Albrechtsen	6	6		$\frac{1}{4}$	27 32	1846	2500
Smalbro	26	Jacob Madsen	5	1	3 1 $\frac{1}{4}$		23 88	1857	3120
Strudsholm	27	Anders Christensen	4	1	3 1 $\frac{1}{2}$		20 48	1855	2700
Vandsted	28	Mads Jakobsen	1	7	3 1 $\frac{1}{4}$		10 27	1859	1100

Ejendom	Matr.-Nr.	Køber	Hartkorn				Ol. Skat		Skøde	Pris
			Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Rd.	Sk.		
Hvidkilde	29	Godsfv. Henrichsen	2	1	3		979	1845		1100
Vestergaard	30a	Jens Jak. Madsen	1	7	3 1		1024	1855		1250
—	30b	Chr. Larsen	1	7	3 1		1024	1855		1000
Korren	31	Niels Jensen		4	3 2 ¹ / ₂		467	1854		550
Gabet	32	Peder Mikkelsen		5	1 8 ³ / ₄		360	1859		800
Gyden	33a	Chr. Jensen	1	2	2 ¹ / ₄		407	1848		800
—	33d	Thomas Nielsen	2	1	3 2		1342	1855		1000
Ulvgraven	34	Rasmus Jensen		2	2 ¹ / ₄		766	1845		1200
Bjelbak	35	Lars Chr. Sørensen	3	2	1 ¹ / ₂		254	1855		400
—	36	Ane Kirst. Sørensen		2	1 3 ³ / ₄			1856		400
Høsen	37a	A. Chr. Nielsen	7	3	1 ¹ / ₄		685	1856		500
—	38	Jens Larsen		4	1 1 ¹ / ₂		389	1856		500
Nørkær	39	A. Christensen, Striben	3	2	3 1			1843		1800
Mellerkær	40	Chr. Albrechtsen	2	7	3 1 ¹ / ₄		680	1846		1400
Sønderkær	41	Mads Hansen	1					1843		1300
Kæret	42	Peder Sørensen		2				1851		445
—	43	Mads Hansen. Jfr. 41						1843		300
—	44	Jens Madsen		4	2 1			1850		462
Roslet	45a	Anders Pedersen	1	3	1 2 ³ / ₄		4 51	1857		900
Liljen	46	Chr. Christensen	1	5	2 1		6 39	1845		900
—	47a	Skomager Hejlesen		2	2 1		29	1861		350
Bakken	48a	Chr. Christensen	7	3	1 ¹ / ₂		3 31	1855		525
Agersted Skov	49a	P. Jensen, Rugholm		5	1 3 ¹ / ₄			1859		716
—	50a	Jens Chr. Pedersen		7	1 3 ³ / ₄		81	1871		1100
—	51a	Samme		7	2 ³ / ₄		82	1868		800
—	53	J. Christensen, Kragkær	1	2	3 1 ¹ / ₂			1844		880
—	54a	Niels Larsen	1	1	1 1 ¹ / ₂		1 10	1872		1200
—	55a	Jens Jensen		1	3 3 ³ / ₄			1856		225
—	57	Chr. Christensen		2	1 2 ¹ / ₄			1857		300
—	58	Hans P. Andersen		2	1 1		27	1875		150
Skellet	59	Chr. Christensen, Krogen		5	1			1856		450
—	60	Anders Christensen		6	2 ¹ / ₄			1850		450
—	61	Thomas Nielsen		2	1 3 ³ / ₄			1851		300
—	62	Johs. Knudsen		1	1 1 ¹ / ₂			1853		300
—	63	Chr. Christensen		5	1 1 ¹ / ₂			1854		420
Sølvkær	64	P. Nielsen, Myrelund	3	3	2 ¹ / ₂			1846		400
Bakken	65	N. Chr. Olsen	4	3	2 ³ / ₄		2 13	1869		600
Korsborg	66a	Chr. Berthelsen	7	1			2 27	1861		800
—	66b	Godsfv. Kempel. Jfr. 67b		3	2			1868		
Skarnvadet	67a	Jens Jensen		1	1 3 ³ / ₄		13	1870		300
—	67b	Godsfv. Kempel. Jfr. 66b		1	1 1 ¹ / ₄			1868		435
Ensted	68	Jens Larsen		2	2 2 ¹ / ₂			1847		380
—	69	Chr. Mortensen		4	3 2 ¹ / ₂		1 88	1848		540
L. Ravnholt	70a	Jens Chr. Jensen	2	1	3 2 ¹ / ₄		13 43	1855		1000
Baandhagen	71	Ths. Christensens Enke	1	1	3 4		4 26	1847		530
—	72a	Jens Nielsen			1 1 ¹ / ₂			1870		200
—	73	Chr. Jensen	1	1	1		6 23	1854		650
—	74a	Simon Povlsen		5	2 1 ¹ / ₂		2 32	1863		500
—	75a	Jens Andersen		1	1 1 ¹ / ₄			1863		300
—	76a	L. Jensen, N. Store		1	1 3 ³ / ₄			1855		260
St. Enodden	77	M. Albrechtsen, S. Store	3	7	1 2 ¹ / ₂		22 75	1844		1100
Kniben	78	Mikkel Andersen	4	1			2 59	1854		400

Ejendom	Matr.-Nr.	Køber	Hartkorn			Gl. Skat		Skøde	Pris
			Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Rd.	Aar	
Kniben	79	Lars Sørensen	1	2	1		7 04	1855	650
Overgaard	80a	P. Chr. Christensen	7	3	$1\frac{1}{2}$		6 65	1862	550
—	81a	Niels Larsen		3	2			1866	350
—	82a	Mads Pedersen	6	2	$2\frac{1}{2}$		5 22	1856	500
L. Enodden	83	N. Christensens Enke	2	2	$2\frac{1}{4}$		10 24	1847	750
—	84a	P. Chr. Thomsen	1	7	$3\frac{1}{4}$		11 84	1850	825
Knarren	85	Lars P. Jakobsen	1	3	$1\frac{1}{4}$		5 32	1856	650
Albæk.									
a. Den vestlige Del.									
Østerbroen	3	Niels P. Jensen. Jfr. 45	4	1	$2\frac{1}{2}$		20 48	1852	3000
Præstbrogaard	4	Jens P. Thomsen	3	5	$1\frac{1}{2}$		14 50	1856	1800
Heden	5	Enke Dorthé Sørensen	2	6	$1\frac{1}{4}$		16 36	1853	1400
V. Rom	6	Chr. Hansen	3	1	$2\frac{3}{4}$		11 17	1854	1300
Ø. Rom	7	Niels Christensen	2	1	$1\frac{1}{4}$		11 17	1855	850
—	8	Jens Andersen		3	$1\frac{1}{2}$			1853	400
Klemenshave	9	Thomas Jensen	1	7	$1\frac{1}{4}$		12 71	1854	1000
—	10a	Niels Chr. Olsen	1	6	$3\frac{3}{4}$		11 49	1873	1800
Siverslet	11	F. Overbech	6	5	$3\frac{1}{2}$		30 72	1844	2900
Slettingen	12	Ths. Chr. Thomsen		2	2			1858	500
Hytten	13	Rasmus Hansen	2	1	$\frac{3}{4}$		7 66	1870	3200
—	14	Karen Jensdatter		5	$1\frac{3}{4}$		82	1844	480
Dalen	20	Hans Christensen	4	2	$2\frac{1}{2}$		1 27	1880	600
N. Hul	21	Søren Thomsen	3	1			1 68	1865	500
—		Joachim Fr. Hein						1860	150
Højene	22	Chr. Nielsen	1	1	$1\frac{3}{4}$			1863	200
—	23	Søren Andersen	4	3	$1\frac{1}{4}$		3 60	1853	400
Albækskov	25	Søren Gregersen	1	3	$1\frac{3}{4}$			1859	300
Mølholt	26	Andreas Jørgensen		5	$1\frac{1}{4}$			1870	600
—	27	Chr. Nielsen	3	1	$2\frac{1}{4}$			1857	350
—	28	Jens P. Andersen		3	$1\frac{1}{2}$			1855	300
Holbæk Mølle	29	Morten Pedersen		2	1			1854	525
Nedre Holbæk	30a	Mikkel Larsens Enke		5	1		4 66	1870	600
—	31	Sofie Ott. Stenders Enke	1	5	$2\frac{1}{2}$		9 34	1854	1180
Over Holbæk	32	Mads Rasmussen	2	6	$3\frac{3}{4}$		20 21	1855	1550
—	33	Lars Christensen	-2	6	$1\frac{3}{4}$		20 21	1855	1050
Fjemtrang	35	Lars Larsen	2	2	$2\frac{3}{4}$		16 63	1870	2500
Albækgaard	36a	Maren Christensdatter	5	5	$2\frac{1}{4}$		38 42	1855	4000
—	37a	Lærer H. Schou, Albæk. Jfr. 40a	2	6	$2\frac{1}{2}$		19 21	1858	4390
—	37b	Chr. Thomsen	3		1		19 21	1853	1700
Albæk By	38	Lærer Schou, Albæk	1	4	$3\frac{1}{4}$		8 55	1845	800
—	39	Jens Clausen	2	7	$3\frac{3}{4}$		15 39	1855	1200
—	40a	Lærer Schou, Albæk. Jfr. 37a	3	2	$3\frac{1}{2}$		15 36	1858	
—	40b	Jens Jensen		3	$1\frac{1}{2}$			1874	50
—	41	Peder Nielsen	3	3	$1\frac{3}{4}$		1 68	1862	500
—		Johan Georg Schmidt						1870	50
—	42	Lærer Schou, Albæk	2	1	$1\frac{1}{4}$			1845	350
—	45	Niels P. Jensen. Jfr. 3	1	2	3			1852	
Hvasholmen	50	Jens Hansen		1	$1\frac{1}{4}$		95	1857	300
—	52	Chr. Nielsen		2	1			1855	300
—	53	Jens P. Nielsen		2				1875	200

Ejendom	Matr.-Nr.	Køber	Hartkorn				Gl. Skat		Skæ- de	Pris	
			Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Rd.	Sk.			
b. Donsted By.											
Donsted By	1	Jens Olsen. Jfr. 4	4						1843	3400	
—	2	F. Stender, Mecklenborg	3	5	3	1 $\frac{1}{2}$	27 32		1845	1450	
—	3	F. Overbech	3	5		1 $\frac{1}{2}$	25 35		1846	1450	
—	4	Jens Olsen. Jfr. 1	4						1843		
—	5	F. Overbech		5	2	1 $\frac{3}{4}$	5 48		1844	500	
—	6	Samme		5	1	2 $\frac{1}{4}$	5 48	} 1844	2045		
—	7	—		5	1	2 $\frac{1}{4}$	5 48				
—	8	—		6	1	1 $\frac{1}{2}$	5 48				
c. Den mellemste Del.											
Kringelhede	1	Godsfv. M. S. Fischer	8	6	3	2 $\frac{1}{2}$	62 17	} 1844	3700		
Hejselt	2	Samme	3	3		3 $\frac{3}{4}$	24 76				
—	3	—	4	2	2	1 $\frac{1}{4}$	34 16				
Holdensgaard	6	Hans Christiansen	3	3	3	2 $\frac{3}{4}$	28 09		1854	1000	
S. Fæbroen	7	Jens Kold, L. Rugtved	3	3	3	2 $\frac{1}{2}$	21 85	} 1843	2300		
—	8	Samme	3	3	3	1 $\frac{1}{2}$	21 85				
Faurholt	9	Niels Christensen		5		1 $\frac{1}{2}$	6 50		1865	600	
—	10	Lars P. Christensen		6	1	2 $\frac{3}{4}$	13 04		1855	600	
—	11	Peder Jørgensen		4	1		8 02		1854	250	
—	12	Jens Nielsen	2		3	2 $\frac{1}{2}$	20 53		1857	700	
Langeland	14	Enke Ane Jensen	1	1	2	2 $\frac{1}{2}$	9 69		1880	1000	
Holtet	15	Jens Kold, L. Rugtved	2	1	1	1			1843	50	
Koldbro	16	Joh. Chr. Jakobsen	3	3	2		2 47		1872	500	
Faldt	20	L. Zachariasen	4	1	2	3 $\frac{3}{4}$	5 36		1851	200	
—	22	Niels Christiansen	7	1	1	1 $\frac{1}{4}$	7 47		1876	700	
—	23	Jens Jespersen	3		2	3 $\frac{3}{4}$	2 69		1859	350	
—	24	Anders Jak. Mortensen	5	1	1	3 $\frac{3}{4}$	3 30		1859	450	
—	25	Chr. Pedersen		6			3 75		1857	450	
—	26	Niels Andersen	3	3	3	1 $\frac{1}{2}$	4 29		1856	250	
S. Hul	27	Niels Christiansen	1	2		8 $\frac{1}{4}$	14 53		1859	1000	
Fejborg	28	Jens Jespersen		7	1	1 $\frac{1}{2}$	4 53		1855	450	
Mosen	30	Chr. Laursen		2	1	1 $\frac{1}{4}$	1 27		1859	350	
—	31	Søren Thomsen		2	2	1 $\frac{1}{4}$	1 27		1853	300	
S. Bjergene	32	Peter Jensen	1	3		1 $\frac{1}{4}$			1873	800	
S. Strængsholt	43	N. L. Høyer	3	4	2	1 $\frac{1}{4}$	18 49		1846	1250	
Lyngsaa.											
a. Den nordøstlige Del.											
M. Knøsene	1	Jens Chr. Andersen	2	5	2	1 $\frac{1}{4}$	15 56		1844	700	
N. Knøsene	2	Niels Christensen	1	5	2	1 $\frac{1}{2}$	14 36		1844	450	
—	3	P. Michael Jensen	3	2	3	2 $\frac{1}{2}$	13 64		1847	1450	
Engbæksgaard	4	Niels Christensen	1	2	2	2 $\frac{3}{4}$			1844	1650	
b. Lyngsaa By med flere Steder.											
Nørgaard	2	Jens Andersen	3	5	3	1 $\frac{1}{4}$	24 19		1868	2600	
—	3	Søren Christiansen	2	6		1 $\frac{1}{2}$	17 35		1844	966	
Lyngsaagaard	4	Hans Andersen	3		3	2 $\frac{3}{4}$	13 64		1856	1100	
—	5	Jørgen Andersen	2						1843	966	

Ejendom	Matr.-Nr.	Køber	Hartkorn				Gl. Skat		Skøde	Pris
			Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Rd.	Sk.		
Lyngsaagaard	6a	Chr. Pedersen	3	2		1	20	48	1853	1200
—	6e	Peder Pedersen		7	1	2 ³ / ₄			1843	483
—	6h	Chr. Christensen, Voersaa		6		2 ¹ / ₄			1843	442
Lyngsaa By	10	Jakob Jensen	1	6	2	2 ³ / ₄	9	38	1847	600
—	11	Anders Pedersen	2	5	2	1 ¹ / ₄	17	90	1874	2800
—	14	Peder Pedersen				1 ³ / ₄			1880	150
—	15	Chr. Svendsen	3		3	2	19	93	1844	1066
—	17	Rasmus Larsen	1	7	3	2	10	24	1844	700
—	18	P. Chr. Christensen	2		2		12	40	1874	900
—	19	Hans Thomsen	2	4	3	1	17	35	1848	960
—	20	Hans Jakobsen	1	5	3	1 ³ / ₄	9	38	1844	600
—	23	Mads Svendsen	1	6	2	1 ¹ / ₂	10	51	1850	700
—	24	Chr. Christensen, Napstjært	1	4	1	1	10	51	1851	650
—	25	Jens Kold, L. Rugtved	3	5	2	1 ¹ / ₄	27	87	1845	1300
—	26	Lars Olsen	3	4	2		21	68	1851	1300
—	27	Ole Axelsen	3	6	1		20	48	1850	1320
—	28	Povl Svendsen	4		1		20	48	1845	1100
—	29	Niels Christensen		1		2 ¹ / ₂			1844	125
—	30	Hans Olsen		1	1	1 ³ / ₄			1859	300
—	31	Højle Christensen	1	5	2	1 ¹ / ₄	7	93	1861	1000
—	32	Lars P. Nielsen	1	7	3		7	93	1874	1200
—	33	Peder Hansen		1	2	1			1858	150
—	34	Anders Andersen	2	1	2	1 ¹ / ₄	11	94	1853	750
—	35	P. Jensen, Flade	1	2	3	1 ³ / ₄	8	20	1844	500
—	36	Peder Pedersen	1	3	3	2	8	20	1847	600
—	37	Maren Hansdatter	2	5	2	1 ¹ / ₄	13	88	1853	1000
—	38	Anders Chr. Jensen	2	6	3	2 ¹ / ₄	13	88	1862	1600
—	39	Povl Svendsen				1 ¹ / ₂			1850	100
—	41	Hans Pedersen		4	2		3	88	1874	600
—	42	Niels Nielsen		5	2	3 ¹ / ₄	1	42	1858	550
—	43	Ane Marie Andersen				1 ¹ / ₂			1871	125
—	44	P. Jensen, Hejselt		6		1 ¹ / ₄	6	90	1844	496
—	45	Hans P. Pedersen	3	1	2	1 ¹ / ₄	1	47	1853	300
—	46	Anders Chr. Jensen	2		2	1 ¹ / ₄	27		1874	150
—	47	Lars Chr. Christensen				1			1854	100
—	48	Lars Chr. Sørensen	6	3	1	1 ¹ / ₄	5	19	1855	600
—	50	Peder Jepsen				2 ³ / ₄			1870	150
—	51a	Niels P. Nielsen		3	2	1 ¹ / ₂	81		1861	250
—	51b	Niels Nielsen		4	3	2	4	92	1861	800
—	53	Anders Madsen	1		1		3	13	1861	700
Pilværn	55	Ths. Chr. Olsen, Knøsene	1	3	3		11	65	1851	800
—	56	Jakob Hansen	2	2	1	1 ³ / ₄	11	65	1861	1000
N. Strængsholt	57	Hans Nielsen	3	5	1	2 ³ / ₄	17	76	1856	1800
S. Dam	58	Niels Jensen				3	1 ¹ / ₄		1856	200
—	59	Ths. Ottesen	1	4		2 ¹ / ₄	10	92	1864	800
N. Dam	60a	Anders Svendsen	1	1	2	1	13	64	1845	550
—	60b	Hans P. Pedersen		4		2 ¹ / ₂	5	62	1851	300
—	60c	Ole Nielsen	4	1	2	2 ³ / ₄	5	62	1856	300
Skarpholt	61	Peder Lauesen	2		1	1 ¹ / ₄	9	79	1852	1000
—	66	Morten Pedersen		1	2	1 ¹ / ₂	20		1869	350
Vadet	72	Lars Nielsen	1	7	3	1 ¹ / ₄	12	78	1847	850

Ejendom	Matr.-Nr.	Køber	Hartkorn				Gl. Skat		Skøde	Pris
			Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Rd.	Sk.		
L. Porsmose	73	Jens Jak. Jensen		3	2	1		34	1874	400
St. Porsmose	74	Niels Chr. Sørensen	1	1	1	$1\frac{1}{2}$		9 31	1845	400
Kærskov	78	Maren Jensdatter	2	5	2			28 66	1852	1270
Skoven	84	Samme		6		$1\frac{1}{2}$		5 12		
Stolsholt	86	Peder Jak. Sørensen		1	3	$3\frac{1}{4}$		2 06	1845	270
St. Stolsholt	87	Ole Chr. Sørensen	1	6	3	$1\frac{1}{2}$		10 03	1871	800
L. Stolsholt	88	Niels Christensen		2	2	$2\frac{1}{4}$		2 06	1860	300
Bakken	89	Ths. Christensens Enke	1	1		$3\frac{1}{4}$		4 26	1847	650
Kongstedet	90	Anders Chr. Hansen	1	3	3	$1\frac{1}{2}$		7 73	1874	1400
Endel	91	Jens Steffensen	1	2	2				1842	500
—	92	Søren Chr. Pedersen	1	1		$2\frac{1}{4}$		4 52	1859	650
—	93	Chr. Jensen		2		$2\frac{1}{4}$		27	1874	400
Havsig	94	Peder Nielsen	2	3	3			8 04	1875	2400
N. Klit	95	Jens Chr. Povlsen	1	7	3	$2\frac{1}{2}$		5 94	1848	840
—	96	Anders Hansen		1					1843	1080
S. Klit	97	Mads P. Andersen	2	3		$2\frac{1}{4}$	11 10		1853	1600
Voersaa.										
Søndergaard	3	J. Nielsen og J. Jensen	1	6	1	$1\frac{1}{2}$	17 49		1853	700
N. Voersaa	4	Hans Christensen. Jfr. 15	1	6	2	$2\frac{1}{4}$	17 49		1851	
—	5	Chr. Christensen, Møllen	1	7		$1\frac{1}{2}$	17 49		1844	600
—	6	Chr. Rasmussen	2			$2\frac{1}{4}$	17 49		1847	625
—	7	Peder Madsen	1	5	3	$1\frac{1}{4}$	17 49		1852	700
—	8	Simon P. Sørensen	1	7	2	$1\frac{1}{2}$	17 49		1844	550
—	9	Jens og Hans Nielsen	1	6	3	$1\frac{1}{2}$	17 49		1844	600
Skovgaard	10	Morten Jakobsen	2	1		$2\frac{1}{4}$	17 49		1845	625
N. Voersaa	11	L. Chr. Christensen	1	7		$1\frac{1}{4}$	17 49		1845	600
Rusgaard	12	H. Ahnfeldt, St. Rugtved	1	7	2	$1\frac{1}{2}$	17 49		1850	2600
Vindmøllen		Samme. Jfr. 19								
N. Voersaa	13	Anders Andersen	2	1		$2\frac{1}{2}$	17 49		1845	620
—	14a	Chr. Christensen	2	4		$1\frac{1}{4}$	24 33		1846	900
—	14c	Anders Pedersen	2	4	2				1843	700
—	15	H. Christensen. Jfr. 4	2		3	$1\frac{1}{4}$	17 49		1851	1400
—	19	H. Ahnfeldt, St. Rugtved	1	7	1	$1\frac{1}{4}$	17 49		1850	650
—	32	Jens Povlsen				$3\frac{1}{4}$			1853	100
Søraa.										
Den sydøstlige Del.										
Ø. Tveden	5	M. L. Hastrup	13	1	3	$2\frac{1}{4}$	62 68		1846	4700
V. Tveden	6	Samme								
L. Rugtved	29	Jens Kold, Arvefæster	1	2	2				1843	300
N. Søraa	35?	Niels Povlsen	1	7					1842	810
—	37	Søren Olsen					3 60		1861	850
—	42	Jens Simonsen			3	$3\frac{1}{4}$			1853	200
Skæve.										
Aunkøt Mølle		Forpagter N. Bodelsen		2	3	1			1842	5500
Aunkøt		Samme	3	1	3	$1\frac{1}{4}$				
—		—	3	1	3	$1\frac{1}{4}$				
Aunkøtlund		—	1	2	1	$1\frac{1}{2}$				

Plan III.

Voergaard og dens Skove 1914.

	Hartkorn								Areal Tdr. Land	Skovene					Bygnings- assurance	Skyld- værdi
	Ager og Eng				Skovskyl					Fredet	Fri	Be- plantet	Ube- plantet	Til Bepl.		
	Td.	Sk.	Fd.	Alb.	Td.	Sk.	Fd.	Alb.		Tdr. Ld.	Tdr. Ld.	Tdr. Ld.	Tdr. Ld.	Tdr. Ld.	Kr.	Kr.
Voergaard Skov og Plantage		5	1	1 ³ / ₄					54 ³ / ₈	18	36 ³ / ₈	51 ⁷ / ₈	2 ¹ / ₂		10,000	
Holbækkær Skov	3		3						74 ⁵ / ₈	68 ¹ / ₂	6 ¹ / ₈	68 ¹ / ₂	6 ¹ / ₈	2,380	20,000	
Falden Skov	7	1	3	1 ³ / ₄					344 ¹ / ₂	283 ³ / ₄	60 ³ / ₄	300	44 ¹ / ₂	11,448	47,000	
A. Skove i Albæk-Voer	11			1 ¹ / ₂					473 ¹ / ₂	370 ¹ / ₄	103 ¹ / ₄	420 ³ / ₈	53 ¹ / ₈	13,828	77,000	
Birkmose Skov i Volstrup						2	3	1	29 ¹ / ₈	29 ¹ / ₈		29 ¹ / ₈			3,000	
Endel Skov i Hellum			2	1 ³ / ₄					105 ³ / ₄	79	26 ³ / ₄	87 ¹ / ₂	18 ¹ / ₄	1,415	17,600	
Vesterskoven i Hellevad			3						263	142 ³ / ₄	120 ¹ / ₄	242 ³ / ₈	20 ⁵ / ₈	3,000	30,000	
Storskoven i Dronninglund	1	6	2	1 ³ / ₄	16	3	2	1 ¹ / ₄	1187	935 ⁵ / ₈	251 ⁷ / ₈	1043	144 ¹ / ₂	50,000	261,400	
B. Skove udenfor Albæk-Voer	2			1 ¹ / ₂	16	6	1	1 ¹ / ₄	1,585 ³ / ₈	1,186 ¹ / ₂	398 ⁷ / ₈	1402	183 ³ / ₈	83	55,222	
A. Do. i Do.	11			1 ¹ / ₂					473 ¹ / ₂	370 ¹ / ₄	103 ¹ / ₄	420 ³ / ₈	53 ¹ / ₈	13,828	77,000	
Samtlige Skove	13		1		16	6	1	1 ¹ / ₄	2,058 ⁷ / ₈	1,556 ³ / ₄	502 ¹ / ₈	1822 ³ / ₈	236 ¹ / ₂	104	69,050	
C. Hovedgaarden	86	6	3	1					1,452 ³ / ₄					556,007	389,000	
Ialt	99	6	3	2	16	6	1	1 ¹ / ₄	3,511 ⁵ / ₈	1,556 ³ / ₄	502 ¹ / ₈	1822 ³ / ₈	236 ¹ / ₂	104	625,057	
															939,000	

NOTER.

1. Hundslund Klosters Breve. — Se »Ældste danske Archivregistraturer« III, S. 4.
2. Børglum Kloster faar 1468 Lovhævd paa Klosterets Saltkedler med deres Udgaard for Stranden ved Bangsbo. — Ældste d. Archiv. III, S. 100. — 1501 faar Klosteret ligeledes Lovhævd paa Bangsbo og paa 2 Saltboder og paa 1 Gaard i Knuden (?: Knuden i Understed) og al Lyngsø by (?: Lyngsaa) a St. III, S. 103. — I Lyngsaa dreves senere — til helt op i det 19. Aarh. — en betydelig Hjemmetilvirkning af Tangsalt. Byen bortforleenedes under Kronen 1561 og 1566, og der nævnes i Brevene ogsaa Lyngsø Sogn (Kancelliets Brevb.) Formodentlig har den dog tidligere været under Rugtved og maaske efter 1510 under Voergaard, hvortil den ogsaa overgik ved Mageskiftet 1579. — Om Lyngsaa Sogn og om en Del Gaardes mystiske Forsvinden ved Klitten se Anton Jacobsen »Vendsyssel Folk og Land« 1908, S. 144.
3. Skønt Egnen var skovrig, synes Bulhuse at være ukendte. Almindelige Bøndergaarde og Herregaardenes Udhuse var af Bindingsværk, »slagen med Ler«. Saaledes beskrives de i Synsforretninger fra det 16. og 17. Aarh.; dog forekommer ved Herregaardene jævnlig Huse, »murede mellem Stolper«, som det hedder i Besigtigelsen af Voergaard 1578.
4. Registeret over Hundslunds Breve nævner 1454 »Cristen Pederszens breff, hand quitterer Hundtslund Kloster Xliij lode Mark, och thermed skall Agersted och ij boll, hand haffuer i pantt, frij iglen komme til Closter.« — Æ. d. A. III, S. 6.

1511: En stockeneffn, at Hundslund Kloster har 1 øde Byggested i Agersted Mark. — S. 11.

Samme Aar: Ett Sandmendtz breff af Jerloffherrit, att thet øde byggested i Agersted, som er omgrauffuen, tilhører Hundslund Kloster. — S. 12.

Ved Mageskiftet 1578 og det følgende Aar nævnes henholdsvis 1 og 2 Gaarde samt nogle Boel i Agersted, men det er usikkert, om det nævnte er hele Agersted eller blot en Del. Agersted Enge, hvoraf en Del senere synes at være lagt ind under Hovedgaarden, grænsede til Landsbyen Dorf i Hundslund Sogn, og to af Gaardene her havde indtil 1579 Part i Engene. Grænsen mellem Agersted og Dorf var endnu i nogle Aar usikker. 27. Oktober 1583 er udstedt et kgl. Brev angaaende en Trætte mellem Voergaard og Hundslund om Skovhugst og om en Grøft, som Otto Banner havde ladet grave i Hundslund Birk og til Trængsel for Hans Johansen Lindenows Gaard Doer. — Kanc. Brevb.

Endnu 1766 anføres en Gaard i Agersted som hørende under Dronninglund (Hundslund). (Vends. Folk og Land 1910, S. 99.)

5. Ant. Jacobsen: »Vends. Folk og Land« 1917, S. 26. De her meddelte Oplysninger stammer fra A. P. Gaardboe.
6. Der kan opstilles en lang Række Muligheder for Tydningen af Navnet Voer—Vore eller Vorde—Varde. Stammen vorth—varth i Bet. vogte, forsvare, indhegne, befæste o. s. v. findes i alle germanske Sprog, f. Eks. Svensk Vård, Engelsk ward, Tysk warten (Wartburg). Om det engelske Suffix worth i Tamworth, Kenilworth o. s. v. er af samme Stamme er usikkert. — Den Ordstamme, vi har i dansk værge, har i Oldnordisk Bøjningsformer, der ligner Udsagnsordene dannede af vorth—varth, men det er tvivlsomt, om de oprindelig er af samme Rod. — Nogle Sprogforskere synes tilbøjelige til at mene, at Vore i enkelte Stednavne ligefrem betyder et Uføre, et Morads eller et Vildnis, og vi har da her en Ordstamme helt forskellig fra vorde og værge.

Molbech har Varde og Vardehus, Moth nævner Varehus, Varehold, der ligesom svensk Vårdtorn sætter Ordet i Forbindelse med Vagt, Værn og Befæstning.

Udsagnsordene wordhe—wardhe i Betydning vogte eller vare sig forekommer bl. a. i Rimkrøniken.

Stednavneudvalgets Sekretær, cand. mag. Gunnar Knudsen, oplyser paa Forespørgsel følgende ang. Navnet Voer:

»Navnets ældre Former viser Tilstedeværelsen af et gldsk. th. Den gamle Form fra 15. Aarhundrede maa være Worthæ, udviklet af et ældre Warthæ.

Det vil ikke være urimeligt at sætte det i Forbindelse med Stammen af det Ord, vi har i gldsk. warthæ, at bevogte, vogte, men til samme Stamme har man villet regne Ordet Overdrev, hvorm P. K. Thorsen skriver i Saabys Retskrivningsordbog 7. Udg. p. 195: »Over- er Forvanskning af sjællandsk Ore-, gl. da. warthæ, vogte« — Af samme Stamme findes der flere Ord, f. Eks. Varde, Bavn, Vareild, Mindesmærke, paa Færøerne og Bornholm brugt om opstablede Stendynger, anvendte som Vejmærker. Paa Norsk bruges det ogsaa om Mærke paa Fiskergarn. Det middelnedertyske Ord Warde betyder Vagtaarn. En anden Ordstamme har vi maaske i Ordet værge, at forsvare, i angelsaks. bet. det ogsaa opdæmme, et beslægtet Ord i slavisk betyder omhegne. At indværge betyder i æ. da. at hævde Besiddelsen af noget.«

7. Brevet fra 1328 nævner worthesaa og thorpæ i Albæk Sogn (Erslevs Repertorium). Stednavnet Torp i Forbindelse med Voersaa kendes ikke fra andre Kilder.
- 8) Et Eksempel paa Landsbyers Forsvinden har vi i Bolle Bys og Skovgaardes Nedlæggelse ved Anlægget af en Græsgaard (senere Dronninggaard) under Hundslund ved Midten af 1600erne. Der synes at være forsvundet nogle og tyve Gaarde, hvis Grundpladser ikke kendes.
9. Forholdet mellem Voergaard og Rugtved i 1500erne og Grænserne mellem deres Bøndergods kendes ikke til Sikkerhed. Antagelig var Rugtved ligesom Donsted o. fl. Adelsgaarde en Slags Len under Bispestolen og har i Stygge Krumpens Tid svaret Afgift til Voergaard. Hans Ejlersen (Jude), gift med en Datter af Jørgen Pedersen (Bildt) til Donsted, skrev sig til Rugtved i Bispens Tid, men købte Gaarden af Kronen 1544 for 200 Daler.

— Rugtved var i Ingeborg Skeels Tid kommen under Voergaard og ejedes senere af Jørgen Arenfeld. I det 18. Aarhundrede havde Rugtved en Del Bøndergods i Voersaa og Lyngsaa, og antagelig har den fra gammel Tid haft Besiddelser her. Muligvis kan en Del af det 1561 bortforleuede Gods være taget fra Rugtved (se ovenfor Nr. 2) og siden af Voergaards Ejere lagt dertil igen. Det Gods, der 1751 hørte til Rugtved (se Side 194), synes at være en Del af Voergaards Gods, som vi kender fra 1578—79. Se »Vends. Folk og Laud« 1917, S. 27 og flg., samt Gaardboes Artikler om Rugtved i »Hjørring Amtstidende« o. fl. Blade 1888.

10. Æ. d. A. III, S. 116.

11. a St., S. 126.

12. a St., S. 41.

13. a St., S. 40—41.

14. Jens Grøn kaldes i Slægtsbøgerne »Gammel Jens Grøn«. — Danske Adels Aarb.

15. Erslev og Møllerup: »Danske Kancelliregistranter«, S. 288.

16. Jørgen Pedersen (Nielsen ?) har muligvis haft Donsted som en Slags Len under Bispestolen. Gaarden nævnes blandt det Gods, der 1393 skænkedes af Dronning Margrethe. Ved Mageskiftet 1578 nævnes Donsted blandt Bøndergodset under Voergaard; men den beboedes af en adelig Frue og svarede Pengeafgift i Stedet for Naturalier og Pligtarbejde. — Rugtveds Stilling før 1544 har været lignende. Se ovenfor Note 9.

17. I Brev af 30. September 1534 skriver Anders Gyldenstjerne til Broderen Erik G., at Skipper Clements Folk har afbrændt alle Bisp Styges Gaarde i Vendsyssel, baade Voergaard, Sejlstrup og Birkelse. »Hvor Elsebeth er bleven af, haver jeg ikke spurgt. — Kære Erik, vi vide aldrig, hvor Bispen af Vendsyssel er; han kryber nu udi Musehul; men jeg haaber, jeg endnu kan faa Skel af hannum.« — »Ny Danske Magazin« 5, S. 137.

18. Danske Kancellis Besigtigelser og Mageskifter Nr. 189. B. 15. Rigsarkivet.

19. Afsnittet om Borge i »Dagligt Liv i Norden.«

20. Se Vilh. Lorenzen: »Studier i dansk Herregaardsarkitektur.«

21. Den gamle Kampestensøjle var delvis sprængt af Ild, formodentlig fra Branden 1534. Senere var den afstivet med Murværk, indtil den blev fornyet af Scavenius.

Om Bygningens Tilstand før Restaureringen se P. B. Scavenius's Artikel i »Ude og hjemme«, II Aargang 1878. — Artiklens Indhold er væsentlig gengivet i Th. Povlsen: Voergaard 1912.

22. Muligvis foreligger der en Forveksling med Voer Kloster vest for Skanderborg.

23. Rosedonten brugtes dog i 1840'erne under Retssagen mod den store øst-vendsysselske Tyvebande. — Se Urban Hansen: Tyvebanden paa jyske Aas.

24. Se den ovennævnte Artikel af Scavenius i »Ude og Hjemme«.

25. Meddelt af E. Scavenius's Bestyrer, J. Jensen.

26. Scavenius skriver (ovenanf. Sted), at der vest for Gaarden var en Mose, nord for Gaarden en Sø.

27. Flytning af Herregaarde og Borge var almindelig i dette Tidsrum. — Se Lorenzen: Stud. i d. Herregaardsark.
28. Se Kr. Erslev: Daumarks Len og Lensmænd 1513—1596.
29. Jydske Samlinger 2. R. II, S. 218. — Se ogsaa Præsteindberetningerne i D. H. Wulff: Statistiske Bidrag. Endvidere Kanc. Brevb. u. 1555, 9. Maj. Klageskriftet er trykt i H. F. Rørdam: »Monumenta hist. Danicæ».
30. Præstegaarden nævnes i den ovenanførte Besigtigelse 1578 og i Mageskiftebrevet s. Aar.
31. Erslev: »Konge og Lensmand i det 16. Aarh.»
32. Arnt Berntsen: »Danmarks og Norges frugtbare Herlighed.» 1656.
33. D. H. Wulff: Statistiske Bidrag til Vendelbo Stifts Hist.
34. 1 Gaard i Uttrup (Wraagthorp) var blandt Godset i Gavebrevet 1393. — En Del andre Gaarde i Kær Herred, der nævnes ved Mageskiftet 1578, synes ogsaa at være gammelt Bispegods.
35. Erslev og Møllerup: »Danske Kancelliregistranter«, S. 144—152—372: jfr. Kronens Skøder I 25.
36. Danske Magazin 4. I. 39. Jfr. Jydske Saml. 3. III 418 ff.
37. Danske Magazin 4. I. 287.
38. Kanc. Brevbøger.
39. Ny Danske Magazin 5.
40. Hoffmanns Fund. IV 83.
41. Kanc. Brevb. 15. Febr. og 18. Marts 1559.
42. Originalen er bevaret og findes i Rigsark. — Afskrift i Voergaards Arkiv. — Uddrag i Kanc. Brevb.
43. Kanc. Brevb. 19. April, 18., 19., 26. Maj og 24. Juni 1559.
44. Voss. Saml. i Rigsark. Erik Rud fik ligeledes 26. Maj Gavebrev paa alle Kronens Øg og Føl paa Voergaard (Kanc. Brevb.).
45. Kanc. Brevb. 23. Febr. 1576. Ved Inventarium forstaas i det 16. Aarh. ofte al udvendig Besætning, Heste, Kreaturer Korn o. s. v., samt Fadebures og Kælderes Beholdninger af Flæsk, Kød, Fisk, Smør, Honning, Mjød o. s. v., der kunde være meget store. Paa Hald Slot fandtes 1541 over 2000 Sider Flæsk, 87 Nødkroppe, 1233 Faare- og Lammekroppe, 5 Læster 3 Tdr. Smør samt mægtige Bunker af tørre Torsk, Hvillinger, Skaderokker, Sild o. s. v. I Kælderen var 27 Tdr. Mjød, »som fulde ere«. Efter Køkkeninventar o. l. er ogsaa opført hele Slottets faste Skyts. Erslev og Møllerup: »Danske Kancelliregistranter«, S. 208.
46. Kanc. Brevb.
47. Kanc. Brevb.
48. C. C. Larsen: Det d. Landbr. Hist. 1895, S. 42.
49. Voergaard i Høllum H. er ofte bleven forvekslet med Voergaard i Vendsyssel. Ikke alene Jens Kaas, men ogsaa Jacob Andersen Bjørn (samtidig med Jacob Andersen Væbner til V.) er af flere Forfattere anførte som Ejere heroppe.
50. Hvorledes den store Pantenum er bleven afviklet, efter at den endelige Overdragelse til Karen Krabbe ordnedes ved Mageskiftet, synes ikke at kunne opklares.
51. Kanc. Brevb.

52. Om Karen Krabbe og om Skeel'erne se iøvrigt V. S. Skeel: »Familien Skeel.«
53. Meddelt af Postmester C. Klitgaard.
54. V. A. Secher: Kongens Rettertingsdomme u. 23. Marts 1610.
55. Slægten Banner havde fra gammel Tid udstrakte Besiddelser i Vendsyssel. Asdal var Slægtens gamle Hjem, som havde gaaet i Arv i mange Slægtled. Hovedparten af Bannernes Bøndergods laa i det nordvestlige Vendsyssel og i Hanherred, dog ejede de forhen mange Gaarde i Østvendsyssel, muligvis ogsaa i Voer og Albæk Sogne (se S. 132) 1457 bortmageskiftede Anders Nielsen Banner en Del Bøndergods i Hundslund Sogn til Klosteret. — »Ældste d. Archiv«, III, S. 17.
56. »Vends. Aarb.« 1915, S. 9 o. flg.
57. Se Urban Hansen: »Ingeborg Skeel til Voergaard«. Sagnene om Fru Ingeborg er for de flestes Vedkommende ogsaa optrykt i Th. Povlsen: »Voergaard«. — Se iøvrigt Thieles Folkesagn, O. L. Grønborg: »Optegnelser paa Vendelbomaal«, Sv. Grundtvig: »Gl. danske Mindere«.
58. »Vends. Folk og Land« 1919, S. 29.
59. Brevet er fundet i Landsarkivet af Lærer P. M. Rørsig, Hallund. — Det ligger blandt Sæby Latinskoles Papirer i Aalborg Bispearkiv, Caps. B, Loc. 7, Fase. 1, Nr. 5, men kun Underskriften er egenhændig. — Se »Vends. Aarbøger« 1922, S. 329.
60. Jydske Saml. V, S. 72 o. flg.
61. Kanc. Brevb.
62. Det originale Skøde i Rigsark.
63. J. Saml. VII, S. 292.
64. J. Saml. IV, S. 230.
65. Christence Dyres Ophold paa Voergaard nævnes i Biskop Anders Andersen Ringkøbings Ligprædiken over hende (trykt København 1652).
66. Ang. Ingeborg Kruse findes Personalial i Jesper Brochmands Ligtale over hende (trykt København 1647).
67. Se Danske Herregaarde v. 1920«.
68. Friis: »Samlinger til dansk Bygnings- og Kunsthistorie«, 1872—78.
Samme: »Bidrag t. d. Kunsthistorie«. København 1890—1901.
69. »Allgem. Lex. d. bildende Künstler«. Udg. af Thieme og Becker, Leipzig 1910.
Dehio: »Haandb. d. deutschen Kunstdenkm.« 1906, II B.
Sarre: »Beitr. z. Mecklenb. Kunstgesch.« 1890, S. 67—72.
Schlie: »Die Kunst- und Geschichtsdenkmäler des Grossherzogthums Mecklenb.-Schwerin«, 2. Aufl. 1898 o. flg. Aar.
Lübke: »Gesch. d. Renaissance in Deutschl.«
70. Friis: »Bidrag t. d. Kunsthist.«
71. Verset (se Friis: »Saml. t. d. Bygn. og Kunsth.«) lyder saaledes:
Quam bene conveniunt FREDERICI grammata Regis
et SOPHIE dignos digna corona decet
aduena quid sentis? Pax et sapientia regnant,
heic ubi iuncta Fides, heic ubi iuncta Salus.
72. Stykker af Ovnene fra Hytten, Glasstumper m. m. findes paa Museet i Hjøring. — Nogle Munkesten blev af P. B. Scavenius ført til Voergaard;

men om deres Maal har passet med de i Gaardens Bygninger anvendte Sten er, saa vidt vides, ikke nærmere undersøgt. — Ovnen blev udgravet 1894 af Lønborg-Friis. Samtidig udgravedes Ovnen i Nejsum, men Ejeren forbød Museets Folk at fjerne noget af Murværket og lod dette igen til-dække

73. Om Renaissancetidens Gravmonumenter o. l. se Fr. Beckett: »Renaissancen og Kunstens Hist. i Danmark«.
74. Desværre har Monumentet i de senere Aar lidt megen Skade af Skimmel og Fugtighed og har mistet meget af sin oprindelige Skønhed. Scavenius lod i 70'erne baade Kapellet og Monumentet restaurere og anvendte til Udlapninger og Væguds en stærk Cementblanding, der bevirker, at Murene ved Temperaturforandringer bliver klamme. Desuden lod han Epitafiet mure fast op ad Sydgavlen, hvorfra Mursalpeter og Fugtighed trænger ind i Sandstenene og bringer dem til at forvitte.
- 75 a. Fru Ingeborgs og Otto Banners Kister var nedsatte i en hvælvet Kælder under Kapellets Gulv. Her stod de sammen med en Del andre, indtil en af Voergaards senere Ejere, Overkrigskommissær J. F. Schultz, omkring 1840 lod alle Kisterne med Undtagelse af fire fra Reedtzernes Tid, der dog muligvis stod oppe i selve Kapellet, tage op og i sønderbrudte og sammenrodede Stumper nedgrave i et Par Kuler i Kirkegaardens nord-vestre Hjørne. — Jens Ørndal fra Bitteby ved Flauenskjold var Herskabskusk paa Voergaard den Gang og har senere berettet, at der fandtes en Gyldenstykkes Hue i Fru Ingeborgs Kiste; men det vides ikke, om den blev opbevaret eller nedgravet sammen med Ligresterne og Kisternes møre Træstykker. Antagelig har der været Metalskjolde med Indskrifter paa Kisterne; men intet som helst er blevet bevaret eller beskrevet fra dette modbydelige Ødelæggelsesværk. — Senere er ogsaa Reedtzernes Kister fjernede, og Kælderens Nedgang er tilmuret. — En anden Gravkælder, der findes under Koret, er ligeledes — antagelig samtidig med Schultz's Angreb paa Ingeborg Skeels Kapel — bleven ryddet for Kister. Hvem der laa begravet her, vides ikke. — Begge Kælderne synes at stamme fra Ingeborg Skeels Tid.
- 75 b. C. Klitgaard: »De kejserlige Tropper i Vendsyssel og Thy 1627—1629« (Særtryk af »Vends. Tidende« 1911).
76. Kaptajn K. C. Rockstroh, »Vogn Vognsøn til Stenshede« i »Personalh. Tidsskr.« 5. I. 137 ff.
77. En Ligsten i Vestmuren paa Voer Kirkes Kapel angiver i Følge Lærer P. M. Rørsigs Undersøgelse, at Forpagter Jacob Bloch (f. 1696, Student Aalborg 1712, Præstesøn fra Kollerup i Hanherred) er død 1740. Han havde Voergaard i Forpagtning omtrent til den Tid, da Peder Reedtz flyttede ind paa Gaarden.
78. Den nævnte Fru Arenfeld var muligt Enke efter Peder Reedtz til Knudseje (Søn af Christian Reedtz og Ida Sofie Skeel). Han var født 1684 og døde før Novbr. 1728, var Ritmester og gift med Agathe Kirstine Ottesdatter Arenfeld og havde med hende 2 Døtre. En Broder til nævnte Peder Reedtz var Albert Reedtz, født 1685, død paa Voergaard 1755, Premierløjtnant, antagelig ugift. (C. Klitgaard.)
- 79 a. Vejle Amts hist. Aarbøger 1918, S. 206 ff.

79b. »Vendsyssel Folk og Land« 1908.

80. Begtrup (Agerbr. Tilstand 6. Bd. S. 429) hævder dog, at Bønderne ved de Godsudstykninger, der foregik i Vendsyssel omkring 1810, altid skulde betale for meget for Gaardene, idet Købesummen blev meget mere end den faktiske Kapitalværdi af Landgilde, Hoveri og andre Ydelser, som Bønderne skulde udrede til Herremanden efter det nedarvede Fæstesystem.

Datidens Nationaløkonomer mente altsaa ikke, at Herremanden ejede Fæstegaardene; hans Rettighed til Landgilde og Hoveri var nærmest at sammenligne med den Ret, som Kommunen i vor Tid har til at kræve Skat af Grundejerne.

De adelige Godsejere kunde som Regel heller ikke udstykke selv; men naar Spekulanterne fik fat i et Gods, tvang de Bønderne til at købe ved at plage dem med den strengest mulige Inkassation af Landgilde, Tiender o. s. v. og ved at kræve det mest mulige Hoveri. Desuden havde de et kraftigt Tvangsmiddel overfor ældre Fæstere ved at afskære dem den Mulighed, at Børnene kunde faa Fæstegaarden efter Forældrene, hvilket jo forhen var Regelen.

Godkender vi den Betragtning, som Tidens ledende Nationaløkonomer synes at gøre sig til Talsmænd for, maa vi indrømme, at Godsudstykningerne ofte har været en uhyrlig Svindel, idet Spekulanterne tilegnede sig en væsentlig Del af den Jordværdi, der i Forvejen rettelig tilhørte Bondebefolkningen. Begtrup angiver, at Købesummerne ofte blev 3-4-5-6 Gange den virkelige Kapitalværdi af Jordebogsafgiften. F. Eks. solgtes en Gaard paa 6 Tdr. Hartkorn for 4000 Rdl., mens den aarlige Afgift efter Jordebogen kun var 26 Rdl. aarlig.

81. Se »Vendsyssel Folk og Land« 1912.

REGISTER.

STEDNAVNE.

- Aabolet** 57
Aakær Skov 55
Aalborg 77, 79
— **Helligaandskloster** 24
Aalborghus 42, 45, 52, 60, 134
Aalegaard, Skræm S., 12
Aarhus Stift 45
Ageleiget i Sæby 49
Agersted 1, 5, 10, 41, 48, 57, 62, 63,
132, 170, 171
— **Enge** 1, 62
— **Skov** 55, 203
Ajstrup Sogn 47
Albæk By 58, 135
Albækgaard 8, 58, 171
Albæk Kirke 68, 81, 187, 198 flg
— **Præstegaard** 41
— **Præstens Dam og Aalegaard** 3, 41
— **Skov** 55
— **Sogn** 1, 2, 5, 8, 47, 48, 50, 58
62, 136, 175
Albæk-Voer Kirkevej 170
— **Kommune** 209
Alfarvad Skov 203, 205
Allerup 9, 60
— **Bakker** 203 flg.
Alstrup 63
Amtofte 78, 79
Asaa 176
Asdal 63, 65, 69, 78, 79, 127 flg., 173
— **Kirke** 69
Aslund, Vester 8
Avnkøt 62
— **Mølle** 62
Baandhagen v. Agersted 179
Baas 62
Bangsbo 2
Bangsbostrand 63, 132
Barkholt 8, 63
Birkelse 15
Birket, Skæve S. 63
Birkmose Skov 204
Biskovhale 57
Bjergene, Nørre 194
Bokholt 79
Boller 9, 82
Borup 8
Bratskov 12
Bredmøje 57
Brønderslev 60
—, **Vester** 47
—, **Øster og Vester** 63
Budolfi Kirke i Aalborg 134
Byrdal 62
Børglum Bispestol 1, 2, 10 flg., 61
— **Domkirke** 188
— **Kloster** 2, 42, 52
Dalen, Flade S. 63
Dalens Mark, Dronninglund S. 176
Dal Mølle v. Hjallerup 150
Dammen 194
Dannerhøj 204
Donsted 2, 8, 12, 13, 47, 58, 59, 132,
133, 173, 186, 196
— **Fælded** 180
Donstedkær 203
Donsted Skov 55
Dorf 62
Dorstved 62
Dragstrup, Ugilt S. 79
Dronninglund, se Hundslund

Dybvad 2, 8, 47, 60, 132, 133, 135,
173, 186, 195

Dybvadshave 63

Dybvad Skov 55

Dyssevad 8, 57, 173

Egeskov (Idskov) 10, 12, 57, 186, 190
— V. og Ø. 55

Eget, Skjærum S. 12

Endel Skov, Hllum S. 204

Endelt, Voer S. 57

— Skov 55

Enodden 48, 62

Eskær Skov 55

Falden 58

—, Skæve S. 63

— Skov 55, 203

Faurholt 59, 182

— Skov 55

Fjelsted, Astrup S. 79

Fjemtrang 55

Fladbjerg 63

Flauenskjold 57

Frederiksborg 82

Frølevgaard 135

Fæbroen 59, 182

Gaardbo Birk 79, 80

Gaardbogaard 80, 130

Gaardsholt 8, 10, 57

—, Øster 41

Gadholt, Understed S. 67

Gandrup 60

Gaunø 134, 139 flg.

Geraa 176

Gettrup Aa (Geraa) 1

Gjerndrup, Hørby S. 63

Glerup, Vesterbølle S. 143

Glimminge 36

Glinvad, Sdr., Dronninglund S. 176

Gravholt Skov 55

Grindsted 60

Güstrow 112, 114, 115

Haandbæk 63

Hammer Præstegaard 49

— Sogn 47

Hald, Voer S. 57

Hallund 60

— Præstegaard 42

— Sogn 47

Hassing, V. og Ø. 47, 60

Havndal 79

Heden (Flade Sogn ?) 67

Hejselt 59, 197

— Lille 59

Hellevad Sogn 1, 5, 9, 47, 60

Helsingør 115

Hllum 47, 60

— Præstegaard 42

Hjallerup Bys Sandbakke 176

Holdensgaard 59, 194

Holbæk 8

—, Neder og Over 58

—, Over 171

Holbækkær 203

Holbæk Skov 55

Hollensted 63

Holt (Uggerholt ?) 59

Holtet 58

— Skov 203

Housten 8

Hovledet 194

Hovstrup 8

Hugdrup 63

Hundelev 9

Hundslund (Dronninglund) 1, 5, 8, 10,
13, 41, 42, 43, 44, 45, 52, 60, 62,
142

Hvetbo Herred 8, 9, 10

Hvilshøj 63

Hvorup Sogn 47

Hørby Sogn 47

Idskov, se Egeskov

Idskovkrog 57.

Idskov Mølle 60

Irup 12

Jegen, Flade S. 67

Jelstrup 80

Jerslev 47, 60

— Kirke 81

Jevnaker Kirke 129, 130

Julianeholm 148

Kalum By, Serridslev S. 180
Kirkeskov (Kærskov), Albæk S. 41, 58.
Kjul Aa 69
Klarupgaard 143
Klemenshave 133
Klitten 62, 176
Kloven, Skæve S. 8, 47, 60
Klæstrup 60, 63
Knaghøj 205
Knivholt 129, 131
Knuden, Sdr., Understed S. 186
Knudseje 61, 195, 196
Knøsen 59, 62
Kobbermølle, Dronninglund S. 182
Kokkedal 12, 69
Koldinghus 77, 109
Krabdrup 8
Kragvad 79
Kringelhede 2, 58, 144, 152, 173, 186, 196
Krogen 59, 175, 194.
Krogkær Skov 55
Krogsdam 63
Kronborg Slot 82, 111, 114 flg., 122
Kullen, Fyrtaarnet paa K. 111
Kær Herred 1, 8, 47
Kærskovholt 173
Kølskegaard 12, 159

Lagtveden 205
Langeland (Lantand) 58
Langholt, Skæve S. 62
Lengsholm 12
Lergraven 194
Leyen, Skæve S. 63
Lindholm 8
Lubishøff (Flade S.?) 63
Lundegaard (Torslev S.?) 63
Lyngsaa 2, 48, 61, 62, 147, 148, 175, 182
Lyngsaagaard 167
Lyngsaa Kirke og Lyngsaa Sogn 81, 176, 187, 199, 201
 — **Skov** 138, 194, 203
Læsø 42
Løvenholm 69

Mariested Kloster 12
Melholt 176
Mellerup, V. og Ø. 60
 — **Vester** 63
Mosen, Hellevad S. 47, 61

Nejsig 60
Nejsum, St. og Lille 62
Nybro 194
Nygaard v. Kolding 52 flg., 68
Nykøbing Slot 111, 112, 114
Nürnberg 116
Nørkær 168—170
Nørtorp 137

Odden 8, 10
Ormholt 136, 148, 173
Ovnstrup 62

Pedersgaard 205
Pilegaard, Albæk S. 59
Pilværn 62, 194
Porsmose 62
 — **Lille** 194
Præstbro 58.
 — **Kro** 127, 142
Pudborg 41, 58
Pulsen 84, 143, 157, 163

Raabjerg Sogn 156
Raaholt 63
Rakkeby 80
Rannerød 63
Ravnsholt 62
Rosenggaard, Understed S. 63, 67
Rugtved 1, 2, 5, 6, 7, 8, 47, 48, 59, 109, 129, 131, 134, 135, 138 flg., 148 flg., 173, 186 flg., 198
 — **Lille** 59
 — **Slot** 186 flg.
Rugtved (Routved) i Understed S. 187
Rygaard 43
Rykind 57
Rysholt 63
Rævdal 63
Rævkærgaard 130
Rødslet 159

- Saltum** 5, 8, 9
Schwerin 112
Sejlstrup 15
 — Kirke 82
 — Len 42, 69, 78, 79
Serridslev Sogn 47, 60
Sessing 8
Siverslet, Syvslet 59, 133
Skaarup By 63
Skanderborg Slot 80, 111
Skovbo Herred 8
Skoven v. Lyngsaa 62
Skovgaard, Fjends Herred 61
Skrogsmose 203
Skæve 1, 2, 8, 47, 60, 61, 62, 63, 175.
 — Kirke 81
Skæveled 63
Skæve Præstegaard 41
Solholt 62, 171
Spøttrup 207
Stagsted, Skæve S. 62
Stenildmosegaard 143
Stenshede 63, 134, 187
Sterup 60
Stolsholt, Stadalsholt 62
Store v. Agersted 48, 62
Storskoven 205, 208
Strekhal's Gods 78, 79
Strengsholt 194
Sulsted Sogn 47
Svennum 60, 63
Sæby 1, 2, 12, 49, 172
Sæbygaard 1, 42, 43, 52, 69, 116, 171
Sæby Hospital 67, 73, 127, 131
 — Latinskole 50
Sønderskov 80
Søraa 8, 60, 62, 175

Taars 8, 60
 — Kirke 71
Tamholt 63
Tamstrup 63
Teglbakken 194
Thise Marked 80
Thottenborg 63
Thott'ske Palæ 140
Tidemandsholm 82
Togaarde 132

Torndal 63
Torslev Sogn 47
Trangeled 164
Tranget 57
 —, Store 151
 — Skov 55
Trudsholm 38
Try Hede 176
Tveden 8, 59
Tveden, Karup S. 186
Tylstrup 60
Tømmerby 60

Ugilt Sogn 8
Ullerup, Vollerup (Møllerup?) i Thy
 63, 129, 131
Ulsted 60
Underaare 60
Understed Sogn 8
Uttrup, Wraagthorp 8, 47, 60

Vanderskrog 63
Vang 159
Vangsgaard 63
Wehten, Skæve S. 63
Vesterskoven 204
Vestervig 12
Vinderslev 64, 65
Vinderslevgaard 61, 79
Viborg Bispestol 42
 — Kapitels Gaard 60.
Wismar 112, 113, 115.
Vitskølkloster 42
Vodskov 60
Voer Sogn 1, 2, 5, 6, 8, 44, 47, 57,
 62, 175
 — Aa 2, 3, 6, 7
 — Kirke 4, 5, 6, 68, 69, 81, 83, 85,
 112, 118, 120 flg., 134, 139, 141,
 150, 155, 200 flg.
 — Præstegaard 41, 54, 58
Voergaard, Helligum Herred 61
Voergaards Plantage 203
Voersaa 7, 8, 42, 59, 60, 138, 175,
 176, 194
 — Mølle 47, 60, 194
 — Skole 172

Voersaakrog 173
 Vogdrup 8
 Volbro 57
 Volstrup Sogn 1, 2
 Vormstrup 8
 Vraa, Gl. 72
 Vrejlev Kloster 9, 42, 49, 52
 Vrængmose 62

Ø Kloster 8, 9, 10, 13, 41, 43, 47, 49,
 50, 51, 52
 Øregaard, Nørlyng Herred 60
 Ørum Sogn 1
 Østergaard i Salling 64

PERSONNAVNÆ.

Abel, Præst i Understed 159, 179
Andersdatter, Maren 10
Andersen, Bjørn 54
 —, Jacob, Væbner 2, 5, 9, 10
Ahnfeldt, Carl Anton 194
 —, Johan Heinrich 150, 194
 —, J. H., Stiftamtmand 194
Albrecht, Frantz, Hertug 134
Albretsen, Hans, Birkedommer 171
Arenfeld, Axel 129
 —, Ellen Hansdatter 133, 196
 —, Ellen Jørgensdatter 131, 134, 193
 —, Fru, boende i Voersaa 138
 —, Hans Axelsen 129 flg.
 —, Hedevig 133
 —, Ide 133
 —, Jørgen 131 flg., 201
 —, Karen 133
 —, Lisbeth 133
 —, Margrete Axelsdatter 129 flg.
 —, Margrete Jørgensdatter 134, 135
 —, Mogens 133
 —, Riborg 133
Asmussen, Jens Jacob, Præst i Albæk
 146 flg., 169, 172, 178, 184, 200

Banner, Birgitte 127 flg.
 —, Erik Andersen 127, 128
 —, Erik Eriksen, Rigsmarsk 15, 69
 —, Frants 43, 51
 —, Karen 127 flg.
 —, Magdalene 127 flg.
 —, Mette 132
 —, Otto Andersen 127, 128
 —, Otto Eriksen 20, 29, 52 flg.
Bille (Bilde) Jens til Vrejlevkloster 80

Bille, Knud 127
Bildt, Jørgen 12, 13
 —, Maren Jørgensdatter 188
Bloch, Henrich 152 flg.
Brahe, Anne 128
Brandin, Filip, Bygmester 112 flg., 122
Brorson, Byfoged og Birkedommer,
 145, 169, 172
Brosbøll, Carl 152
Bruun, Mads Pagh 155
 —, Peter Daniel 154, 155
Bryske, Gert 128
Brønlund, Mathilde 200

Christensen, Anders, Sognefoged i
 Skæve 160
 —, Chr., Birkedommer 171
Clausen, Iver, til Aalegaard 12
Clemmensen (Clementin, se Rettelsen),
 Jens, Trolldmand 170

Due, Bonde 16
Dyre, Christence 82
 —, Iver Clausen 12
Düren, Adam v., Bygmester 36
Dyrskøtt, Peder 3

Ebersteen, Albert Andersen 187
Eilersen, Hans 188
Eskildsen, Jacob, til Vormstrup 12

Fischer, Mathias Severin 152, 197
Friis, Laurids, til Kringelhede 196

Galskyt, Ingeborg Thomasdatter 71
 —, Vil Thomsen 8, 10
Gert Stenhugger 111

Glerup, Proprietær 152

Grubbe, Jacob 82

Grøn, Erik 9, 10

—, Iver 79

—, Jens 10

Guldborg, Max 205

Gyldenstjerne, Axel 43, 51, 52, 61

—, Elsebeth 16, 38

—, Knud 49, 50

Gøye, Falk 133

Halling, Brigader 142

Hansen, Octavius, Højesteretssagfører
216

—, Urban, Lærer i Mølholt 207

Hein, Assessor 152

Hemmet, Karen Pedersdatter 200

—, Peder Iversen, Præst i Albæk 77

Henrichsen, C. T., Godsforvalter 154

Herman Stenhugger 111, 112, 114, 122

Hermansen, Johs., Birkeskriver 158,
173

Hetsch, Chr. F., Maler og Arkitekt 28,
85, 87, 99

Holck, Greve, til Gl. Vraa 72

Holm, Jacob, Superintendent 75

Hoppe, Harald August 152 flg.

Hornsyld, Borgmester 152

—, Henrikke Baltzarine 152

Høeg, Jacob Eskildsen 12

—, Tage 134, 135

Ingversen, Major 152

Jensen, Markvard, til Lengsholm 12

—, Niels, til Bratskov 12

Johanne til Donsted 58, 59, 186, 196

Johansen, Laurs, konst. Birkeskriver
173

Jonssen, Niels 53

Jude, Hans Ejlersen 188

Juel, Anne 82

—, Birgitte Kirstine 137 flg.

—, Helvig 137

—, Ide 137

—, Jens, Baron 135 flg., 195

—, Jørgen, til Kringelhede 196

—, Mogens, til Knivholt 73

Juel, Niels, Admiral 137

—, Niels, til Egeskov 10, 12, 186, 190

—, Sophie 137

—, Vincents 53

Jørgensdatter, Maren, fra Donsted 188

Jørgensen, Rasmus, Birkedommer 171

Kaas, Jens 48, 53, 61, 62

—, Johanne 82

—, Jørgen 132

—, Mogens, til Tidemandsholm 82

—, Niels, Kansler 54

Kierulf, Søren Pedersen 136

Klejn, Arkitekt 85

Knar, Rasmus, Mestertyv 171, 210

Knustrup, Chr. Hansen, Møller i Højs-
lev 144

—, Hans, Godsforvalter og Birkedom-
mer 144 flg., 169 flg., 172, 173,
197

Kok, Peder Pedersen, Urmager 147, 184

Krabbe, Anne 129

—, Dorthe 129

—, Iver 127

—, Karen Globsdatter 8, 16, 46, 48,
52 flg., 119

—, Karen Iversdatter 129

—, Tyge, Rigsmarsk 49

Kragh, Dorte Mogensdatter 137

Kruppen, Johanne 12

—, Otto 38

—, Stygge, Biskop 2, 13 flg., 40, 41,
42, 58

Kruse, Enevold til Hjerimitslevgaard 82

—, Ingeborg 82

Købke, Kammerraad 152

Labenwolf, Georg, Broncestøber 116

Langebech, Ove Christian, Birkeskriver
173

—, Peder, Birkedommer 145, 172

Limbek, Claus (Nicolaus) 187 flg.

—, Henneke 8, 187 flg.

—, Tymme 8, 187 flg.

Lindenow, Hans 134

—, Otto 128

—, Riborg 134, 201

Lybecher, Amtmand 169

- Lykke, Iver 48
 Lyngby, Christen, Birkeskriver 173
 Lyngby, Smed paa Voergaard 210
- Madsen, Svend, til Eget 12**
 Malthe, Rasmus Secher, Billedhugger
 85, 87, 125
 Margrete, Dronning 1, 7
 Marsvin, Anne 131, 132
 —, Ellen 132
 Meldahl, Gunde Tollesen, Birkedommer 172
 Meyer, Simon Jacobsen, Birkedommer
 166, 171, 174
 Mortensen, Peder, Præst i Norge 129 flg.
 Munk, Kirsten 132
 —, Ludvig 132
 Müller, Erik Christian 148
 —, Jens, til Rønnebæksholm 138
 Møller, Jens Chr., Købmand i Randers 149
 —, Søren P., Kusk paa Rugtved 150
 Mørch, Jens Henrich, Ridefoged 173
 —, Otto Jørgensen, Birkeskriver 173
 —, Peder, Birkeskriver 166, 173
- Nielsdatter, Maren, til Kringelhede 196**
 Nielsen, Jørgen, til Donsted 12, 13
 —, Jørgen, Heksemester 169
 —, Oluf, Birkedommer 171
 —, Ove, til Kringelhede 196
- Øbergen, Antonius v., Bygmester 111, 114**
 Okse, Pernille 73
 Overbech, Chr. F. 163
 Orning, Svend Madsen 12
- Parsberg, Manderup, Lensmand paa Aalborgshus 79**
 —, Manderup, til Rugtved 134, 193
 Peder, »Mester«, til Kokkedal 12
 Pedersen, Anders 2, 5, 8, 9, 10
 — (Vognsen), Jens, til Boller 9, 10
 —, Jørgen til Donsted 13, 196
 —, Knud, til Donsted 196
 Pomer, Joachim 116
- Rantzau, Elisabeth Sophie 134**
 Reedtz, Christian 195
 —, Holger, til Palsgaard 137 flg.
 —, Peder 84, 97, 99, 100, 138 flg.
 —, Sophie 196
 Reedtz-Thott, Holger 139 flg., 168, 177, 178, 201.
 —, Otto 143
 —, Tage 143
 Rhuus, Niels Laursen, Præst i Albæk 200
 Roedsted, Johanne Jensdatter 149
 Roos, Ladefoged 162
 Rosenkrantz, Baron 152
 —, Christoffer, til Sønderskov 80
 —, Henriette 100, 139
 —, Kirstine 200
 —, Margrete 69
 —, Mette 69
 —, Niels, til Kringelhede 139, 196
 —, Niels Stygge, Biskop 2, 10 flg.
 Rosenørn, Ernst Emil 152 flg.
 Rud, Erik 18, 27, 50, 51, 54, 55
 —, Johan 128
 —, Otto 50, 73
- Scavenius, Emma 216**
 —, Erik 23, 101, 102, 213 flg.
 —, Jacob, Kultusminister 209
 —, Peder Brønnum 21, 23, 32, 85, 87, 94, 96, 97, 99, 101, 102, 117, 139, 201, 203 flg., 206 flg.
 Schabbelt, Borgmester i Wismar 112, 113
 Schultz, Jens Frederik 152
 —, Johan Frederik 150 flg.
 —, Olga Augusta 152
 —, Ulrik Ferdinand 151 flg.
 Schytte, Oliemøller 152
 Severin fra Torslev, Medlem af Tyvebanden 171
 Skeel, Anne 129
 —, Hans 64
 —, Ide Sophie 195
 —, Ingeborg 20, 29, 52 flg., 199, 200 flg.
 —, Niels 52, 56, 69
 —, Otto 195
 —, Ove Ottesen 195

- Skeel, Vibeke Ottedatter 137
 Skram, Jørgen 53
 Spliid, Jens 49
 —, Laurids Bjørn 200
 Staphensen, Chresten, Præst 77, 119, 120
 Stauffenberg, Carl Ferdinand 196
 Steinfeldt, J. Hansen 200
 Stenild, Anders (Søn af Niels S.) 148, 149
 —, Anders Christensen 148, 150, 194
 —, Anders Nielsen 143
 —, Bendine Kathrine Margrete (Jensdatter) 149 flg.
 —, Bendine (Nielsdatter) 148
 —, Chresten 149
 —, Christen, til Stenildmosegaard 143
 —, Ellen 150
 —, Jens og Niels 85, 140, 142 flg.
 —, Niels 201
 Steensen, Laurids, Birkedommer 171
 Stenwinkel, Hans v., Bygmester 114
 Stygge, Niels, Biskop 2, 10 flg.
 Thomsen, Vil, til Odden 8, 10
 Thott, Otto, til Gaunø 139
 Ugerup, Jørgen 48
 Ulfstand, Gregers Trudsen 127
 Ulrich, Hertug af Mecklenburg 112, 114
 Ursula, Hertuginde 51
 Vind, Regitze Sophie 137.
 Winkel, Adolf Nicolai 196
 Winther, G., Landmaaler 158
 Woersaa, Jens Jacob Asmussen 147
 —, Jens Jensen, Amtsforvalter 147
 Vognsen, Jens Pedersen 9, 10
 —, Vogn, Oberst 133 flg.
 Worre, Jens 149
 Woyda, Anna Beate Magdalene v. 142
 —, Kammerherre v., til Sophiendal 142
-

SAGREGISTER.

Aabenbart Skrifte 169, 179, 180
Alen, den jyske, kortere end sjællandske 29
Arbejdsløn 118
Avlsbygninger i 16. Aarh. 17, 19

Beboelseshuse 181 f.
Biavl 175
Birketinget 145, 165 f.
Brandtaksation 85, 96, 160
Brændevinsbrænding 167 f., 180 ff.
Brødkorn 180
Bundløse Huller, Folketro om 72
Bødkerhaandværk 175

Clementsfejden 15 f., 38 f.

Dam og Damsbond 12
Dræning 211

Fangekældere 26 f., 51, 110, 165, 171
Fattigvæsen 73
Fiskeriet 1, 3, 19, 41, 59

Gernings-Penge 60
Glasværker 118
Granplantning den ældste i Egnen 205
Gravmonumenter 65
Gravtyveri 139
Grøfter 157, 164
Gærder 157
Gæsteri 42, 44, 46, 50
Gødning blandes med gl. Tang og Fejeskarn 157

Haardt Korn (Hartkorn) 55
Havcanlæg 143, 158, 175, 184
Hekseri og Hekseprocesser 71, 168 ff.
Hemmelige Udgange 38 f.
Hemmeligheden, se W. C.
Hoveri 145 f, 150 f, 178
Huslid 143, 175, 184
Hvededyrkning 159
Højbjergning paa Part 156

Inventar = Korn- og Fødevarer 52

Jernkloder 78
Jordspekulanter 150, 152 ff.

Kakkelpotter 182 f.
Kartoucher 89, 118
Kassemure 19, 31
Kejserkrigen 117, 133
Kirkebygninger 4, 197 ff.
Kirkens Beliggenhed paa Bakker 6
Klitkommissionen 176
Kloster virker som Laanebanker 9
Kobbersmedeværksteder 182

Kongerejser i Vendsyssel 49, 77
Kongevejen til Sæby 2, 142
Kornavl i det 16. Aarh. 56 f.
Krydsskifte 31 f.
Kulbrænding 44, 60
Kvist = Taarn 18 f., 30, 34
Kvægbrug 2 f., 6

Landboreformer 142
Landbrugets Forrentning 164, 213
Landevejsanlæg (N. Sundby—Sæby) 142
Landsbyers Beliggenhed 6
Ledsk, Klæde 8 f.
Lejemaal 129, 157, 179 f.
Limsten 58 ff.
Lyrehuse 181
Løb Smør 56
Løbdegne 174

Mark. Værdien af 1 M. 45 f.
Mergling 159, 164, 177, 211
Munkeskifte 19
Munkesten 32, 191, 198

Overtro 26 f., 84, 170 f., 179
Overtørv (Fladtørv) 158, 175

Rettertingsdomme 127 f.
Ridemand's Ovn 15 f., 38
Rustica 87, 89, 106

Saltkogerier 1 f., 42, 60, 175
Sandflugt 43 f, 78, 126, 176
Savdeller (Brædder eller Planker) 67
Skovenes Ødelæggelse 42, 126, 176
Sognedegne 75, 77
Stenhuggerværksteder 65
Stenhuse 17, 19
Stod, kgl. 49
Studefedning 143 f., 152, 159, 162
Styrterum 19, 21
Svenskekrigen 85, 91, 117, 133 f.
Svin i Skovene 3, 55
Sædskifte 157
Sørøverborge 69, 186

Talerør 25, 28, 39, 72, 109
Talesprog i 16. Aarh. 75
Teglværker 19, 51, 77, 109, 193, 198
Træbindsler til Kreaturer 157.

Udskibningssteder 60, 118
Udskiftning af Marker 147 ff.

Vandmøller 12, 19, 47, 60, 62, 160
W. C. 22, 25, 101
Vingesten 19, 193
Vogne 55

RETTELSE OG TILFØJELSE.

- S. 20 L. 7 fr. o. Ifølge P. B. Scavenius's Meddelelser fandtes der i Nordmuren i 1. Stokværk et Par Skydehuller med den spaltelignende Udvidelse foroven, som ses paa Tegningen Fig. 7. De øvrige Skydehullers Form ses paa Gavlen Fig. 9.
- S. 26 L. 10 fr. o. Vestrum, læs: Vestmur.
- S. 27 L. 20 fr. o. Fangekælderne, læs: Fangekælderen.
- S. 27 L. 21 fr. o. de, læs: den.
- S. 28. Paa Billedet af Rosedonten ses en senere opført Pille, der har baaret en Skorsten (se S. 99). Pillen fjernedes ved Nordfløjens Restaurering i 1870erne.
- S. 29 L. 15 fr. n. Støtterum, læs: Støttemur.
- S. 29 L. 2 fr. n. Udtapninger, læs: Udlapninger.
- S. 32 L. 17 fr. o. mangler Komma efter »Lag«.
- S. 48 L. 15 fr. n. om, læs: over.
- S. 51 L. 11 fr. o. Lenemanden, læs: Lensmanden.
- S. 63 L. 24 fr. o. Mollerup er hverken i Ødum Sogn eller i Thy, men kan mulig være Skrivefejl for Vollerup (Ullerup, Sennels Sogn i Thy), som nævnes ved Arvedelingen efter Ingeborg Skeel (se S. 131).
- S. 162 L. 15 fr. o. Kr., læs: Rdl.
- S. 170 L. 14 fr. n. Clemmensen, læs: Clementin; han var Søn af Præsten Peder Clementin ved Budolfi Kirke i Aalborg. Cyprianus-Bogen, som man fratog ham, findes nu i det kgl. Bibliotek (N. kgl. Saml. Nr. 69. 8vo). Den er haandskreven paa Pergament og indeholder Anvisninger til at mane Aander med vidtløftige Tegn og Formularer. Antagelig er Bogen skreven i Tyskland i 17. Aarh. — Birkedommer Brorson har noteret paa den, at den er fremlagt ved Forhør 1802 og under Retssagen 1803. Se »Danske Studier« 1923 S. 8 ff. og Ugebladet »Hjemmet« Nr. 26 — 1914.
-